Й. СТАЛІН

ТВОРИ

11

ДРУКУЄТЬСЯ
ЗА ПОСТАНОВОЮ
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ
ВСЕСОЮЗНОЇ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
(БІЛЬШОВИКІВ)

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ИНСТИТУТ МАРКСА—ЭНГЕЛЬСА—ЛЕНИНА при ЦК ВКП(б)

И. В. СТАЛИН

СОЧИНЕНИЯ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
Москва · 1949

Й. В. СТАЛІН

ТОМ 11

1928 – БЕРЕЗЕНЬ 1929

ПЕРЕДМОВА

Одинадцятий том Творів Й. В. Сталіна містить праці, написані з січня 1928 року по березень 1929 року.

В цей період, спираючись на досягнуті успіхи в соціалістичній індустріалізації країни, більшовицька партія розгорнула напружену діяльність у справі підготовки до переведення трудящих мас селянства з шляху одноосібного господарства на шлях колгоспного соціалістичного господарства. Послідовно проводячи курс на колективізацію сільського господарства, прийнятий XV з'їздом ВКП(б), партія підготувала всі необхідні умови для масового вступу селян до колгоспів.

З переходом партії в наступ на куркульство, ворожа бухарінсько-риковська група правих капітулянтів, скинувши маску, відкрито виступила проти політики партії.

В листі «Членам Політбюро ЦК», в промовах «Про праву небезпеку у ВКП(б)», «Про індустріалізацію

країни і про правий ухил у ВКП(б)», «Група Бухаріна і правий ухил в нашій партії», в статті «Докотилися» і в інших творах Й. В. Сталін розкриває куркульську контрреволюційну суть правого ухилу, викриває підривну діяльність правих капітулянтів і троцькістської підпільної антирадянської організації, вказує на необхідність непримиренної боротьби на два фронти, зосереджуючи вогонь проти правого ухилу.

В доповідях «Про роботи квітневого об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК», «Про підсумки липневого пленуму ЦК ВКП(б)», в розмові «На хлібному фронті», в промовах «Про індустріалізацію і хлібну проблему», «Про змичку робітників і селян і про радгоспи», в промові на VIII з'їзді ВЛКСМ, у виступі «Про хлібозаготівлі і перспективи розвитку сільського господарства», в статті «Ленін і питання про союз із середняком» і в інших працях Й. В. Сталін визначає основні шляхи і способи розв'язання зернової проблеми, будівництва колгоспів і радгоспів, зміцнення змички між містом і селом. У цих творах Й. В. Сталін обгрунтовує необхідність швидкого темпу розвитку індустрії, як основи соціалізму і оборони країни, ставить завдання створити нові кадри із середовища робітничого класу, здатні оволодіти наукою і технікою. Й. В. Сталін підкреслює насущну потребу всебічного розгортання критики і самокритики, як більшовицького методу виховання кадрів, як рушійної сили розвитку радянського суспільства.

Дальшому розвиткові марксистсько-ленінської теорії і обгрунтуванню політики більшовицької партії в національному питанні присвячено вперше публікований твір «Національне питання і ленінізм», в якому Й. В. Сталін висуває положення про нові, соціалістичні нації, що вперше утворилися в Радянському Союзі, показує принципіальну різницю між націями буржуазними і націями соціалістичними, підкреслює згуртованість і життєздатність соціалістичних націй.

До одинадцятого тома ввійшла відома промова Й. В. Сталіна «Про три особливості Червоної Армії», в якій показано джерела сили й могутності Червоної Армії, намічено шляхи її дальшого зміцнення.

Питання міжнародного революційного руху і завдання братніх комуністичних партій висвітлюються в доповіді «Про підсумки липневого пленуму ЦК ВКП(б)», в промовах «Про програму Комінтерну», «Про праву небезпеку в німецькій компартії». Й. В. Сталін підкреслює міжнародне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції, соціалістичного будівництва в СРСР. Й. В. Сталін роз'яснює, що нова економічна політика (неп) Радянської держави є неминучою фазою соціалістичної революції в усіх країнах.

В одинадцятому томі вперше публікуються 14 таких праць Й. В. Сталіна: «Про хлібозаготівлі і перспективи розвитку сільського господарства»; «Перші підсумки заготівельної кампанії і дальші завдання партії»; «Членам Політбюро ЦК»; «Про програму Комінтерну»; «Про індустріалізацію і хлібну проблему»;

«Про змичку робітників і селян і про радгоспи»; «Лист тов. Куйбишеву»; «Відповідь тов. Ш—у»; «Відповідь Куштисеву»; «Докотилися»; «Група Бухаріна і правий ухил в нашій партії»; «Відповідь Білль-Білоцерківському»; «Телеграма в Проскурів»; «Національне питання і ленінізм».

Інститут Маркса-Енгельса-Леніна при ЦК ВКП(б)

1928 – БЕРЕЗЕНЬ 1929

ПРО ХЛІБОЗАГОТІВЛІ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

З виступів у різних районах Сибіру в січні 1928 р. [1]

(Короткий запис)

Я командирований до вас у Сибір на короткий строк. Мені доручено допомогти вам у справі виконання плану хлібозаготівель. Мені доручено також обговорити з вами питання про перспективи розвитку сільського господарства, про план розгортання у вашому краї будівництва колгоспів і радгоспів.

Вам мабуть відомо, що в хлібному балансі нашої країни ми маємо в цьому році недостачу, дефіцит, більш ніж в 100 мільйонів пудів зерна. У зв'язку з цим Урядові і ЦК довелось натиснути на хлібозаготівлі в усіх областях і краях, щоб заповнити цю прогалину в нашому хлібному балансі. Дефіцит доведеться покрити насамперед за рахунок високоврожайних областей і країв з тим, щоб вони не тільки виконали, а й перевиконали план хлібозаготівель.

Ви, звичайно, знаєте, до чого може привести дефіцит, якщо його не буде ліквідовано. Він приведе до того, що наші міста і промислові центри, а також наша Червона Армія будуть поставлені в тяжке становище, їх погано постачатимуть, їм загрожуватиме голод. Зрозуміло, що ми не можемо допустити цього.

Що ви думаєте про це, яких заходів думаєте вжити, щоб виконати свій обов'язок перед країною? Я об'їхав райони вашого краю і мав можливість переконатися, що ваші люди не дбають серйозно про те, щоб допомогти нашій країні вийти з хлібної кризи. Врожай у вас високосний, можна сказати, небувалий. Хлібних надлишків у вас в цьому році більше, ніж будь-коли, а план хлібозаготівель не виконується. Чому, на якій підставі?

Ви говорите, що план хлібозаготівель напружений, що його виконати не можна. Чому не можна виконати, звідки ви це взяли? Хіба це не факт, що врожай у вас у цьому році дійсно небувалий? Хіба це не факт, що план хлібозаготівель у цьому році по Сибіру майже такий самий, як у минулому році? Чому ж ви вважаєте, що план не можна виконати? Подивіться на куркульські господарства: там амбари і сараї повні хліба, хліб лежить під навісами через недостачу місць зберігання, в куркульських господарствах є хлібні надлишки по 50—60 тисяч пудів на кожне господарство, не рахуючи запасів на насіння, продовольство, на корм худобі, а ви говорите, що план хлібозаготівель не можна виконати. Звідки у вас такий песимізм?

Ви говорите, що куркулі не хочуть здавати хліба, що вони чекають підвищення цін і вважають за краще вести розгнуздану спекуляцію. Це вірно. Але куркулі чекають не просто підвищення цін, а вимагають підвищення цін втроє в порівнянні з державними цінами. Чи думаєте ви, що можна задовольнити куркулів? Біднота і значна частина середняків уже здали державі хліб по державних цінах. Чи можна допустити,

щоб держава платила втроє дорожче за хліб куркулям, ніж бідноті і середнякам? Досить тільки поставити це питання, щоб зрозуміти всю недопустимість задоволення куркульських вимог.

Якщо куркулі ведуть розгнуздану спекуляцію на хлібних цінах, чому ви не притягаєте їх за спекуляцію? Хіба ви не знаєте, що існує закон проти спекуляції—107 стаття Кримінального Кодексу РСФРР, в силу якої винні в спекуляції притягаються до судової відповідальності, а товар конфіскується на користь держави? Чому ви не застосовуєте цього закону проти спекулянтів по хлібу? Невже ви боїтесь порушити спокій панів куркулів?!

Ви говорите, що застосування до куркулів 107 статті є надзвичайний захід, що воно не дасть хороших результатів, що воно погіршить становище на селі. Особливо наполягає на цьому т. Загуменний. Припустімо, що це буде надзвичайний захід. Що ж з цього випливає? Чому застосування 107 статті в інших краях і областях дало прекрасні результати, згуртувало трудове селянство навколо Радянської влади і поліпшило становище на селі, а у вас, в Сибіру, воно повинно дати нібито погані результати і погіршити становище? Чому, на якій підставі?

Ви говорите, що ваші прокурорські і судові власті не готові до цієї справи. Але чому в інших краях і областях прокурорські і судові власті виявились готовими і діють цілком успішно, а у вас вони не готові до справи застосування до спекулянтів 107 статті? Хто винен у цьому? Очевидно, що винні ваші партійні організації, які, як видно, погано працюють і не добиваються того, щоб закони нашої

країни виконувалися сумлінно. Я бачив кілька десятків представників вашої прокурорської і судової влади. Майже всі вони живуть у куркулів, є куркульські нахлібники і, звичайно, стараються жити у згоді з куркулями. На моє запитання вони відповіли, що у куркулів на квартирі чистіше і годують краще. Зрозуміло, що від таких представників прокурорської і судової влади не можна чекати чогось путнього і корисного для Радянської держави. Незрозуміло тільки, чому цих панів досі ще не вичищено і не замінено іншими, чесними працівниками.

Пропоную:

а) зажадати від куркулів негайної здачі всіх надлишків хліба по державних цінах;

б) в разі відмовлення куркулів підкоритися законові,—притягти їх до судової відповідальності за 107 статтею Кримінального Кодексу РСФРР і конфіскувати у них хлібні надлишки на користь держави з тим, щоб 25 процентів конфіскованого хліба було розподілено серед бідноти і маломіцних середняків по низьких державних цінах або порядком довгострокового кредиту.

Щодо представників ваших прокурорських і судових властей, то всіх непридатних зняти з постів і замінити чесними, сумлінними радянськими людьми.

Ви побачите скоро, що ці заходи дадуть прекрасні результати і вам удасться не тільки виконати, а й перевиконати план хлібозаготівель.

Але цим справа не вичерпується. Цих заходів досить буде для того, щоб виправити становище в цьому році. Але нема гарантій, що саботаж хлібозаготівель з боку куркулів не повториться в наступ-

ному році. Більше того, можна з певністю сказати, що поки існують куркулі, буде існувати і саботаж хлібозаготівель. Щоб поставити хлібозаготівлі на більш-менш задовільну основу, потрібні інші заходи. Які саме заходи? Я маю на увазі розгортання будівництва колгоспів і радгоспів.

Колгоспи й радгоспи є, як вам відомо, великі господарства, здатні застосовувати трактори і машини. Вони—більш товарні господарства, ніж поміщицькі і куркульські господарства. Треба мати на увазі, що наші міста і наша промисловість ростуть і ростимуть з кожним роком. Це необхідно для індустріалізації країни. Отже, ростиме з кожним роком попит на хліб, а значить ростимуть і плани хлібозаготівель. Поставити нашу індустрію в залежність від куркульських капризів ми не можемо. Тому треба добитися того, щоб протягом найближчих трьох—чотирьох років колгоспи й радгоспи, як здавці хліба, могли дати державі хоча б третю частину потрібного хліба. Це відтіснило б куркулів на задній план і дало б основу для більш-менш правильного постачання хліба робітникам і Червоній Армії. Але для того, щоб добитися цього, треба розгорнути на всю широчінь, не шкодуючи сил і коштів, будівництво колгоспів і радгоспів. Це можна зробити, і це ми повинні зробити.

Але і це не все. Наша країна не може жити тільки сьогоднішнім днем. Ми повинні подумати і про завтрашній день, про перспективи розвитку нашого сільського господарства, нарешті,—про долю соціалізму в нашій країні. Хлібна проблема є частина сільськогосподарської проблеми, а сільськогосподарська

проблема є складова частина проблеми будівництва соціалізму в нашій країні. Часткової колективізації сільського господарства, про яку я тільки що говорив, досить для того, щоб більш-менш зносно постачати хліб робітничому класові і Червоній Армії, але її зовсім недосить для того:

а) щоб поставити на міцну базу цілком достатнє постачання всій країні продовольства з забезпеченням необхідних резервів продовольства в руках держави,

б) щоб добитися перемоги соціалістичного будівництва на селі, в землеробстві.

В даний час Радянський лад тримається на двох різнорідних основах: на об'єднаній **соціалізованій** промисловості і на **індивідуальному** дрібноселянському господарстві, яке має в своїй основі **приватну** власність на засоби виробництва. Чи може триматися довго на цих різнорідних основах Радянський лад? Ні, не може.

Ленін говорить, що поки в країні переважає індивідуальне селянське господарство, яке породжує капіталістів і капіталізм, існуватиме небезпека реставрації капіталізму. Зрозуміло, що поки існує така небезпека, не можна говорити серйозно про перемогу соціалістичного будівництва в нашій країні.

Отже, для зміцнення Радянського ладу і перемоги соціалістичного будівництва в нашій країні зовсім недосить соціалізації самої тільки промисловості. Для цього необхідно перейти від соціалізації промисловості до соціалізації всього сільського господарства.

А що це значить?

Це значить, по-перше, що треба поступово, але неухильно об'єднувати індивідуальні селянські господарства, які є найменш товарними господарствами,— в колективні господарства, в колгоспи, які є найбільш товарними господарствами.

Це значить, по-друге, що треба вкрити всі райони нашої країни, без винятку, колгоспами (і радгоспами), здатними замінити, як здавця хліба державі, не тільки куркулів, але й індивідуальних селян.

Це значить, по-третє, ліквідувати всі джерела, що породжують капіталістів і капіталізм, і знищити можливість реставрації капіталізму.

Це значить, по-четверте, створити міцну базу для безперебійного і цілком достатнього постачання всій країні не тільки хліба, але й інших видів продовольства з забезпеченням необхідних резервів для держави.

Це значить, по-п'яте, створити єдину і міцну соціалістичну базу для Радянського ладу, для Радянської влади.

Це значить, нарешті, забезпечити перемогу соціалістичного будівництва в нашій країні.

Такі перспективи розвитку нашого сільського господарства.

Таке завдання переможного будівництва соціалізму в нашій країні.

Завдання непросте і важке, але цілком здійсненне, бо труднощі існують для того, щоб переборювати їх і перемагати.

Треба здати собі справу в тому, що ми не можемо далі преуспівати на базі дрібного індивідуального селянського господарства, що нам потрібні великі

господарства в землеробстві, здатні застосувати машини і дати найбільший товарний вихід. Існують два шляхи для створення великих господарств у землеробстві: шлях **капіталістичний,** здійснюваний через масове розорення селян і організацію великих капіталістичних маєтків, що експлуатують працю, і шлях **соціалістичний,** здійснюваний через об'єднання дрібних селянських господарств у великі колективні господарства,—без розорення селян і без експлуатації праці. Наша партія вибрала соціалістичний шлях створення великих господарств у землеробстві.

Ленін ще до перемоги Жовтневої революції, а потім безпосередньо після перемоги поставив перед партією завдання об'єднання дрібних селянських господарств у великі колективні господарства, як перспективу розвитку нашого сільського господарства і як вирішальний засіб перемоги соціалізму на селі, в землеробстві.

Ленін указував, що:

а) «Система дрібного господарства при товарному виробництві **неспроможна** врятувати людство від злиднів мас і гноблення їх» (т. XX, стор. 122 [2]);

б) «Якщо ми сидітимемо по-старому в дрібних господарствах, хоч і вільними громадянами на вільній землі, нам все одно загрожує неминуча загибель» (т. XX, стор. 417 [3]);

в) «Тільки з допомогою спільної, артільної, товариської праці можна вийти з того тупика, в який загнала нас імперіалістська війна» (т. XXIV, стор. 537).

Ленін указує далі:

«Лише в тому разі, коли вдасться на ділі **показати** селянам переваги громадського, колективного, товариського, артільного обробітку землі, лише коли вдасться допомогти селянинові,

з допомогою товариського, артільного господарства, тоді тільки робітничий клас, що тримає в своїх руках державну владу, дійсно доведе селянинові свою правоту, дійсно приверне на свою сторону міцно і по-справжньому багатомільйонну селянську масу. Тому значення всякого роду заходів для сприяння товариському, артільному землеробству важко переоцінити. Ми маємо мільйони розкиданих, розпорошених у глушині сіл, окремих господарств... Лише коли **практично, на досвіді,** близькому для селян, буде **доведено,** що перехід до товариського, артільного землеробства необхідний і можливий, лише тоді ми матимемо право сказати, що в такій величезній селянській країні, як Росія, на шляху соціалістичного землеробства зроблено серйозний крок» * (т. XXIV, стор. 579—580).

Такі вказівки Леніна.

Виходячи з цих вказівок Леніна, XV з'їзд нашої партії [4] у своїй резолюції «Про роботу на селі» постановив:

«В даний період завдання об'єднання і перетворення дрібних індивідуальних селянських господарств у великі колективи повинне бути поставлене як **основне завдання** партії на селі» [5].

Так стоїть справа, товариші, з питанням про соціалізацію сільського господарства в нашій країні.

Наш обов'язок—виконати ці вказівки.

Друкується вперше

* Курсив мій. **Й. Ст.**

ПЕРШІ ПІДСУМКИ ЗАГОТІВЕЛЬНОЇ КАМПАНІЇ І ДАЛЬШІ ЗАВДАННЯ ПАРТІЇ

До всіх організацій ВКП(б)

Місяців півтора тому, на січень 1928 року, ми мали дуже серйозну кризу в хлібозаготівлях. Якщо до січня 1927 року ми встигли заготовити 428 мільйонів пудів зернових хлібів, то до січня 1928 року заготівлі зернових хлібів ледве досягли 300 мільйонів пудів. Отже, ми мали на січень 1928 року дефіцит, недостачу проти січня 1927 року в 128 мільйонів пудів. Ця недостача і становить приблизний цифровий вираз кризи у хлібозаготівлях.

Що означає криза у хлібозаготівлях, який її смисл, які її ймовірні результати?

Це означає, насамперед, кризу постачання робітничих районів, підвищення цін на хліб у цих районах, зрив реальної заробітної плати робітників.

Це означає, по-друге, кризу постачання Червоної Армії, невдоволення серед червоноармійців.

Це означає, по-третє, кризу постачання льняних і бавовняних районів, спекулятивні ціни на хліб у цих районах, перехід льонарів і бавовноробів на виробництво хліба,—отже, скорочення виробництва бавовни і льону, яке веде до скорочення відповідних галузей текстильної промисловості.

Це означає, по-четверте, відсутність хлібних резервів в руках держави, як для потреб всередині країни (в разі неврожаю), так і для потреб експорту, необхідного для ввозу устаткування та сільськогосподарських машин.

Це означає, нарешті, зрив усієї нашої політики цін, зрив політики стабільності цін на хлібні продукти, зрив політики систематичного зниження цін на промтовари.

Щоб вийти з цих труднощів, треба було надолужити втрачене і ліквідувати дефіцит по заготівлях в 128 мільйонів пудів. А щоб ліквідувати цей дефіцит, треба було привести в рух усі підойми партії і уряду, розбити сплячку в організаціях, кинути кращі сили партії згори донизу на заготівельний фронт і піднести заготівлі що б то не стало, використовуючи до дна невеликий строк, який залишився до бездоріжжя.

Саме з цією метою і було дано дві перші директиви ЦК ВКП(б) про хлібозаготівлі (перша— 14. XII. 1927 р. і друга—24. XII. 1927 р.). Через те, однак, що ці директиви не вплинули, ЦК ВКП(б) був змушений дати 6. I. 1928 року третю директиву, зовсім виняткову як своїм тоном, так і своїми вимогами. Директива ця кінчається погрозою на адресу керівників партійних організацій на випадок, якщо вони не доб'ються в найкоротший строк рішучого перелому в хлібозаготівлях. Зрозуміло, що така погроза може бути пущена в хід лише у виняткових випадках, тим більше, що секретарі парторганізацій працюють не заради служби, а заради революції. Проте ЦК визнав за доречне піти на цей крок з огляду на ті виняткові обставини, про які говорилося вище.

З ряду причин, що визначили кризу хлібозаготівель, треба відзначити такі.

По-перше. Росте і багатіє село. Виріс і розбагатів, насамперед, куркуль. Три роки урожаю не пройшли даром. Хлібних надлишків у цьому році не менше, ніж у минулому, так само як промтоварів у країні в цьому році не менше, а більше, ніж у минулому році. Однак заможні верстви села дістали в цьому році змогу обертатися на сировинних культурах, м'ясопродуктах і т. д., придержавши у себе хлібні продукти для того, щоб роздути на них ціни. Правда, куркуля не можна вважати основним держцем хлібних продуктів, але він є господарським авторитетом на селі, у нього є змичка з міським спекулянтом, який дає за хліб дорожче, і він має змогу вести за собою середняка в питанні про підвищення цін на хліб, в питанні про зрив радянської політики цін, оскільки він не зустрічає протидії з боку наших заготівельних організацій.

По-друге. Наші заготівельні організації виявились не на висоті свого покликання. Зловживаючи боніфікацією і всякого роду «законними» накидками на ціну, наші заготівельні організації, замість того, щоб приборкати спекуляцію, повели шалену конкуренцію між собою, підривали єдиний фронт заготівельників, роздували ціни на хліб і мимоволі допомагали спекулянтам та куркулям зривати радянську політику цін, погіршувати ринок, зменшувати заготівлі. Правда, партія могла б покласти край цим недолікам, втрутившись у справу. Але вона, захоплена успіхами торішніх заготівель і зайнята дискусією [6], пройшла мимо цих недоліків в надії, що самоплив покриє всі

недоліки. Більше того, цілий ряд парторганізацій поставився до справи заготівель формально, як до чужої їм справи, забуваючи, що відповідальність перед робітничим класом за недоліки в заготівлях, так само як і за недоліки в роботі всіх і всяких господарських і кооперативних організацій, лягає, насамперед, на партію.

По-трете. Лінія нашої роботи на селі в цілому ряді районів була викривлена. Основний лозунг партії «обіпрись на бідноту, організовуй міцний союз із середняком, ні на хвилину не припиняй боротьби з куркульством»—проводився нерідко неправильно. Якщо парторганізації навчились організовувати союз із середняком, що є величезним завоюванням для партії, то вони далеко не скрізь ще налагодили роботу з біднотою. Щодо боротьби з куркульством і куркульською небезпекою, то в цій галузі наші парторганізації далеко ще не зробили все те, що вони повинні були б зробити. Цим, між іншим, і пояснюється той факт, що в наших організаціях, як в партійних, так і інших, народились останнім часом певні, чужі для партії, елементи, які не бачать класів на селі, не розуміють основ нашої класової політики і намагаються вести роботу так, щоб нікого не скривдити на селі, жити у згоді з куркулем і взагалі зберегти популярність серед «усіх верств» села. Зрозуміло, що наявність таких «комуністів» на селі не могла сприяти поліпшенню нашої роботи на селі, обмеженню експлуататорських нахилів куркульства і згуртуванню бідноти навколо партії.

Далі. До січня місяця платоспроможний попит селянства, внаслідок збільшення прибутків селян від

незернових сільськогосподарських культур, тваринництва і відхожих промислів, значно зріс проти минулого року, причому, незважаючи на збільшення маси промтоварів, відправлених на село, в цінніснову виразі спостерігалось певне скорочення товарної пропозиції, тобто відставання пропозиції товарів від росту платоспроможного попиту.

Все це, разом з такими помилками в нашій роботі, як запізнілий підвіз промтоварів на село, недостатність сільгосподатку, невміння добути грошові надлишки з села і т. п.,—створили умови, що привели до кризи у хлібозаготівлях.

Само собою зрозуміло, що відповідальність за ці помилки падає насамперед на ЦК, а не тільки на місцеві організації партії.

Щоб ліквідувати кризу, треба було, насамперед, підняти на ноги партійні організації, указавши їм, що справа заготівель є справа всієї партії.

Треба було, по-друге, приборкати спекуляцію і оздоровити ринок, ударивши по спекулянту і спекулянтських елементах куркульства, використовуючи для цього радянські закони проти спекуляції товарами масового споживання.

Треба було, по-третє, викачати з села грошові надлишки, використовуючи для цього закони про самооподаткування, селянську позику і боротьбу з самогоном.

Треба було, по-четверте, поставити під контроль парторганізацій наші заготівельні організації, змусивши їх припинити взаємну конкуренцію і зобов'язавши проводити радянську політику цін.

Треба було, нарешті, покінчити з викривленням партійної лінії в практичній роботі на селі, зробивши

наголос на завданні боротьби з куркульською небезпекою і зобов'язавши наші парторганізації «розвивати далі наступ на куркульство» (див. резолюцію XV з'їзду партії «Про роботу на селі»)[7].

З директив ЦК відомо, що у своїй боротьбі за посилення заготівель партія вдалася саме до цих заходів, розпочавши відповідну кампанію по всій країні.

При інших умовах і в іншій обстановці партія могла б пустити в хід і інші форми боротьби, викинувши, наприклад, на ринок десятки мільйонів пудів хліба і взявши, таким чином, на змор заможні верстви села, що не випускали хліба на ринок. Але для цього треба було мати або достатні хлібні резерви в руках держави, або серйозні валютні резерви для ввозу десятків мільйонів пудів хліба з-за кордону. Однак цих резервів не було, як відомо, у держави. І саме тому, що цих резервів не було, перед партією стали на чергу ті надзвичайні заходи, які відбилися в директивах ЦК, які дістали свій вираз у розгорнутій заготівельній кампанії і більша частина яких може зберегти силу лише за період поточного заготівельного року.

Розмови про те, що ми нібито скасовуємо неп, запроваджуємо продрозверстку, розкуркулювання і т. д., є контрреволюційним базіканням, проти якого необхідна рішуча боротьба. Неп є основа нашої економічної політики, і лишається нею на довгий історичний період. Неп означає товарооборот і допущення капіталізму при умові, що держава лишає за собою право і можливість регулювати торгівлю з точки зору диктатури пролетаріату. Без цього нова

економічна політика означала б просто відновлення капіталізму, чого не хочуть зрозуміти контрреволюційні базіки, які твердять про скасування непу.

Тепер ми можемо з цілковитою підставою констатувати, що вжиті заходи і розгорнута хлібозаготівельна кампанія вже увінчалися першою рішучою перемогою партії. Підвищився темп заготівель рішуче і всюди. Заготівлі в січні перевищили грудневі заготівлі вдвоє. Темп заготівель за лютий підвищується далі. Заготівельна кампанія була перевіркою для всіх наших організацій, як партійних, так і радянських і кооперативних, полегшивши їх очищення від перерожденських елементів і витягнувши вгору нових, революційних працівників. Виявляються недоліки в роботі заготівельних організацій і намічаються в ході заготівельної кампанії шляхи їх виправлення. Поліпшується і освіжається партійна робота на селі, ліквідується викривлення партійної лінії. Ослаблюється вплив куркуля на селі, пожвавлюється робота серед бідноти, зміцнюється радянська громадськість на селі, підвищується авторитет Радянської влади в рядах основних мас селянства, в тому числі і в рядах середняків.

Ми явно виходимо з кризи хлібозаготівель.

Проте поряд з зазначеними вище успіхами у практиці здійснення директив партії є цілий ряд таких перекручень і перегинів, які можуть, якщо не будуть ліквідовані, створити нові утруднення. До таких перекручень і перегинів належать спроби в деяких окремих районах перейти до безпосереднього товарообміну, примусового розміщення сільськогосподарської позики, організації сурогатів загороджу-

вальних загонів, нарешті, зловживання арештами, незаконною конфіскацією надлишків хліба і т. д.

Всі ці явища повинні бути рішуче ліквідовані.

Поряд з дальшим посиленням роботи всіх органів для повного виконання плану хлібозаготівель, ЦК зобов'язує всі місцеві партійні і радянські організації негайно приступити до роботи в справі такої підготовки ярової посівної кампанії, яка забезпечила б розширення ярового посівного клину.

Агітації окремих спекулянтсько-куркульських елементів за скорочення посівів треба протипоставити згуртовану, дружну, організовану кампанію за розширення посівів бідняцьких верств на селі і середняків, з особливою підтримкою в цьому колективних господарств.

Виходячи з викладеного, ЦК ВКП(б) пропонує:

1. Неослабно продовжувати кампанію посилення хлібних заготівель і добитися виконання річного плану хлібозаготівель що б то не стало.

2. Посилити боротьбу з усякими прямими і посередніми способами підвищення конвенційних цін.

3. Рішуче усувати конкуренцію між державними і кооперативними заготівельниками, забезпечивши на ділі їх єдиний фронт у боротьбі проти скупщика і куркуля, які спекулюють на підвищення цін.

4. Продовжувати натиск на куркулів—дійсних великих держців товарних надлишків хліба, проводячи цей натиск виключно на основі радянської законності (зокрема, застосувавши на практиці до окремих злісних елементів, з числа володіючих надлишками в дві тисячі і більше пудів товарного хліба, статтю 107 Кримінального Кодексу РСФРР і відповідну

статтю українського кодексу), але ні в якому разі не зачіпаючи цими і подібними до них заходами середняцьку частину селянства.

5. З конфіскованих на підставі закону у спекулянтів і спекулянтських елементів куркульства хлібних надлишків 25 процентів передавати бідноті на умовах довгострокового кредиту для задоволення її насінних і—в разі необхідності—споживчих потреб.

6. Рішуче усувати перегини і перекручення у практиці кампанії посилення хлібозаготівель, що переходили в окремих випадках у застосування продрозверсткових методів, як-от: розверстка здачі хліба по господарствах, загороджувальні загони між окремими районами і т. п.

7. При стяганні заборгованості селянства державі (недоїмки по сільськогосподарському податку, страхуванню, позичках та ін.), продовжуючи натиск на заможні, особливо куркульські, верстви села, застосовувати полегкості і пільги щодо бідноти, а також у необхідних випадках щодо маломіцних середняків.

8. Щодо самооподаткування застосовувати підвищену в порівнянні з сільськогосподарським податком прогресію оподаткування для куркульських і заможних верств села. Забезпечити звільнення від самооподаткування бідніших верств села і полегкість для маломіцних середняків та сімей червоноармійців. Розгортаючи кампанію самооподаткування повсюдно, піднести громадську ініціативу, широко залучаючи до цієї справи бідноту, комсомол, делегаток і сільську інтелігенцію. Суми від самооподаткування використати строго за цільовим призначенням, не допускаючи їх витрачання на утримання апарату,

обговорюючи і затверджуючи на сходах селян конкретно об'єкти вкладень, кошториси видатків та ін. і здійснюючи використання сум під широким громадським контролем.

9. Рішуче усунути адміністративні заходи розміщення селянської позики (розплату з селянами за хліб позикою, примусову розверстку позики по господарствах і т. п.), зосередивши увагу на роз'ясненні селянам усієї вигідності для них селянської позики і використавши вплив і сили громадських організацій села для розміщення облігацій селянської позики також серед багатих верств села.

10. Не ослабляти уваги до задоволення попиту хлібозаготівельних районів на промтовари. Усуваючи прямі і посередні форми товарообміну хліба на промтовари, що мали місце, у виняткових випадках допускати щодо гостродефіцитних товарів поширення пільг пайовиків кооперації на некооперованих селян при продажі ними хліба.

11. Продовжуючи в ході заготівельної кампанії перевірку і рішуче очищення партійних, радянських і кооперативних організацій, виганяти з них елементи чужі і такі, що примазалися, замінюючи їх витриманими партійними і перевіреними безпартійними працівниками.

З доручення ЦК ВКП(б) ***Й. Сталін***

13 лютого 1928 р.

Друкується вперше

ПРИВІТАННЯ ДО ДЕСЯТИРІЧЧЯ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

Привіт Червоній Армії, що у великих битвах відстояла завоювання Жовтня!

Слава бійцям, що полягли за пролетарську справу!

Слава бійцям, що стоять на сторожі великої справи соціалістичного будівництва!

Й. Сталін

«Красная Звезда» № 46,
23 лютого 1928 р.

ПРО ТРИ ОСОБЛИВОСТІ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

Промова на урочистому пленумі Московської Ради, присвяченому десятим роковинам Червоної Армії 25 лютого 1928 р.

Товариші! Дозвольте вітати від імені Центрального Комітету нашої партії бійців нашої Червоної Армії, бійців нашого Червоного Флоту, бійців нашої Червоної Авіації, нарешті, наших допризовників, озброєних робітників СРСР.

Партія пишається, що їй удалося створити при допомозі робітників і селян першу в світі Червону Армію, яка у величезних битвах відстоювала і відстояла свободу робітників і селян.

Партія пишається, що Червоній Армії удалося з честю пройти тяжкий шлях якнайжорстокіших боїв з внутрішніми і зовнішніми ворогами робітничого класу і селянства нашої країни, що їй удалося оформитись у величезну бойову революційну силу на страх ворогам робітничого класу, на радість усім пригнобленим і поневоленим.

Партія пишається, що Червона Армія, пройшовши довгий шлях визволення робітників і селян з-під ярма поміщиків і капіталістів, завоювала, нарешті, собі право святкувати свій ювілей на десятому році свого народження.

Товариші, в чому сила, де джерело сили нашої Червоної Армії?

В чому полягають ті особливості, які докорінно відрізняють нашу Червону Армію від усіх і всяких армій, що коли-небудь існували в світі?

В чому ті особливості, які становлять джерело сили і могутності нашої Червоної Армії?

Перша і основна особливість нашої Червоної Армії полягає в тому, що вона є армія визволених робітників і селян, вона є армія Жовтневої революції, армія диктатури пролетаріату.

Всі армії, які досі існують при капіталізмі, хоч би який був їх склад, є армії утвердження влади капіталу. Вони були і залишились арміями панування капіталу. Буржуа всіх країн брешуть, коли говорять, що армія політично нейтральна. Невірно це. В буржуазних державах армія позбавлена політичних прав, вона усунена від політичної арени. Це вірно. Але це зовсім не значить, що вона нейтральна політично. Навпаки, завжди і скрізь, в усіх капіталістичних країнах армія втягувалась і втягується в політичну боротьбу, служачи знаряддям придушення трудящих. Хіба це не вірно, що армія придушує там робітників, що вона служить там оплотом панів?

На відміну від таких армій, наша Червона Армія має ту особливість, що вона є знаряддям утвердження влади робітників і селян, знаряддям утвердження диктатури пролетаріату, знаряддям визволення робітників і селян з-під ярма поміщиків і капіталістів.

Наша армія є армія визволення трудящих.

Чи звернули ви увагу, товариші, що за старих часів, та й тепер у капіталістичних країнах народ

боявся і все ще боїться армії, що між народом і армією існує перепона, яка відгороджує армію від народу? Ну, а у нас? У нас, навпаки, народ і армія становлять одно ціле, одну сім'ю. Ніде в світі немає таких любовних і дбайливих відносин з боку народу до армії, як у нас. У нас армію люблять, її поважають, про неї піклуються. Чому? Тому, що вперше в світі робітники і селяни створили свою власну армію, яка служить не панам, а колишнім рабам, нині визволеним робітникам і селянам.

Ось де джерело сили нашої Червоної Армії.

А що значить любов народу до своєї армії? Це значить, що така армія матиме найміцніший тил, що така армія є непереможною.

Що таке армія без міцного тилу? Ніщо. Найбільші армії, найбільш озброєні армії розвалювались і перетворювались в прах без міцного тилу, без підтримки і співчуття з боку тилу, з боку трудящого населення. Наша армія є єдина в світі, яка має співчуття і підтримку з боку робітників і селян. В цьому її сила, в цьому її міцність.

Ось чим, насамперед, наша Червона Армія відрізняється від усяких інших армій, які існували і існують в світі.

Побажання партії, її завдання полягає в тому, щоб ця особливість Червоної Армії, ця її близькість, її братерський зв'язок з робітниками і селянами була збережена і закріплена за нашою Червоною Армією.

Друга особливість нашої Червоної Армії полягає в тому, що вона, наша армія, є армія братерства між націями нашої країни, армія визволення пригноблених

націй нашої країни, армія захисту свободи і незалежності націй нашої країни.

За старих часів армії звичайно виховувалися в дусі великодержавництва, в дусі загарбництва, в дусі необхідності підкоряти слабі нації. Цим, власне, і пояснюється, що армії старого типу, армії капіталістичні були разом з тим арміями національного, колоніального гноблення. В цьому полягала одна з основних слабостей старих армій. Наша армія докорінно відрізняється від армій колоніального гноблення. Вся її суть, весь її устрій грунтується на зміцненні уз дружби між націями нашої країни, на ідеї визволення пригноблених народів, на ідеї захисту свободи і незалежності соціалістичних республік, які входять до складу Радянського Союзу.

В цьому друге і основне джерело сили й могутності нашої Червоної Армії. В цьому запорука того, що наша армія в критичну хвилину знайде величезну підтримку в мільйонних масах всіх і всяких націй і національностей, які населяють нашу неосяжну країну.

Побажання партії, її завдання полягає в тому, щоб ця особливість також була збережена і закріплена за нашою Червоною Армією.

Нарешті, третя особливість Червоної Армії. Полягає вона у вихованні і зміцненні духу інтернаціоналізму в нашій армії, в наявності духу інтернаціоналізму, що проймає всю нашу Червону Армію.

В капіталістичних країнах армії звичайно виховуються в дусі ненависті до народів інших країн, в дусі ненависті до інших держав, в дусі ненависті до робітників і селян інших країн. Для чого це робиться?

Для того, щоб перетворити армію в слухняне стадо в разі воєнних сутичок між державами, між країнами. В цьому джерело слабості всіх капіталістичних армій.

Наша армія побудована на зовсім інших основах. Сила нашої Червоної Армії полягає в тому, що вона виховується з першого ж дня свого народження в дусі інтернаціоналізму, в дусі поваги до народів інших країн, в дусі любові і поваги до робітників усіх країн, в дусі збереження і утвердження миру між країнами. І саме тому, що наша армія виховується в дусі інтернаціоналізму, в дусі єдності інтересів робітників усіх країн, саме тому вона, наша армія, є армія робітників усіх країн.

І те, що ця обставина є джерелом сили і могутності нашої армії, про це узнають коли-небудь буржуа всіх країн, якщо вони зважаться напасти на нашу країну, бо вони побачать тоді, що наша Червона Армія, вихована в дусі інтернаціоналізму, має незліченну кількість друзів і союзників в усіх частинах світу, від Шанхая до Нью-Йорка, від Лондона до Калькутти.

Ось, товариші, третя і основна особливість, яка проймає дух нашої армії і створює джерело її сили й могутності.

Побажання партії, її завдання полягає в тому, щоб ця особливість також була збережена і закріплена за нашою армією.

Цим трьом особливостям зобов'язана наша армія своєю силою і могутністю.

Цим же пояснюється той факт, що наша армія знає, куди йде, бо вона складається не з олов'яних

солдатів, а з людей свідомих, які розуміють, куди йти і за що битися.

Але армія, яка знає за що вона бореться, непереможна, товариші.

Ось чому наша Червона Армія має всі підстави бути найкращою в світі армією.

Хай живе наша Червона Армія!

Хай живуть її бійці!

Хай живуть її керівники!

Хай живе диктатура пролетаріату, яка породила Червону Армію, дала їй перемогу і увінчала її славою! (Бурхливі тривалі оплески.)

«Правда» № 50,
28 лютого 1928 р.

ПРО РОБОТИ КВІТНЕВОГО ОБ'ЄДНАНОГО ПЛЕНУМУ ЦК І ЦКК

*Доповідь на зборах активу московської організації ВКП(б) 13 квітня 1928 р.**

Товариші! Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК[8], який тільки що закінчився, має одну особливість, яка виділяє його з ряду пленумів, що відбулися за останні два роки. Особливість ця полягає в тому, що він був чисто діловим пленумом, пленумом без внутрішньої партійної бійки, пленумом без внутріпартійних загострень.

На порядку денному стояли найбільш животрепетні питання: питання про хлібозаготівлі, питання про шахтинську справу[9], нарешті, питання про план робіт Політбюро і пленуму ЦК. Питання, як бачите, досить серйозні. І все ж, незважаючи на це, дебати на пленумі пройшли в чисто діловому порядку, а резолюції були прийняті одноголосно.

Пояснюється це тим, що на пленумі не було опозиції. Пояснюється це тим, що люди підходили до питань строго по-діловому, без фракційних вихваток, без фракційної демагогії. Пояснюється це

* В доповіді відновлено кілька абзаців, які не були в свій час опубліковані в пресі. *Ред.*

тим, що тільки після XV з'їзду, тільки після ліквідації опозиції партія дістала змогу серйозно і безпосередньо підійти до практичних питань.

У цьому позитивна сторона і, коли хочете, неоцінений плюс того періоду розвитку, в який вступили ми після XV з'їзду нашої партії, після ліквідації опозиції.

I

ПРО САМОКРИТИКУ

Характерною рисою в роботі пленуму, дебатів на пленумі і резолюцій пленуму є той факт, що робота пленуму від початку до кінця пройшла під знаком найсуворішої самокритики. Більше того, ні одно питання на пленумі, ні один виступ не обійшлися без критики недоліків нашої роботи, без самокритики наших організацій. Критика наших недоліків, чесна і більшовицька самокритика партійних, радянських, господарських організацій, — такий загальний тон роботи пленуму.

Я знаю, що в рядах партії є люди, які недолюблюють критику взагалі, самокритику особливо. Ці люди, яких я міг би назвати «лакованими» комуністами (с м і х), весь час бурчать, відмахуючись від самокритики: мовляв, знову ця проклята самокритика, знову вивертання наших недоліків, — чи не можна дати нам пожити спокійно? Ясно, що ці «лаковані» комуністи не мають нічого спільного з духом нашої партії, з духом більшовизму. Так от, у зв'язку з наявністю таких настроїв у людей, що зустрічають самокритику далеко не з ентузіазмом, дозволенно

спитати: чи потрібна нам самокритика, звідки вона взялась і яка від неї користь?

Я думаю, товариші, що самокритика потрібна нам, як повітря, як вода. Я думаю, що без неї, без самокритики, наша партія не могла б рухатися вперед, вона не могла б викривати наші болячки, вона не могла б ліквідувати наші недоліки. А недоліків у нас багато. Це треба визнати відкрито і чесно.

Лозунг самокритики не можна вважати новим лозунгом. Він лежить у самій основі більшовицької партії. Він лежить в основі режиму диктатури пролетаріату. Якщо наша країна є країна диктатури пролетаріату, а диктатурою керує одна партія, партія комуністів, яка не ділить і не може ділити влади з іншими партіями,—то хіба не ясно, що ми самі повинні викривати і виправляти наші помилки, коли хочемо рухатися вперед, хіба не ясно, що їх нікому більше викривати і виправляти. Чи не ясно, товариші, що самокритика повинна бути однією з найсерйозніших сил, які рухають вперед наш розвиток?

Лозунг самокритики особливо сильно розвинувся після XV з'їзду нашої партії. Чому? Тому, що після XV з'їзду, який ліквідував опозицію, створилась нова обстановка в партії, на яку ми не можемо не зважати.

В чому полягає новизна обстановки? В тому, що у нас нема або майже нема більше опозиції, в тому, що через легку перемогу над опозицією, яка (тобто перемога) сама по собі становить дуже серйозний плюс для партії, в партії може створитися небезпека спочити на лаврах, заспокоїтися і закрити очі на недоліки нашої роботи.

Легка перемога над опозицією є величезний плюс для нашої партії. Але вона криє в собі свої особливі мінуси, які полягають в тому, що партія може пройнятися почуттям самовдоволення, почуттям самозакоханості і спочити на лаврах. А що значить спочити на лаврах? Це значить поставити хрест над нашим рухом вперед. А для того, щоб цього не сталося, нам потрібна самокритика,—не та критика, злобна і по суті справи контрреволюційна, яку проводила опозиція,—а критика чесна, відкрита, більшовицька самокритика.

XV з'їзд нашої партії зважив на цю обставину, давши лозунг самокритики. Відтоді хвиля самокритики наростає, накладаючи свою печать і на роботу квітневого пленуму ЦК і ЦКК.

Дивно було б боятися того, що вороги наші, вороги внутрішні, так само як і вороги зовнішні, використають критику наших недоліків, знявши галас: ага, у них, у більшовиків, не все гаразд. Дивно було б боятися всього цього нам, більшовикам. Сила більшовизму саме в тому й полягає, що він не боїться визнати свої помилки. Нехай партія, нехай більшовики, нехай усі чесні робітники і трудящі елементи нашої країни викривають недоліки нашої роботи, недоліки нашого будівництва, нехай намічають шляхи ліквідації наших недоліків для того, щоб у нашій роботі і в нашому будівництві не було застійності, болота, гниття, для того, щоб уся наша робота, все наше будівництво поліпшувалося день у день і йшло від успіхів до успіхів. В цьому тепер головне. А там нехай вороги наші базікають про наші недоліки,—такі дурниці не можуть, не повинні бентежити більшовиків.

Нарешті, є ще одна обставина, яка штовхає нас до самокритики. Я маю на увазі питання про маси і вождів. Останнім часом у нас почали створюватися якісь своєрідні відносини між вождями і масами. З одного боку, у нас виділилась, історично створилася група керівників, авторитет яких підноситься все вище й вище і яка стає майже недосяжною для мас. З другого боку, маси робітничого класу насамперед, маси трудящих взагалі піднімаються вгору надзвичайно повільно, вони починають дивитися на вождів знизу вверх, зажмуривши очі, і нерідко бояться критикувати своїх вождів.

Звичайно, той факт, що у нас створилася група керівників, які піднялись надто високо і мають великий авторитет,—цей факт є сам по собі великим досягненням нашої партії. Ясно, що без наявності такої авторитетної групи керівників керувати великою країною немислима річ. Але той факт, що вожді, йдучи вгору, віддаляються від мас, а маси починають дивитися на них знизу вверх, не зважуючись їх критикувати,—цей факт не може не створювати певної небезпеки відриву вождів від мас і віддалення мас від вождів.

Небезпека ця може привести до того, що вожді можуть зазнатися і визнати себе непогрішимими. А що може бути хорошого в тому, що керівні верхи зазнаються і почнуть дивитися на маси згори вниз? Ясно, що нічого, крім загибелі для партії, не може вийти з цього. Ну, а ми хочемо рухатися вперед і поліпшувати свою роботу, а не губити партію. І саме для того, щоб рухатися вперед і поліпшувати відносини між масами і вождями, треба тримати весь

час відкритим клапан самокритики, треба дати радянським людям можливість «крити» своїх вождів, критикувати їх за помилки, щоб вожді не зазнавались, а маси не віддалялися від вождів.

Іноді змішують питання про маси і вождів з питанням про висування. Це неправильно, товариші. Мова йде не про висування нових вождів, хоч ця справа заслуговує найсерйознішої уваги партії. Мова йде про те, щоб зберегти найавторитетніших вождів, які вже висунулися, організувавши постійний і нерушимий контакт між ними і масами. Мова йде про те, щоб організувати порядком самокритики і критики наших недоліків широку громадську думку партії, широку громадську думку робітничого класу, як живий і пильний моральний контроль, до голосу якого повинні уважно прислухáтися найавторитетніші вожді, якщо вони хочуть зберегти за собою довір'я партії, довір'я робітничого класу.

У цьому розумінні значення преси, нашої партійно-радянської преси справді неоціненне. У цьому розумінні не можна не вітати ініціативу «Правды» в справі організації «Листка Рабоче-Крестьянской Инспекции»[10], який веде систематичну критику недоліків нашої роботи. Треба тільки постаратися, щоб критика була серйозною і глибокою, а не плавала по поверхні. У цьому розумінні слід також вітати ініціативу «Комсомольской Правды» [11], яка буйно і завзято атакує недоліки нашої роботи.

Іноді лають критиків за недосконалість їхньої критики, за те, що критика виявляється часом правильною не на всі 100 процентів. Нерідко вимагають, щоб критика була правильною по всіх пунктах,

а коли вона не в усьому правильна, починають її паплюжити, ганьбити.

Це неправильно, товариші. Це небезпечна помилка. Спробуйте тільки висунути таку вимогу, і ви закриєте рот сотням і тисячам робітників, робкорів, сількорів, які хочуть виправити наші недоліки, але не вміють іноді правильно формулювати свої думки. Це була б могила, а не самокритика.

Ви повинні знати, що робітники іноді побоюються сказати правду про недоліки нашої роботи. Побоюються не тільки тому, що їм може «влетіти» за це, але й тому, що їх можуть «засміяти» за недосконалу критику. Де ж простому робітникові або простому селянинові, який відчуває недоліки нашої роботи і нашого планування на своїй власній спині, де ж їм обгрунтувати за всіма правилами мистецтва свою критику? Якщо ви будете вимагати від них правильної критики на всі 100 процентів, ви знищите цим можливість всякої критики знизу, можливість всякої самокритики. Ось чому я думаю, що коли критика містить хоча б 5—10 процентів правди, то і таку критику треба вітати, вислухати уважно і зважити на здорове зерно. В противному разі, повторюю, вам довелося б закрити рот усім тим сотням і тисячам відданих справі Рад людей, які недосить ще досвідчені у своїй критичній роботі, але устами яких говорить сама правда.

І саме для того, щоб не гасити самокритику, а розвинути її, саме для цього треба уважно вислухувати всяку критику радянських людей, якщо вона навіть іноді не цілком і не в усіх своїх частинах правильна. Тільки при цих умовах можуть дістати маси

певність, що їм не «влетить» за недосконалу критику і що їх не «засміють» за деякі помилки їхньої критики. Тільки при цій умові самокритика може мати дійсно масовий характер і дійсно масовий відгук.

Само собою зрозуміло, що мова йде тут не про «всяку» критику. Критика контрреволюціонера є теж критика. Але вона ставить собі за мету розвінчання Радянської влади, підрив нашої промисловості, розвал нашої партійної роботи. Ясно, що мова йде у нас не про таку критику. Я говорю не про таку критику, а про критику, що йде від радянських людей, критику, що ставить собі за мету поліпшення органів Радянської влади, поліпшення нашої промисловості, поліпшення нашої партійної і профспілкової роботи. Критика потрібна нам для зміцнення Радянської влади, а не для її ослаблення. І саме для того, щоб зміцнити і поліпшити нашу справу, саме для цього партія проголошує лозунг критики і самокритики.

Чого ми ждемо, насамперед, від лозунга самокритики, які він може дати нам результати, коли він буде проведений правильно і чесно? Він повинен дати принаймні два результати. Він повинен, по-перше, піднести пильність робітничого класу, загострити його увагу до наших недоліків, полегшити виправлення цих недоліків і зробити неможливими всякого роду «несподіванки» у нашій будівній роботі. Він повинен, по-друге, піднести політичну культурність робітничого класу, розвинути в ньому почуття господаря країни і полегшити навчання робітничого класу справи управління країною.

Чи звернули ви увагу на те, що не тільки шахтинська справа, але й заготівельна криза на січень

1928 року були для багатьох з нас «несподіванкою»? Особливо характерна в цьому відношенні шахтинська справа. П'ять років працювала контрреволюційна група буржуазних спеців, одержуючи директиви від антирадянських організацій міжнародного капіталу. П'ять років писали і розсилали наші організації всякого роду резолюції і постанови. Справа вугільної промисловості у нас, звичайно, йшла все-таки вгору, бо радянська система господарства така життєва і могутня, що вона все ж перемагала, незважаючи на наше головотяпство і на наші помилки, незважаючи на підривну роботу спеців. П'ять років ця контрреволюційна група спеців чинила шкідництво в нашій промисловості, висаджуючи в повітря котли, руйнуючи турбіни і т. д. А ми сиділи, наче й не було нічого. І «раптом», як сніг на голову,—шахтинська справа.

Чи нормально це, товариші? Я думаю, що більше ніж ненормально. Сидіти при кермі і дивитися, щоб нічого не бачити, поки обставини не ткнуть нас носом в якусь біду,—це ще не значить керувати. Більшовизм не так розуміє керівництво. Щоб керувати, треба передбачати. А передбачати, товариші, не завжди легко.

Одна річ, коли десяток—другий керівних товаришів дивиться і помічає недоліки в нашій роботі, а робітничі маси не хочуть або не можуть ні дивитися, ні помічати недоліків. Тут є всі шанси на те, що напевно недоглянеш, не все помітиш. Інша річ, коли разом з десятком—другим керівних товаришів дивляться і помічають недоліки в нашій роботі сотні тисяч і мільйони робітників, викриваючи наші помилки, впрягаючись у спільну справу будівництва

і намічаючи шляхи для поліпшення справи. Тут більше буде запоруки в тому, що несподіванок не буде, що негативні явища будуть вчасно помічені і вчасно буде вжито заходів для ліквідації цих явищ.

Нам треба поставити справу так, щоб пильність робітничого класу розвивалась, а не заглушалась, щоб сотні тисяч і мільйони робітників впрягались у спільну справу соціалістичного будівництва, щоб сотні тисяч і мільйони робітників і селян, а не тільки десяток керівників, дивилися пильно на хід нашого будівництва, відзначали наші помилки і виносили їх на світ божий. Тільки при цій умові не буде у нас «несподіванок». Але для того, щоб добитися цього, нам треба розвинути критику наших недоліків знизу, нам треба зробити критику масовою, нам треба сприйняти і провести в життя лозунг самокритики.

Нарешті, про піднесення культурних сил робітничого класу, про вироблення у нього навиків для управління країною в зв'язку з проведенням лозунга самокритики. Ленін говорив:

«Головне, чого нам невистачає, — культурності, вміння управляти... Економічно і політично **НЕП** цілком забезпечує нам можливість побудови фундаменту соціалістичної економіки. Справа «тільки» в культурних силах пролетаріату і його авангарду» [12].

Що це значить? Це значить, що одним з основних завдань нашого будівництва є вироблення в робітничому класі навиків і вміння управляти країною, управляти господарством, управляти промисловістю.

Чи можна виробити в робітничому класі ці навики і це вміння, не розв'язавши сил і здібностей робіт-

ників, сил і здібностей кращих людей робітничого класу критикувати наші помилки, відзначати наші недоліки і рухати вперед нашу роботу? Ясно, що не можна.

А що потрібно для того, щоб розв'язати сили та здібності робітничого класу і взагалі трудящих і дати їм змогу набути навиків для управління країною? Для цього потрібне, насамперед, чесне і більшовицьке проведення лозунга самокритики, чесне і більшовицьке проведення лозунга критики знизу недоліків і помилок нашої роботи. Якщо робітники використають можливість відкрито і прямо критикувати недоліки в роботі, поліпшувати нашу роботу і рухати її вперед, то що це значить? Це значить, що робітники стають активними учасниками в справі керівництва країною, господарством, промисловістю. А це не може не піднести у робітників почуття господаря в країні, їх активність, їх пильність, їх культурність.

Питання про культурні сили робітничого класу є одним з вирішальних питань. Чому? Тому, що з усіх пануючих класів, які існували до цього часу, робітничий клас, як пануючий клас, займає в історії трохи особливе і не цілком сприятливе становище. Всі класи, що панували до цього часу,—рабовласники, поміщики, капіталісти—були разом з тим класами багатими. Вони мали змогу навчати своїх дітей знань і навиків, необхідних для управління. Робітничий клас відрізняється від них, між іншим, тим, що він є класом небагатим, він не мав раніше змоги навчати своїх дітей знань і навиків управління і він дістав таку змогу тільки тепер, після приходу до влади.

В цьому, між іншим, і полягає гострота питання про культурну революцію у нас. Правда, за десять років свого панування робітничий клас СРСР досяг у цьому відношенні значно більшого, ніж поміщики і капіталісти за сотні років. Але міжнародна і внутріщня обстановка така, що досягнутих результатів далеко ще недосить. Тому *всякий засіб, що може* піднести рівень розвитку культурних сил робітничого класу, всякий засіб, що може полегшити справу вироблення навиків і вміння в робітничому класі управляти країною, промисловістю,—всякий такий засіб ми повинні використати до дна.

Але із сказаного виходить, що лозунг самокритики є одним з найважливіших засобів у справі розвитку культурних сил пролетаріату, у справі вироблення в робітничому класі навиків для управління. Звідси випливає ще одна підстава, яка говорить за те, що проведення в життя лозунга самокритики є життєвим нашим завданням.

Такі загалом підстави, що диктують нам лозунг самокритики, як лозунг дня.

Тому *недивно, що робота квітневого пленуму* ЦК і ЦКК пройшла під знаком самокритики.

Перейдемо тепер до питання про хлібозаготівлі.

II

ПИТАННЯ ПРО ХЛІБОЗАГОТІВЛІ

Насамперед кілька слів про суть хлібозаготівельної кризи, що розігралась у нас на січень цього року. Суть справи полягає в тому, що з жовтня минулого року у нас заготівлі почали падати, у

грудні вони дійшли до найнижчої точки, а на січень цього року ми мали дефіцит у заготівлях хліба в 130 млн. пудів. Урожай в цьому році був у нас, мабуть, не гірший, ніж у минулому році, може він поступався трохи перед торішнім урожаєм. Запасів у цьому році від старих врожаїв було більше, ніж у минулому році, і взагалі вважалося, що товарного хліба в нашій країні в цьому році не менше, а більше, ніж у минулому році.

Відповідно до цього і був складений план заготівель на рік з деяким перевищенням торішнього плану. Однак незважаючи на це, заготівлі пішли вниз, і ми мали на січень 1928 року дефіцит в 130 млн. пудів. Створилось «оригінальне» становище: хліба багато в країні, а заготівлі хліба падають, створюючи загрозу голоду в містах і в Червоній Армії.

Чим пояснюється ця «оригінальність» становища? Чи нема тут випадковості якої-небудь? Багато хто схильний пояснювати це тим, що дали зівка, були зайняті з опозицією і дечого не догляділи. Що зівка було дійсно допущено, це, звичайно, вірно. Але пояснювати все тут зівком—значить допускатися найгрубішої помилки. Тим більше не можна пояснювати заготівельну кризу випадковістю. Такі речі випадково не трапляються. Це було б надто дешевим поясненням.

Які ж були, в такому разі, умови, що визначили заготівельну кризу?

Я думаю, що таких умов було у нас принаймні три.

По-перше. Труднощі нашого соціалістичного будівництва в обстановці нашого міжнародного і внутрішнього становища. Я маю на увазі, передусім,

труднощі розвитку міської індустрії. Треба було б закидати село всякого роду товарами так, щоб можна було добути з села максимум сільськогосподарських продуктів. Для цього потрібен швидший розвиток нашої індустрії, ніж це має місце тепер. Але для того, щоб розвинути індустрію сильніше, потрібен швидший темп соціалістичного нагромадження. А добитися такого темпу нагромадження не дуже-то легко, товариші. Звідси недостача товарів для села.

Я маю на увазі, далі, труднощі нашого будівництва на селі. Повільно росте сільське господарство, товариші. Треба було б, щоб сільське господарство розвивалося семимильними кроками, щоб хліб дешевшав, щоб урожай підвищувався, щоб добрива застосовувались якнайбільше, щоб машинне виробництво хліба розвивалося прискореним темпом. Але цього нема у нас і не скоро буде, товариші.

Чому?

Тому, що наше сільське господарство є дрібноселянське господарство, яке важко піддається серйозним поліпшенням. Статистика говорить, що до війни у нас було індивідуальних селянських господарств близько 16 млн. по всій країні. Тепер у нас є індивідуальних селянських господарств близько 25 млн. Це значить, що ми—країна якнайбільш дрібноселянського господарства. А що таке дрібноселянське господарство? Це—найбільш незабезпечене, найбільш примітивне, найбільш нерозвинене і найбільш нетоварне господарство. А в цьому вся суть, товариші. Добрива, машини, агрономічні знання та інші удосконалення—це такі речі, які можуть бути з успіхом застосовані у великих господарствах, але які не мають

або майже не мають застосування в дрібноселянському господарстві. Ось в чому слабість дрібного господарства і ось чому воно не витримує конкуренції з великими куркульськими господарствами.

Чи є у нас взагалі великі господарства на селі, які застосовують машини, добрива, агрономічні знання і т. д.? Так, є. Це, по-перше, колгоспи й радгоспи. Але їх у нас мало, товариші. Це, по-друге, великі куркульські (капіталістичні) господарства. Цих господарств не так уже мало в нашій країні, і вони все ще відіграють у сільському господарстві значну роль.

Чи можемо ми стати на шлях заохочення приватних великих капіталістичних господарств на селі? Ясно, що не можемо. Звідси висновок: натиснути щосили на розвиток великих господарств на селі типу колгоспів і радгоспів, стараючись перетворити їх у хлібні фабрики для країни, організовані на основі сучасної науки. Цим, власне, і пояснюється, що XV з'їзд нашої партії дав лозунг про всебічний розвиток колгоспного і радгоспного будівництва.

Було б помилкою думати, що колгоспи повинні будуватися тільки з бідняцьких верств. Це невірно, товариші. Наші колгоспи повинні бути бідняцько-середняцькими, охоплюючи не тільки окремі групки і групочки, але й цілі села. Треба дати середнякові перспективу і указати йому, що він може розвивати господарство найкраще і найшвидше через колгоспи. Коли середняк не може піднятися вгору, в куркульську групу, а вниз спускатися було б нерозумно, то треба дати йому перспективу, що він міг би поліпшити господарство через колгоспне будівництво.

Але колгоспів і радгоспів поки що у нас мало, до неподобства мало. Звідси труднощі нашого будівництва на селі. Звідси недостатність хлібного виробництва.

По-друге. З цього випливає, що труднощі нашого будівництва в місті і на селі є тією базою, на основі якої може розігратися заготівельна криза. Але це ще не значить, що заготівельна криза повинна була розігратися саме в цьому році. Відомо, що ці труднощі існували не тільки в цьому році, але й у минулому році,—чому ж саме в цьому році розігралася заготівельна криза? В чому тут секрет?

Секрет полягає в тому, що куркуль дістав у цьому році змогу використати ці труднощі для того, щоб роздути ціни на хліб, повести атаку проти радянської політики цін і загальмувати тим самим нашу заготівельну роботу. А вдалося йому використати ці труднощі принаймні з двох причин:

по-перше, тому, що три роки урожаю не пройшли даром, куркуль виріс за цей час, хлібні запаси на селі взагалі, у куркуля особливо, нагромадилися за цей час, і куркуль дістав змогу спробувати продиктувати ціни;

по-друге, тому, що куркуль мав підтримку з боку міських спекулянтів, які грають на підвищення цін на хліб і роздувають, таким чином, ціни.

Це не значить, звичайно, що куркуль є головним держцем хліба. Головна і основна маса, яка держить більшу частину хліба, це—середняк. Але у куркуля є певний господарський авторитет на селі, і в питанні про ціни він може іноді вести за собою середняка. Звідси можливість для куркульських елементів села

використати труднощі нашого будівництва для спекулятивного роздування цін на хліб.

Але що значить роздути ціни на хліб, скажемо, процентів на 40—50, як це робили, наприклад, куркульсько-спекулянтські елементи? Це значить, насамперед, підірвати реальну зарплату робітників. Припустімо, що ми підвищили б тоді зарплату робітникам. Але в такому разі довелося б підвищити ціни на промислові товари, ударивши по матеріальному становищу як робітничого класу, так і бідноти і середняка. А що це означало б? Це означало б прямий і безсумнівний підрив усієї нашої економічної політики.

Але на цьому справа не кінчається. Припустімо, що ми підвищили б ціни на хліб процентів на 40—50 у січні або навесні цього року, перед підготовкою до сівби. До чого це повело б? Ми дезорганізували б тоді сировинну базу нашої промисловості. Бавовнороби закинули б бавовну і перейшли б на хліб, як на вигіднішу справу. Льонарі закинули б льон і перейшли б теж на хліб. Буряководи зробили б так само. І так далі і тому подібне. Коротше: ми підірвали б сировинну базу нашої промисловості з-за спекулянтських апетитів капіталістичних елементів села.

Але і це не все. Якби ми роздули ціни на хліб, скажемо, навесні цього року, ми б напевно зарізали бідноту, що купує навесні хліб як для продовольчих потреб, так і для засівання полів. Біднота і нижчі верстви середняків мали б повне право сказати нам: ви нас обманули, бо ми вам продали наш хліб восени минулого року по низьких цінах, а ви тепер

змушуєте нас купувати хліб по високих цінах,—кого ж ви захищаєте, панове радянські люди,—неімущих чи куркулів?

Ось чому на спекулянтський удар куркульства по лінії роздування хлібних цін партія повинна була відповісти таким контрударом, який би відбив охоту у куркулів і спекулянтів погрожувати голодом робітничому класові і нашій Червоній Армії.

По-третє. Немає сумніву, що капіталістичні елементи села не могли б використати труднощі нашого будівництва в такій мірі, в якій вони використали їх на ділі, і заготівельна криза не набрала б такого загрозливого характеру, коли б їм не допомогла в цій справі ще одна обставина. В чому полягає ця обставина?

Вона полягає в розхлябаності наших заготівельних органів, у відсутності єдиного фронту між ними, в конкуренції між собою, в небажанні вести рішучу боротьбу проти гри на підвищення хлібних цін.

Вона полягає, нарешті, в інертності наших партійних організацій у районах хлібних заготівель, в їх небажанні належним чином втрутитися в хлібозаготівельну кампанію, в їх небажанні втрутитися в справу і покласти край загальній розхлябаності на заготівельному фронті.

Захоплені успіхами торішньої заготівельної кампанії і гадаючи, що в цьому році заготівлі підуть самопливом, наші заготівельні і партійні організації полишили все «волі божій», очистивши поле куркульсько-спекулянтським елементам. А куркулі саме цього й чекали. Навряд чи можна сумніватися, що без цієї

обставини заготівельна криза не могла б набрати такого загрозливого характеру.

Не слід забувати, що ми, тобто наші організації, як заготівельні, так і інші, тримаємо в руках майже на 80 процентів постачання селу промтоварів і майже на 90 процентів усі заготівлі на селі. Нічого й казати, що ця обставина дає нам змогу диктувати куркулеві на селі, при умові, що наші організації зуміють використати це вигідне становище. Ну, а ми, замість того, щоб використати це вигідне становище, полишили все на самоплив і полегшили тим самим,— звичайно, помимо своєї волі,—боротьбу капіталістичних елементів села проти Радянської влади.

Такі, товариші, умови, що визначили заготівельну кризу кінця минулого року.

Ви бачите, таким чином, що заготівельну кризу не можна вважати випадковістю.

Ви бачите, що заготівельна криза виражає собою перший, в умовах непу, серйозний виступ капіталістичних елементів села проти Радянської влади в одному з найважливіших питань нашого будівництва, в питанні про хлібозаготівлі.

Ось у чому полягає, товариші, класова підкладка заготівельної кризи по хлібу.

Ви знаєте, що для ліквідації заготівельної кризи і приборкання спекулянтських апетитів куркульства партія і Радянська влада були змушені вжити ряд практичних заходів. Про ці заходи говорилося досить багато в нашій пресі. Про них говориться досить докладно в резолюції об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК. Тому я думаю, що нема потреби повторювати тут про це.

Хотілось би тільки сказати про деякі надзвичайні заходи, яких було вжито через надзвичайні умови і які, певна річ, відпадуть, оскільки не буде більше цих надзвичайних умов. Я маю на увазі застосування 107 статті закону проти спекуляції. Статтю цю прийняв ЦВК в 1926 році. Ця стаття не застосовувалась у нас в минулому році. Чому? Тому, що заготівлі хліба йшли, як кажуть, нормально, і не було підстав для застосування цієї статті. Про цю статтю згадали тільки в цьому році, на початок 1928 року. А згадали про неї тому, що ми мали ряд надзвичайних обставин, які були створені спекулянтськими махінаціями куркульства і загрожували голодом. Ясно, що коли в наступному заготівельному році не буде надзвичайних обставин і заготівлі підуть нормально, 107 стаття не матиме застосування. І навпаки, якщо надзвичайні обставини настануть і капіталістичні елементи почнуть знову «финтити», 107 стаття знову з'явиться на сцені.

Було б безглуздям говорити на цій підставі про «скасування» непу, про «повернення» до продрозверстки і т. д. Про скасування непу можуть тепер помишляти тільки вороги Радянської влади. Нікому так не вигідна тепер нова економічна політика, як Радянській владі. Але є люди, які думають, що неп означає не посилення боротьби з капіталістичними елементами, в тому числі і з куркульством, щоб їх подолати, а припинення боротьби з куркульством та іншими капіталістичними елементами. Нічого й казати, що такі люди не мають нічого спільного з ленінізмом, бо таким людям нема місця і не може бути місця в нашій партії.

Про результати заходів, вжитих партією і Радянською владою для ліквідації продовольчої кризи, вам також відомо. Коротко вони полягають ось у чому.

По-перше, ми надолужили втрачене і заготовили хліб, догнавши, а подекуди навіть перегнавши, торішній темп заготівель. Відомо, що за три місяці, за січень—березень, ми зуміли заготовити більше ніж 270 млн. пудів хліба. Це, звичайно, не все, що нам потрібно. Нам ще треба заготовити понад 100 млн. пудів. Але це все-таки те необхідне завоювання, яке дало нам змогу **ліквідувати** заготівельну кризу. Ми можемо тепер з повним правом сказати, що партія і Радянська влада здобули на цьому фронті дуже великі успіхи.

По-друге, ми оздоровили, більш-менш оздоровили, наші заготівельні і партійні організації на місцях, перевіривши на ділі їх бойову готовність і очистивши їх від явно розкладених елементів, що не визнають класів на селі і не хочуть «сваритися» з куркулем.

По-третє, ми поліпшили роботу на селі, присунули до себе ближче бідноту і закріпили за собою переважну більшість середняків, ізолювавши куркульство і трохи скривдивши заможну верхівку середняків. Тим самим ми провели в життя наш старий більшовицький лозунг, даний Леніним ще на VIII з'їзді нашої партії [13]: обіпрись на бідноту, умій організовувати міцний союз із середняком, ні на хвилину не припиняй боротьби з куркульством.

Я знаю, що деякі товариші не зовсім охоче приймають цей лозунг. Дивно було б думати, що союз робітників і селян в умовах зміцнілої диктатури пролетаріату означає союз робітників з усім селянством,

в тому числі і куркульством. Ні, товариші, ми такого союзу не проповідуємо і проповідувати не можемо. В обстановці диктатури пролетаріату, при умові зміцнення влади робітничого класу, союз робітничого класу з селянством означає опору на бідноту, союз із середняком, боротьбу з куркульством. Хто думає, що союз із селянством при наших умовах означає союз з куркулем, той не має нічого спільного з ленінізмом. Хто думає вести на селі таку політику, яка всім сподобається, і багатим і бідним, той не марксист, а дурень, бо такої політики не існує в природі, товариші. (Сміх, оплески.) Наша політика є політика класова.

Такі загалом результати наших заходів для посилення хлібозаготівель.

Безперечно, що при проведенні цих заходів ми мали в нашій практиці цілий ряд перегинів і перекручень партійної лінії. Цілий ряд випадків перекручення нашої політики, які б'ють насамперед, через наше головотяпство, по бідноті і середняках, неправильне застосування 107 статті і т. д.,—ці випадки всім відомі. Ми караємо і будемо карати винуватців цих перекручень з усією суворістю. Але було б дивно не бачити за цими перекрученнями тих хороших і справді серйозних результатів вжитих партією заходів, без яких ми не могли б вийти із заготівельної кризи. Робити так, значить закривати очі на головне, висуваючи на перший план часткове і випадкове. Робити так, значить топити дуже серйозні успіхи заготівельної кампанії у ложці води окремих випадків перекручень нашої лінії, які зовсім не випливають із вжитих партією заходів.

Чи були у нас обставини, які полегшили наші заготівельні успіхи і нашу боротьбу проти наступу капіталістичних елементів села?

Так, були. Можна було б відзначити принаймні дві такі обставини.

Це, по-перше, той факт, що ми організували втручання партії в заготівельну кампанію і удар по куркульсько-спекулянтських елементах після XV з'їзду нашої партії, після ліквідації опозиції, після того, як партія досягла максимальної єдності, розгромивши своїх партійних ворогів. Боротьбу з куркульством не можна вважати пустою справою. Щоб розбити куркульсько-спекулянтські махінації без будь-яких ускладнень у країні, треба мати абсолютно згуртовану партію, абсолютно міцний тил і цілком міцну владу. Навряд чи можна сумніватися в тому, що наявність цих умов відіграла значну роль в тому, що куркульство було змушене відступити відразу.

Це, по-друге, той факт, що нам вдалося зв'язати наші практичні заходи для приборкання куркульсько-спекулянтських елементів з кровними інтересами робітничого класу, Червоної Армії і більшості неімущих верств села. Та обставина, що куркульсько-спекулянтські елементи поставили перед трудящими масами міста і села привид голоду, порушуючи до того ж закони Радянської влади (107 стаття), ця обставина не могла не повести до того, що ми мали за собою в боротьбі з капіталістичними елементами села більшість села. Куркуль безбожно спекулював хлібом, він створював цим величезні труднощі як у місті, так і на селі, він порушував до того ж закони Радянської влади, тобто волю Центрального

Виконавчого Комітету Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів,—хіба не ясно, що ця обставина повинна була полегшити справу ізоляції куркульства?

Вийшла до певної міри така сама комбінація (звичайно, з відповідними застереженнями), яка мала місце в 1921 році, коли партія на чолі з Леніним, через голод в країні, поставила питання про вилучення цінностей з церков, щоб придбати хліб для голодуючих районів, побудувавщи на цьому найширшу антирелігійну кампанію, і коли попи, вчепившись за цінності, виступили на ділі проти голодуючих мас і тим самим викликали озлоблення мас проти церкви взагалі, проти релігійних забобонів зокрема, проти попів та їх керівників особливо. Були тоді такі чудаки в нашій партії, які думали, що Ленін зрозумів необхідність боротьби з церквою лише в 1921 році (сміх), а до того часу він нібито не розумів цього. Це, звичайно, дурниця, товариші. Ленін, звичайно, розумів необхідність боротьби з церквою і до 1921 року. Але справа зовсім не в цьому. Справа в тому, щоб зв'язати широку масову антирелігійну кампанію з боротьбою за кровні інтереси народних мас і повести її так, щоб вона, ця кампанія, була зрозуміла для мас, щоб вона, ця кампанія, була підтримана масами.

Те саме треба сказати про маневр партії, зроблений на початку цього року в зв'язку з хлібозаготівельною кампанією. Є люди, які думають, що партія тільки тепер зрозуміла необхідність боротьби з куркульською небезпекою. Це, звичайно, дурниця, товариші. Партія завжди розуміла необхідність такої

боротьби і вела її, цю боротьбу, не на словах, а на ділі. Особливість зробленого партією маневру на початку цього року полягає в тому, що вона дістала в цьому році змогу зв'язати рішучу боротьбу проти куркульсько-спекулянтських елементів села з боротьбою за кровні інтереси широких мас трудящих і, зв'язавши їх, зуміла повести за собою більшість трудящих мас села, ізолювавши куркуля.

Мистецтво більшовицької політики полягає зовсім не в тому, щоб стріляти без розбору з усіх гармат по всіх фронтах, не зважаючи на умови часу і місця, не зважаючи на готовність мас підтримати ті чи інші заходи керівництва. Мистецтво більшовицької політики полягає в тому, щоб уміти вибрати час і місце і зважати на всі обставини справи для того, щоб зосередити вогонь на тому фронті, де найшвидше можна буде добитися максимальних результатів.

Справді, які результати мали б ми тепер, якби ми заподіяли найсерйозніший удар по куркульству років зо три тому, коли ми не мали ще закріпленими за собою середняків, коли середняк був озлоблений і громив наших голів волосних виконавчих комітетів, коли біднота була приголомшена результатами непу, коли ми мали всього лише 75 процентів довоєнної посівної площі, коли перед нами стояло основне питання про розширення виробництва продовольчих і сировинних продуктів на селі, коли ми не мали ще серйозної продовольчої і сировинної бази для індустрії?

Я не сумніваюсь, що ми програли б тоді боротьбу, не зуміли б розширити посівну площу до тієї норми, до якої нам вдалося довести її тепер, підірвали б можливість створення продовольчої і сировинної бази

для промисловості, полегшили б справу посилення куркульства, відштовхнули б від себе середняка і, можливо, ми мали б тепер дуже серйозні політичні ускладнення в країні.

Що ми мали на селі на початок цього року? Розширену посівну площу до довоєнної норми, зміцнілу сировинну і продовольчу базу для промисловості, закріплену за Радянською владою більшість середняків, більш-менш організовану бідноту, поліпшені і зміцнілі партійні і радянські організації на селі. Хіба не ясно, що тільки при таких умовах можна було розраховувати на серйозний успіх у справі організації удару по куркульсько-спекулянтських елементах? Хіба не ясно, що тільки божевільні не можуть зрозуміти всієї різниці між цими двома обстановками у справі організації широкої масової боротьби проти капіталістичних елементів села?

Ось вам приклад того, як нерозумно стріляти без розбору з усіх гармат по всіх фронтах, не зважаючи на умови часу і місця, не зважаючи на співвідношення сил, що борються.

Так стоїть справа, товариші, з питанням про хлібозаготівлі.

Перейдемо тепер до питання про шахтинську справу.

III

ШАХТИНСЬКА СПРАВА

Яка класова підкладка шахтинської справи, де криються корені шахтинської справи і на якій основі класового порядку могла виникнути ця економічна контрреволюція?

Є товариші, які вважають шахтинську справу випадковістю. Вони звичайно говорять: ми чимало тут прогавили, не догляділи, але якби не дали зівка, то ніякої шахтинської справи не було б у нас. Що зівок тут є і зівок чималий,—в цьому не може бути ніякого сумніву. Але пояснювати все зівком, це значить не зрозуміти суті справи.

Про що говорять факти, матеріали в шахтинській справі?

Факти говорять, що шахтинська справа є економічна контрреволюція, затіяна частиною буржуазних спеців, які володіли раніше вугільною промисловістю.

Факти говорять далі, що ці специ, будучи організовані в таємну групу, одержували гроші на шкідництво від колишніх хазяїв, які сидять тепер в еміграції, і від контрреволюційних антирадянських капіталістичних організацій на Заході.

Факти говорять, нарешті, що ця група буржуазних спеців діяла і руйнувала нашу промисловість за вказівками капіталістичних організацій на Заході.

Про що ж усе це говорить?

Про те, що ми маємо тут справу з економічною інтервенцією західноєвропейських антирадянських капіталістичних організацій у справи нашої промисловості. Була в свій час інтервенція воєнно-політична, яку вдалося нам ліквідувати порядком переможної громадянської війни. Тепер ми маємо спробу економічної інтервенції, для ліквідації якої нам не потрібна буде громадянська війна, але яку ми повинні все-таки ліквідувати і яку ми ліквідуємо всіма доступними нам засобами.

Безглуздям було б припустити, що міжнародний капітал дасть нам спокій. Ні, товариші, це невірно. Класи існують, міжнародний капітал існує, і він не може дивитися спокійно на розвиток країни будованого соціалізму. Раніше він, міжнародний капітал, думав повалити Радянську владу порядком прямої воєнної інтервенції. Спроба не вдалася. Тепер він старається, і буде старатися далі, ослабити нашу господарську міць шляхом невидної, не завжди помітної, але досить значної економічної інтервенції, організуючи шкідництво, готуючи всякі «кризи» в тих чи інших галузях промисловості і полегшуючи тим самим можливість майбутньої воєнної інтервенції. Тут все ув'язано у вузол класової боротьби міжнародного капіталу з Радянською владою, і ні про які випадковості не може бути мови.

Одне з двох:

або ми будемо вести і далі революційну політику, згуртовуючи навколо робітничого класу СРСР пролетарів і пригноблених усіх країн, — і тоді міжнародний капітал буде нам всіляко перешкоджати в нашому просуванні вперед;

або ми відмовимося від своєї революційної політики, підемо на ряд принципіальних поступок міжнародному капіталові, — і тоді міжнародний капітал, можливо, готовий буде «допомогти» нам у справі переродження нашої соціалістичної країни в «добру» буржуазну республіку.

Є люди, які думають, що нам можна вести визвольну зовнішню політику і разом з тим добитися того, щоб нас вихваляли за це капіталісти Європи і Америки. Я не буду доводити, що такі наївні люди не мають і не можуть мати нічого спільного з нашою партією.

Англія, наприклад, вимагає від нас, щоб ми встановили з нею загарбницькі сфери впливу де-небудь, скажімо, в Персії, в Афганістані або Туреччині, причому вона запевняє, що готова встановити з нами «дружбу», якщо ми підемо на цю поступку. Що ж, може піти на цю поступку, товариші?

Загальний вигук. Ні!

Сталін. Америка вимагає, щоб ми відмовились принципіально від політики підтримки визвольного руху робітничого класу інших країн, що все пішло б добре, якби ми пішли на таку поступку. Що ж, товариші, може піти на цю поступку?

Загальний вигук. Ні!

Сталін. Ми могли б встановити «дружні» відносини з Японією, якби згодились поділити з нею Манчжурію. Чи можемо ми піти на цю поступку?

Загальний вигук. Ні!

Сталін. Або, наприклад, від нас вимагають, щоб ми «зм'якшили» монополію зовнішньої торгівлі і погодилися сплачувати всі воєнні і довоєнні борги. Може піти на це, товариші?

Загальний вигук. Ні!

Сталін. Але саме тому, що ми не можемо піти на ці і подібні до них поступки, не відмовившись самі від себе,—саме тому ми повинні бути готові до того, що міжнародний капітал буде нам чинити і далі всі і всякі пакості, все одно, чи буде це шахтинська справа чи що-небудь інше, подібне до неї.

Ось у чому класові корені шахтинської справи.

Чому могла удатися у нас воєнна інтервенція міжнародного капіталу? Тому, що в нашій країні існували цілі групи військових спеціалістів, генералів

і офіцерів, синків буржуазії і поміщиків, які завжди були готові підкопатися під самі основи Радянської влади. Чи могли ці офіцери і генерали організувати серйозну війну проти Радянської влади без фінансової, воєнної і всякої іншої підтримки міжнародного капіталу? Звичайно, не могли. Чи міг міжнародний капітал без допомоги цієї групи білогвардійських офіцерів і генералів організувати серйозну інтервенцію? Я думаю, що не міг би.

У нас були тоді товариші, які думали, що воєнна інтервенція була випадковістю, що якби ми не звільнили з тюрми Краснова, Мамонтова і т. д., то інтервенції не було б. Це, звичайно, невірно. Що звільнення Мамонтова, Краснова та інших білогвардійських генералів відіграло свою роль у справі розвитку громадянської війни,—в цьому не може бути сумніву. Але що корені воєнної інтервенції лежать не в цьому, а в класових суперечностях між Радянською владою, з одного боку, і міжнародним капіталом з його генеральським охвістям в Росії—з другого,— в цьому також не може бути ніякого сумніву.

Чи могли у нас організувати шахтинську справу деякі буржуазні специ, колишні шахтовласники, без фінансової і моральної підтримки міжнародного капіталу, без перспективи на те, що міжнародний капітал може допомогти їм у справі повалення Радянської влади? Звичайно, не могли б. Чи міг міжнародний капітал організувати у нас економічну інтервенцію, на зразок шахтинської справи, без наявності у нас буржуазії, в тому числі певної групи буржуазних спеців у нашій країні, готових утопити Радянську

владу в ложці води? Ясно, що не міг би. Чи є у нас взагалі такі групи буржуазних спеціалістів, готових іти на економічну інтервенцію, на підрив Радянської влади? Я думаю, що є. Я не думаю, щоб їх могло бути багато. Але що у нас існують деякі незначні групи буржуазних контрреволюційних спеціалістів, далеко більш нечисленні, ніж це мало місце під час воєнної інтервенції,—в цьому не може бути сумніву.

Об'єднання цих двох сил і дає грунт для економічної інтервенції в СРСР.

Саме в цьому й полягає класова підкладка шахтинської справи.

Тепер про практичні висновки, що випливають із шахтинської справи.

Я хотів би спинитися на чотирьох практичних висновках, про які нам сигналізує шахтинська справа.

Ленін говорив, що питання про добір людей є одним із основних питань будівництва соціалізму. Шахтинська справа показує, що ми погано добирали наші господарські кадри, і не тільки погано добирали, але ставили ще ці самі кадри в такі умови, які утруднюють їх ріст. Говорять про наказ № 33 і особливо про «Типове положення», що супроводить цей наказ[14]. Характерну особливість цього типового положення становить те, що воно віддає майже всі права технічному директорові, лишаючи головному директорові право улагоджувати конфлікти, «здійснювати представництво» і грати на балалайці. Ясно, що при таких умовах наші господарські кадри не могли розвиватися в достатній мірі.

У свій час цей наказ був абсолютно необхідний, бо його було дано в той момент, коли у нас не було

зовсім своїх господарських кадрів, коли ми не вміли управляти промисловістю і мимоволі доводилось передавати основні права технічному директорові. Але тепер цей наказ перетворився в окови. Тепер у нас є свої господарські кадри, що мають досвід і можуть розвинутися в справжніх керівників нашої промисловості. І саме тому пора скасувати застаріле типове положення, замінивши його новим.

Кажуть, що неможливо комуністам, а особливо робітникам комуністам-господарникам, оволодіти хімічними формулами і взагалі технічними знаннями. Це невірно, товариші. Нема в світі таких фортець, яких не могли б взяти трудящі, більшовики. (Оплески.) Не такі фортеці ми брали у своїй боротьбі з буржуазією. Вся справа в тому, щоб мати бажання оволодіти технічними знаннями і озброїтися наполегливістю й більшовицьким терпінням. Але щоб змінити умови роботи наших господарських кадрів і допомогти їм стати справжніми і повноправними господарями справи, треба скасувати старе типове положення, замінивши його новим. В противному разі ми рискуємо покалічити наших людей.

Хіба деякі наші господарники, що опустилися, були гірші від кожного з нас? Чим пояснити, що такі і подібні до них товариші почали опускатися і розкладатися, зливаючись у своєму побуті з буржуазними спецами? Пояснюється це нашою неправильною господарською практикою, пояснюється це тими умовами добору і роботи наших господарських працівників, які утруднюють їх розвиток, які перетворюють їх у хвостик буржуазних спеців. З такою практикою треба покінчити, товариші.

Другий висновок, про який сигналізує нам шахтинська справа, полягає в тому, що ми погано навчаємо кадри в наших втузах, ми погано готуємо наших червоних спеців. Це висновок, від якого ніяк не відкрутитися. Чому, наприклад, багато наших молодих спеціалістів не використовуються, виявились непридатними для промисловості? Тому, що вони вчилися по книжці, вони специ від книжки, у них нема практичного досвіду, вони відірвані від виробництва, і вони, природно, зазнають поразки. А хіба нам такі специ потрібні? Ні, не такі специ нам потрібні, хай вони будуть хоч тричі молодими спецами. Нам потрібні такі спеціалісти, все одно, чи вони комуністи чи не комуністи, які були б сильні не *тільки теоретично, але й своїм практичним досвідом*, своїми зв'язками з виробництвом.

Молодому спецові, який не бачив шахти і не хоче лізти в шахту, молодому спецові, який не бачив заводу і не хоче бруднитися на заводі, такому спецові ніколи не подолати старих, загартованих в практичному досвіді, але ворожих нашій справі спеціалістів. Тому легко пояснити, що не тільки старі спеціалісти, і не тільки наші господарники, але й робітники зустрічають нерідко таких молодих спеціалістів у штики. Але для того, щоб не було таких несподіванок з молодими спецами, необхідно змінити їх навчання, причому змінити треба так, щоб молоді специ з перших же років свого навчання у втузах мали нерозривний зв'язок з виробництвом, з фабрикою, з шахтою і т. д.

Третій висновок торкається питання про залучення широких робітничих мас до справи управління

промисловістю. Як стоїть справа в цьому відношенні за даними шахтинських матеріалів? Дуже погано. До неподобства погано, товариші. Доведено, що кодекс законів про працю порушується, 6-годинний робочий день під землею не завжди додержується, умови охорони праці нехтуються. А робітники терплять. А профспілки мовчать. А парторганізації не вживають заходів для ліквідації цього неподобства.

Один товариш, що їздив недавно в Донбас, лазив там по шахтах і розпитував шахтарів про умови їхньої роботи. Знаменно, що ні один із шахтарів не визнав за потрібне скаржитися на умови. «Як живете товариші?»—питає їх цей товариш. «Нічого, товаришу, непогано живемо»,—відповідають йому шахтарі. «Я їду в Москву, скажіть мені, що я повинен передати центру?»—питає він. «Скажіть там, що ми живемо непогано»,—відповідають йому шахтарі. «Слухайте, товариші, я ж не іноземець, я росіянин і приїхав сюди для того, щоб узнати від вас правду»,—говорить їм товариш. «Нам все одно, товаришу, ми говоримо тільки правду і іноземцям і нашим»,—відповідають йому шахтарі.

Ось вам фізіономія наших шахтарів. Це не просто робітники, а герої. Саме в цьому й полягає багатство того морального капіталу, який ми встигли нагромадити в серцях робітників. І подумати тільки, що ми розтрачаємо цей неоціненний моральний капітал так безбожно і злочинно, як погані й нікчемні спадкоємці великої спадщини Жовтневої революції! Але, товариші, триматися довго на старому моральному капіталі і розтрачати його так безрозсудно— не можна. Пора покінчити з цим. Давно пора!

Нарешті, четвертий висновок, який торкається питання про перевірку виконання. Шахтинська справа показала, що справа з перевіркою виконання стоїть у нас аж надто погано в усіх галузях управління, і в галузі партійній, і в галузі промисловій і профспілковій. Пишуть резолюції, розсилають директиви, але ніхто не хоче потурбуватися про те, щоб спитати себе: а як стоїть справа з виконанням цих резолюцій і директив, виконуються вони на ділі чи кладуться під сукно?

Ілліч говорив, що одним із серйозних питань у справі управління країною є питання про перевірку виконання. Але саме в цьому питанні справа стоїть у нас аж надто погано. Керувати—це ще не значить писати резолюції і розсилати директиви. Керувати—це значить перевіряти виконання директив, і не тільки виконання директив, але й самі директиви, їх правильність або їх помилковість з точки зору живої практичної роботи. Смішно було б думати, що всі наші директиви правильні на всі 100 процентів. Цього не буває і не може бути, товариші. Перевірка виконання саме в тому й полягає, щоб наші працівники перевіряли в огні практичного досвіду не тільки виконання наших директив, але й правильність самих директив. Тому недоліки в цій галузі означають недоліки в усьому нашому керівництві.

Взяти, наприклад, перевірку виконання по чисто партійній лінії. Ми звичайно викликаємо секретарів окружкомів і губкомів для доповідей у ЦК, перевіряючи виконання директив ЦК. Секретарі доповідають, визнаючи недоліки в своїй роботі. ЦК дорікає їм і виносить трафаретні резолюції з

вказівками—поглибити й розширити роботу, підкреслити те-то й те-то, звернути серйозну увагу на те-то й те-то та ін. Секретарі від'їжджають на місця з цими резолюціями. Потім їх знову викликаємо, і знову те саме відносно поглиблення, розширення і т. д. і т. д. Я не кажу, що вся ця робота лишається без користі. Ні, товариші, ця справа має свої хороші сторони в розумінні виховання й підтягування організацій. Але треба визнати, що цей метод перевірки виконання уже недостатній. Треба визнати, що цей метод необхідно доповнити іншим методом, а саме методом розсилання на місцеву роботу членів нашої партійно-радянської верхівки. (Голос: «Це хороша справа!».) Я говорю про розсилання наших керівних товаришів на тимчасову роботу на місця не в ролі командуючих, а в ролі звичайних працівників, що переходять у розпорядження місцевих організацій. Я думаю, що ця справа має велике майбутнє і вона може поліпшити справу перевірки виконання, коли її виконувати чесно й сумлінно.

Якщо члени ЦК, члени Президії ЦКК, наркоми та їх заступники, члени Президії ВЦРПС, члени президій ЦК профспілок, якщо вони будуть систематично приїжджати на місця і вести там роботу з тим, щоб придивитися до роботи, вивчити всі труднощі, всі мінуси і плюси,—то запевняю вас, що це буде найбільш дійсною і найбільш ефективною перевіркою виконання. Це буде найкращим засобом збагатити досвід наших шановних керівників. І якби це ввійшло в систему,—а це повинно ввійти обов'язково в систему,—то запевняю вас, що закони, які ми пишемо тут, і директиви, які ми виробляємо,

були б куди життєвіші і правильніші, ніж це має місце тепер.

Так стоїть справа, товариші, з шахтинською справою.

IV

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Ми маємо ворогів внутрішніх. Ми маємо ворогів зовнішніх. Про це не можна забувати, товариші, ні на одну хвилину.

Ми мали заготівельну кризу, яка вже ліквідована. Заготівельна криза знаменувала собою перший серйозний в умовах непу виступ капіталістичних елементів села проти Радянської влади.

Ми маємо шахтинську справу, яка вже ліквідується і безперечно буде ліквідована. Шахтинська справа знаменує собою новий серйозний виступ міжнародного капіталу і його агентів у нашій країні проти Радянської влади. Це є економічна інтервенція в наші внутрішні справи.

Нічого й казати, що ці і подібні до них виступи як по лінії внутрішній, так і по лінії зовнішній можуть і, мабуть, будуть повторюватися. Наше завдання—мати максимальну пильність і бути на сторожі. І якщо ми будемо, товариші, пильні, ми напевно поб'ємо наших ворогів у майбутньому так само, як б'ємо їх тепер і били їх у минулому. (Бурхливі тривалі оплески.)

«Правда» № 90,
18 квітня 1928 р.

ПРИВІТАННЯ РОБІТНИКАМ КОСТРОМИ

Братерський привіт робітникам Костроми в день Першого травня, в день відкриття пам'ятника в Костромі,—Леніну—засновникові нашої партії!

Хай живуть робітники Костроми!

Хай живе Перше травня!

Хай живе вічно пам'ять про Леніна в серцях робітничого класу!

Й. Сталін

30 квітня 1928 р.

Газета «Северная Правда» (Кострома) № 102, 4 травня 1928 р.

ПРОМОВА НА VIII З'ЇЗДІ ВЛКСМ [15]

16 травня 1928 р.

Товариші! Звичайно прийнято на з'їздах говорити про досягнення. Нема сумнівів, що у нас досягнення є. Вони, ці досягнення, звичайно, не малі, і приховувати їх нема чого. Але, товариші, у нас останнім часом почали говорити про досягнення так багато і іноді так слащаво, що втрачається всяка охота повторювати сказане. Через це дозвольте мені порушити загальний порядок і сказати вам кілька слів не про досягнення наші, а про наші слабості і про наші завдання у зв'язку з цими слабостями.

Я маю на увазі, товариші, завдання, що охоплюють питання нашого внутрішнього будівництва.

Завдання ці стосуються трьох питань: питання про лінію нашої політичної роботи, питання про піднесення активності широких народних мас взагалі, робітничого класу особливо, і боротьби з бюрократизмом і, нарешті, питання про вироблення нових кадрів нашого господарського будівництва.

I

ЗМІЦНЮЙТЕ БОЙОВУ ГОТОВНІСТЬ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ

Почнемо з першого питання. Характерна риса нинішнього моменту полягає в тому, що ми будуємо ось уже п'ять років в умовах мирного розвитку. Я говорю про мирний розвиток не тільки в розумінні відсутності війни з зовнішніми ворогами, але і в розумінні відсутності елементів громадянської війни всередині країни. Це й називається у нас умовами мирного розвитку нашого будівництва.

Ви знаєте, що ми воювали три роки з капіталістами всього світу для того, щоб завоювати ці умови мирного розвитку. Ви знаєте, що ми ці умови завоювали, і ми вважаємо це за найбільше наше досягнення. Але, товариші, всяке завоювання, в тому числі і це завоювання, має і свої негативні сторони. Умови мирного будівництва не минулися даром для нас. Вони наклали свій відбиток на нашу роботу, на наших працівників, на їх психологію. За ці п'ять років ми йшли плавно вперед, як на рейках. В зв'язку з цим створився у ряду наших працівників настрій про те, що все піде як по маслу, що ми сидимо мало не на екстреному поїзді і рухаємося по рейках прямо без пересадки до соціалізму.

На цьому грунті виросла теорія «самопливу», теорія «авось-небось», теорія про те, що «все влаштується» само собою, що у нас нема класів, вороги наші заспокоїлись і все піде у нас як по писаному. Звідси деяка тяга до інертності, до сплячки. Ось ця психологія сплячки, ця психологія «самопливу» в

роботі,— вона й становить негативну сторону періоду мирного розвитку.

В чому полягає небезпека таких настроїв? В тому, що вони запорошують очі робітничому класові, не дають йому розглядіти своїх ворогів, присипляють його хвастливими розмовами про слабість наших ворогів і підривають його бойову готовність.

Не можна утішати себе тим, що в партії у нас мільйон членів, у комсомолі — два мільйони, в профспілках — десять мільйонів, що цим усе забезпечено для остаточної перемоги над ворогами. Невірно це, товариші. Історія говорить, що найбільші армії гинули через те, що вони зазнавалися, надто багато вірили в свої сили, надто мало зважали на силу ворогів, віддавалися сплячці, втрачали бойову готовність і в критичну хвилину були захоплені зненацька.

Найбільша партія може бути захоплена зненацька, найбільша партія може загинути, якщо вона не зважить на уроки історії, якщо вона не куватиме день у день бойову готовність свого класу. Бути захопленим зненацька, це—найнебезпечніша річ, товариші. Бути захопленим зненацька, це — значить стати жертвою «несподіванок», жертвою паніки перед ворогом. А паніка веде до розпаду, до поразки, до загибелі.

Я міг би розповісти вам про багато прикладів із життя наших армій під час громадянської війни, коли маленькі загони розбивали вщент великі військові з'єднання, якщо ці військові з'єднання не мали достатньої бойової готовності. Я міг би розповісти вам про те, як у 1920 році три кінні дивізії, які мали не менше 5 тисяч шабель, були розбиті і примушені безладно тікати одним піхотним батальйоном

тільки тому, що кінні дивізії, застигнуті зненацька, були охоплені панікою перед ворогом, якого вони не знали, який був аж надто нечисленний і якого можна було б розтрощити одним ударом, якби ці дивізії не були в стані сплячки, а потім—паніки, розгубленості.

Те саме треба сказати про нашу партію, про наш комсомол, про наші профспілки, про наші сили взагалі. Невірно, що у нас нема вже класових ворогів, що вони побиті й ліквідовані. Ні, товариші, наші класові вороги існують. І не тільки існують, але ростуть, намагаючись виступати проти Радянської влади.

Про це говорять наші заготівельні утруднення взимку цього року, коли капіталістичні елементи села спробували підірвати політику Радянської влади.

Про це говорить шахтинська справа, яка є виразом спільного виступу міжнародного капіталу і буржуазії в нашій країні проти Радянської влади.

Про це говорять численні факти з галузі внутрішньої і зовнішньої політики, які вам відомі і про які не варто тут багато говорити.

Мовчати про цих ворогів робітничого класу не можна. Применшувати сили класових ворогів робітничого класу — злочинно. Мовчати про все це не можна особливо тепер, в період нашого мирного розвитку, коли теорія сплячки і «самопливу», яка підриває бойову готовність робітничого класу, має під собою деякий сприятливий грунт.

Величезне виховне значення заготівельної кризи і шахтинської справи полягає в тому, що вони сколихнули всі наші організації, підірвали теорію «само-

пливу» і зайвий раз підкреслили наявність класових ворогів, які існують, які не дрімають і проти яких необхідно зміцнювати сили робітничого класу, його пильність, його революційність, його бойову готовність.

Звідси чергове завдання партії, політична лінія її повсякденної роботи: **підносити бойову готовність робітничого класу проти його класових ворогів.**

Не можна не відзначити, що цей з'їзд комсомолу, а особливо «Комсомольская Правда», підійшли тепер ближче, ніж будь-коли, до цього завдання. Ви знаєте, що в промовах ораторів, так само як і в статтях «Комсомольской Правды», відзначається важливість цього завдання. Це дуже добре, товариші. Треба тільки, щоб завдання це не вважали за тимчасове і скороминуще завдання, бо завдання посилення бойової готовності пролетаріату є тим завданням, яке повинно проймати всю нашу роботу, поки є класи в нашій країні і поки ми маємо капіталістичне оточення.

II

ОРГАНІЗУЙТЕ МАСОВУ КРИТИКУ ЗНИЗУ

Друге питання стосується завдання боротьби з бюрократизмом, завдання організації масової критики наших хиб, завдання організації масового контролю знизу.

Одним з найзапекліших ворогів нашого просування вперед є бюрократизм. Він живе в усіх наших організаціях — і в партійних, і в комсомольських, і в професійних, і в господарських. Коли говорять про

бюрократів, звичайно показують пальцем на старих безпартійних чиновників, яких у нас зображають звичайно в карикатурах у вигляді людей в окулярах. (Сміх.) Це не зовсім правильно, товариші. Якби справа йшла тільки про старих бюрократів, боротьба з бюрократизмом була б найлегшою справою. Біда в тому, що справа не в старих бюрократах. Справа, товариші, в нових бюрократах, справа в бюрократах, які співчувають Радянській владі, нарешті, справа в бюрократах з комуністів. Комуніст-бюрократ—найнебезпечніший тип бюрократа. Чому? Тому, що він маскує свій бюрократизм званням члена партії. А таких комуністичних бюрократів у нас, на жаль, немало.

Візьміть наші партійні організації. Ви, певно, читали про смоленську справу, про артемівську справу і т. д. Що ж, це — випадковість? Чим пояснюються ці ганебні факти розкладу й розвалу нравів у деяких ланках наших партійних організацій? Тим, що монополію партії довели до абсурду, заглушили голос низів, знищили внутріпартійну демократію, насадили бюрократизм. Як боротися проти цього зла? Я думаю, що ніяких інших засобів проти цього зла, крім організації контролю партійних мас знизу, крім насадження внутріпартійної демократії, нема і не може бути. Що можна заперечити проти того, щоб підняти лють партійних мас проти цих розкладених елементів і дати їм можливість гнати в шию такі елементи? Навряд чи можна щось заперечити проти цього.

Або, наприклад, взяти комсомол. Ви, звичайно, не заперечуватимете, що подекуди в комсомолі є зовсім розкладені елементи, нещадна боротьба з якими абсолютно необхідна. Але облишмо осторонь розкла-

дених. Візьмімо останній факт безпринципної групової боротьби всередині комсомолу навколо осіб, боротьби, що отруює атмосферу в комсомолі. Чим пояснити, що «косаревців» і «соболевців» у комсомолі скільки завгодно, а марксистів доводиться шукати із свічкою в руках? (Оплески.) Про що говорить цей факт, як не про те, що в деяких ланках верхівки комсомолу відбувається процес бюрократичного закостеніння?

А профспілки? Хто заперечуватиме, що бюрократизму в профспілках хоч одбавляй? У нас є виробничі *наради на підприємствах. У нас є тимчасові* контрольні комісії при профспілках. Завдання цих організацій полягає в тому, щоб будити маси, викривати наші недоліки і намічати шляхи поліпшення нашого будівництва. Чому ці організації не розвиваються у нас? Чому в них не кипить життя? Чи не ясно, що бюрократизм у профспілках плюс бюрократизм у парторганізаціях не дають розвиватися цим найважливішим організаціям робітничого класу?

Нарешті, наші господарські організації. Хто заперечуватиме, що наші господарські органи не хворіють на бюрократизм? Візьміть хоча б шахтинську справу. Хіба шахтинська справа не говорить про те, що наші господарські органи не йдуть вперед, а повзуть, волочаться?

Як покласти край бюрократизмові в усіх цих організаціях?

Для цього є тільки один-єдиний шлях—організація контролю знизу, організація критики мільйонних мас робітничого класу проти бюрократизму наших установ, проти їх недоліків, проти їх помилок.

Я знаю, що, підіймаючи лють трудящих мас проти бюрократичних перекручень наших організацій, доводиться іноді зачіпати деяких наших товаришів, що мають у минулому заслуги, але слабують тепер на бюрократичну хворобу. Але невже це може спинити нашу роботу по організації контролю знизу? Я думаю, що не може і не повинно. За старі заслуги слід поклонитися їм в пояс, а за нові помилки і бюрократизм можна було б дати їм по хребту. (Сміх, оплески.) А як же інакше? Чому б цього не зробити, коли цього вимагають інтереси справи?

Говорять про критику згори, про критику з боку РСІ, з боку ЦК нашої партії і т. д. Все це, звичайно, добре. Але цього далеко ще не досить. Більше того, *головне тепер зовсім не в цьому. Головне тепер полягає в тому, щоб підняти якнайширшу хвилю критики знизу проти бюрократизму взагалі, проти хиб нашої роботи—особливо.* Тільки організуючи подвійний прес — і згори і знизу, тільки переміщаючи центр ваги на критику знизу, можна буде розраховувати на успішну боротьбу і викоренення бюрократизму.

Було б помилкою думати, що досвід будівництва мають лише керівники. Це невірно, товариші. Мільйонні маси робітників, які будують нашу промисловість, нагромаджують день у день величезний досвід будівництва, що цінний для нас анітрохи не менше, ніж досвід керівників. Масова критика знизу, контроль знизу потрібен нам, між іншим, для того, щоб цей досвід мільйонних мас не пропадав марно, щоб він ураховувався і перетворювався в життя.

Звідси чергове завдання партії: **нещадна боротьба з бюрократизмом, організація масової критики знизу,**

урахування цієї критики в практичних рішеннях про ліквідацію наших недоліків.

Не можна сказати, щоб комсомол, і особливо «Комсомольская Правда», не враховували ваги цього завдання. Недолік тут полягає в тому, що часто виконання цього завдання не доводиться до кінця. А щоб довести його до кінця, треба враховувати не тільки критику, але й результати критики, але й ті поліпшення, які вводяться в життя в результаті критики.

III

МОЛОДЬ ПОВИННА ОВОЛОДІТИ НАУКОЮ

Третє завдання стосується питання про організацію нових кадрів соціалістичного будівництва.

Перед нами, товариші, стоять величезні завдання перебудови всього нашого народного господарства. В галузі сільського господарства ми повинні закласти фундамент великого об'єднаного суспільного господарства. Із сьогоднішнього звернення тов. Молотова[16] вам повинно бути відомо, що Радянська влада ставить надзвичайно трудне завдання об'єднання дрібних, розпорошених селянських господарств у колективи і створення нових великих радянських господарств по хлібу. Це такі завдання, без розв'язання яких неможливе серйозне і швидке просування вперед.

Якщо в індустрії Радянська влада спирається на найбільш велике і концентроване виробництво, то в сільському господарстві вона спирається на найбільш розпорошене й дрібне селянське господарство, яке є напівтоварним і яке дає далеко менше товарного

хліба, ніж довоєнне господарство, незважаючи на досягнення довоєнних норм посівних площ. В цьому — основа всяких можливих утруднень в галузі хлібозаготівель у майбутньому. Щоб вийти з такого стану, треба взятися безпосередньо за організацію великого суспільного виробництва в сільському господарстві. Але щоб організувати велике господарство, треба знати науку про сільське господарство. А щоб знати — треба вчитися. Людей же, які знають науку про сільське господарство, у нас до неподобства мало. Звідси завдання створення нових, молодих кадрів будівників нового, суспільного сільського господарства.

В галузі промисловості справа стоїть у нас багато краще. Але й тут недостача нових кадрів будівників гальмує наше просування вперед. Досить згадати про шахтинську справу, щоб зрозуміти всю гостроту питання про нові кадри будівників соціалістичної індустрії. Звичайно, у нас є старі спеціалісти по будівництву промисловості. Але, по-перше, їх мало у нас, по-друге, не всі вони хочуть будувати нову промисловість, по-третє, багато з них не розуміють нових завдань будівництва, по-четверте, значна частина з них уже зістарилася і виходить в тираж. Щоб рушити справу вперед, треба створити прискореним темпом нові кадри спеціалістів з людей робітничого класу, з комуністів, з комсомольців.

Охочих будувати і керувати будівництвом у нас хоч одбавляй як в галузі сільського господарства, так і в галузі промисловості. А людей, що вміють будувати і керувати, у нас до неподобства мало. І навпаки, неуцтва у нас в цій галузі сила-силенна.

Більше того, у нас є люди, які готові оспівувати нашу некультурність. Якщо ти неписьменний або пишеш неправильно і чванишся своєю відсталістю,— ти робітник «від верстата», тобі честь і шана. Якщо ти виліз із некультурності, навчився грамоти, оволодів наукою,— ти чужий, «відірвався» від мас, перестав бути робітником.

Я думаю, що ми не рушимо вперед ні на крок, поки не витравимо цього варварства і дикості, цього варварського ставлення до науки і людей культурних. Робітничий клас не може стати справжнім господарем країни, якщо він не зуміє вибратися з некультурності, якщо він не зуміє створити своєї власної інтелігенції, якщо він не оволодіє наукою і не зуміє управляти господарством на основі науки.

Треба зрозуміти, товариші, що умови боротьби тепер інші, ніж в період громадянської війни. В період громадянської війни можна було брати позиції ворога натиском, хоробрістю, відвагою, кавалерійським наскоком. Тепер, в умовах мирного господарського будівництва, кавалерійським наскоком можна лише зіпсувати справу. Хоробрість і відвага потрібні тепер так само, як і раніш. Але на самій лише хоробрості й відвазі далеко не поїдеш. Щоб побити тепер ворога, треба вміти будувати промисловість, сільське господарство, транспорт, торгівлю, треба відмовитися від панського і погордливого ставлення до торгівлі.

Щоб будувати, треба знати, треба оволодіти наукою. А щоб знати, треба вчитися. Вчитися уперто, терпеливо. Вчитися у всіх — і у ворогів і у друзів, особливо у ворогів. Вчитися, зціпивши зуби, не

боячись, що вороги сміятимуться з нас, з нашого неуцтва, з нашої відсталості.

Перед нами стоїть фортеця. Називається вона, ця фортеця, наукою з її численними галузями знань. Цю фортецю ми повинні взяти що б то не стало. Цю фортецю повинна взяти молодь, якщо вона хоче бути будівником нового життя, якщо вона хоче стати справжньою зміною старої гвардії.

Нам не можна тепер обмежуватися виробленням комуністичних кадрів **взагалі**, більшовицьких кадрів **взагалі**, що вміють балакати про все потрошку. Дилетантство і всезнайство — тепер окови для нас. Нам потрібні тепер більшовики-**спеціалісти** по металу, по текстилю, по паливу, по хімії, по сільському господарству, по транспорту, по торгівлі, по бухгалтерії і т. д. і т. п. Нам потрібні тепер цілі групи, сотні й тисячі нових кадрів із більшовиків, що можуть бути господарями справи в найрізноманітніших галузях знань. Без цього нічого й говорити про швидкий темп соціалістичного будівництва нашої країни. Без цього нічого й говорити про те, що ми зуміємо догнати і перегнати передові капіталістичні країни.

Оволодіти наукою, викувати нові кадри більшовиків-спеціалістів по всіх галузях знань, учитись, учитись, учитись якнайупертіше, — таке тепер завдання.

Масовий похід революційної молоді за науку, — ось що нам потрібно тепер, товариші. (Бурхливі оплески. Вигуки: «Ура!», «Браво!». Всі встають.)

«Правда» № 113,
17 травня 1928 р.

«КОМСОМОЛЬСКОЙ ПРАВДЕ»

До трирічного ювілею

Дружній привіт «Комсомольской Правде», бойовому органові нашої робітничої і селянської молоді!

Бажаю їй успіху на трудному фронті виховання молоді в дусі непримиренної боротьби з ворогами робітничого класу, в дусі боротьби за повну перемогу комунізму в усьому світі!

Хай «Комсомольская Правда» буде закличним дзвоном, що будить сплячих, підбадьорює стомлених, підштовхує відсталих, бичує бюрократизм наших установ, викриває хиби нашої роботи, виявляє успіхи нашого будівництва і полегшує, таким чином, вироблення нових людей, нових будівників соціалізму, нового покоління юнаків і дівчат, здатних змінити стару гвардію більшовиків!

Сила нашої революції полягає в тому, що у нас нема розколу між старим і новим поколінням революціонерів. Ми перемагаємо тому, що стара і молода гвардія йдуть у нас разом, в єдиному фронті, в одну шеренгу проти ворогів внутрішніх так само, як проти зовнішніх.

Завдання полягає в тому, щоб зберегти і зміцнити цю єдність.

Хай «Комсомольская Правда» буде невтомним глашатаєм ідеї єдності старої і молодої гвардії більшовиків!

Й. Сталін

26 травня 1928 р.

«Комсомольская Правда» № 122,
27 травня 1928 р.

СВЕРДЛОВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТОВІ

До десятирічного ювілею

Десятиріччя Свердловського університету[17] є величезне досягнення партії на фронті боротьби за вироблення нових ленінських кадрів.

За 10 років Свердловія дала партії сотні й тисячі відданих справі комунізму молодих працівників, що стали на зміну старій гвардії більшовиків.

За 10 років свого існування університет виправдав себе цілком, показавши, що він не даром носить ім'я свого засновника, передового борця за комунізм, Я. М. Свердлова.

Навчити робітників-партійців оволодіти науковим методом Маркса і Леніна і правильно застосовувати його в справі соціалістичного будівництва,—ось завдання, яке виконував, виконує і виконуватиме з честю університет Свердлова.

Привіт колишнім і теперішнім свердловцям до десятиріччя Комуністичного університету імені Я. М. Свердлова!

Привіт ювілейному випускові свердловців—новому загонові будівників соціалізму!

Й. Сталін

«Правда» № 122,
27 травня 1928 р.

НА ХЛІБНОМУ ФРОНТІ

З розмови із студентами Інституту червоної професури, Комакадемії і Свердловського університету 28 травня 1928 р.

Питання. Що слід вважати за основне в наших утрудненнях у хлібній справі? В чому полягає вихід з цих утруднень? Які повинні бути висновки в зв'язку з цими утрудненнями щодо темпу розвитку нашої індустрії взагалі, особливо з точки зору співвідношення між легкою і важкою індустрією?

Відповідь. На перший погляд може здатися, що наші хлібні утруднення є випадковістю, результатом лише поганого планування, результатом лише ряду помилок у справі господарського збалансування.

Але це може здатися тільки на перший погляд. Насправді причини утруднень лежать тут далеко глибше. Що погане планування і помилки в господарському збалансуванні відіграли тут значну роль,— в цьому не може бути ніякого сумніву. Але пояснювати все поганим плануванням і випадковими помилками,—значить впадати в найгрубішу помилку. Було б помилкою применшувати роль і значення планування. Але було б ще більшою помилкою перебільшувати роль планового начала, думаючи, що ми вже досягли

того ступеня розвитку, коли є можливість планувати і регулювати все і вся.

Не слід забувати, що крім елементів, які піддаються нашому плановому впливові, в складі нашого народного господарства є ще інші елементи, які не піддаються поки що плануванню, є, нарешті, ворожі нам класи, які не можуть бути переборені в порядку простого держпланівського планування.

Ось чому я думаю, що не можна зводити все просто до випадковості, до помилок планування і т. д.

Отже, в чому полягає основа наших утруднень на хлібному фронті?

Основа наших хлібних утруднень полягає в тому, що зростання виробництва товарного хліба йде у нас повільніше, ніж зростання потреб на хліб.

Росте промисловість. Росте кількість робітників. Ростуть міста. Ростуть, нарешті, райони виробництва технічної сировини (бавовна, льон, буряки і т. д.), які пред'являють попит на товарний хліб. Все це веде до швидкого зростання попиту на хліб, на товарний хліб. А виробництво товарного хліба росте убивчо повільним темпом.

Не можна сказати, що заготовленого хліба, який є в розпорядженні держави, було у нас в цьому році менше, ніж торік або позаторік. Навпаки, в цьому році у нас було в руках держави далеко більше хліба, ніж у минулі роки. І все ж ми стоїмо перед утрудненнями по хлібу.

Ось деякі цифри. В 1925/26 році ми зуміли заготовити на 1 квітня 434 млн. пудів хліба. З них вивезли за кордон 123 млн. пудів. Лишалося, значить, у країні заготовленого хліба 311 млн. пудів. В 1926/27 році

ми мали на 1 квітня заготовленого хліба 596 млн. пудів. З них вивезли за кордон 153 млн. пудів. Лишалося в країні заготовленого хліба 443 млн. пудів. В 1927/28 році ми мали на 1 квітня заготовленого хліба 576 млн. пудів. З них вивезли за кордон 27 млн. пудів. Лишилося в країні заготовленого хліба 549 млн. пудів.

Інакше кажучи, ми мали в цьому році на 1 квітня заготовленого хліба для потреб країни на 100 млн. пудів більше, ніж торік, і на 230 млн. пудів більше, ніж позаторік. І все-таки ми маємо в цьому році утруднення на хлібному фронті.

Я вже говорив в одній із своїх доповідей, що ці утруднення були використані капіталістичними елементами села і, насамперед, куркулями для того, щоб зірвати радянську господарську політику. Ви знаєте, що Радянська влада вжила ряд заходів, які мають своєю метою ліквідувати антирадянський виступ куркульства. Тому я не буду багато говорити тут про це. Мене цікавить у даному разі інше питання. Я маю на увазі питання про причини повільного зростання виробництва товарного хліба, питання про те, що зростання виробництва товарного хліба йде у нас повільніше, ніж зростання вимог на хліб, незважаючи на те, що ми вже досягли довоєнних норм посівних площ і валової продукції хліба.

Справді-бо, хіба це не факт, що ми вже досягли довоєнних норм посівних площ? Так, факт. Хіба це не факт, що валова продукція хліба уже в минулому році дорівнювала довоєнній нормі виробництва, тобто доходила до 5 млрд. пудів хліба? Так, факт. Чим пояснити в такому разі, що, незважаючи на ці обста-

вини, ми виробляємо товарного хліба вдвоє менше, а вивозимо за кордон хліба разів у двадцять менше, ніж за довоєнного часу?

Пояснюється це, насамперед і головним чином, зміною будови нашого сільського господарства в результаті Жовтневої революції, переходом від великого поміщицького і великого куркульського господарства, яке давало найбільшу кількість товарного хліба, до дрібного і середнього селянського господарства, яке дає найменшу кількість товарного хліба. Вже одно те, що до війни ми мали 15—16 млн. індивідуальних селянських господарств, а тепер ми маємо 24—25 млн. селянських господарств,—уже одно це говорить про те, що основною базою нашого сільського господарства є тепер дрібне селянське господарство, яке дає мінімум товарного хліба.

Сила великого господарства в землеробстві, чи є воно поміщицьким, куркульським чи колективним господарством, полягає в тому, що воно, це велике господарство, має можливість застосовувати машини, використовувати дані науки, застосовувати добрива, підносити продуктивність праці і давати, таким чином, найбільшу кількість товарного хліба. І навпаки, слабість дрібного селянського господарства полягає в тому, що воно позбавлене, або майже позбавлене, цих можливостей, через що і є воно господарством напівспоживчим, малотоварним.

Взяти, наприклад, колгоспи і радгоспи. Вони дають у нас товарного хліба 47,2 процента всієї своєї валової продукції. Інакше кажучи, вони дають товарного хліба відносно більше, ніж поміщицьке господарство за довоєнного часу. А дрібні і середні

селянські господарства? Вони дають у нас товарного хліба всього лише 11,2 процента всієї суми своєї продукції. Різниця, як бачите, досить красномовна.

Ось вам кілька цифр, які розкривають картину будови хлібного виробництва в минулому, у довоєнний період, і тепер, у післяжовтневий період. Цифри ці дані членом колегії ЦСУ т. Немчиновим. Вони, ці цифри, не претендують на точність, як застерігається в своїй записці т. Немчинов,—вони дають можливість зробити лише приблизні обчислення. Але ці цифри цілком достатні для того, щоб зрозуміти різницю між періодом довоєнним і періодом післяжовтневим з точки зору будови хлібного виробництва взагалі і виробництва товарного хліба особливо.

	Валова продукція хліба		*Товарний хліб (позасільський)*		% товарності
До війни:	Млн. пуд.	%	Млн. пуд.	%	
1. Поміщики	600	12,0	281,6	21,6	47,0
2. Куркулі	1 900	38,0	650,0	50,0	34,0
3. Середняки і бідняки .	2 500	50,0	369,0	28,4	14,7
Разом . . .	5 000	100	1 300,6	100	26,0
Після війни (в 1926/27 році):					
1. Радгоспи і колгоспи .	80,0	1,7	37,8	6,0	47,2
2. Куркулі	617,0	13,0	126,0	20,0	20,0
3. Середняки і бідняки .	4 052,0	85,3	466,2	74,0	11,2
Разом . . .	4 749,0	100	630,0	100	13,3

Про що говорить ця таблиця?

Вона говорить, по-перше, про те, що виробництво переважної маси хлібних продуктів перейшло від

поміщиків і куркулів до дрібних і середніх селян. Це значить, що дрібні і середні селяни, визволившись зовсім від поміщицького гніту і підірвавши, в основному, силу куркульства, дістали можливість якнайсерйозніше поліпшити своє матеріальне становище. Це—результат Жовтневої революції. В цьому виявляється, насамперед, той вирішальний виграш, який дістали основні маси селянства від Жовтневої революції.

Вона говорить, по-друге, про те, що основними держцями товарного хліба є у нас дрібні і, насамперед, середні селяни. Це значить, що не тільки з точки зору валової продукції хліба, але й з точки зору виробництва товарного хліба СРСР став, в результаті Жовтневої революції, країною дрібноселянського господарства, а середняк —«центральною фігурою» землеробства.

Вона говорить, по-третє, про те, що ліквідація поміщицького (великого) господарства, скорочення куркульського (великого) господарства більш ніж утроє і перехід до дрібного селянського господарства, яке становить лише 11 процентів товарності, при відсутності хоч трохи розвиненого великого суспільного господарства в галузі хлібного виробництва (колгоспи, радгоспи) повинні були привести і дійсно привели до різкого скорочення виробництва товарного хліба в порівнянні з довоєнним часом. Це факт, що ми маємо тепер вдвоє менше товарного хліба, незважаючи на наявність довоєнної норми валової продукції хліба.

Ось де основа наших утруднень на хлібному фронті.

Ось чому не можна вважати наші утруднення в галузі хлібозаготівель просто випадковістю.

Немає сумніву, що певну негативну роль відіграла тут також і та обставина, що наші торговельні організації взяли на себе непотрібний обов'язок постачати хліб рядові дрібних і середніх міст, що не могло не зменшити, до певної міри, хлібних запасів держави. Але немає ніяких підстав сумніватися, що основою наших утруднень на хлібному фронті є не ця обставина, а факт повільного розвитку товарності нашого сільського господарства при посиленому зростанні вимог на товарний хліб.

Де вихід із становища?

Є люди, які вбачають вихід із становища в поверненні до куркульського господарства, в розвитку і розгортанні куркульського господарства. Ці люди не зважуються говорити про повернення до поміщицького господарства, розуміючи, як видно, що небезпечно базікати про такі речі в наш час. Але вони тим охочіше говорять про необхідність всебічного розвитку куркульського господарства в інтересах... Радянської влади. Ці люди гадають, що Радянська влада могла б спертися відразу на два протилежні класи,—на клас куркулів, господарським принципом яких є експлуатація робітничого класу, і на клас робітників, господарським принципом яких є знищення всякої експлуатації. Фокус, гідний реакціонерів.

Не варто й доводити, що ці реакційні «плани» не мають нічого спільного з інтересами робітничого класу, з принципами марксизму, із завданнями ленінізму. Розмови про те, що куркуль «не гірший» за

міського капіталіста, що куркуль становить нітрохи не більшу небезпеку, ніж міський непман, що через це нам нічого «побоюватися» тепер куркульства,— такі розмови є пусте ліберальне базікання, яке присипляє пильність робітничого класу і основних мас селянства. Не слід забувати, що коли в індустрії ми можемо протипоставити дрібному капіталістові в місті велику соціалістичну промисловість, яка дає $^{9}/_{10}$ всієї маси промислових товарів, то великому куркульському виробництву на селі ми можемо протипоставити по лінії виробництва лише незміцнілі ще колгоспи й радгоспи, які виробляють у 8 раз менше хліба, ніж куркульські господарства. Не розуміти значення великого куркульського господарства на селі, не розуміти того, що питома вага куркульства на селі в сто крат вища, ніж питома вага дрібних капіталістів у міській промисловості,—це значить збожеволіти, порвати з ленінізмом, перебігти на сторону ворогів робітничого класу.

Отже, де ж вихід із становища?

1) Вихід полягає, насамперед, у тому, щоб перейти від дрібних, відсталих і розпорошених селянських господарств до об'єднаних, великих, суспільних господарств, забезпечених машинами, озброєних даними науки і здатних виробити найбільшу кількість товарного хліба. Вихід — у переході від індивідуального селянського господарства до колективного, до суспільного господарства в землеробстві.

До організації колгоспів Ленін закликáв партію ще з перших днів Жовтневої революції. З того часу пропаганда ідеї колгоспів не припинялась у нас в партії. Проте заклик до будівництва колгоспів

знайшов масовий відгук лише останнім часом. Пояснюється це, насамперед, тим, що широкий розвиток кооперативної громадськості на селі підготував перелом у настрої селянства на користь колгоспів, а наявність ряду колгоспів, які дають уже тепер 150—200 пудів урожаю з десятини і становлять 30 — 40 процентів товарності, створила серйозну тягу бідноти і нижчих верств середняцтва до колгоспів.

Не мале значення має тут також та обставина, що тільки останнім часом держава дістала можливість серйозно фінансувати колгоспний рух. Відомо, що в цьому році держава відпустила на допомогу колгоспам вдвоє більше грошей, ніж торік (більше 60 млн. карбованців). XV з'їзд партії мав цілковиту рацію, визнавши, що умови для масового колгоспного руху вже дозріли, що посилення колгоспного руху є одним з найсерйозніших засобів для піднесення товарності хлібного виробництва в країні.

Валова продукція хліба в колгоспах в 1927 році становила, за даними ЦСУ, не менше 55 млн. пудів із загальною середньою товарністю в 30 процентів. Широка хвиля утворення нових колгоспів і розширення старих на початку цього року повинні дати значне збільшення виробництва хліба в колгоспах на кінець року. Завдання полягає в тому, щоб зберегти нинішній темп розвитку колгоспного руху, укрупнити колгоспи, відкинути дуті колгоспи, замінивши їх справжніми колгоспами, і встановити такий режим, щоб колгоспи здавали державним і кооперативним організаціям весь свій товарний хліб під загрозою позбавлення субсидій і кредитів з боку держави. Я думаю, що при додержанні цих умов

ми могли б добитися того, щоб років через 3—4 мати від колгоспів до сотні мільйонів пудів товарного хліба.

Іноді колгоспний рух протиставлять кооперативному рухові, гадаючи, очевидно, що колгоспи—одно, а кооперація — інше. Це, звичайно, неправильно. Деякі доходять навіть до того, що колгоспи протиставлять кооперативному планові Леніна. Нічого й казати, що таке протиставлення не має нічого спільного з істиною. Насправді колгоспи є вид кооперації, найбільш яскравий вид виробничої кооперації. Є кооперація збутова, є постачальницька, є і виробнича. Колгоспи становлять нерозривну складову частину кооперативного руху взагалі, ленінського кооперативного плану зокрема. Проводити ленінський кооперативний план — це значить піднімати селянство від кооперації збутової і постачальницької до кооперації виробничої, до кооперації, так би мовити, колгоспної. Цим, між іншим, пояснюється той факт, що колгоспи стали у нас виникати і розвиватися лише в результаті розвитку й посилення збутової та постачальницької кооперації.

2) Вихід полягає, по-друге, в тому, щоб розширити і зміцнити старі радгоспи, організувати і розвинути нові великі радгоспи. Валова продукція хліба в нинішніх радгоспах становила в 1927 році, за даними ЦСУ, не менше 45 млн. пудів з товарністю в 65 процентів. Безперечно, що при певній підтримці з боку держави радгоспи могли б значно піднести виробництво хліба.

Але завдання цим не обмежується. Є рішення Радянської влади, на підставі якого в районах,

вільних від селянських наділів, організуються нові великі радгоспи (від 10 тисяч до 30 тисяч десятин кожний), які повинні дати років через 5 — 6 мільйонів 100 пудів товарного хліба. До організації цих радгоспів уже приступлено. Завдання полягає в тому, щоб провести в життя це рішення Радянської влади що б то не стало. Я думаю, що при умові виконання цих завдань ми могли б добитися того, щоб мати від старих і нових радгоспів років через 3 — 4 мільйонів 80—100 пудів товарного хліба.

3) Вихід полягає, нарешті, в тому, щоб систематично підносити врожайність дрібних і середніх індивідуальних селянських господарств. Ми не можемо і не повинні підтримувати індивідуальне велике куркульське господарство. Але ми можемо і повинні підтримувати індивідуальне дрібне і середнє селянське господарство, підносячи його врожайність і втягуючи його в русло кооперативної організованості. Завдання це старе, проголошене у нас з особливою силою ще в 1921 році при заміні продрозверстки продподатком. Це завдання підтверджене нашою партією на XIV[18] і XV з'їздах. Важливість цього завдання підкреслюється тепер утрудненнями на хлібному фронті. Тому воно, це завдання, мусить виконуватись з такою ж наполегливістю, з якою будуть виконуватись перші два завдання, — завдання про колгоспи і завдання про радгоспи.

Всі дані говорять, що врожайність селянського господарства можна було б піднести протягом кількох років процентів на 15—20. Зараз є у нас в ужитку не менше 5 мільйонів сох. Одна тільки заміна їх плугами могла б дати дуже серйозний при-

ріст продукції хліба в країні. Я вже не кажу про постачання селянським господарствам певного мінімуму добрив, очищеного насіння, машин дрібного типу і т. д. Метод контрактації, метод укладання договорів з цілими селами для постачання їм насіння і т. д. при обов'язковій умові одержання від них відповідної кількості хлібних продуктів,— цей метод є найкращим способом піднесення врожайності селянських господарств і залучення селян до кооперації. Я думаю, що при серйозній роботі в цьому напрямі ми могли б мати років через 3—4 додатково не менше 100 млн. пудів нового товарного хліба від дрібних і середніх індивідуальних селянських господарств.

Таким чином, при умові виконання всіх цих завдань ми могли б мати через 3—4 роки в розпорядженні держави додатково нових 250—300 млн. пудів товарного хліба, більш-менш достатнього для того, щоб належно маневрувати як всередині країни, так і поза нею.

Такі, в основному, заходи, необхідні для того, щоб вийти з утруднення на хлібному фронті.

Поєднати ці основні заходи з поточними заходами щодо поліпшення планування в галузі постачання селу товарів, звільнивши наші торговельні організації від обов'язку постачати хліб цілому рядові дрібних і середніх міст,—таке тепер завдання.

Чи не слід поряд з цими заходами вжити ще ряд інших заходів, скажімо, заходів по уповільненню темпу розвитку нашої індустрії, зростання якої створює посилене зростання попиту на хліб, що обганяє

поки що зростання виробництва товарного хліба? Ні, не слід. Ні в якому разі! Уповільнити темп розвитку індустрії — значить ослабити робітничий клас, бо кожний крок вперед у справі розвитку індустрії, кожна нова фабрика, кожний новий завод є, за висловом Леніна, «нова фортеця» робітничого класу, яка посилює його позиції в боротьбі з дрібнобуржуазною стихією, в боротьбі з капіталістичними елементами нашого господарства. Навпаки, ми повинні зберегти нинішній темп розвитку індустрії, ми повинні при першій можливості розвинути його далі для того, щоб закидати село товарами і вилучити звідти більше хліба, для того, щоб постачати сільському господарству і, насамперед, колгоспам і радгоспам машини, для того, щоб індустріалізувати сільське господарство і піднести товарність його продукції.

Може, слід було б для більшої «обережності» затримати розвиток важкої промисловості з тим, щоб зробити легку промисловість, яка працює, головним чином, на селянський ринок, базою нашої індустрії? Ні в якому разі! Це було б самогубством, підривом всієї нашої промисловості, в тому числі і легкої промисловості. Це означало б відхід від лозунга індустріалізації нашої країни, перетворення нашої країни в придаток світової капіталістичної системи господарства.

Ми виходимо тут з відомих керівних положень Леніна, даних ним на IV конгресі Комінтерну [19] і безумовно обов'язкових для всієї нашої партії. Ось що говорив з цього приводу Ленін на IV конгресі Комінтерну:

«Порятунком для Росії є не тільки хороший урожай в селянському господарстві — цього ще мало, — і не тільки хороший стан легкої промисловості, яка постачає селянству предмети вжитку, — цього теж ще мало, — нам необхідна також **важка** індустрія».

Або ще:

«Ми заощаджуємо на всьому, навіть на школах. Це мусить бути, бо ми знаємо, що без врятування важкої промисловості, без її відбудови ми не зможемо побудувати ніякої промисловості, а без неї ми взагалі загинемо, як самостійна країна» (т. XXVII, стор. 349).

Цих вказівок Леніна забувати не можна.

Як стоятиме справа з союзом робітників і селян у зв'язку з наміченими заходами? Я думаю, що ці заходи можуть тільки полегшити справу зміцнення союзу робітників і селян.

Справді-бо: коли колгоспи й радгоспи розвиватимуться прискореним темпом; коли в результаті прямої допомоги дрібним і середнім селянам урожайність їх господарств підноситиметься, а кооперація охоплюватиме все ширші маси селянства; коли держава одержить нові сотні мільйонів пудів товарного хліба, необхідного для маневрування; коли в результаті цих і подібних їм заходів куркульство приборкуватиметься і поступово переборюватиметься,—то хіба не ясно, що суперечності між робітничим класом і селянством всередині союзу робітників і селян будуть при цьому все більше й більше згладжуватися, потреба надзвичайних заходів по заготівлі хліба відпадатиме, широкі маси селянства все більше повертатимуться в сторону колективних форм господарства, а боротьба за подолання капіталістичних елементів на селі набиратиме все більш масового і організованого характеру.

Хіба не ясно, що справа союзу робітників і селян може лише виграти від таких заходів?

Слід тільки мати на увазі, що союз робітників і селян в умовах диктатури пролетаріату не можна уявляти, як простий союз. Цей союз є особлива форма класового союзу робітничого класу і трудящих мас селянства, яка ставить своєю метою: а) посилення позицій робітничого класу, б) забезпечення керівної ролі робітничого класу всередині цього союзу, в) знищення класів і класового суспільства. Всяке інше розуміння союзу робітників і селян є опортунізм, меншовизм, есерство, — все що завгодно, тільки не марксизм, тільки не ленінізм.

Як узгодити ідею союзу робітників і селян з відомим положенням Леніна про те, що селянство є «останній капіталістичний клас»? Чи немає тут суперечності? Суперечність тут тільки уявна, позірна. Насправді тут немає ніякої суперечності. В тій самій доповіді на III конгресі Комінтерну [20], де Ленін характеризує селянство як «останній капіталістичний клас», в цій самій доповіді Ленін ще і ще раз обгрунтовує необхідність союзу робітників і селян, заявляючи, що «найвищий принцип диктатури—це підтримання союзу пролетаріату з селянством, щоб він міг вдержати керівну роль і державну владу». Ясно, що Ленін, в усякому разі, не вбачає тут ніякої суперечності.

Як треба розуміти положення Леніна про те, що селянство є «останній капіталістичний клас»? Чи не значить це, що селянство складається з капіталістів? Ні, не значить.

Це значить, по-перше, що індивідуальне селянство є особливий клас, який будує господарство на основі

приватної власності на знаряддя й засоби виробництва і відрізняється, через це, від класу пролетарів, які будують господарство на основі колективної власності на знаряддя й засоби виробництва.

Це значить, по-друге, що індивідуальне селянство є такий клас, який виділяє з свого середовища, породжує і живить капіталістів, куркулів і взагалі різного роду експлуататорів.

Чи не є ця обставина непереборною перешкодою для справи організації союзу робітників і селян? Ні, не є. Союз пролетаріату з селянством в умовах диктатури пролетаріату не можна розглядати, як союз з усім селянством. Союз пролетаріату з селянством є союз робітничого класу з трудящими масами селянства. Такий союз не може бути здійснений без боротьби з капіталістичними елементами селянства, без боротьби з куркульством. Такий союз не може бути міцним без організації бідноти, як опори робітничого класу на селі. Тому союз робітників і селян у нинішніх умовах диктатури пролетаріату може бути здійснений лише під відомим лозунгом Леніна: обіпрись на бідноту, організовуй міцний союз із середняком, ні на хвилину не припиняй боротьбу з куркульством. Бо тільки при проведенні цього лозунга може бути здійснена справа втягнення основних мас селянства в русло соціалістичного будівництва.

Ви бачите, таким чином, що суперечність між двома формулами Леніна є лише мнимою, уявною суперечністю. Насправді між ними немає ніякої суперечності.

«Правда» № 127,
2 червня 1928 р.

ЛИСТ ЧЛЕНАМ ГУРТКА ПО ПАРТБУДІВНИЦТВУ ПРИ КОМАКАДЕМІЇ

Сьогодні одержав тези Слєпкова про самокритику. Ці тези обговорювались, виявляється, у вашому гуртку. Мені говорили члени гуртка, що тези ці були пущені в хід як документ, що має своєю метою не критику лінії ЦК, а її обгрунтування.

Було б неправильно заперечувати за членами партії право критики лінії ЦК. Більше того: я допускаю, що члени вашого гуртка мають право навіть протиставити в своєму тісному колі позиції ЦК свої окремі тези. Очевидно, однак, що тези Слєпкова переслідують не цілі критики лінії ЦК або протиставлення їй чого-небудь нового, а завдання роз'яснення й обгрунтування позиції ЦК. Цим, мабуть, і пояснюється, що тези Слєпкова набули деякого поширення в московських партійних колах.

І все-таки, або саме тому, я вважаю за свій обов'язок заявити, що тези Слєпкова

а) не збігаються з позицією ЦК в питанні про лозунг самокритики,

б) вони «виправляють», «доповнюють» і, природно, погіршують її на догоду бюрократичним елементам наших установ і організацій.

1) Неправильна, насамперед, настанова тез Слєпкова. Тези Слєпкова лише зовні нагадують тези про

лозунг самокритики. Насправді вони є тезами про **небезпеки** лозунга самокритики. Що й казати, всякий революційний лозунг таїть в собі певні можливості його перекручення на практиці. Такі можливості застосовні, звичайно, і до лозунга самокритики. Але висувати ці можливості як центр питання, як основу тез про самокритику,—значить перевернути все догори дном, підірвати революційне значення самокритики, допомагати бюрократам, які стараються відписатися від самокритики з огляду на зв'язані з нею «небезпеки». Я не маю сумніву, що бюрократичні елементи наших партійних і радянських організацій прочитають тези Слепкова не без почуття задоволення.

Чи має така настанова що-небудь спільне з настановою ЦК в питанні про самокритику, з резолюцією квітневого пленуму ЦК і ЦКК про шахтинську справу, з червневим зверненням ЦК в питанні про самокритику [21]?

Я думаю, що не має.

2) Неправильні тези Слепкова і за своїм внутрішнім змістом. Одним з найсерйозніших факторів, які роблять неминучою самокритику, і, разом з тим, одним з найважливіших об'єктів самокритики є бюрократизм наших організацій.

Чи можна посуватися вперед, не борючись з бюрократизмом нашого партійного і радянського апарату?

Не можна!

Чи можна організувати контроль мас, піднести ініціативу і самодіяльність мас, залучити мільйонні маси до соціалістичного будівництва, не ведучи рішучої боротьби з бюрократизмом наших організацій?

Не можна!

Чи можна підірвати, ослабити, розвінчати бюрократизм без проведення в життя лозунга самокритики?

Не можна!

Чи можна обійтися в тезах, присвячених лозунгові самокритики, без висвітлення питання про бюрократизм як негативний фактор нашого соціалістичного будівництва і як один з найважливіших об'єктів самокритики?

Ясно, що не можна.

Чим пояснити, в такому разі, що Слепков ухитрився в своїх тезах обминути мовчанням це животрепетне питання? Як можна в тезах про самокритику, які ставлять своєю метою обгрунтування позиції ЦК, забути про надзвичайно важливе завдання самокритики, про боротьбу з бюрократизмом? А це ж факт, що в тезах Слепкова немає жодного слова (буквально жодного слова!) про бюрократизм наших організацій, про бюрократичні елементи всередині цих організацій, про бюрократичні перекручення в роботі нашого партійного і радянського апарату.

Чи можна узгодити це більш ніж легковажне ставлення до надзвичайно важливого питання про боротьбу з бюрократизмом з позицією ЦК в питанні про самокритику, з такими документами партії, як резолюція квітневого пленуму ЦК і ЦКК про шахтинську справу або червневе звернення ЦК про самокритику?

Я думаю, що не можна.

З комуністичним привітом ***Й. Сталін***

8 червня 1928 р.

«Комсомольская Правда» № 90,
19 квітня 1929 р.

ЛЕНІН І ПИТАННЯ ПРО СОЮЗ ІЗ СЕРЕДНЯКОМ *

Відповідь тов. С.

Товаришу С.!

Невірно, що лозунг Леніна «уміти досягати угоди з середнім селянином — ні на хвилину не відмовляючись від боротьби з куркулем і міцно спираючись тільки на бідноту», даний у відомій його статті про Пітіріма Сорокіна [22], — є нібито лозунгом «періоду комбідів», лозунгом «кінця періоду так званої нейтралізації середнього селянства». **Це зовсім невірно.**

Комітети бідноти були засновані в червні 1918 року. На кінець жовтня 1918 року ми мали вже перевагу наших сил на селі проти куркульства і **поворот** середняка в сторону Радянської влади. На базі цього повороту і виникло рішення ЦК про знищення двовладдя між Радами і комбідами, про перевибори волосних і сільських Рад, про розчинення комбідів у новообраних Радах і, значить, про ліквідацію комбідів. Радянське оформлення цього рішення було прийняте, як відомо, 9 листопада 1918 р. на VI з'їзді

* Друкується з деякими скороченнями. **Й. Ст.**

Рад. Я маю на увазі постанову VI з'їзду Рад від 9 листопада 1918 року про перевибори сільських та волосних Рад і розчинення комбідів у Радах.

А коли з'явилась стаття Леніна «Цінні признання Пітіріма Сорокіна», де він замість лозунга нейтралізації середняка проголошує лозунг угоди з середняком? Вона з'явилась 21 листопада 1918 року, тобто майже через два тижні **після** цієї постанови VI з'їзду Рад. У цій статті Ленін прямо говорить, що політика угоди з середняком диктується **поворотом** середняка в нашу сторону.

Ось слова Леніна:

> «На селі наше завдання — знищити поміщика, зломити опір *експлуататора і спекулянта-куркуля; спертися для цього ми можемо* міцно **тільки** на напівпролетарів, на «бідноту». Але середній селянин нам не ворог. Він вагався, вагається і вагатиметься: завдання впливу на тих, що вагаються, **не однакове** із завданням повалення експлуататора і перемоги над активним ворогом. Уміти досягати угоди з середнім селянином — ні на хвилину не відмовляючись від боротьби з куркулем і міцно спираючись тільки на бідноту — це завдання моменту, бо саме тепер **поворот у середньому селянстві в нашу сторону неминучий*** внаслідок вищевикладених причин» (т. XXIII, стор. 294).

Що ж з цього випливає?

А з цього випливає те, що лозунг Леніна стосується не до **старого** періоду, не до періоду комбідів і нейтралізації середняка, а до **нового** періоду, періоду угоди з середняком. Він відбиває, таким чином, не **кінець** старого періоду, а **початок** нового періоду.

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Але Ваше твердження про лозунг Леніна невірне не тільки формально, не тільки, так би мовити, в хронологічному відношенні, — воно невірне і по суті.

Відомо, що лозунг Леніна про угоду з середняком, як новий лозунг, дістав загальнопартійне проголошення на VIII з'їзді нашої партії (березень 1919 р.). Відомо, що VIII з'їзд партії є тим самим з'їздом, який встановив основи нашої політики міцного союзу з середняком. Відомо, що наша програма, програма ВКП(б), прийнята також на VIII з'їзді партії. Відомо, що в цій програмі є спеціальні пункти про ставлення партії до різних угруповань на селі: до бідноти, до середняків, до куркульства. Що сказано в цих пунктах програми ВКП(б) про соціальні угруповання на селі і про ставлення партії до них? Слухайте:

«В усій своїй роботі на селі РКП, як і раніше, **спирається на пролетарські і напівпролетарські верстви його,** організує, насамперед, їх у самостійну силу, створюючи партійні осередки на селі, організації бідноти, особливого типу професійні спілки пролетарів і напівпролетарів села і т. д., зближаючи їх всемірно з міським пролетаріатом і вириваючи їх з-під впливу сільської буржуазії та дрібновласницьких інтересів.

Щодо куркульства, щодо сільської буржуазії, політика РКП полягає в **рішучій боротьбі проти їх експлуататорських зазіхань, в придушенні їх опору радянській політиці.**

Щодо середнього селянства політика РКП полягає в поступовому і планомірному залученні його до роботи соціалістичного будівництва. Партія ставить своїм завданням відділяти його від куркулів, привертати його на сторону робітничого класу уважним ставленням до його потреб, борючись з його відсталістю заходами ідейного впливу, ні в якому разі не заходами придушення, прагнучи в усіх випадках, де зачеплені його життєві

інтереси, **до практичних угод з ним,** ідучи на поступки йому у визначенні способів проведення соціалістичних перетворень» * («VIII з'їзд РКП(б)», стенограф. звіт, стор. 351 [23]).

Спробуйте-но знайти хоч би найменшу, хоч би словесну різницю між цими пунктами програми і лозунгом Леніна! Ви не знайдете цієї різниці, бо її не існує в природі. Більше того. Не може бути ніякого сумніву, що лозунг Леніна не тільки не суперечить рішенням VIII з'їзду про середняка, а навпаки,—є найточнішим і найвдалішим формулюванням цих рішень. А це ж факт, що програма ВКП(б) прийнята в березні 1919 року на VIII з'їзді партії, який спеціально обговорював питання про середняка, а стаття Леніна проти Пітіріма Сорокіна, яка проголосила лозунг про угоду з середняком, з'явилась у пресі в листопаді 1918 року, за чотири місяці до VIII з'їзду партії.

Хіба не ясно, що VIII з'їзд партії **цілком і повністю підтвердив** лозунг Леніна, проголошений в його статті проти Пітіріма Сорокіна, як лозунг, яким повинна партія **керуватися** в своїй роботі на селі **за весь нинішній період соціалістичного будівництва?**

В чому полягає сіль лозунга Леніна?

Сіль лозунга Леніна полягає в тому, що він надзвичайно влучно схоплює **триєдине** завдання партійної роботи на селі, виражене в одній стислій формулі: а) **обіпрись** на бідноту, б) організовуй **угоду** з середняком, в) ні на хвилину не припиняй **боротьби** з куркулем. Спробуйте-но взяти з цієї формули одну з її частин, як базу для роботи на селі в даний момент, забувши про інші її частини,—і ви обов'язково потрапите в тупик.

* Курсив скрізь мій. **Й. Ст.**

Чи можна в умовах нинішньої фази соціалістичного будівництва організовувати справжню і міцну угоду з середняком, не спираючись на бідноту і не ведучи боротьби з куркулем?

Не можна.

Чи можна в умовах нинішнього розвитку вести успішну боротьбу з куркулем, не спираючись на бідноту і не маючи угоди з середняком?

Не можна.

Як найвдаліше виразити в одному узагальнюючому лозунгу це триєдине завдання партійної роботи на селі? Я думаю, що лозунг Леніна є найбільш вдалий вираз цього завдання. Треба визнати, що вдаліше за Леніна не скажеш...

Чому необхідно підкреслити доцільність лозунга Леніна **саме тепер,** саме **в даних умовах** роботи на селі?

Тому, що саме тепер помічається тенденція окремих товаришів розірвати на частини **триєдине** завдання партійної роботи на селі і відірвати ці частини одну від одної. Це цілком підтверджене практикою нашої хлібозаготівельної кампанії в січні—лютому цього року.

Що з середняком треба встановити угоду—це знають всі більшовики. Але як встановити цю угоду—це не всякий розуміє. Одні думають встановити угоду з середняком шляхом відмови від боротьби з куркульством або шляхом ослаблення цієї боротьби: мовляв, боротьба з куркульством може відстрашити частину середняцтва, заможну його частину.

Інші думають встановити угоду з середняком шляхом відмови від роботи по організації бідноти або шляхом ослаблення цієї роботи: мовляв, організація

бідноти веде до відособлення бідноти, а відособлення може відстрашити від нас середняків.

В результаті цих відхилень від правильної лінії виходить забуття того марксистського положення, що середняк є клас хиткий, що угоду з середняком можна зробити міцною лише при умові рішучої боротьби з куркульством і посилення роботи серед бідноти, що без цих умов середняк може хитнутися до куркульства, як до сили.

Пригадайте слова Леніна, сказані ним на VIII з'їзді партії:

«Треба визначити ставлення до класу, який **не має певного стійкого становища** *. Пролетаріат в масі за соціалізм, буржуазія в масі проти соціалізму, — визначити відношення між двома цими класами легко. А коли ми переходимо до такої верстви, як середнє селянство, то виявляється, що **це — такий клас, який вагається.** Він почасти власник, почасти трудівник. Він не експлуатує інших представників трудящих. Протягом десятиріч доводилось йому з величезним трудом відстоювати своє становище, він зазнав на собі експлуатації поміщиків і капіталістів, він зніс усе, і в той же час він — власник. Тому наше ставлення до цього хиткого класу становить величезні труднощі» («VIII з'їзд РКП(б)», стенограф. звіт, стор. 300 [24]).

Але бувають і інші відхилення від правильної лінії, не менш небезпечні, ніж попередні. Буває, що ведуть боротьбу з куркульством, але ведуть її так незграбно і безглуздо, що удари падають на середняка і бідняка. В результаті куркуль лишається цілісінький, справа союзу з середняком дістає розколину, а частина бідноти попадає тимчасово в лапи куркуля, який веде підкопну боротьбу проти радянської політики.

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Бувають і такі випадки, коли боротьбу з куркульством пробують перетворити в розкуркулювання, а хлібозаготівельну роботу—в продрозверстку, забуваючи, що розкуркулювання при наших умовах є безглуздя, а продрозверстка означає не союз, а боротьбу з середняком.

З чого походять ці відхилення від партійної лінії?

З нерозуміння того, що троїсте завдання партійної роботи на селі є **єдине і неподільне** завдання. З нерозуміння того, що **не можна відривати** завдання боротьби з куркульством від завдання угоди з середняком, а обидва ці завдання—від завдання перетворення бідноти в опору партії на селі *.

Що треба зробити для того, щоб ці завдання не відривалися одно від одного в ході нашої поточної роботи на селі?

---

* З цього випливає, що відхилення від правильної лінії створюють двоякого роду небезпеку для справи союзу робітників і селян: небезпеку з боку тих, хто думає перетворити, скажімо, тимчасові надзвичайні заходи по хлібозаготівлях у постійний або тривалий курс партії, і небезпеку з боку тих, хто думає використати зняття надзвичайних заходів для розв'язування куркуля, для оголошення повної свободи торгівлі, без регулювання торгівлі органами держави. Тому для забезпечення правильної лінії необхідна боротьба на два фронти.

Користуюсь з нагоди відзначити, що наша преса не завжди додержує цього правила, проявляючи іноді деяку однобокість. Буває, наприклад, що викривають тих, хто хоче перетворити надзвичайні заходи по хлібозаготівлях, які мають тимчасовий характер, у постійний курс нашої політики, створюючи загрозу змичці. Це дуже добре. Але недобре і неправильно, коли одночасно з цим не приділяють достатньої уваги і не викривають як слід тих, хто загрожує змичці з другого боку, не викривають тих, хто віддається дрібнобуржуазній стихії, вимагає ослаблення

Для цього треба, щонайменш, дати такий керівний лозунг, який об'єднав би всі ці завдання в одну загальну формулу, який не допускав би, виходить, відриву цих завдань одно від одного.

Чи є у нас в партійному арсеналі така формула, такий лозунг?

Так, є. Такою формулою є лозунг Леніна: «уміти досягати угоди з середнім селянином, ні на хвилину не відмовляючись від боротьби з куркулем і міцно спираючись тільки на бідноту».

Ось чому я думаю, що цей лозунг є найбільш доцільним і *всеохоплюючим лозунгом*, що його треба висувати на перший план **саме тепер, саме в даних умовах** роботи на селі.

Ви вважаєте лозунг Леніна «опозиційним» лозунгом і запитуєте в своєму листі: **«Як могло статися, що... цей опозиційний лозунг друкувався до дня 1 травня 1928 року в «Правде»... чим можна пояснити**

боротьби з капіталістичними елементами села і встановлення повної свободи торгівлі, без регулюючої ролі держави, підриваючи, таким чином, змичку з другого кінця. Це вже недобре. Це — однобокість.

Буває і те, що викривають тих, хто заперечує, скажімо, можливість і доцільність піднесення індивідуальних дрібних і середніх *селянських господарств, які на даній стадії є базою* сільського господарства. Це дуже добре. Але недобре і неправильно, коли одночасно з цим не викривають тих, хто принижує значення колгоспів і радгоспів і не бачить того, що завдання піднесення індивідуального дрібного й середнього селянського господарства повинно бути доповнене практично завданням піднесення колгоспно-радгоспного будівництва. Це вже — однобокість.

Щоб забезпечити правильну лінію, треба вести боротьбу **на два фронти** і відкинути всяку однобокість.

появу цього лозунга на сторінках «Правды», органу ЦК ВКП, чи є це лише технічна друкарська помилка, чи може це компроміс з опозицією в питанні про середняка?»

Грізно сказано,—що й казати! А все ж, обережніше «на поворотах», т. С.: як би Вам не довелося при Вашій запопадливості прийти до висновку про **заборону** друкування нашої програми, яка цілком підтверджує лозунг Леніна (факт!), вироблена в основному Леніним (аж ніяк не опозиціонер!) і прийнята VIII з'їздом партії (теж не опозиційної!). Більше поваги до відомих пунктів нашої програми про соціальні угруповання на селі! *Більше поваги до рішень* VIII з'їзду партії про середнє селянство!..

Щодо Вашої фрази про «компроміс з опозицією в питанні про середняка», то вона, ця фраза, я думаю, не варта того, щоб її спростовувати: вона сказана Вами, мабуть, згарячу.

Вас, здається, бентежить та обставина, що в лозунгу Леніна і в програмі ВКП(б), прийнятій на VIII з'їзді, говориться про **угоду** з середняком, тоді як у своїй промові при відкритті VIII з'їзду Ленін говорить про **міцний союз** з середняком. Ви вбачаєте в цьому, мабуть, щось подібне до суперечності. Ви, можливо, схильні навіть припустити, що політика **угоди** з середняком є щось подібне до відходу від політики **союзу** з ним. Це невірно, т. С. Це—велика помилка. Так можуть думати тільки люди, які вміють читати букви лозунга, але не вміють вникати в смисл лозунга. Так можуть думати люди, які не знають історії лозунга про союз, про угоду з середняком. Так можуть думати лише люди, здатні припустити,

що Ленін, який заявив у своїй вступній промові на VIII з'їзді про політику «міцного союзу» з середняком, зробив **відхід** від себе самого, сказавши в іншій своїй промові **на тому ж** з'їзді і в програмі партії, прийнятій на VIII з'їзді, що нам потрібна тепер політика «угоди» з середняком.

В чому ж тут справа? Справа в тому, що Ленін і партія в особі VIII з'їзду не вбачають **ніякої різниці** між поняттям «угода» і поняттям «союз». Справа в тому, що скрізь, в усіх своїх промовах на VIII з'їзді Ленін проводить **знак рівності** між поняттям «союз» і поняттям «угода». Те саме треба сказати про резолюцію VIII з'їзду «Про ставлення до середнього селянства», де між поняттям «угода» і поняттям «союз» проводиться **знак рівності**. І тому що Ленін і партія вважають політику угоди з середняком не випадковою і скороминущою, а **тривалою** політикою, вони мали і мають всі підстави називати політику угоди з середняком політикою міцного союзу з ним і, навпаки, політику міцного союзу з середняком—політикою угоди з ним. Досить ознайомитися із стенографічним звітом VIII з'їзду партії і резолюцією того ж з'їзду про середняка, щоб переконатися в цьому.

Ось уривок з промови Леніна на VIII з'їзді:

«Часто-густо через недосвідченість радянських працівників, через трудність питання удари, які призначалися для куркулів, падали на середнє селянство. Тут ми погрішили надзвичайно. Зібраний щодо цього досвід допоможе нам зробити все для того, щоб запобігти цьому надалі. Ось завдання, яке стоїть перед нами не теоретично, а практично. Ви прекрасно знаєте, що це завдання трудне. У нас немає таких благ, які ми могли б дати середньому селянинові, а він — матеріаліст, практик і вимагає

конкретних матеріальних благ, яких ми зараз дати не можемо і без яких країна повинна обходитись, можливо, ще місяці тяжкої боротьби, що обіцяє тепер повну перемогу. Але ми можемо багато зробити в нашій адміністративній практиці: поліпшити наш апарат, виправити масу зловживань. Ми можемо лінію нашої партії, яка недостатньо йшла **на блок, на союз, на угоду** * з середнім селянством, — ми цю лінію можемо і повинні вирівняти й виправити» («VIII з'їзд РКП(б)», стенограф. звіт, стор. 20 [25]).

Ви бачите, що Ленін не робить різниці між «угодою» і «союзом».

А ось уривки з резолюції VIII з'їзду «Про ставлення до середнього селянства»:

«Плутати середніх селян з куркульством, поширювати на них в тій чи іншій мірі заходи, спрямовані проти куркульства, значить порушувати якнайгрубіше не тільки всі декрети Радянської влади і всю її політику, але й всі основні принципи комунізму, що вказують на **угоду** пролетаріату з середнім селянством, у період рішучої боротьби пролетаріату за повалення буржуазії, як на одну з умов безболісного переходу до усунення всякої експлуатації.

Середнє селянство, яке має порівняно міцні економічні корені, внаслідок відсталості сільськогосподарської техніки від промислової навіть у передових капіталістичних країнах, не кажучи вже про Росію, держатиметься досить довгий час після початку пролетарської революції. Тому тактика радянських працівників на селі, так само як і діячів партії, повинна бути розрахована **на тривалий період співробітництва** з середнім селянством...

...Цілком правильна політика Радянської влади на селі забезпечує, таким чином, **союз і угоду** переможного пролетаріату з середнім селянством...

...Політика робітничо-селянського уряду і комуністичної партії повинна вестись і надалі в цьому **дусі угоди** пролетаріату і біднішого селянства з середнім селянством» * («VIII з'їзд РКП(б)», стенограф. звіт, стор. 370—372 [26]).

---

* Курсив скрізь мій. **Й. Ст.**

Як бачите, резолюція також не робить різниці між «угодою» і «союзом».

Не зайвим буде зазначити, що в цій резолюції VIII з'їзду нема ні єдиного слова про «міцний союз» з середняком. Чи значить це, однак, що резолюція **відходить** тим самим від політики «міцного союзу» з середняком? Ні, не значить. Це значить лише те, що резолюція проводить знак рівності між поняттям «угода», «співробітництво», і поняттям «міцний союз». Воно й зрозуміло: не може бути «союзу» з середняком без того, щоб не було «угоди» з ним, а союз з середняком не може бути «міцним», коли немає «тривалої» угоди і співробітництва з ним.

Такі є факти.

Одно з двох: **або** Ленін і VIII з'їзд партії **відійшли** від ленінської заяви про «міцний союз» з середняком, **або** треба відкинути це несерйозне припущення і визнати, що Ленін і VIII з'їзд партії не роблять **ніякої** різниці між поняттям «угода» і поняттям «міцний союз».

Отже, хто не хоче бути жертвою пустого буквоїдства, хто хоче вникати в смисл ленінського лозунга, який говорить про опору на бідноту, про угоду з середняком і про боротьбу з куркульством, той не може не зрозуміти, що політика **угоди** з середняком є політика **міцного союзу** з ним.

Ваша помилка полягає в тому, що Ви не зрозуміли шахрайського викруту опозиції і піддалися її провокації, загнавши себе в капкан, поставлений для Вас противником. Опозиційні шахраї кричать і галасують, запевняючи, що вони стоять за лозунг Леніна про угоду з середняком, причому вони роблять

провокаторський натяк на те, що «угода» з середняком—одно, а «міцний союз» з ним—щось інше. Цим вони хочуть убити двох зайців: по-перше,—приховати свою справжню позицію щодо середнього селянства, яка полягає не в угоді з середняком, а в «**розладі** з середняком» (див. відому промову опозиціонера Смирнова, процитовану мною на XVI Московській губпартконференції [27]); по-друге,—піймати на **мнимій** різниці між «угодою» і «союзом» простаків з більшовиків і заплутати їх вкрай, відпихнувши їх від Леніна.

А що роблять у відповідь на це деякі наші товариші? Замість того, щоб зірвати маску з опозиційних шахраїв, замість того, щоб піймати їх на обмані партії щодо їх справжньої позиції,—замість цього вони ловляться на гачок, лізуть у капкан і дають себе відпихнути від Леніна. Опозиція зчиняє галас з приводу лозунга Леніна, опозиціонери корчать з себе прихильників ленінського лозунга,—значить я повинен відмежуватись від цього лозунга, щоб не сплутали мене з опозицією, інакше мене можуть обвинуватити в «компромісі з опозицією»,—отака логіка цих товаришів!

І це не єдиний приклад шахрайських прийомів опозиції. Візьміть, наприклад, лозунг самокритики. Більшовики не можуть не знати, що лозунг самокритики є основою нашого партійного діяння, засобом зміцнення пролетарської диктатури, душею більшовицького методу виховання кадрів. Опозиція зчиняє галас, запевняючи, що лозунг самокритики вигаданий нею, опозицією, що партія перехопила у неї цей лозунг і капітулювала, таким чином, перед опозицією.

Роблячи так, опозиція хоче добитися, принаймні, двох речей:

по-перше,—приховати від робітничого класу і обманути його відносно того, що між опозиційною «самокритикою», яка має своєю метою **зруйнування** партійності, і більшовицькою самокритикою, яка ставить своєю метою **зміцнення** партійності, лежить прірва;

по-друге,—піймати на гачок декого з простаків і примусити їх відмежуватися від партійного лозунга про самокритику.

А як реагують на це деякі наші товариші? Замість того, щоб зірвати маску з шахраїв із опозиції і відстояти лозунг більшовицької самокритики,—вони лізуть у капкан, відпихаються від лозунга самокритики, танцюють під дудку опозиції і... капітулюють перед нею, помилково гадаючи, що відмежовуються від опозиції.

Таких прикладів можна було б навести цілу купу.

Але ми не можемо танцювати в своїй роботі під будь-чию дудку. Ми тим більше не можемо керуватися в своїй роботі тим, що говорять про нас опозиціонери. Ми повинні йти своєю дорогою, відмітаючи геть і шахрайські вихватки опозиції і помилки деяких наших більшовиків, які піддаються провокації опозиціонерів. Згадайте слова Маркса: «Іди своєю дорогою, і хай люди говорять що завгодно!» [28]

Написано 12 червня 1928 р.
Опубліковано в газеті «Правда» № 152, 3 липня 1928 р.
Підпис: Й. Сталін

ЧЛЕНАМ ПОЛІТБЮРО ЦК

ВІДПОВІДЬ ФРУМКІНУ

(З приводу листа Фрумкіна від 15 червня 1928 р.)

Лист Фрумкіна від 15 червня 1928 року заслуговує того, щоб поставитись до нього з увагою.

Розглянемо його по пунктах.

1. Неправильна у Фрумкіна, насамперед, оцінка міжнародного становища СРСР. В партії є загальноприйнята думка, що причиною зростання суперечностей між СРСР і його капіталістичним оточенням, причиною наступу капіталістичних держав на СРСР є зростання соціалістичних елементів в СРСР, зростання впливу СРСР на робітничий клас усіх країн, отже,—небезпека, яку становить ростущий СРСР для капіталізму. Саме так і розуміє справу XV з'їзд нашої партії, коли він говорить у своїй резолюції на звіт ЦК: «Загострилися суперечності між країнами буржуазного оточення і СРСР, що своїм переможним розвитком підриває устої світового капіталізму. **Зростання** соціалістичних елементів в СРСР, **крах буржуазних надій на переродження пролетарської диктатури** поряд з **посиленням** міжнародно-революційного впливу СРСР є найголовнішими факторами цього загострення» * [29].

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Відомо, що партія виробила цю свою настанову не мимохідь, не випадково, а в запеклій боротьбі з опозицією, яка відкрито твердила, що причиною наступу імперіалізму на СРСР є **ослаблення** СРСР, пояснюване процесом його **переродження.**

Проте, Фрумкін в корені не згодний з цією партійною настановою. Фрумкін запевняє, навпаки, що «основним і вирішальним фактором наступу капіталістичного світу на СРСР є політичне і економічне **ослаблення** наших сил».

Що може бути спільного між цими двома протилежними оцінками, з яких одна оцінка виходить від Фрумкіна, а друга від XV з'їзду нашої партії?

2. Ще більш неправильна у Фрумкіна оцінка внутрішнього становища СРСР. Читаючи лист Фрумкіна, можна подумати, що Радянська влада доживає останні дні, країна стоїть перед прірвою і загибель СРСР є справою кількох місяців, якщо не кількох днів. Невистачає тільки того, щоб додати: «зозуля вже прокувала».

Ми звикли чути інтелігентські крики про «загибель» СРСР із уст опозиціонерів. Але чи личить Фрумкіну брати приклади у опозиції?

Звичайно, було б неправильно недооцінювати значення наших труднощів. Але було б ще неправильніше перебільшувати їх значення, втратити рівновагу і ударитися в паніку. Немає сумніву, що куркуль озлоблений проти Радянської влади: було б дивно вимагати від куркуля дружніх відносин до Радянської влади. Немає сумніву, що куркуль має вплив серед деякої частини бідноти і середняків. Але робити

на цій підставі висновок, що більшість бідноти і середняків настроєна **проти** Радянської влади, що «ці настрої починають уже переливатися в **робітничі центри»**—значить втратити голову і впадати в паніку. Недаремно сказано, що «у страха очі великі».

Можна собі уявити, що сталося б з Фрумкіним, якби ми мали тепер не нинішні труднощі, а більш серйозні утруднення, скажімо, війну, коли для вагань всякого роду відкривається широке «поле дії».

3. Абсолютно не має рації Фрумкін, коли він заявляє, що «погіршення нашого економічного становища **загострилося** завдяки новій після XV з'їзду політичній настанові щодо села». Мова йде тут, очевидно, про ті заходи до поліпшення хлібозаготівель, які були вжиті партією на початку цього року. Фрумкін вважає, що ці заходи **шкідливі,** що вони «погіршили» наше становище.

Виходить, що квітневий пленум ЦК і ЦКК **не мав рації,** постановивши, що

а) «хлібозаготівельні утруднення зв'язані **з труднощами швидкого темпу індустріалізації** країни, який диктується пролетарській державі всією міжнародною і внутрішньою обстановкою, і **з помилками планового господарського керівництва»**, що

б) «**загострення** диспропорції в ринкових відносинах (платоспроможний сільський попит, з одного боку, пропозиція промислових товарів—з другого) пояснюється **підвищенням прибутковості** села, особливо, його **заможних і куркульських** верств» (а не заходами партії. **Й. Ст.**), що

в) «утруднення були **усугублені** і **ускладнені** намаганням **куркульської** частини села і **спекулянтів**

використати їх, роздути ціни на хліб і зірвати радянську політику цін» * (а не заходами партії. **Й. Ст.**).

Виходить, що квітневий пленум ЦК і ЦКК **не мав рації**, заявивши в своїй резолюції про хлібозаготівлі, що «зазначені **заходи партії**, які в певній своїй частині мали **надзвичайний** характер, **забезпечили величезні успіхи** в справі посилення хлібозаготівель» * [30].

Виходить, таким чином, що Фрумкін **має рацію**, а квітневий пленум ЦК і ЦКК **не має рації!**

Хто ж тут має рацію, кінець кінцем, Фрумкін чи пленум ЦК і ЦКК?

Звернімося до фактів.

Що мали ми на початку січня цього року? Ми мали дефіцит в 128 млн. пудів хліба в порівнянні з минулим роком.

Як велися тоді заготівлі? Самопливом, без всяких надзвичайних заходів з боку партії, без активного втручання партії в заготівлі.

Що дали нам тоді самоплив і відсутність будь-якого натиску? Дефіцит в 128 млн. пудів хліба.

Які результати мали б ми тепер, якби партія зробила так, як радив Фрумкін, і не втрутилася тоді в справу, якби не був ліквідований дефіцит в 128 млн. пудів хліба ще **до** весни, **до весняної сівби?** Ми мали б тепер голод серед робітників, голод в промислових центрах, зрив нашого будівництва, голод в Червоній Армії.

Чи могла партія не втрутитися в справу, не спиняючись перед застосуванням надзвичайних заходів? Ясно, що вона не могла зробити інакше.

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Що ж із цього випливає? А з цього випливає, що ми мали б тепер найнебезпечнішу кризу всього *нашого народного господарства, якби не* втрутилися **вчасно** в справу хлібозаготівель.

Висновок один: Фрумкін **абсолютно не має рації**, виступаючи **проти** рішень квітневого пленуму ЦК і ЦКК і вимагаючи їх **ревізії.**

4. Абсолютно не має рації Фрумкін, коли він говорить: «Треба **вернутися** до XIV і XV партз'їздів». Нам нема чого повертатися до XV з'їзду, бо партія стоїть цілком і повністю на базі рішень XV з'їзду. Але Фрумкін вимагає повернення до XIV з'їзду. Що це значить? Чи не значить це—**закреслити** весь пройдений шлях і йти **назад**, а не вперед?

XV з'їзд партії говорить в своїй резолюції «Про роботу на селі», що в інтересах соціалістичного розвитку села необхідно вести **«більш рішучий наступ на куркуля»**[31]. XIV з'їзд партії цього не говорив і не міг говорити, зважаючи на умови того часу. Що може означати, у зв'язку з цим, вимога Фрумкіна «вернутися до XIV з'їзду»? Вона може означати лише одно: відмовитися від політики «більш рішучого наступу на куркуля».

Виходить, що вимога Фрумкіна про повернення до XIV з'їзду веде **до відмовлення** від рішень XV з'їзду партії.

XV з'їзд партії говорить в своїй резолюції «Про роботу на селі», що «в теперішній період завдання об'єднання і перетворення дрібних індивідуальних селянських господарств у великі колективи повинно бути поставлене як **основне завдання** партії на селі»[32]. XIV з'їзд партії цього не говорив і не міг говорити,

зважаючи на умови того часу. Про це можна було говорити лише до моменту XV з'їзду, коли, поряд із старим і безумовно обов'язковим для нас завданням розвитку індивідуального дрібного і середнього селянського господарства, постало перед нами нове **практичне** завдання розвитку **колгоспів**, як великих товарних господарств.

Що може означати, у зв'язку з цим, вимога Фрумкіна «вернутися до XIV з'їзду»? Вона може означати тільки одно: відмовитися від нового **практичного** завдання розвитку колгоспів. Цим, власне, і пояснюється той факт, що **практичне** завдання розвитку колективів Фрумкін підміняє **хитромудрим** завданням «максимальної допомоги бідноті, що йде в колективи».

Отже, виходить, що вимога Фрумкіна про повернення до XIV з'їзду веде **до відмовлення** від рішень XV з'їзду.

XV з'їзд партії говорить в своїй резолюції «Про директиви по складанню п'ятирічного плану народного господарства», що «необхідно тепер подавати більшу підтримку всім життєздатним формам **виробничого** кооперування (комуни, колгоспи, артілі, виробничі товариства, кооперативні заводи і т. д.), а також **радянським господарствам, які повинні бути піднесені на вищий ступінь»*** [33]. XIV з'їзд партії цього не говорив і не міг говорити, зважаючи на умови того часу. Про це можна було говорити лише на час скликання XV з'їзду, коли поряд із завданнями розвитку індивідуального дрібного і середнього селянського господарства, з одного боку, і розвитку колгоспів, з другого боку, постало перед нами ще

* Курсів мій. **Й. Ст.**

одне нове **практичне** завдання, завдання розвитку **радянських господарств,** як найбільш товарних одиниць.

Що може означати, у зв'язку з цим, вимога Фрумкіна «вернутися до XIV з'їзду»? Вона може означати тільки одно: відмовитися від політики «піднесення радянських господарств на вищий ступінь». Цим, власне, і пояснюється, що **позитивне** завдання розвитку радгоспів, дане XV з'їздом, Фрумкін підміняє **негативним** завданням «не вести розширення радгоспів в ударному і надударному порядку», хоч Фрумкін не може не знати, що у партії немає тут і не може бути завдання «надударності», бо ми всього тільки **починаємо** серйозно **підходити** до питання про організацію нових радгоспів.

Виходить знов-таки, що вимога Фрумкіна про повернення до XIV з'їзду веде **до відмовлення** від рішень XV з'їзду.

Чого варта після всього сказаного заява Фрумкіна про те, що ЦК «відійшов» від рішень XV з'їзду? Чи не вірніше буде сказати, що весь лист Фрумкіна являє собою погано замасковану спробу **звести до нуля** рішення XV з'їзду по ряду найважливіших питань?

Чи не цим пояснюється твердження Фрумкіна, що резолюція квітневого пленуму ЦК і ЦКК про хлібозаготівлі є нібито **«половинчатою і двоїстою»?** Чи не вірніше буде сказати, що резолюція пленуму є правильною, а у Фрумкіна дійсно починає «двоїтися» в очах з огляду на деяку «половинчатість» його позиції?

Основна помилка Фрумкіна полягає в тому, що він бачить перед собою тільки **одне** завдання,

завдання піднесення індивідуального селянського господарства, гадаючи, що цим **обмежується,** в основному, наше ставлення до сільського господарства.

Його помилка полягає в тому, що він не розуміє того **нового,** що дала нам партія на своєму XV з'їзді, він не розуміє того, що справа не може тепер **обмежуватися** одним лише завданням піднесення індивідуального селянського господарства, що до цього завдання треба **додати** два нові **практичні** завдання: завдання розвитку радгоспів і завдання розвитку колгоспів.

Фрумкін не розуміє, що без поєднання першого завдання з двома останніми завданнями ми не можемо вийти із становища ні в розумінні постачання державі товарного хліба, ні в розумінні організації всього народного господарства на началах соціалізму.

Чи значить це, що ми переносимо центр ваги вже тепер на радгоспи і колгоспи? Ні, не значить. Центр ваги лишається на даній стадії в галузі дальшого піднесення індивідуального дрібного і середнього селянського господарства. Але це значить, що одного лише цього завдання **вже недосить тепер.** Це значить, що настав час, коли ми повинні це завдання **доповнити практично** двома новими завданнями про розвиток колгоспів і розвиток радгоспів.

5. Абсолютно неправильне зауваження Фрумкіна про те, що «оголошення куркуля поза законом привело до беззаконностей щодо всього селянства».

По-перше, не вірно, що куркуль оголошений «поза законом».

По-друге, якщо є в цих словах Фрумкіна який-небудь смисл, то він може полягати лише в тому,

що Фрумкін вимагає від партії відновлення куркульства в «правах громадянства», повернення куркулеві політичних прав (скажімо, виборчих прав до Рад і т. д.).

Чи думає Фрумкін, що партія і Радянська влада виграли б, скасувавши відомі обмеження щодо куркулів? Як узгодити цей «умонастрій» Фрумкіна з рішенням XV з'їзду про «більш рішучий наступ на куркуля»?

Чи думає Фрумкін, що ослаблення боротьби з куркульством зміцнить наш союз з середняком? Чи не догадується Фрумкін, що повернення прав куркульству може тільки полегшити роботу куркульства по відриву від нас середняка?

Чого варті після всього цього розмови Фрумкіна про союз із середняком?

Звичайно, було б неправильно заперечувати наявність порушення законів з боку певної частини наших працівників на селі. Було б ще більш неправильно заперечувати той факт, що через невміле ведення боротьби з куркулем з боку певної частини наших працівників, удари, призначені для куркуля, падають іноді на голови середняків і навіть бідняків. Немає сумніву, що необхідна найрішучіша боротьба з цими перекрученнями партійної лінії. Але як можна на цій підставі робити висновок про те, що необхідно ослабити боротьбу з куркульством, відмовитися від обмеження політичних прав куркульства і т. д.?

6. Має рацію Фрумкін, твердячи, що не можна боротися з куркульством шляхом розкуркулювання, як це роблять іноді деякі наші працівники на місцях. Але він помиляється, гадаючи, що сказав цим нове слово.

Обвинувачувати в цих перекрученнях т. Молотова або т. Кубяка, як робить це Фрумкін, і твердити, що партія не веде боротьби з подібними перекрученнями,—значить допускати величезну несправедливість і впадати в недозволенну запальність.

7. Має рацію Фрумкін, твердячи, що треба відкрити базари, хлібний ринок. Але він помиляється, коли думає, що сказав цим щось нове. По-перше, партія ніколи не стояла за закриття базарів. По-друге, Фрумкін не може не знати, що, оскільки закриття базарів мало місце в деяких районах, центр терміново наказав місцевим організаціям негайно відкрити базари і ліквідувати подібні перекручення. Відомо, що це рішення центра було розіслане на місця ще в кінці травня (26 травня), тобто за два тижні до появи листа Фрумкіна. Про це не міг не знати Фрумкін. Чи варто було після цього «город городити»?

8. Має рацію Фрумкін, твердячи, що треба підвищити ціни на хліб і посилити боротьбу з самогоноварінням. Але знов-таки дивно було б думати, що Фрумкін відкрив цим Америку. Боротьба з самогоноварінням іде у нас з січня цього року. Боротьбу треба посилити, і вона буде посилена, хоч Фрумкін не може не знати, що село буде цим незадоволене. Щодо підвищення цін на хліб, то Фрумкін не може не знати, що підвищення цін наперед вирішене у нас в Політбюро для початку нового заготівельного року ще в лютому цього року, тобто за чотири місяці до появи листа Фрумкіна. Ще раз: чи варто було «город городити» відносно підвищення цін?

9. З першого погляду може здатися, що лист Фрумкіна складений під флагом захисту справи союзу

з середняком. Але це тільки видимість. Насправді лист Фрумкіна є клопотанням за **полегкість** куркулеві, клопотанням **за скасування обмежень** щодо куркуля. Хто хоче зміцнити справу союзу з середняком, той не може вимагати ослаблення боротьби з куркульством.

Забезпечення міцного союзу з середняком є найважливішим завданням нашої партії. Але забезпечити такий союз можливо тільки при умові рішучої боротьби з куркульством, при умові перетворення бідноти в опору пролетаріату на селі, нарешті, при готовності і вмінні з нашого боку йти на тривалу угоду з середняком, яка може зміцнити союз з ним і укріпити позиції пролетаріату в боротьбі за соціалістичне будівництво.

Наша політика в цій галузі повинна бути розрахована не на ослаблення боротьби з капіталістичними елементами села, а на «**угоду** пролетаріату з середнім селянством», на «**тривалий період співробітництва** з середнім селянством», на «**союз і угоду** переможного пролетаріату з середнім селянством» (див. резолюцію VIII з'їзду партії «Про ставлення до середнього селянства»)[34].

Й. Сталін

20 червня 1928 р.

Друкується вперше

ПРОТИ ОПОШЛЕННЯ ЛОЗУНГА САМОКРИТИКИ

Лозунг самокритики не можна розглядати, як щось короткочасне і скороминуще. Самокритика є особливий метод, більшовицький метод виховання кадрів партії і робітничого класу взагалі в дусі революційного розвитку. Ще Маркс говорив про самокритику, як про метод зміцнення пролетарської революції[35]. Щодо самокритики в нашій партії, то початок самокритики збігається з початком появи більшовизму в нашій країні, з першими днями його зародження, як особливої революційної течії в робітничому русі.

Відомо, що Ленін ще весною 1904 року, коли більшовизм не був ще самостійною політичною партією, а працював разом з меншовиками в складі однієї соціал-демократичної партії,—відомо, що Ленін уже тоді закликáв партію до «самокритики і нещадного викривання власних мінусів». Ось що писав тоді Ленін у своїй брошурі «Крок вперед, два кроки назад»:

«Вони (тобто противники марксистів. **Й. Ст.**) злорадіють і кривляються, спостерігаючи наші спори; вони постараються, звичайно, висмикувати для своїх цілей окремі місця моєї бро-

шури, присвяченої хибам і недолікам нашої партії. Російські соціал-демократи вже досить обстріляні в боях, щоб не бентежитися цими щипками, щоб продовжувати, всупереч їм, свою роботу **самокритики і нещадного викривання власних мінусів***, які неодмінно і неминуче будуть подолані ростом робітничого руху. А пани противники нехай спробують дати нам картину **дійсного** стану справ в їх «партіях», яка хоч віддалено наближалася б до тієї, що її дають протоколи нашого другого з'їзду!» (т. VI, стор. 161[36]).

Тому зовсім не мають рації ті товариші, які думають, що самокритика є скороминуще явище, мода, яка повинна незабаром вийти в тираж так само, як виходить звичайно в тираж всяка мода. Насправді самокритика є невід'ємна і постійно діюча зброя в арсеналі більшовизму, нерозривно зв'язана з самою природою більшовизму, з його революційним духом.

Іноді кажуть, що самокритика—річ хороша для партії, яка не прийшла ще до влади і якій «нічого втрачати», але самокритика небезпечна і шкідлива для партії, яка вже прийшла до влади, яка має в оточенні ворожі сили і проти якої вороги можуть використати викривання її слабостей.

Це невірно. Це зовсім невірно! Навпаки, саме тому, що більшовизм прийшов до влади, саме тому, що більшовики можуть зазнатися завдяки успіхам нашого будівництва, саме тому, що більшовики можуть не помітити своїх слабостей і тим полегшити справу своїх ворогів,—саме тому потрібна самокритика особливо тепер, особливо після взяття влади.

Самокритика має на меті виявлення і ліквідацію наших помилок, наших слабостей,—хіба не ясно, що самокритика в умовах диктатури пролетаріату може

* Курсив мій. **Й. Ст.**

тільки полегшити справу боротьби більшовизму з ворогами робітничого класу? Ленін враховував ці особливості становища після взяття влади більшовиками, коли він писав у своїй брошурі «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі» в квітні—травні 1920 року:

«Ставлення політичної партії до її помилок є один з найважливіших і найвірніших критеріїв серйозності партії і виконання нею **на ділі** її обов'язків до свого **класу** і до трудящих **мас. Відкрито визнати помилку***, розкрити її причини, проаналізувати обстановку, яка її породила, обговорити уважно засоби виправити помилку — оце ознака серйозної партії, оце виконання нею своїх обов'язків, оце — виховання і навчання **класу**, а потім і **маси**» (т. XXV, стор. 200).

Ленін був тисячу раз прав, коли він говорив на XI з'їзді партії в березні 1922 року:

«Пролетаріат не боїться визнати, що в революції у нього те-то вийшло чудово, а те-то не вийшло. Всі революційні партії, які до цього часу гинули, — гинули від того, що **зазнавалися** і не вміли бачити, в чому їх сила, і **боялися говорити про свої слабості ***. А ми не загинемо, тому що не боїмося говорити про свої слабості, і навчимося переборювати ці слабості» (т. XXVII, стор. 260—261).

Висновок один: без самокритики—немає правильного виховання партії, класу, мас; без правильного виховання партії, класу, мас—немає більшовизму.

Чому лозунг самокритики набув особливо актуального значення саме тепер, саме в дану історичну хвилину, саме в 1928 році?

Тому що тепер яскравіше, ніж рік або два роки тому, виявилося загострення класових відносин як по лінії внутрішній, так і по лінії зовнішній.

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Тому що тепер яскравіше, ніж рік або два роки тому, виявилася наявність підкопної роботи класових ворогів Радянської влади, які використовують наші слабості, наші помилки проти робітничого класу нашої країни.

Тому що уроки шахтинської справи і «заготівельних маневрів» капіталістичних елементів села плюс наші помилки планового порядку не можуть і не повинні пройти для нас безслідно.

Треба **скоріше звільнятися** від наших помилок і слабостей, виявлених шахтинською справою і заготівельними утрудненнями по хлібу, якщо ми хочемо зміцнити революцію і зустріти ворогів у всеозброєнні.

Треба **скоріше виявляти** наші слабості і помилки, які **ще не виявлені,** але які безсумнівно існують, якщо ми не хочемо бути захопленими зненацька всякого роду «несподіваностями» і «випадковостями» на радість ворогам робітничого класу.

Не поспішати тут—значить полегшити справу наших ворогів, усугубити наші слабості й помилки. Але зробити все це неможливо без розгортання самокритики, без посилення самокритики, без залучення мільйонних мас робітничого класу і селянства до справи виявлення і ліквідації наших слабостей, наших помилок.

Тому квітневий пленум ЦК і ЦКК мав цілковиту рацію, коли він сказав у своїй резолюції з приводу шахтинської справи, що:

«**Найголовнішою умовою** для забезпечення успішного проведення всіх намічених заходів повинно бути **дійсне проведення в життя** лозунга XV з'їзду про самокритику» * [37].

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Але щоб розгорнути самокритику, треба насамперед подолати цілий ряд перешкод, що стоять перед партією. Сюди належать культурна відсталість мас, недостача культурних сил пролетарського авангарду, наша косність, наше «комчванство» і т. п. Проте однією з найсерйозніших перешкод, якщо не найсерйознішою перешкодою, є **бюрократизм** наших апаратів. Мова йде про наявність бюрократичних елементів у складі наших партійних, державних, професійних, кооперативних і всякого роду інших організацій. Мова йде про бюрократичні елементи, які живуть нашими слабостями і помилками, які бояться, як вогню, критики мас, контролю мас і які заважають нам розгорнути самокритику, заважають нам звільнитися від наших слабостей, від наших помилок. Бюрократизм в наших організаціях не можна розглядати, як саму тільки тяганину і канцелярщину. Бюрократизм є прояв буржуазного впливу на наші організації. Ленін мав рацію, коли він говорив:

«...треба, щоб ми зрозуміли, що боротьба з бюрократизмом є боротьба **абсолютно необхідна,** і що вона так само складна, як завдання боротьби з дрібнобуржуазною стихією. Бюрократизм в нашому державному ладі набув значення такої болячки, що про нього говорить наша партійна програма, і це тому, що **він зв'язаний з цією дрібнобуржуазною стихією та з її розпорошеністю»** * (т. XXVI, стор. 220).

З тим більшою наполегливістю повинна вестися боротьба проти бюрократизму наших організацій, якщо ми дійсно хочемо розгорнути самокритику і звільнитися від болячок нашого будівництва.

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

З тим більшою наполегливістю ми повинні піднімати мільйонні маси робітників і селян на справу критики **знизу**, на справу контролю **знизу**, як основної протиотрути проти бюрократизму.

Ленін мав рацію, коли він говорив:

«Якщо ми хочемо боротися з бюрократизмом, то ми повинні **залучити до цього низи»...** бо «яким же іншим способом можна припинити бюрократизм, як не **залученням робітників і селян?»** * (т. XXV, стор. 496, 495).

Але для того, щоб «залучити» мільйонні маси, треба розгорнути пролетарську демократію в усіх масових організаціях робітничого класу і насамперед всередині самої партії. Без цієї умови самокритика є нуль, пустишка, фраза.

Нам потрібна не **всяка** самокритика. Нам потрібна така самокритика, яка підносить культурність робітничого класу, розвиває його бойовий дух, зміцнює його віру в перемогу, умножує його сили і допомагає йому стати справжнім господарем країни.

Одні кажуть, що коли є самокритика, то не потрібна **трудова дисципліна**, можна кинути роботу і зайнятися балачками про все потроху. Це не самокритика, а знущання з робітничого класу. Самокритика потрібна не для руйнування трудової дисципліни, а для її **зміцнення**, для того, щоб трудова дисципліна стала **свідомою**, здатною встояти проти дрібнобуржуазної розхлябаності.

Інші кажуть, що коли є самокритика, то не потрібне більше **керівництво**, можна відійти від керма і полишити все «природному ходові речей». Це

* Курсив мій. **Й. Ст.**

не самокритика, а ганьба. Самокритика потрібна не для ослаблення керівництва, а для його **посилення,** для того, щоб перетворити його з керівництва паперового і малоавторитетного в керівництво **життєве** і дійсно **авторитетне.**

Але є й іншого роду «самокритика», яка веде до **руйнування** партійності, до **розвінчування** Радянської влади, до **ослаблення** нашого будівництва, до **розкладу** господарських кадрів, до **роззброєння** робітничого класу, до базікання про **переродження.** Саме до такої «самокритики» кликала нас вчора троцькістська опозиція. Нічого й казати, що партія не має нічого спільного з такою «самокритикою». Нічого й казати, що партія буде боротися проти такої «самокритики» всіма силами, всіма засобами.

Треба строго відрізняти цю **чужу** нам, руйнуючу антибільшовицьку «самокритику» від **нашої,** більшовицької самокритики, яка має на меті **насадження** партійності, **укріплення** Радянської влади, **поліпшення** нашого будівництва, **зміцнення** наших господарських кадрів, **озброєння** робітничого класу.

Кампанія за посилення самокритики почалася у нас всього кілька місяців тому. У нас немає ще даних, потрібних для того, щоб підвести перші підсумки кампанії. Проте вже тепер можна сказати, що кампанія починає давати свої добрі результати.

Не можна заперечувати, що хвиля самокритики починає рости і ширитися, захоплюючи все ширші верстви робітничого класу і втягуючи їх у справу соціалістичного будівництва. Про це говорять хоч би такі факти, як пожвавлення виробничих нарад і тимчасових контрольних комісій.

Правда, все ще є спроби покласти під сукно обгрунтовані і перевірені вказівки виробничих нарад і тимчасових контрольних комісій, проти чого необхідна найрішучіша боротьба, бо такі спроби мають на меті відбити у робітників охоту до самокритики. Але навряд чи є підстава сумніватися, що подібні бюрократичні спроби будуть геть чисто змиті наростаючою хвилею самокритики.

Не можна заперечувати й того, що в результаті самокритики наші господарські кадри починають підтягуватися, стають більш пильними, починають підходити більш серйозно до питань керівництва господарством, а наші партійні, радянські, профспілкові і всякі інші кадри стають більш чуйними, більш чутливими до запитів мас.

Правда, не можна вважати, що внутріпартійна і взагалі робітнича демократія вже проведена повністю в масових організаціях робітничого класу. Але немає підстави сумніватися, що ця справа буде посунута вперед з дальшим розгортанням кампанії.

Не можна заперечувати також того, що в результаті самокритики наша преса стала більш жвавою і життєвою, а такі загони наших газетних працівників, як робсількорівські організації, вже починають перетворюватися в найсерйознішу політичну силу.

Правда, наша преса все ще продовжує часом плавати по поверхні, вона ще не навчилася перейти від окремих критичних зауважень до більш глибокої критики, а від глибокої критики—до узагальнення результатів критики, до виявлення того, які **досягнення**

зроблені в галузі нашого будівництва в результаті критики. Але навряд чи можна сумніватися в тому, що ця справа буде посунута вперед в ході дальшої кампанії.

Проте необхідно відзначити поряд з цими плюсами мінуси нашої кампанії. Мова йде про ті перекручення лозунга самокритики, які мають місце вже тепер, на початку кампанії, і які створюють небезпеку опошлення самокритики, якщо не дати їм відсічі тепер же.

1) Необхідно, насамперед, відзначити, що в ряді органів преси намітилася тенденція перевести кампанію з грунту ділової критики недоліків нашого **соціалістичного будівництва** на грунт рекламних викриків проти крайностей **в особистому житті.** Це може здатися неймовірним. Але це, на жаль, факт.

Візьміть, наприклад, газету «Власть Труда», орган іркутського окружкому і окрвиконкому (№ 128). Ви знайдете там цілу сторінку, яка рясніє рекламними «лозунгами»: «Нестриманість у статевому житті— буржуазна», «Одна чарка тягне за собою другу», «Власна хатка любить власну корівку», «Бандити двоспального ліжка», «Постріл, який не пролунав» і т. д. і т. п. Постає питання, що може бути спільного між цими «критичними» викриками, гідними «Биржёвки»[38], і більшовицькою самокритикою, яка має на меті поліпшення нашого **соціалістичного будівництва?** Дуже можливо, що автор цих рекламних заміток є комуністом. Можливо, що він палає ворожістю до «класових ворогів» Радянської влади. Але що він збивається тут з правильного шляху, опошляє лозунг

самокритики і говорить голосом **не нашого** класу,— в цьому не може бути сумніву.

2) Необхідно, далі, відзначити, що навіть ті органи преси, які, взагалі кажучи, не позбавлені уміння правильно критикувати,—навіть вони збиваються іноді на критику **для критики,** перетворюючи критику в **спорт,** що б'є на **сенсацію.** Взяти, наприклад, «Комсомольскую Правду». Всім відомі заслуги «Комсомольской Правды» в справі розгортання самокритики. Але візьміть останні номери цієї газети і перегляньте «критику» керівників ВЦРПС, цілий ряд недопустимих карикатур на цю тему. Постає питання, кому потрібна така «критика» і що може вона дати, крім компрометації лозунга самокритики? Для чого потрібна була така «критика», якщо, звичайно, мати на увазі інтереси нашого соціалістичного будівництва, а не дешеву сенсацію, розраховану на те, щоб дати обивателеві похихикати? Звичайно, для самокритики потрібні всі роди зброї, в тому числі і «легка кавалерія». Але хіба з цього випливає, що легка кавалерія повинна стати **легковажною** кавалерією?

3) Необхідно, нарешті, відзначити певний ухил цілого ряду наших організацій перетворити самокритику **в цькування** наших господарників, в їх **дискредитування** в очах робітничого класу. Це факт, що деякі місцеві організації на Україні і в Центральній Росії почали просто **цькувати** наших **кращих** господарників, вся провина яких полягає в тому, що вони не гарантовані від помилок на всі 100 процентів. Як же інакше зрозуміти постанови місцевих організацій про зняття з постів цих господарників, постанови, які не мають ніякої обов'язкової сили,

але явно розраховані на те, щоб дискредитувати їх? Як же інакше зрозуміти, що критикувати критикують, а відповідати на критику не дають господарникам? З якого це часу «шем'якин суд» стали видавати у нас за самокритику?

Звичайно, ми не можемо вимагати, щоб критика була правильною на всі 100 процентів. Якщо критика йде знизу, ми не повинні нехтувати навіть такою критикою, яка є правильною лише на 5—10 процентів. Все це вірно. Але хіба з цього випливає, що ми повинні вимагати від господарників гарантії від помилок на всі 100 процентів? Хіба є на світі люди, гарантовані від помилок на всі 100 процентів? Хіба важко зрозуміти, що на вирощування господарських кадрів потрібні роки і роки, що ставлення до господарників повинно бути у нас якнайбільш бережне і дбайливе? Хіба важко зрозуміти, що самокритика потрібна нам не для цькування господарських кадрів, а для їх поліпшення і зміцнення?

Критикуйте недоліки нашого будівництва, але не опошляйте лозунг самокритики і не перетворюйте його в знаряддя рекламних вправ на тему: «Бандити двоспального ліжка», «Постріл, який не пролунав» і т. п.

Критикуйте недоліки нашого будівництва, але не дискредитуйте лозунг самокритики і не перетворюйте його в кухню для виготовлення дешевих сенсацій.

Критикуйте недоліки нашого будівництва, але не перекручуйте лозунг самокритики і не перетворюйте його в знаряддя цькування наших господарських і всяких інших працівників.

І головне: не підміняйте масову критику **знизу** «критичною» тріскотнею **згори**, дайте масам робітничого класу втягнутися в справу і проявити свою творчу ініціативу в справі виправлення наших недоліків, в справі поліпшення нашого будівництва.

«Правда» № 146,
26 червня 1928 р.
Підпис: Й. Сталін

ПЛЕНУМ ЦК ВКП(б) [39]

4 — 12 липня 1928 р.

Друкується вперше

ПРО ПРОГРАМУ КОМІНТЕРНУ

Промова 5 липня 1928 р.

Насамперед, товариші, слід розглянути питання про **розміри** проекту програми Комінтерну [40].

Кажуть, що проект програми надто великий, громіздкий. Вимагають стиснути його вдвоє, втроє. Вимагають дати в програмі декілька загальних формул і обмежитися цим, назвавши ці формули програмою.

Я думаю, що ці вимоги не мають підстави. Ті, що вимагають стиснути програму вдвоє або навіть втроє, не розуміють тих завдань, які стояли перед авторами проекту програми. Річ у тому, що програма Комінтерну не може бути програмою однієї якої-небудь національної партії, або, скажімо, програмою тільки для «цивілізованих» націй. Програма повинна охоплювати всі комуністичні партії світу, всі нації, всі народи, як білих, так і чорних. В цьому основна і найхарактерніша риса проекту програми. Але як охопити основні потреби і основні лінії роботи всіх секцій Комінтерну, і східних і західних, стискуючи програму вдвоє або втроє? Нехай товариші спробують розв'язати це нерозв'язне завдання. Ось чому я думаю, що стиснути програму вдвоє або

втроє значить перетворити її з програми в пустий список абстрактних формул, які нічого не дають секціям Комінтерну.

Перед авторами програми стояло двояке завдання: з одного боку—охопити головне і основне в усіх компартіях світу, з другого боку—охопити це головне і основне таким чином, щоб окремі положення програми не становили пустих формул, а давали б практичні керівні начала для найрізноманітніших країн і народів, для найрізноманітніших комуністичних партій і комуністичних груп. Погодьтесь, що розв'язати це двояке завдання абсолютно немислимо в короткому і стислому проекті програми.

Найкурйозніше те, що ті ж самі товариші, які пропонують стиснути програму вдвоє або навіть втроє, роблять такі пропозиції, які мають тенденцію розширити нинішній проект програми вдвоє, якщо не втроє. Справді-бо, якщо дати в проекті програми дуже широкі формулювання про профспілки, про кооперацію, про культуру, про національні меншості в Європі і т. д., то хіба не ясно, що ніякого стиснення програми з цього не може вийти? Нинішній проект програми довелося б розширити вдвоє, якщо не втроє.

Те саме треба сказати про тих товаришів, які вимагають або того, щоб програма була конкретною інструкцією для комуністичних партій, або того, щоб програма пояснювала все і вся, аж до окремих її положень. По-перше, не можна говорити, що програма повинна бути тільки інструкцією або головним чином інструкцією. Це невірно. Такої вимоги не можна ставити до програми, не кажучи вже про

те, що виконання такої вимоги розширило б розміри програми до неймовірності. По-друге, програма не може пояснювати все і вся, аж до окремих її декларативних або теоретичних положень. Для цього існують коментарії до програми. Не можна змішувати програму з коментаріями.

Друге питання стосується **структури програми і порядку розміщення** окремих розділів всередині проекту програми.

Деякі товариші вимагають перемістити розділ про кінцеву мету руху, про комунізм, в кінець програми. Я думаю, що ця вимога також не обгрунтована. Між розділом про кризу капіталізму і розділом про перехідний період в проекті програми є розділ про комунізм, про комуністичну систему господарства. Чи правильне таке розміщення розділів? Я думаю, що цілком правильне. Не можна говорити про перехідний період, не кажучи попереду про ту систему господарства, в даному разі, про комуністичну систему господарства, **перехід** до якої пропонується програмою. Говорять про перехідний період, про перехід від капіталізму до іншої системи господарства. Але перехід до чого, саме до якої системи,— ось про що повинна йти мова раніше, ніж схарактеризувати самий перехідний період. Програма повинна вести від невідомого до відомого, від менш відомого до більш відомого. Сказати про кризу капіталізму і потім про перехідний період, не кажучи попереду про те, до якої системи повинен бути зроблений перехід,—значить заплутати читача і порушити елементарну вимогу педагогіки, яка є разом з тим вимогою побудови програми. Ну, а програма повинна

полегшувати становище читача у справі його підведення від менш відомого до більш відомого, а не утруднювати його.

Інші товариші думають, що абзац про соціал-демократію не повинен входити до складу другого розділу проекту програми, де говориться про першу фазу пролетарської революції і про часткову стабілізацію капіталізму. Вони думають, що тим самим вони ставлять питання про структуру програми. Це невірно, товариші. Насправді, ми маємо тут справу з питанням політичним. Виключити з другого розділу абзац про соціал-демократію—це значить допустити політичну помилку в одному з основних питань про причини часткової стабілізації капіталізму. Справа тут не в структурі програми, а в оцінці політичного становища в період часткової стабілізації, в оцінці контрреволюційної ролі соціал-демократії, як одного з факторів цієї стабілізації. Ці товариші не можуть не знати, що ми не можемо обійтися без абзаца про соціал-демократію в розділі про часткову стабілізацію капіталізму, бо сама ця стабілізація не може бути з'ясована без характеристики ролі соціал-демократії, як одного з найважливіших факторів стабілізації. В противному разі довелося б також викинути з цього розділу абзац про фашизм, віднісши цей абзац так само, як і абзац про соціал-демократію, до розділу про партії. Але викинути обидва ці абзаци про фашизм і соціал-демократію з розділу, що трактує про часткову стабілізацію капіталізму, значить обеззброїти себе і відрізати собі всяку можливість з'ясування капіталістичної стабілізації. Ясно, що ми не можемо піти на це.

Питання про **неп і воєнний комунізм.** Неп є політика пролетарської диктатури, спрямована на подолання капіталістичних елементів і побудову соціалістичного господарства в порядку використання ринку, через ринок, а не в порядку прямого продуктообміну, без ринку і помимо ринку. Чи можуть обійтися без непу капіталістичні країни, хоча б навіть найрозвиненіші з них, при переході від капіталізму до соціалізму? Я думаю, що не можуть. В тій чи іншій мірі нова економічна політика з її ринковими зв'язками і використанням цих ринкових зв'язків абсолютно необхідна для кожної капіталістичної країни в період диктатури пролетаріату.

У нас є товариші, які заперечують це положення. Але що значить заперечувати це положення?

Це значить, по-перше, виходити з того, що відразу ж після приходу до влади пролетаріату у нас будуть в наявності вже готові на сто процентів розподільні і постачальні апарати між містом і селом, між індустрією і дрібним виробництвом, які даватимуть можливість встановити відразу прямий продуктообмін, без ринку, без товарообороту, без грошового господарства. Досить тільки поставити це питання, щоб зрозуміти всю безглуздість такого припущення.

Це значить, по-друге, виходити з того, що пролетарська революція повинна після захоплення влади пролетаріатом стати на грунт експропріації середньої і дрібної буржуазії, поклавши на свої плечі неймовірний тягар влаштування на роботу і забезпечення засобами до життя, штучно створених, мільйонів нових безробітних. Досить тільки поставити це питання, щоб зрозуміти всю недоладність і безглуздість такої

політики пролетарської диктатури. Неп тим, між іншим, і хороша, що вона звільняє пролетарську диктатуру від таких і подібних їм труднощів.

Але з цього випливає, що неп є неминучою фазою соціалістичної революції в усіх країнах.

Чи можна те саме сказати про воєнний комунізм? Чи можна сказати, що він, воєнний комунізм, є неминучою фазою пролетарської революції? Ні, не можна. Воєнний комунізм є нав'язана воєнною обстановкою і інтервенцією політика пролетарської диктатури, яка розрахована на те, щоб встановити прямий продуктообмін між містом і селом не через ринок, а помимо ринку, заходами, головним чином, позаекономічного і почасти воєнного порядку, і яка має на меті організувати такий розподіл продуктів, що міг би забезпечити постачання революційних армій на фронті і робітників у тилу. Ясно, що якби не було воєнної обстановки і інтервенції, не було б воєнного комунізму. Тому не можна говорити, що воєнний комунізм є економічно неминучою фазою розвитку пролетарської революції.

Неправильно було б думати, що пролетарська диктатура в СРСР почала свою економічну роботу з воєнного комунізму. На цю позицію збиваються деякі товариші. Але ця позиція неправильна. Навпаки, пролетарська диктатура почала у нас свою будівну роботу не з воєнного комунізму, а з проголошення основ так званої нової економічної політики. Всім відома брошура Леніна про «Чергові завдання Радянської влади» [41], випущена в світ на початку 1918 року, де Ленін дав перше обгрунтування начал нової економічної політики. Правда, вона, ця політика,

була перервана тимчасово обстановкою інтервенції, і до неї довелося вернутися лише через три роки, після ліквідації війни та інтервенції. Але те, що пролетарській диктатурі в СРСР довелося вернутися до начал нової економічної політики, проголошених ще на початку 1918 року,—ця обставина з очевидністю говорить про те, з чого повинна почати пролетарська диктатура свою будівну роботу на другий день після революції і на чому вона повинна базувати свою будівну роботу, якщо виходити, звичайно, з міркувань **економічного** порядку.

Іноді змішують воєнний комунізм з громадянською війною, ототожнюють перший з другою. Це, звичайно, неправильно. Взяття влади пролетаріатом у жовтні 1917 року було безумовно формою громадянської війни. Однак було б неправильно сказати, що застосування воєнного комунізму почалося у нас з жовтня 1917 року. Можна цілком уявити стан громадянської війни без застосування методів воєнного комунізму, без відмовлення від основ нової економічної політики, як це мало місце у нас на початку 1918 року, до інтервенції.

Кажуть, що пролетарські революції проходитимуть в ізольованій обстановці, через що ні одна пролетарська революція не може обійтися без інтервенції, а значить, і без воєнного комунізму. Це неправильно. Після того, як ми добилися зміцнення Радянської влади в СРСР, росту комуністичних партій в основних країнах капіталізму і зміцнення Комінтерну, ізольованих пролетарських революцій уже не може і не повинно бути. Не можна не зважати на такі фактори, як дедалі гостріша криза світового капіталізму,

наявність Радянського Союзу і зростання комунізму в усіх країнах. (Голос: «Проте в Угорщині революція була ізольована».) То було в 1919 році[42]. А тепер ми маємо 1928 рік. Досить згадати про революцію в Німеччині в 1923 році[43], коли пролетарська диктатура в СРСР готувалася до прямої допомоги німецькій революції, щоб зрозуміти всю відносність і умовність аргументації деяких товаришів. (Голос: «Ізольована революція в Німеччині, ізольованість між Францією і Німеччиною».) Ви змішуєте просторову віддаленість з політичною ізольованістю. Звичайно, просторова віддаленість має значення. Але все-таки не можна її змішувати з політичною ізольованістю.

А робітники в країнах інтервентів,—чи думаєте ви, що вони мовчатимуть при інтервенції, скажімо, в справи німецької революції і не ударять в тил інтервентам?

А СРСР і його пролетаріат,—чи думаєте ви, що пролетарська революція в СРСР дивитиметься спокійно на безчинства інтервентів?

Щоб пошкодити інтервентам, для цього зовсім не треба обов'язково зв'язатися просторово з країною революції. Для цього досить ужалити інтервентів в тих пунктах їх власної території, які є найбільш вразливими, щоб інтервенти відчули небезпеку і зрозуміли всю реальність пролетарської солідарності. Припустимо, що ми скривдили буржуазну Англію в районі Ленінграда, заподіявши їй серйозної шкоди. Чи випливає з цього, що Англія повинна відомстити нам обов'язково в Ленінграді? Ні, не випливає. Вона могла б відомстити нам де-небудь в

Батумі, в Одесі, в Баку або, скажімо, у Владивостоці. Те саме треба сказати про форми допомоги і підтримки з боку пролетарської диктатури пролетарській революції в одній із країн, скажімо, Європи проти імперіалістичних інтервентів.

Але якщо не можна визнати інтервенцію, а значить, і воєнний комунізм **обов'язковим** явищем для всіх країн, то їх все-таки можна і треба визнати більш-менш імовірними. Тому, не погоджуючись з аргументацією цих товаришів, я згоден з їх висновком про те, що можна було б у проекті програми замінити формулу про **можливість** воєнного комунізму для країн пролетарської революції, при певній міжнародній обстановці, формулою про більшу чи меншу **ймовірність** інтервенції і воєнного комунізму.

Питання про **націоналізацію землі.** Я не згоден з тими товаришами, які пропонують змінити формулу націоналізації землі для капіталістично розвинених країн і вимагають оголосити націоналізацію **всієї** землі в перший же день пролетарської революції в таких країнах.

Я не згоден також з тими товаришами, які пропонують замовчати зовсім націоналізацію **всієї** землі в капіталістично розвинених країнах. По-моєму, краще було б сказати про наступну націоналізацію **всієї** землі, як це і сказано в проекті програми, з доданням про забезпечення права на землекористування дрібним і середнім селянам.

Не мають рації ті товариші, які думають, що, чим розвиненіша капіталістична країна, тим легше провести там націоналізацію **всієї** землі. Навпаки, чим розвиненіша капіталістично країна, тим важче

провести націоналізацію **всієї** землі, бо тим сильніші там традиції приватної власності на землю і тим важче, виходить, боротися с цими традиціями.

Прочитайте тези Леніна про аграрне питання на II конгресі Комінтерну[44], де він прямо застерігає від непродуманих і необережних кроків у цьому напрямі, — і ви зрозумієте всю неправильність тверджень цих товаришів. В капіталістично розвинених країнах приватна власність на землю існує сотні років, чого не можна сказати про капіталістично менш розвинені країни, де принцип приватної власності на землю не встиг ще ввійти в плоть і кров селянства. У нас, в Росії, селяни навіть говорили якийсь час, що земля нічия, що земля божа. Цим, власне, і пояснюється, що Ленін ще в 1906 році, чекаючи буржуазно-демократичної революції, висунув у нас лозунг націоналізації **всієї** землі при забезпеченні землекористування дрібним і середнім селянам, вважаючи, що селянство це зрозуміє і примириться з цим.

Хіба не характерно, що той самий Ленін в 1919 році на II конгресі Комінтерну застерігав комуністичні партії капіталістично розвинених країн не висувати відразу лозунга націоналізації **всієї** землі, бо пройняте власницьким інстинктом селянство цих країн не перетравить відразу цього лозунга. Чи можемо ми не враховувати цієї різниці і не брати до уваги вказівки Леніна? Ясно, що не можемо.

Питання про **внутрішній зміст** проекту програми. Виявляється, що деякі товариші вважають проект програми за своїм внутрішнім змістом не цілком інтернаціональним, з огляду на те, як кажуть, що

він має «надто російський» характер. Я не чув тут подібних заперечень. Але такі заперечення, як виявляється, є в деяких кругах коло Комінтерну.

Що могло дати привід до таких висловлювань?

Може, та обставина, що в проекті програми є спеціальний розділ про СРСР? А що може бути в цьому поганого? Хіба наша революція за своїм **характером** є національною і тільки національною революцією, а не революцією інтернаціональною переважно? Чому ж ми називаємо її в такому разі **базою** світового революційного руху, **підоймою** революційного розвитку всіх країн, **вітчизною** світового пролетаріату?

У нас були люди, наприклад, наші опозиціонери, які вважали революцію в СРСР виключно або головним чином національною революцією. Вони зламали собі шию на цьому. Дивно, що є, виявляється, коло Комінтерну люди, готові йти *по стопах* опозиціонерів.

Може, за своїм **типом** наша революція є національною і тільки національною революцією? Але наша революція є революція радянська, а радянська форма пролетарської держави є більш-менш обов'язкова форма для диктатури пролетаріату в інших країнах. Недаром Ленін говорив, що революція в СРСР відкрила нову еру в історії розвитку, еру Рад. Чи не випливає з цього, що не тільки з точки зору свого характеру, але й з точки зору типу революції наша революція є революцією інтернаціональною переважно, яка дає картину того, чим повинна бути в основному пролетарська революція в будь-якій країні?

Безсумнівно, що інтернаціональний характер нашої революції покладає на пролетарську диктатуру в СРСР певні обов'язки щодо пролетарів і пригноблених мас усього світу. Ленін виходив з цього положення, коли він говорив, що смисл існування пролетарської диктатури в СРСР полягає в тому, щоб зробити все можливе для розвитку і перемоги пролетарської революції в інших країнах. Але що з цього випливає? З цього випливає, принаймні, те, що наша революція є частиною світової революції, базою і знаряддям світового революційного руху.

Безсумнівно також, що не тільки революція в СРСР має і здійснює свої обов'язки щодо пролетарів усіх країн, але й пролетарі усіх країн мають деякі досить серйозні обов'язки щодо пролетарської диктатури в СРСР. Ці обов'язки полягають у підтримці пролетаріату СРСР в його боротьбі з внутрішніми і зовнішніми ворогами, у війні проти війни, спрямованої до задушення пролетарської диктатури в СРСР, у проповіді прямого переходу армій імперіалізму на сторону пролетарської диктатури в СРСР в разі нападу на СРСР. Чи не випливає з цього, що революція в СРСР невіддільна від революційного руху в інших країнах, що торжество революції в СРСР є торжество революції в усьому світі?

Хіба можна після всього цього говорити про революцію в СРСР, як про революцію тільки національну, ізольовану, взяту поза зв'язком з революційним рухом в усьому світі?

І навпаки, хіба можна після всього цього зрозуміти що-небудь у світовому революційному русі поза зв'язком з пролетарською революцією в СРСР?

Чого варта була б програма Комінтерну, яка трактує про світову пролетарську революцію, якби вона **обійшла** основне питання **про характер і завдання** пролетарської революції в СРСР, **про її обов'язки** щодо пролетарів усіх країн, **про обов'язки пролетарів усіх країн** щодо пролетарської диктатури в СРСР?

Ось чому я думаю, що заперечення відносно «російського характеру» проекту програми Комінтерну мають на собі печать, як би це висловитися м'якше..., печать нехорошого, неприємного присмаку.

Перейдемо до окремих зауважень.

Я вважаю, що мають рацію ті товариші, які пропонують на 55-й сторінці проекту програми змінити фразу відносно трудящих верств села, які «йдуть за диктатурою пролетаріату». Ця фраза є явним непорозумінням або, може, коректурною помилкою. Її треба змінити.

Але ці товариші зовсім не мають рації, коли вони пропонують включити в проект програми всі визначення диктатури пролетаріату, дані Леніним. (Сміх.) На 52-й сторінці є таке визначення диктатури пролетаріату, взяте в основному у Леніна:

«Диктатура пролетаріату є продовження його класової боротьби в нових умовах. Диктатура пролетаріату є запекла боротьба, кривава і безкровна, насильствена і мирна, воєнна і господарська, педагогічна і адміністративна, проти сил і традицій старого суспільства, проти зовнішніх капіталістичних ворогів, проти решток експлуататорських класів всередині країни, проти паростків нової буржуазії, що виникають на основі ще не подоланого товарного виробництва» [45].

В проекті програми є ще ряд інших визначень диктатури відповідно до тих чи інших завдань

диктатури на різних стадіях пролетарської революції. Я думаю, що цього цілком досить. (Голос: «Пропущено одно з формулювань Леніна».) У Леніна є цілі сторінки про диктатуру пролетаріату. Якщо все це включити в проект програми, я боюсь, що його розміри збільшаться, принаймні, втроє.

Неправильним є також заперечення деяких товаришів відносно тези про нейтралізацію середнього селянства. Ленін прямо говорить у своїх тезах на II конгресі Комінтерну, що напередодні захоплення влади і на першій стадії диктатури пролетаріату в капіталістичних країнах, комуністичні партії не можуть розраховувати більше, ніж на нейтралізацію середнього селянства. Ленін прямо говорить, що тільки після зміцнення диктатури пролетаріату комуністичні партії можуть розраховувати на організацію міцного союзу з середняком. Ясно, що, складаючи проект програми, ми не могли не зважати на цю вказівку Леніна, не кажучи вже про те, що ця вказівка точно відповідає досвідові нашої революції.

Неправильним є також зауваження ряду товаришів відносно національного питання. Ці товариші не мають підстав твердити, що проект програми не враховує національних моментів революційного руху. Питання про колонії є в основному питання національне. В проекті програми досить випукло говориться про імперіалістичне гноблення, про гноблення в колоніях, про національне самовизначення, про право націй і колоній на відокремлення і т. д.

Якщо ці товариші мають на увазі національні меншості в Середній Європі, то про це можна згадати в проекті програми, але я проти того, щоб у

проекті програми давати спеціальне трактування національного питання в Середній Європі.

Нарешті, про зауваження ряду товаришів відносно Польщі, як країни, що становить другий тип розвитку до пролетарської диктатури. Ці товариші думають, що класифікація країни на три типи, на країни з високо розвиненим капіталізмом (Америка, Німеччина, Англія), країни з середньо розвиненим капіталізмом (Польща, Росія до лютневої революції і т. д.) і країни колоніальні,—неправильна. Вони твердять, що Польщу треба віднести до першого типу країн, що можна говорити лише про країни двох типів, капіталістичні і колоніальні.

Це невірно, товариші. Крім країн капіталістично розвинених, де перемога революції приведе відразу до пролетарської диктатури, існують ще країни, капіталістично мало розвинені, з феодальними пережитками, із спеціальним аграрним питанням антифеодального типу (Польща, Румунія і т. д.), де дрібна буржуазія, особливо селянство, обов'язково скаже своє значне слово в разі революційного вибуху, і де перемога революції, для того, щоб привести до пролетарської диктатури, може і напевно вимагатиме деяких проміжних ступенів у вигляді, скажімо, диктатури пролетаріату і селянства.

У нас теж були люди, як-от Троцький, які говорили перед лютневою революцією, що селянство не має серйозного значення, що лозунгом моменту є лозунг «без царя, а уряд робітничий». Ви знаєте, що Ленін рішуче відмежовувався від такого лозунга, заперечуючи проти недооцінки ролі і питомої ваги дрібної буржуазії, особливо селянства. У нас дехто

думав тоді, що після повалення царизму пролетаріат займе відразу延 пануюче становище. А що сталося на ділі? Сталося те, що відразу після лютневої революції на сцену виступили мільйонні дрібнобуржуазні маси, які дали перевагу дрібнобуржуазним партіям, есерам і меншовикам. Есери і меншовики, які являли собою до того часу мізерні партії, «раптом» стали пануючою силою в країні. Завдяки чому? Завдяки тому, що мільйонні маси дрібної буржуазії подали на перший час підтримку есерам і меншовикам.

Цим, між іншим, і пояснюється той факт, що пролетарська диктатура встановилася у нас в результаті більш-менш швидкого переростання революції буржуазно-демократичної в революцію соціалістичну.

Навряд чи є підстави сумніватися в тому, що Польща і Румунія належать до числа країн, які мають пройти більш-менш швидко деякі проміжні ступені на шляху до диктатури пролетаріату.

Ось чому я думаю, що ці товариші не мають рації, заперечуючи наявність трьох типів революційного руху на шляху до диктатури пролетаріату. Польща і Румунія становлять другий тип.

Такі, товариші, мої зауваження в питанні про проект програми Комінтерну.

Щодо стилю проекту програми або деяких окремих формулювань, то я не можу сказати, що проект програми є в цьому відношенні досконалим. Треба думати, що тут доведеться внести поліпшення, уточнення, спростити, може, стиль і т. д. Але це справа програмної комісії VI конгресу Комінтерну[46].

ПРО ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЮ І ХЛІБНУ ПРОБЛЕМУ

Промова 9 липня 1928 р.

Товариші! Перш ніж перейти до конкретного питання про наші утруднення на хлібному фронті, дозвольте торкнутися деяких загальних питань, що мають теоретичний інтерес і виплили тут під час дебатів на пленумі.

Насамперед, загальне питання **про головні джерела розвитку нашої індустрії,** про шляхи забезпечення нинішнього темпу індустріалізації.

Це питання зачепили, може, самі того не усвідомлюючи, Осінський і слідом за ним Сокольніков. Питання це є питанням першорядної ваги.

Я думаю, що головних джерел, які живлять нашу індустрію, є у нас два: по-перше, робітничий клас і, по-друге,—селянство.

В капіталістичних країнах індустріалізація звичайно відбувалася, головним чином, за рахунок пограбування чужих країн, за рахунок пограбування колоній або переможених країн, або ж за рахунок серйозних більш чи менш кабальних позик іззовні.

Ви знаєте, що Англія сотні років збирала капітали з усіх колоній, з усіх частин світу і вносила,

таким чином, додаткові вкладення в свою промисловість. Цим, між іншим, і пояснюється, що Англія перетворилася один час у «фабрику світу».

Ви знаєте також, що Німеччина розвинула свою індустрію, між іншим, за рахунок п'ятимільярдної контрибуції, взятої у Франції після франко-прусської війни.

Наша країна тим, між іншим, і відрізняється від капіталістичних країн, що вона не може, не повинна займатися грабежем колоній і взагалі пограбуванням чужих країн. Отже, цей шлях для нас закритий.

Але наша країна не має також і не хоче мати кабальних позик іззовні. Отже, закритий для нас і цей шлях.

Що ж лишається в такому разі? Лишається одно: розвивати промисловість, індустріалізувати країну за рахунок **внутрішнього** нагромадження.

При буржуазних порядках в нашій країні звичайно промисловість, транспорт і т. д. розвивалися за рахунок позик. Чи візьмете будівництво нових заводів або переустаткування старих, чи візьмете проведення нових залізниць або будівництво великих електричних станцій,—ні одне з таких підприємств не обходилося без зовнішніх позик. Але позики ці були кабальні.

Зовсім інакше стоїть справа у нас при радянських порядках. Ми проводимо Туркестанську залізницю в 1 400 верст завдовжки, на яку потрібно сотні мільйонів карбованців. Ми будуємо Дніпробуд, на який потрібно також сотні мільйонів. Чи маємо ми тут якунебудь кабальну позику? Ні, не маємо. Все це робиться у нас за рахунок внутрішнього нагромадження.

Але де головні джерела цього нагромадження? Їх, цих джерел, як я вже говорив, два: по-перше, робітничий клас, який створює цінності і рухає вперед промисловість; по-друге—селянство.

З селянством у нас стоїть справа в даному разі так: воно сплачує державі не тільки звичайні податки, прямі і посередні, але воно ще **переплачує** на порівняно високих цінах на товари промисловості—це, по-перше, і більш або менш **недоодержує** на цінах на сільськогосподарські продукти—це, по-друге.

Це є додатковий податок на селянство в інтересах піднесення індустрії, яка обслуговує всю країну, в тому числі селянство. Це є щось подібне до «данини», щось подібне до надподатку, який ми змушені брати тимчасово для того, щоб зберегти і розвинути далі нинішній темп розвитку індустрії, забезпечити індустрію для всієї країни, піднести далі добробут села і потім знищити зовсім цей додатковий податок, ці «ножиці» між містом і селом.

Справа ця, що й казати, неприємна. Але ми не були б більшовиками, якби замазували цей факт і закривали очі на те, що без цього додаткового податку на селянство, на жаль, наша промисловість і наша країна **поки що** обійтися не можуть.

Чому я про це говорю? Тому, що деякі товариші не розуміють, як видно, цієї безспірної речі. Вони побудували свої промови на тому, що селянство переплачує на товарах, що абсолютно вірно, і що селянству не доплачують на цінах на сільськогосподарські продукти, що також вірно. Чого ж вимагають вони? Вони вимагають того, щоб були запроваджені відбудовні ціни на хліб, щоб ці «ножиці», ці недоплати

і переплати були б знищені **тепер же.** Але що значить знищення «ножиць», скажімо, в цьому році або в наступному році? Це значить загальмувати індустріалізацію країни, в тому числі і індустріалізацію сільського господарства, підірвати нашу ще незміцнілу молоду промисловість і ударити, таким чином, по всьому народному господарству. Чи можемо ми піти на це? Ясно, що не можемо. Чи треба знищити «ножиці» між містом і селом, усі ці недоплати і переплати? Так, безумовно треба знищити. Чи можемо ми їх знищити тепер же, не ослабляючи нашу промисловість, а значить, і наше народне господарство? Ні, не можемо.

В чому ж повинна полягати, в такому разі, наша політика? Вона повинна полягати в тому, щоб поступово ослабляти ці «ножиці», зближати їх рік у рік, знижуючи ціни на промислові товари і підносячи техніку землеробства, що не може не повести до здешевлення виробництва хліба, з тим, щоб потім, через ряд років, знищити зовсім цей додатковий податок на селянство.

Чи може селянство витримати цю тяжкість? Безумовно, може: по-перше, тому, що тяжкість ця буде ослаблятися рік у рік, по-друге, тому, що стягнення цього додаткового податку відбувається не в умовах капіталістичного розвитку, де маси селянства приречені на зубожіння і експлуатацію, а в умовах радянських порядків, де експлуатація селянства виключена з боку соціалістичної держави і де сплачування цього додаткового податку відбувається в умовах безперервного поліпшення матеріального становища селянства.

Так стоїть справа з питанням про основні джерела розвитку індустріалізації нашої країни в даний момент.

Друге питання стосується проблеми **змички з середняком**, проблеми про цілі і засоби цієї змички.

У деяких товаришів виходить так, що змичка між містом і селом, між робітничим класом і основними масами селянства проходить **виключно** по лінії текстилю, по лінії задоволення **особистого** споживання селянства. Чи вірно це? Це зовсім невірно, товариші. Звичайно, задоволення особистих потреб селянства по лінії текстилю має величезне значення. Ми з цього і почали будувати змичку з селянством в нових умовах. Але говорити на цій підставі, що змичка по лінії текстилю вичерпує всю справу, що змичка по лінії особистих потреб селянства є вичерпною або головною основою господарського союзу робітничого класу і селянства,—значить впадати в найсерйознішу помилку. Насправді змичка між містом і селом проходить не тільки по лінії задоволення **особистих** потреб селянства, не тільки по лінії текстилю, але й по лінії задоволення **господарських** потреб селянства, як **виробника** сільськогосподарських продуктів.

Ми даємо селянству не тільки ситець. Ми даємо йому ще машини всякого роду, насіння, плуги, добрива і т. д., які мають надзвичайно серйозне значення у справі піднесення і соціалістичного перетворення селянського господарства.

Змичка має, таким чином, своєю основою не тільки текстиль, але й метал. Без цього змичка з селянством була б неміцною.

Чим відрізняється змичка по текстилю від змички по металу? Тим, насамперед, що змичка по текстилю

стосується, головним чином, особистих потреб селянства, не зачіпаючи або порівняно мало зачіпаючи виробничу сторону селянського господарства, тоді як змичка по металу стосується, головним чином, виробничої сторони селянського господарства, поліпшує це господарство, машинізує його, підносить його рентабельність і підготовляє грунт для об'єднання порізнених і дрібних селянських господарств у великі громадські господарства.

Помилкою було б думати, що мета змички полягає у збереженні класів, зокрема, у збереженні класу селян. Це невірно, товариші. Мета змички полягає зовсім не в цьому. Мета змички полягає в тому, щоб зблизити селянство з робітничим класом, як з керівником усього нашого розвитку, зміцнити союз селянства з робітничим класом, як з керівною силою цього союзу, **переробити** поступово селянство, його психологію, його виробництво **в дусі колективізму** і підготувати, таким чином, умови для знищення класів.

Мета змички полягає не в збереженні класів, а в їх знищенні. Якщо змичка по текстилю мало зачіпає виробничу сторону селянського господарства і тому, взагалі кажучи, не може мати своїм результатом переробку селянства в дусі колективізму і знищення класів, то змичка по металу, навпаки, стосується, насамперед, виробничої сторони селянського господарства, його машинізації, його колективізації, і саме тому повинна мати своїм результатом поступову переробку селянства, поступову ліквідацію класів, у тому числі і класу селян.

Як взагалі можна перетворити, переробити селянина, його психологію, його виробництво в дусі

зближення з психологією робітничого класу, в дусі соціалістичного принципу виробництва? Що потрібне для цього?

Для цього потрібна, насамперед, якнайширша агітація серед селянських мас в дусі колективізму.

Для цього потрібні, по-друге, насадження кооперативної громадськості і дедалі ширше охоплення мільйонів селянських господарств нашими постачально-збутовими кооперативними організаціями. Не може бути сумнівів, що без широкого розвитку нашої кооперації ми не мали б того перелому серед селян на користь колгоспного руху, який ми спостерігаємо тепер, бо розвиток постачально-збутової кооперації в наших умовах є підготовка переходу селянства до колективізму.

Але всього цього далеко ще недосить для переробки селянства. Основною силою в справі переробки селянина в дусі соціалізму є нова техніка в землеробстві, машинізація землеробства, колективна праця селянина, електрифікація країни.

Посилаються тут на Леніна, цитуючи відоме місце з творів Леніна про змичку з селянським господарством. Але брати Леніна в одній частині, не бажаючи брати його в цілому,— значить перекручувати Леніна. Ленін цілком розумів, що змичка з селянством по лінії мануфактурних товарів—річ дуже важлива. Але він на цьому не спинявся, бо поряд з цим він наполягав на тому, щоб змичку з селянством проводити також по лінії металу, по лінії постачання селянству машин, по лінії електрифікації країни, тобто по всіх тих лініях, які сприяють перетворенню і переробці селянського **господарства** в дусі колективізму.

Чи не угодно, наприклад, вислухати таку цитату з Леніна:

«Справа переробки дрібного землероба, переробки всієї його психології і навиків є справа, яка вимагає поколінь. Розв'язати це питання щодо дрібного землероба, оздоровити, так би мовити, всю його психологію може тільки матеріальна база, техніка застосування тракторів і машин у землеробстві в масовому масштабі, електрифікація в масовому масштабі. Ось що в корені, і з величезною швидкістю переробило б дрібного землероба» (т. XXVI, стор. 239).

Справа ясна: союз робітничого класу і селянства не може бути міцним і тривалим, змичка не може бути міцною і тривалою і вона не може досягти своєї мети поступової переробки селянина, наближення його до робітничого класу і переведення його на рейки колективізму, якщо змичка текстильна не буде доповнена змичкою металічною.

Ось як розумів змичку товариш Ленін.

Третє питання стосується питання **про нову економічну політику (НЕП) і про класову боротьбу в умовах непу.**

Необхідно, насамперед, встановити, що основи непу були дані нашою партією не після воєнного комунізму, як твердять іноді деякі товариші, а до нього, ще на початку 1918 року, коли ми дістали вперше можливість почати будувати нову, соціалістичну економіку. Я міг би послатися на відому брошуру Ілліча про «Чергові завдання Радянської влади», видану на початку 1918 року, де викладено основи непу. Запроваджуючи по закінченні інтервенції неп, партія кваліфікувала її, як нову економічну політику тому, що вона, ця сама політика, була перервана

інтервенцією і ми дістали можливість проводити її тільки після інтервенції, після воєнного комунізму, в порівнянні з яким неп була, дійсно, новою економічною політикою. На підтвердження цього, я вважаю за потрібне послатися на відому резолюцію, прийняту на IX з'їзді Рад, де чорним по білому сказано, що основи нової економічної політики були викладені ще до воєнного комунізму. В цій резолюції «Про попередні підсумки нової економічної політики» сказано ось що:

«Так звана нова економічна політика, основні начала якої були точно визначені **ще під час першої передишки, весною 1918 р.***, грунтується на строгому врахуванні економічних сил Радянської Росії. Здійснення цієї політики, перерване комбінованим нападом на робітничо-селянську державу контрреволюційних сил російських поміщиків та буржуазії і європейського імперіалізму, стало можливим лише після воєнної ліквідації спроб контрреволюції, на початок 1921 р.» (див. «Постанови IX Всеросійського з'їзду Рад», стор. 16 [47]).

Ви бачите, таким чином, до чого не мають рації деякі товариші, які твердять, що партія усвідомила необхідність будівництва соціалізму в умовах ринку і грошового господарства, тобто і в умовах нової економічної політики нібито лише після воєнного комунізму.

А що з цього випливає?

З цього випливає, насамперед, те, що не можна розглядати неп, як самий тільки відступ.

З цього випливає, далі, що неп передбачає переможний і систематичний наступ соціалізму на капіталістичні елементи нашого господарства.

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Опозиція в особі Троцького гадає, що коли запроваджено неп, то нам лишається тільки одно — відступати крок за кроком, як ми відступали на початку непу, «розширяючи» неп і здаючи позиції. На цьому неправильному розумінні непу і базується твердження Троцького про те, що партія «розширила» нібито неп і відступила від позиції Леніна, допустивши на селі оренду землі і найману працю. Чи не угодно послухати слова Троцького:

«А що таке останні заходи радянської влади на селі — дозвіл орендувати землю, наймати робочу силу, — все, що ми називаємо **розширенням** сільського непу... Але чи можна було ***не розширяти*** *неп на* селі? Ні, *тому що тоді захиріло б селянське* господарство, звузився б ринок, загальмувалася б промисловість» (Троцький. «8 років», стор. 16 — 17).

Ось до чого можна договоритися, коли забрати собі в голову неправильну думку про те, що неп є відступ і тільки відступ.

Чи можна говорити, що партія, допускаючи на селі найману працю і оренду землі, «розширила» неп, «відступила» від Леніна і т. д.? Звичайно, не можна! Люди, які говорять таку дурницю, не мають нічого спільного з Леніним і ленінізмом.

Я міг би тут послатися на відомий лист Леніна на ім'я Осінського від 1 квітня 1922 року, де він прямо говорить про необхідність застосування найманої праці і оренди землі на селі. Це було в кінці XI з'їзду партії, де широко обговорювалося серед делегатів питання про роботу на селі, про неп та її наслідки.

Ось цитата з цього листа, який являє собою проект резолюції для делегатів партійного з'їзду:

«В питанні про умови застосування найманої праці в сільському господарстві і оренди землі партійний з'їзд рекомендує всім працівникам в даній галузі не зв'язувати зайвими формальностями ні того, ні другого явища і обмежитися проведенням рішення останнього з'їзду Рад, а також вивченням того, саме якими практичними заходами було б доцільно обмежувати крайності і шкідливі перебільшення в зазначених відношеннях» (див. Ленінський збірник IV, стор. 396 [48]).

Ви бачите, до чого безглузді і беззмістовні розмови про «розширення» непу, про «відступ» від Леніна при запровадженні оренди землі та найманої праці на селі і т. д.

Чому я про це говорю?

Тому, що люди, які базікають про «розширення» непу, шукають собі виправдань у цьому базіканні для відступів перед капіталістичними елементами на селі.

Тому, що у нас народилися всередині партії і коло партії люди, які вбачають у «розширенні» непу «врятування» змички робітників і селян, які вимагають, зважаючи на скасування надзвичайних заходів, відмови від обмеження куркульства, вимагають розв'язування капіталістичних елементів на селі... в інтересах змички.

Тому, що проти таких антипролетарських настроїв необхідно застрахувати партію всіма силами, всіма засобами.

Щоб не йти далеко, пошлюся на записку одного товариша, співробітника «Бедноты» [49], Осипа Чернова, де він вимагає цілого ряду полегшень для куркульства, які означають не що інше, як дійсне і неприкрашене «розширення» непу. Я не знаю, комуніст він чи безпартійний. І ось цей товариш, Осип Чернов,

який стоїть за Радянську владу і за союз робітників з селянством, до того заплутався в селянському питанні, що його важко відрізнити від ідеолога сільської буржуазії. В чому вбачає він причини наших утруднень на хлібному фронті? «Перша причина,— говорить він,—це безумовно система прогресивно-прибуткового податку... Друга причина—це правові зміни виборчої інструкції, неясності в інструкції, кого вважати куркулем».

Що треба зробити для того, щоб усунути утруднення? «Необхідно,—говорить він,—насамперед **скасувати систему прибутково-прогресивного податку,** так, як вона є тепер, і замінити системою оподаткування по землі, злегка оподаткувати робочу худобу і великі сільськогосподарські знаряддя... Другий захід, не менш важливий,—це **переглянути інструкцію по виборах,** грубіше зробити ознаки, звідки починається експлуататорське, куркульське господарство».

Ось воно—«розширення» непу. Як бачите, насіння, кинуте Троцьким, не пропало марно. Неправильне розуміння непу породжує базікання про «розширення» непу, а базікання про «розширення» непу створює всякого роду записки, статті, листи і пропозиції про те, щоб дати куркулеві волю, звільнити його від обмежень і дати йому можливість вільно збагачуватися.

По цій же лінії, по лінії питання про неп і класову боротьбу в умовах непу, я хотів би відзначити ще один факт. Я маю на увазі заяву одного з товаришів про те, що класова боротьба в умовах непу в зв'язку з хлібозаготівлями має нібито лише третьорядне

значення, що вона, ця сама класова боротьба, не має і не може мати нібито скільки-небудь серйозного значення в справі наших утруднень по хлібозаготівлях.

Я повинен сказати, товариші, що не можу ніяк погодитися з цією заявою. Я думаю, що у нас немає і не може бути в умовах диктатури пролетаріату ні одного скільки-небудь серйозного політичного або економічного факту, який би не відображав наявність класової боротьби у місті або на селі. Хіба неп скасовує диктатуру пролетаріату? Звичайно, ні! Навпаки, неп є своєрідний вираз і знаряддя диктатури пролетаріату. А хіба диктатура пролетаріату не є продовження класової боротьби? (Голоси: «Вірно!».) Як можна після цього говорити, що класова боротьба відіграє третьорядну роль в таких важливих політичних і господарських фактах, як виступ куркульства проти радянської політики під час хлібозаготівель, контрзаходи і наступальні дії Радянської влади проти куркулів та спекулянтів у зв'язку з хлібозаготівлями?

Хіба це не факт, що під час заготівельної кризи по хлібу ми мали перший в умовах непу серйозний виступ капіталістичних елементів села проти радянської політики?

Хіба на селі немає більше класів і класової боротьби?

Хіба це не вірно, що лозунг Леніна про **опору** на бідноту, **союз** із середняком і **боротьбу** з куркулями є в нинішніх умовах основним лозунгом нашої роботи на селі? А що таке цей лозунг, як не вираз класової боротьби на селі?

Звичайно, нашу політику ніяк не можна вважати політикою розпалювання класової боротьби. Чому? Тому, що розпалювання класової боротьби веде до громадянської війни. Тому, що, оскільки ми стоїмо при владі, оскільки ми зміцнили цю владу і командні висоти зосереджені в руках робітничого класу, ми не зацікавлені в тому, щоб класова боротьба набирала форм громадянської війни. Але це зовсім не значить, що тим самим скасована класова боротьба або що вона, ця сама класова боротьба, не буде загострюватися. Це тим більше не значить, що класова боротьба не є нібито вирішальною силою нашого просування вперед. Ні, не значить.

Ми говоримо часто, що розвиваємо соціалістичні форми господарства в галузі торгівлі. А що це значить? Це значить, що ми тим самим витісняємо з торгівлі тисячі і тисячі дрібних і середніх торговців. Чи можна думати, що ці витіснені із сфери обороту торговці сидітимуть мовчки, не пробуючи зорганізувати опір? Ясно, що не можна.

Ми говоримо часто, що розвиваємо соціалістичні форми господарства в галузі промисловості. А що це значить? Це значить, що ми витісняємо і розоряємо, може, самі того не помічаючи, своїм просуванням вперед до соціалізму тисячі і тисячі дрібних і середніх капіталістів-промисловців. Чи можна думати, що ці розорені люди сидітимуть мовчки, не пробуючи зорганізувати опір? Звичайно, не можна.

Ми говоримо часто, що необхідно обмежити експлуататорські заміри куркульства на селі, що треба накласти на куркульство високі податки, що треба обмежити право оренди, не допускати права виборів

куркулів до Рад і т. д., і т. п. А що це значить? Це значить, що ми давимо і тіснимо поступово капіталістичні елементи села, доводячи їх іноді до розорення. Чи можна припустити, що куркулі будуть нам вдячні за це, і що вони не спробують зорганізувати частину бідноти або середняків проти політики Радянської влади? Звичайно, не можна.

Чи не ясно, що все наше просування вперед, кожний наш скільки-небудь серйозний успіх в галузі соціалістичного будівництва є виразом і результатом класової боротьби в нашій країні?

Але з усього цього випливає, що, в міру нашого просування вперед, опір капіталістичних елементів буде зростати, класова боротьба буде загострюватися, а Радянська влада, сили якої зростатимуть все більше й більше, буде проводити політику ізоляції цих елементів, політику розкладу ворогів робітничого класу, нарешті, політику придушення опору експлуататорів, створюючи базу для дальшого просування вперед робітничого класу і основних мас селянства.

Не можна уявляти справу так, що соціалістичні форми будуть розвиватися, витісняючи ворогів робітничого класу, а вороги будуть відступати мовчки, уступаючи дорогу нашому просуванню, що потім ми знову будемо просуватися вперед, а вони—знову відступати назад, а потім «несподівано» всі без винятку соціальні групи, як куркулі, так і біднота, як робітники, так і капіталісти, опиняться «раптом», «непомітно», без боротьби і турбот, в лоні соціалістичного суспільства. Таких казок не буває і не може бути взагалі, в обстановці диктатури пролетаріату—особливо.

Не бувало і не буде того, щоб відживаючі класи здавали добровільно свої позиції, не намагаючись зорганізувати опір. Не бувало і не буде того, щоб просування робітничого класу до соціалізму при класовому суспільстві могло обійтися без боротьби і турбот. Навпаки, просування до соціалізму не може не вести до опору експлуататорських елементів цьому просуванню, а опір експлуататорів не може не вести до неминучого загострення класової боротьби.

Ось чому не можна присипляти робітничий клас розмовами про другорядну роль класової боротьби.

Четверте питання стосується проблеми **надзвичайних заходів** щодо куркулів і спекулянтів.

Не можна розглядати надзвичайні заходи, як щось абсолютне і раз назавжди дане. Надзвичайні заходи необхідні і доцільні при певних, надзвичайних, умовах, коли немає у нас в наявності інших заходів для маневрування. Надзвичайні заходи не потрібні і шкідливі при інших умовах, коли ми маємо в наявності інші, гнучкі заходи для маневрування на ринку. Не мають рації ті, хто думає, що надзвичайні заходи погані при всяких умовах. З такими людьми треба вести систематичну боротьбу. Але не мають рації і ті, хто думає, що надзвичайні заходи завжди необхідні і доцільні. З такими людьми необхідна рішуча боротьба.

Чи було помилкою застосування надзвичайних заходів в умовах хлібозаготівельної кризи? Тепер усі визнають, що не було помилкою, що, навпаки, надзвичайні заходи врятували країну від загальногосподарської кризи. Що примусило нас застосувати ці заходи? Дефіцит в 128 млн. пудів хліба на початок

січня цього року, який ми повинні були поповнити до настання бездоріжжя і створити разом з тим нормальний темп хлібозаготівель. Чи могли ми не йти на надзвичайні заходи при відсутності хлібних резервів приблизно мільйонів у 100 пудів, необхідних для того, щоб виждати і інтервенірувати ринок, в розумінні зниження цін на хліб, або при відсутності достатніх валютних резервів, необхідних для того, щоб ввезти з-за кордону великі партії хліба? Ясно, що не могли. А що було б, якби ми не поповнили цей дефіцит? У нас була б тепер найсерйозніша криза всього народного господарства, голод у містах, голод в армії.

Якби у нас був резерв хліба мільйонів у 100 пудів для того, щоб переждати і взяти потім змором куркуля, інтервеніруючи ринок з метою зниження цін на хліб, ми, певна річ, не пішли б на надзвичайні заходи. Але ви знаєте добре, що у нас такого резерву не було.

Якби у нас був тоді валютний резерв мільйонів у 100—150 карбованців для того, щоб ввезти хліб з-за кордону, ми, мабуть, не пішли б на надзвичайні заходи. Але ви знаєте добре, що у нас не було цього резерву.

Чи значить це, що ми повинні і надалі залишитися без резерву і вдатися знову до допомоги надзвичайних заходів? Ні, не значить. Навпаки, ми повинні вжити всіх залежних від нас заходів для того, щоб нагромадити резерви і виключити необхідність застосування будь-яких надзвичайних заходів. Люди, які думають перетворити надзвичайні заходи в постійний або тривалий курс нашої партії, — небезпечні люди, бо вони грають з вогнем і створюють загрозу для змички.

Чи не випливає з цього, що ми повинні раз назавжди відректися від застосування надзвичайних заходів? Ні, не випливає. Ми не маємо підстав твердити, що не можуть коли-небудь повторитися надзвичайні умови, які вимагають застосування надзвичайних заходів. Таке твердження було б пустим знахарством.

Ленін, який обгрунтував нову економічну політику, не вважав, однак, можливим зарікатися в умовах непу навіть від комбідівських методів при певних умовах і в певній обстановці. Тим більше ми не можемо зарікатися раз назавжди від застосування надзвичайних заходів, які не можуть бути поставлені на одну дошку з таким гострим заходом боротьби з куркульством, як комбідівські методи.

Може, не зайвим буде відновити в пам'яті один епізод з Преображенським на XI з'їзді нашої партії, що має пряме відношення до цієї справи. Відомо, що Преображенський у своїх тезах про роботу на селі на XI з'їзді спробував відхилити «раз назавжди» політику комбідівських методів боротьби з куркульством в умовах непу. Преображенський писав у своїх тезах: «Політика неприйняття цієї (куркульства і заможного селянства) верстви і грубого позаекономічного придушення її комбідівськими способами 1918 р. була б найшкідливішою помилкою» (§ 2).

Відомо, що на це Ленін відповів так:

«Друга фраза другого параграфа (проти «комбідівських способів») шкідлива і невірна, бо війна, наприклад, **може примусити до комбідівських способів.** Про це сказати треба зовсім інакше, наприклад, так: з огляду на переважну важливість піднесення сільського господарства і збільшення його продуктів, **в даний**

момент* політика пролетаріату щодо куркульства і заможного селянства повинна бути спрямована, головним чином, на **обмеження** його експлуататорських прагнень і т. д. Як обмежувати ці прагнення, як захищати бідноту повинна і може наша держава, в цьому вся суть. Це треба вивчати і примусити вивчати практично, а загальні фрази **пусті**» (див. Ленінський збірник IV, стор. 391 [50]).

Ясно, що надзвичайні заходи треба розглядати діалектично, бо все залежить від умов часу і місця.

Так стоїть справа, товариші, з питаннями загального характеру, що виплили під час дебатів.

Дозвольте тепер перейти до питання **про зернову проблему і про основи наших труднощів на хлібному фронті.**

Я думаю, що ряд товаришів допустили помилку в тому відношенні, що звалили в одну купу різноманітні причини наших утруднень на хлібному фронті, змішали причини тимчасові і кон'юнктурні (специфічні) з причинами тривалими і основними. Існують двоякого роду причини хлібних утруднень: причини тривалі, основні, для ліквідації яких потрібен цілий ряд років, і причини специфічні, кон'юнктурні, які можна ліквідувати тепер же, якщо прийняти і провести ряд необхідних заходів. Звалювати в одну купу всі ці причини,—значить заплутати все питання.

В чому полягає основний смисл і основне значення наших утруднень на хлібному фронті? В тому, що вони ставлять перед нами на весь зріст проблему хліба, хлібного виробництва, проблему сільського господарства взагалі, проблему зернового виробництва особливо.

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Чи є у нас взагалі зернова проблема, як актуальне питання? Безумовно, є. Тільки сліпі можуть сумніватися, що зернова проблема б'є тепер в усі пори радянської громадськості. Ми не можемо жити, як цигани, без хлібних резервів, без певних резервів на випадок неврожаю, без резервів для маневрування на ринку, без резервів на випадок війни, нарешті, без деяких резервів для експорту. Навіть дрібний селянин при всій злиденності його господарства не обходиться без резервів, без деяких запасів. Хіба не ясно, що велика держава, яка займає шосту частину суші, не може обійтися без хлібних резервів для внутрішніх і зовнішніх потреб?

Припустімо, що не було б у нас загибелі озимих посівів на Україні і ми кінчили б хлібозаготівельний рік «так на так»,—чи можна вважати, що цього було б для нас досить? Ні, не можна. Ми не можемо надалі жити «так на так». Ми повинні мати в своєму розпорядженні певний мінімум резервів, якщо хочемо відстояти позиції Радянської влади по лінії внутрішній, так само, як по лінії зовнішній.

По-перше, ми не гарантовані від воєнного нападу. Чи думаєте ви, що можна обороняти країну, не маючи ніяких резервів хліба для армії? Товариші, що виступали, мали цілковиту рацію, коли вони говорили, що нинішній селянин уже не той, яким він був років шість тому, коли він боявся втратити землю на користь поміщика. Поміщика селянин уже забуває. Тепер він вимагає нових, кращих умов життя. Чи можемо ми в разі нападу ворогів вести війну і з зовнішнім ворогом на фронті, і з мужиком в тилу заради екстреного одержання хліба для армії? Ні, не можемо

і не повинні. Щоб обороняти країну, ми повинні мати певні запаси для постачання армії, хоч би на перші шість місяців. Для чого необхідні ці шість місяців передишки? Для того, щоб дати селянинові прочуматися, освоїтися з небезпекою війни, розібратися в подіях і підтягтися заради спільної справи оборони країни. Якщо ми будемо задовольнятися тим, щоб вийти «так на так», у нас не буде ніколи ніяких резервів на випадок війни.

По-друге, ми не гарантовані від ускладнень на хлібному ринку. Нам безумовно необхідний певний резерв для інтервенції в справи хлібного ринку, для проведення нашої політики цін. Бо ми не можемо і не повинні кожного разу вдаватися до надзвичайних заходів. Але у нас не буде ніколи таких резервів, якщо ми будемо ходити кожного разу по краю провалля, задовольняючись тим, що маємо можливість закінчити заготівельний рік «так на так».

По-третє, ми не гарантовані від неврожаю. Нам абсолютно необхідний певний резерв хліба для того, щоб забезпечити в разі неврожаю голодні райони, хоч би у певній мірі, хоч би на певний строк. Але ми не будемо мати такого резерву, якщо ми не збільшимо виробництво товарного хліба і не відмовимося круто і рішуче від старої звички жити без запасів.

Нарешті, нам абсолютно необхідний резерв для експорту хліба. Нам треба ввозити устаткування для індустрії. Нам треба ввозити сільськогосподарські машини, трактори, запасні частини до них. Але зробити це немає можливості без вивозу хліба, без того, щоб нагромадити певні валютні резерви за рахунок

експорту хліба. В довоєнний час вивозили від 500 до 600 млн. пудів хліба щороку. Вивозили так багато через те, що самі недоїдали. Це вірно. Але треба зрозуміти, що все-таки в довоєнний час товарного хліба було у нас **вдвоє** більше, ніж тепер. І саме через те, що ми маємо тепер товарного хліба вдвоє менше,—саме через це хліб випадає тепер з експорту. А що значить випадіння хліба з експорту? Це значить втрата того джерела, за допомогою якого ввозилися у нас і повинні ввозитися устаткування для промисловості, трактори і машини для сільського господарства. Чи можна жити так далі, не нагромаджуючи хлібних резервів для експорту? Ні, не можна.

Ось до чого не забезпечений і не стійкий стан наших хлібних резервів.

Я вже не кажу про те, що у нас немає не тільки хлібних резервів по всіх цих чотирьох лініях, але у нас невистачає також певного мінімуму запасів для того, щоб безболісно перейти від одного заготівельного року до другого заготівельного року і постачати безперебійно міста в такі трудні місяці, як червень—липень.

Чи можна після цього заперечувати гостроту зернової проблеми і серйозність наших утруднень на хлібному фронті?

Але у зв'язку з хлібними утрудненнями у нас виникли також утруднення політичного характеру. Про це не можна ні в якому разі забувати, товариші. Я маю на увазі те невдоволення серед певної частини селянства, серед певної частини бідноти, так само як і середняків, яке мало місце у нас і яке створило певну загрозу змичці.

Звичайно, було б зовсім неправильно сказати, що у нас є уже розмичка, як говорить про це в своїй записці Фрумкін. Це невірно, товариші. Розмичка — справа серйозна. Розмичка—це початок громадянської війни, якщо не сама громадянська війна. Не треба лякати себе «страшними» словами. Не треба вдаватися в паніку. Це недостойно більшовиків. Розмичка— це значить розрив селянства з Радянською владою. Але якщо селянин дійсно порвав з Радянською владою, **яка є основним заготовлювачем селянського хліба,** він уже не буде розширяти вам посівів. А тимчасом ми бачимо, що в цьому році яровий клин розширився **в усіх без винятку** хлібних районах. Яка ж це розмичка? Хіба можна назвати такий стан «безперспективністю» селянського господарства, як говорить про це, наприклад, Фрумкін? Яка ж це «безперспективність»?

В чому полягає **основа** наших хлібних утруднень, якщо мати на увазі **тривалі і основні** причини утруднень, а не тимчасові, кон'юнктурні причини?

Основа наших хлібних утруднень полягає в ростущій розпорошеності і роздробленості сільського господарства. Це факт, що сільське господарство дрібнішає, особливо зернове господарство, стаючи все менш рентабельним і малотоварним. Якщо ми мали до революції близько 15—16 мільйонів селянських господарств, то тепер ми маємо їх до 24 — 25 мільйонів, причому процес дроблення має тенденцію до дальшого посилення.

Вірно, що ми маємо тепер посіви, які на небагато поступаються розмірам посівів у довоєнний час, а **валова** продукція хліба всього на яких-небудь

5 процентів менша довоєнної продукції. Але біда в тому, що, незважаючи на все це, виробництво **товарного** хліба відстає у нас від довоєнного виробництва **вдвоє**, тобто процентів на 50. Ось де корінь питання.

В чому ж справа? Та в тому, що дрібне господарство менш рентабельне, менш товарне і менш стійке, ніж велике господарство. Відоме положення марксизму про те, що дрібне виробництво менш вигідне, ніж велике, зберігає за собою повну силу і в сільському господарстві. Тому дрібне селянське господарство дає з тієї ж земельної площі значно менше товарного зерна, ніж велике.

Де вихід із становища?

Виходів у нас три, як говорить про це резолюція Політбюро.

1. Вихід полягає в тому, щоб по можливості піднести продуктивність дрібного і середнього селянського господарства, замінити соху плугом, дати машину дрібного і середнього типу, дати добриво, забезпечити насіння, дати агрономічну допомогу, кооперувати селянство, укладати контракти з цілими селами, даючи їм в позичку краще насіння і забезпечуючи, таким чином, колективне кредитування селянства, нарешті, давати їм напрокат великі машини через прокатні пункти.

Не мають рації товариші, які твердять, що дрібне селянське господарство вичерпало можливості свого дальшого розвитку і що, виходить, не варто далі допомагати йому. Це зовсім невірно. Можливостей розвитку є у індивідуального селянського господарства ще не мало. Треба тільки вміти допомагати йому реалізувати ці можливості.

Не має рації також «Красная Газета»[51], твердячи, що політика кооперування індивідуальних селянських господарств по лінії збуту і постачання не виправдала себе. Це зовсім невірно, товариші. Навпаки, політика кооперування по лінії постачання і збуту цілком виправдала себе, створивши реальну базу для перелому серед селянства в сторону колгоспного руху. Безсумнівно, що без розвитку постачально-збутової кооперації ми не мали б того перелому у ставленні селянства до колгоспів, який маємо тепер, і який допомагає нам вести далі колгоспне будівництво.

2. Вихід полягає, далі, в тому, щоб допомогти бідноті і середнякам об'єднувати поступово свої порізнені дрібні господарства у великі колективні господарства на базі нової техніки і колективної праці, як більш вигідні і товарні. Я маю на увазі всі форми об'єднання дрібних господарств у великі, громадські, від простих товариств до артілей, які є незрівнянно більш товарними і продуктивними, ніж порізнені дрібні селянські господарства.

В цьому основа розв'язання проблеми.

Не мають рації товариші, коли вони, обстоюючи колгоспи, обвинувачують нас в «реабілітації» дрібного селянського господарства. Вони, очевидно, думають, що відносини до індивідуального селянського господарства повинні бути відносинами боротьби і знищення, а не відносинами допомоги і підтягування до себе. Це зовсім невірно, товариші. Індивідуальне селянське господарство зовсім не потребує «реабілітації». Воно мало рентабельне, це вірно. Але це ще не значить, що воно зовсім невигідне. Ми зруйнували б змичку, якби стали на точку

зору боротьби і знищення індивідуального селянського господарства, зійшовши з ленінської позиції повсякденної допомоги і підтримки з боку колгоспів індивідуальним селянським господарствам.

Ще більше не мають рації ті, хто, вихваляючи колгоспи, оголошує індивідуальне селянське господарство нашим «прокляттям». Це пахне вже прямою війною з селянським господарством. Звідки це взялося? Якщо селянське господарство є «прокляттям», то як пояснити союз робітничого класу з основними масами селянства? Союз робітничого класу з «прокляттям»,—хіба бувають на світі такі недоладності? Як можна говорити такі речі, проповідуючи разом з тим змичку? Згадують слова Леніна про те, що нам треба поступово пересідати з селянської шкапи на стального коня промисловості. Це дуже добре. Але хіба так пересідають з одного коня на іншого? Оголосити селянське господарство «прокляттям», не створивши ще широкої і потужної бази у вигляді розгалуженої сітки колгоспів,—чи не значить це залишитися без будь-якого коня, без всякої бази? (Голоси: «Правильно, правильно!».) Помилка цих товаришів полягає в тому, що вони **протиставлять** колгоспи індивідуальним селянським господарствам. Ну, а ми хочемо, щоб ці дві форми господарства не протиставилися одна одній, а **змикалися** одна з одною, щоб у цій змичці колгосп подавав допомогу індивідуальному селянинові і допомагав йому помаленьку переходити на рейки колективізму. Так, ми хочемо, щоб на колгоспи селянство дивилося не як на свого ворога, а як на свого друга, який допомагає йому і допоможе звільнитися від злиднів. (Голоси:

«Вірно!».) Якщо це вірно, тоді не треба говорити про «реабілітацію» індивідуального селянського господарства, або про те, що селянське господарство є для нас «прокляттям».

Треба було сказати, що дрібне селянське господарство є менш вигідним, або навіть найменш вигідним у порівнянні з великим колективним господарством, але все-таки не позбавленим певної немаловажної вигоди. А у вас виходить, що дрібне селянське господарство взагалі невигідне і, мабуть, навіть шкідливе.

Не так дивився Ленін на дрібне селянське господарство. Ось що він говорив відносно цього в своїй промові «Про продподаток»:

> «Якщо селянське господарство може розвиватися далі, необхідно міцно забезпечити і дальший перехід, а дальший перехід неминуче полягає в тому, щоб найменш вигідне і найбільш відстале, дрібне, відособлене селянське господарство, поступово об'єднуючись, зорганізувало громадське, велике землеробське господарство. Так уявляли собі все це соціалісти завжди. Саме так дивиться і наша комуністична партія» (т. XXVI, стор. 299).

Виходить, що індивідуальне селянське господарство все-таки становить певну вигоду.

Одна річ, коли вища форма господарства, велике господарство, бореться з нижчою і розоряє, убиває її. Так стоїть справа при капіталізмі. І зовсім інша річ, коли вища форма господарства не розоряє, а допомагає нижчій піднятися, перейти на рейки колективізму. Так стоїть справа при Радянському ладі.

А ось що говорить Ленін про взаємовідносини між колгоспами і індивідуальними селянськими господарствами:

«Особливо треба добиватися, щоб дійсно проводився в життя і притому повністю закон Радянської влади (про колгоспи і радгоспи. **Й. Ст.**), який вимагає від радянських господарств, сільськогосподарських комун і всіх подібних об'єднань **подання негайної і всебічної допомоги околишнім і середнім селянам.** Тільки на основі такої, **фактично подаваної допомоги, здійснима угода з середнім селянством *.** Тільки так можна і повинно завоювати його довір'я» (т. XXIV, стор. 175).

Виходить, таким чином, що колгоспи й радгоспи повинні допомагати селянським господарствам саме як індивідуальним господарствам.

Нарешті, третя цитата з Леніна:

«Лише в тому разі, коли вдасться на ділі показати селянам переваги громадського, колективного, товариського, артільного обробітку землі, лише, коли вдасться допомогти селянинові, з допомогою товариського, артільного господарства, тоді тільки робітничий клас, що тримає в своїх руках державну владу, дійсно доведе селянинові свою правоту, дійсно приверне на свою сторону міцно і по-справжньому багатомільйонну селянську масу» (т. XXIV, стор. 579).

Ось як високо цінив Ленін значення колгоспного руху в справі соціалістичного перетворення нашої країни.

Дуже дивно, що деякі товариші в своїх великих промовах зосередили всю увагу на питанні про індивідуальні селянські господарства, не сказавши жодного, буквально жодного слова про завдання піднесення колгоспів, як актуальне і вирішальне завдання нашої партії.

3. Вихід полягає, нарешті, в тому, щоб зміцнити старі радгоспи і піднести нові, великі радгоспи, як найбільш рентабельні і товарні господарські одиниці.

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Такі є три основні завдання, виконання яких дає нам можливість розв'язати зернову проблему і ліквідувати, таким чином, саму основу наших утруднень на хлібному фронті.

Особливість поточного моменту полягає в тому, що перше завдання в справі піднесення індивідуального селянського господарства, яке є все ще головним завданням нашої роботи, **стало вже недостатнім** для розв'язання зернової проблеми.

Особливість поточного моменту полягає в тому, щоб перше завдання **доповнити** практично двома новими завданнями в справі піднесення колгоспів і піднесення радгоспів.

Без поєднання цих завдань, без наполегливої роботи по всіх цих трьох каналах неможливо розв'язати зернову проблему ні в розумінні постачання країні товарного хліба, ні в розумінні перетворення всього нашого народного господарства на началах соціалізму.

Як дивився на цю справу Ленін? У нас є відомий документ, який говорить про те, що подана до уваги пленуму резолюція Політбюро цілком збігається з тим практичним планом у справі розвитку сільського господарства, який накреслив у цьому документі Ленін. Я маю на увазі «Наказ РПО» (Рада Праці і Оборони), написаний рукою Леніна. Він виданий в травні 1921 року. В цьому документі Ленін розглядає три групи практичних питань: перша група стосується питань товарообороту і промисловості, друга група—питань піднесення сільського господарства, третя група—всякого роду екосо [52] і обласних нарад в справі регулювання господарства.

Що сказано там, у цьому документі, про сільське господарство? Ось цитата з «Наказу РПО»:

«Друга група питань. Піднесення сільського господарства: а) селянське господарство, б) радгоспи, в) комуни, г) артілі, д) товариства, е) інші види суспільного господарства» (див. т. XXVI, стор. 374).

Ви бачите, що практичні висновки резолюції Політбюро в справі розв'язання хлібної проблеми і взагалі сільськогосподарської проблеми цілком збігаються з планом Леніна, викладеним у «Наказі РПО» в 1921 році.

Дуже цікаво відзначити ту чисто юнацьку радість, з якою Ленін, цей велетень, що перевертав гори і стикав їх одна з одною, зустрічав кожну вісточку про заснування одного—двох колгоспів або про присилку тракторів для того чи іншого радгоспу. Ось, наприклад, уривок з листа «Товариству технічної допомоги Радянській Росії»:

«Дорогі товариші! В наших газетах з'явилися надзвичайно сприятливі відомості відносно робіт членів вашого товариства в радянських господарствах Кірсановського повіту, Тамбовської губ., і при станції Мітіно, Одеської губ., а також про роботу групи шахтарів Донецького басейну... Я звертаюсь з клопотанням до президії ВЦВК про визнання найбільш видатних господарств зразковими і про подання їм спеціальної і екстраординарної допомоги, потрібної для сприятливого розвитку їх роботи. Ще раз висловлюю вам від імені нашої республіки глибоку подяку і прошу мати на увазі, що ваша допомога в справі тракторного обробітку землі є для нас особливо своєчасною і важливою. Особливе задоволення мені дає можливість привітати вас у зв'язку з передбачуваною вами організацією 200 сільськогосподарських комун» (т. XXVII, стор. 309).

А ось ще уривок з листа «Товариству друзів Радянської Росії» в Америці:

«Дорогі товариші! Я тільки що перевірив спеціальним опитом Пермського губвиконкому ті надзвичайно сприятливі відомості, які були опубліковані в наших газетах, відносно роботи членів вашого товариства, на чолі з Гарольд Вер, з тракторним загоном Пермської губернії **на радгоспі** * (радянському господарстві) «Тойкіно»... Я звертаюсь з клопотанням до президії ВЦВК про визнання цього радянського господарства зразковим і про подання йому спеціальної і екстраординарної допомоги як щодо будівельних робіт, так і в постачанні бензину, металу та інших матеріалів, потрібних для організації ремонтної майстерні. Ще раз висловлюю вам від імені нашої республіки глибоку подяку і прошу мати на увазі, що ні один вид допомоги не є для нас таким своєчасним і таким важливим, як зроблений вами» (т. XXVII, стор. 308).

Ось з якою радістю ловив Ленін кожну найменшу вісточку про розвиток колгоспів і радгоспів.

Нехай послужить це уроком для тих, хто думає обманути історію і обійтися без колгоспів та радгоспів у справі переможного будівництва соціалізму в нашій країні.

Я кінчаю, товариші. Я думаю, що хлібні утруднення не пройдуть для нас даром. Наша партія вчилася і просувалася вперед, переборюючи труднощі і всякого роду кризи. Я думаю, що нинішні труднощі загартують наші більшовицькі ряди і примусять їх як слід взятися за розв'язання хлібної проблеми. А розв'язати цю проблему значить зняти з дороги одну з найбільших труднощів, що стоять на шляху до соціалістичного перетворення нашої країни.

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

ПРО ЗМИЧКУ РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН І ПРО РАДГОСПИ

З промови 11 липня 1928 р.

Деякі товариші в своїх виступах про радгоспи повернулися до вчорашніх спорів у питанні про хлібозаготівлі. Що ж, повернемося до вчорашніх спорів.

Про що йшов у нас спір учора? Насамперед про «ножиці» між містом і селом. Мова йшла про те, що селянин все ще переплачує на промислових товарах і недоодержує на продуктах сільського господарства. Мова йшла про те, що ці переплати і недоодержання становлять надподаток на селянство, щось подібне до «данини», додатковий податок на користь індустріалізації, який ми повинні обов'язково знищити, але якого ми не можемо знищити **тепер же**, якщо не думаємо підірвати нашу індустрію, підірвати певний темп розвитку нашої індустрії, що працює на всю країну і рухає наше народне господарство до соціалізму.

Декому це не сподобалося. Ці товариші, як видно, бояться визнати правду. Що ж, це справа смаку. Одні думають, що не слід говорити всю правду на пленумі ЦК. А я думаю, що ми зобов'язані говорити на пленумі ЦК своєї партії всю правду. Не слід

забувати, що пленум ЦК не можна розглядати, як масовий мітинг. Звичайно, слова «надподаток», «додатковий податок»—неприємні слова, бо вони б'ють у ніс. Але, по-перше, справа не в словах. По-друге, слова цілком відповідають дійсності. По-третє, вони, ці неприємні слова, саме для того й призначені, щоб вони били в ніс і примушували більшовиків взятися якнайсерйозніше за роботу по **ліквідації** цього «надподатку», по **ліквідації** «ножиць».

А як можна ліквідувати ці неприємні речі? Шляхом систематичної раціоналізації нашої промисловості і зниження цін на промтовари. Шляхом систематичного піднесення техніки і врожайності сільського господарства і поступового здешевлення сільськогосподарських продуктів. Шляхом систематичної раціоналізації наших торговельних і заготівельних апаратів. І т. д., і т. п.

Всього цього не зробиш, звичайно, за один—два роки. Але зробити це ми повинні обов'язково протягом ряду років, якщо ми хочемо звільнитися від усякого роду неприємних речей і явищ, що б'ють у ніс.

Частина товаришів гнула вчора лінію на знищення «ножиць» **тепер же** і вимагала по суті справи запровадження **відбудовних цін** на сільськогосподарські продукти. Я разом з іншими товаришами заперечував проти цього, кажучи, що ця вимога йде врозріз з інтересами індустріалізації країни **в даний момент**, отже, врозріз з інтересами нашої держави.

Ось про що йшов у нас учора спір, товариші.

Сьогодні ці товариші признаються, що вони відмовляються від політики відбудовних цін. Що ж, це

дуже добре. Виходить, що вчорашня критика не пройшла даром для цих товаришів.

Друге питання стосується колгоспів і радгоспів. Я відзначав у своїй промові неприродність і дивовижність тієї обставини, що частина товаришів у своїх виступах про заходи піднесення сільського господарства у зв'язку з хлібозаготівлями не торкнулася ні єдиним словом таких серйозних заходів, як розвиток колгоспів і радгоспів. Як можна «забувати» про такі серйозні речі, як завдання розвитку колгоспів і радгоспів у сільському господарстві? Невже невідомо, що завдання розвитку індивідуального селянського господарства при всій його важливості в даний момент, стало вже **недостатнім**, що коли ми це завдання **не доповнимо** практично новими завданнями розвитку колгоспів і радгоспів, ми **не розв'яжемо** проблеми зернового господарства і **не вийдемо** з утруднень ні в розумінні соціалістичного перетворення всього нашого народного господарства (а значить і селянського господарства), ні в розумінні забезпечення країни певними резервами товарного хліба.

Як можна після всього цього «забути», обходити і замовчувати питання про розвиток колгоспів і радгоспів?

Перейдемо тепер до питання про великі радгоспи. Не мають рації товариші, які твердять, що в Північній Америці не існує великих зернових господарств. Насправді такі господарства існують і в Північній і в Південній Америці. Я міг би послатися на такого свідка, як професор Тулайков, який опублікував результати свого обслідування американ-

ського сільського господарства в журналі «Нижнее Поволжье»[53] (№ 9).

Дозвольте навести цитату із статті Тулайкова.

«Пшеничне господарство в Монтані належить товариству «Кембел Фармінг Корпорешон». Площа його 95 000 акрів, або близько 32 000 десятин. Господарство знаходиться в одній межі і поділяється для операцій на 4 секції, по-нашому хутори, які перебувають у віданні окремого керівника, а все господарство ведеться однією особою — директором цієї корпорації Томасом Кембелом.

В цьому році за газетною інформацією, яка, звичайно, передана з цього ж господарства, з усієї землі під культурою зайнято близько половини площі, причому чекають збору близько 410 000 бушелів пшениці (близько 800 000 пудів), 20 000 бушелів вівса і 70 000 бушелів насіння льону. Загальний прибуток від підприємства чекають в 500 000 доларів.

Коні і мули в цьому господарстві майже цілком замінені тракторами, грузовиками і автомобілями. Оранка, сівба і взагалі всі польові роботи і особливо збирання хлібів провадяться вдень і вночі, причому вночі машини в полі працюють при світлі прожекторів. Величезні площі посіву дають змогу працювати знаряддям на дуже велику віддаль без поворотів. Так, жниварки-молотарки, якщо їх можна застосовувати за станом рослини, завширшки в 24 фути проходять віддаль в 20 миль, тобто трохи більше 30 верст. Раніше для цієї роботи потрібно було 40 коней і чоловіків. Снопов'язалки за трактором йдуть по 4 вкупі, захоплюючи відразу смугу в 40 футів завширшки і на 28 миль у довжину, тобто на віддаль приблизно 42 верст. Збирання снопов'язалками застосовується в тому разі, коли хліб недосить сухий для того, щоб його можна було одночасно жати і молотити. Тоді на снопов'язалці знімають в'яжучий апарат і з допомогою спеціального конвейера зжатий хліб укладається рядами. Розкладений таким способом хліб лежить 24 і 48 годин, за цей час він підсихає, а насіння скошеного одночасно бур'яну висипається на землю. Потім пускають жниварку-молотарку, у якої замість ножа йде самоподавач, що подає з землі підсохлий хліб прямо в барабан молотарки. При цьому на цій машині працює тільки

тракторист і робітник на молотарці. Більше нікого на машині нема. Зерно з-під молотарки зсипається безпосередньо у вагонивози, місткістю 6 тонн, і тракторами, поїздом в 10 таких вагонів, перевозиться на зсипні пункти. В замітці зазначається, що кожного дня при такій роботі намолочується від 16 до 20 тисяч бушелів зерна злаків» (див. «Нижнее Поволжье» № 9, вересень 1927 р., стор. 38 — 39).

Ось вам опис одного з пшеничних господарствгігантів капіталістичного типу. Такі господарствагіганти існують і в Північній і в Південній Америці.

Деякі товариші говорили тут, що умови для розвитку таких гігантських господарств у капіталістичних країнах не завжди сприятливі, або не цілком сприятливі, через що такі господарства дробляться іноді на менші одиниці від 1 тисячі до 5 тисяч десятин кожна. Це цілком вірно.

На цій підставі ці товариші думають, що великі зернові господарства не мають майбутнього і при радянських умовах. Це вже зовсім невірно.

Ці товариші, як видно, не розуміють, або не бачать різниці в умовах між капіталістичними порядками і порядками радянськими. При капіталізмі існує приватна власність на землю, а значить і абсолютна земельна рента, що здорожує собівартість сільськогосподарського виробництва і ставить непереборні перешкоди його серйозному прогресові. А при радянських порядках не існує ні приватної власності на землю, ні абсолютної земельної ренти, що не може не здешевлювати виробництва сільськогосподарських продуктів і, значить, не може не полегшувати поступальний рух укрупненого сільського господарства по шляху технічного і всякого іншого прогресу.

Далі, при капіталізмі великі зернові господарства мають на меті одержання максимуму зиску, або, в усякому разі, такого зиску на капітал, який може відповідати так званій середній нормі зиску, без чого вони, взагалі кажучи, неспроможні зберегтися і існувати. Ця обставина не може не здорожувати виробництво, створюючи тим самим найсерйозніші перешкоди на шляху розвитку великих зернових господарств. А при радянських порядках великі зернові господарства, які є разом з тим державними господарствами, зовсім не потребують для свого розвитку ні максимуму зиску, ні середнього зиску, а можуть обмежитися лише мінімумом прибутку (а іноді тимчасово можуть обходитись і без всякого прибутку), що поряд з відсутністю абсолютної земельної ренти створює винятково сприятливі умови для розвитку великих зернових господарств.

Нарешті, при капіталізмі не існує для великих зернових господарств ні пільгових кредитів, ні пільгових податків, тоді як при радянських порядках, розрахованих на всебічну підтримку соціалістичного господарства, такі пільги існують і будуть існувати.

Усі ці і подібні їм умови створюють при радянських порядках (на відміну від капіталістичних порядків) дуже сприятливу обстановку, необхідну для того, щоб рушити далі справу розвитку радгоспів, як великих зернових господарств.

Нарешті, питання про радгоспи і колгоспи, як опорні пункти для зміцнення змички, як опорні пункти для забезпечення керівної ролі робітничого класу. Колгоспи і радгоспи потрібні нам не тільки для того, щоб забезпечити наші перспективні цілі

соціалістичного перетворення села. Колгоспи і радгоспи потрібні нам ще для того, щоб мати на селі **вже тепер** соціалістичні господарські опорні пункти, необхідні для зміцнення змички, необхідні для забезпечення керівної ролі робітничого класу всередині змички. Чи можемо ми розраховувати вже тепер на створення і розвиток таких опорних пунктів? Я не сумніваюсь, що ми можемо і повинні розраховувати на це. Хлібоцентр[54] повідомляє, що у нього є договори з колгоспами, артілями і товариствами, в силу яких він має одержати від них мільйонів 40—50 пудів хліба. Щодо радгоспів, то дані говорять, що наші старі і нові радгоспи повинні дати в цьому році теж мільйонів 25—30 пудів товарного хліба.

Якщо до цього додати 30—35 мільйонів пудів, які мають бути одержані сільськогосподарською кооперацією від індивідуальних селянських господарств, зв'язаних з нею в порядку контрактації,—то ми будемо мати понад 100 мільйонів пудів цілком забезпеченого хліба, який може бути певним резервом, принаймні, на внутрішньому ринку. Це все-таки дещо.

Ось вам **перші результати** наших соціалістичних господарських опорних пунктів на селі.

А що з цього випливає? А з цього випливає, що не мають рації ті товариші, які думають, що робітничий клас безпорадний на селі в справі відстоювання своїх соціалістичних позицій, що йому лишається нібито тільки одно: поступатися без кінця і здавати безперервно свої позиції капіталістичним елементам. Ні, товариші, це невірно. Робітничий

клас не такий уже слабий на селі, як це могло б здатися поверховому спостерігачеві. Ця безвідрадна філософія не має нічого спільного з більшовизмом. Робітничий клас має цілий ряд **господарських** опорних пунктів на селі у вигляді радгоспів, колгоспів, постачально-збутової кооперації, спираючись на які він може зміцнювати змичку з селом, ізолювати куркуля і забезпечити своє керівництво. Робітничий клас має, нарешті, ряд **політичних** опорних пунктів на селі у вигляді Рад, у вигляді організованої бідноти і т. д., спираючись на які він може зміцнювати свої позиції на селі.

Спираючись на ці господарські і політичні бази на селі і використовуючи всі засоби й сили (командні висоти і т. п.), що є в розпорядженні пролетарської диктатури, партія і Радянська влада можуть упевнено вести справу соціалістичного перетворення села, зміцнюючи крок за кроком союз робітничого класу і селянства, зміцнюючи крок за кроком керівництво робітничого класу в цьому союзі.

Особлива увага повинна бути при цьому звернена на роботу серед сільської бідноти. Треба взяти за правило, що чим краще і успішніше йде у нас робота серед бідноти, тим вищий авторитет Радянської влади на селі, і навпаки, чим гірше стоїть у нас справа з біднотою, тим нижчий авторитет Радянської влади.

Ми говоримо часто про союз з середняком. Але щоб зміцнити в наших умовах цей союз, треба вести рішучу боротьбу з куркульством, з капіталістичними елементами на селі. Тому XV з'їзд нашої партії мав цілковиту рацію, коли він дав лозунг посилення

наступу на куркульство. Але чи можна вести успішну боротьбу з куркульством, не ведучи посиленої роботи серед бідноти, не піднімаючи бідноту проти куркульства, не подаючи систематичної допомоги бідноті? Ясно, що не можна! Середняк є клас хиткий. Якщо з біднотою у нас погано, якщо біднота не становить ще організованої опори Радянської влади, — куркуль відчуває себе в силі, середняк хитається в сторону куркуля. І навпаки: якщо з біднотою у нас добре, якщо біднота становить організовану опору Радянської влади, — куркуль відчуває себе в стані облоги, середняк хитається в сторону робітничого класу.

Ось чому я думаю, що посилення роботи серед бідноти, організація систематичної допомоги бідноті, нарешті, перетворення самої бідноти в організовану опору робітничого класу на селі, — є одним з найістотніших чергових завдань нашої партії.

ПРО ПІДСУМКИ ЛИПНЕВОГО ПЛЕНУМУ ЦК ВКП(б)

Доповідь на зборах активу ленінградської організації ВКП(б) 13 липня 1928 р.

Товариші! Пленум Центрального Комітету, який тільки що закінчився, вів свою роботу по лінії двох груп питань.

Першу групу питань становлять питання, які мають відношення до основних проблем Комуністичного Інтернаціоналу в зв'язку з наступним VI конгресом.

Другу групу — питання, які мають відношення до справи нашого будівництва в СРСР по лінії сільськогосподарській, — хлібна проблема та хлібозаготівлі, — і по лінії забезпечення нашої промисловості технічною інтелігенцією, кадрами інтелігенції з людей робітничого класу.

Почнемо з першої групи питань.

I

ПИТАННЯ КОМІНТЕРНУ

1. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ VI КОНГРЕСУ КОМІНТЕРНУ

Які основні проблеми стоять в даний момент перед VI конгресом Комінтерну?

Якщо мати на увазі пройдений етап між конгресом п'ятим і конгресом шостим, то, насамперед,

треба спинитися на тих суперечностях, які назріли за цей час у таборі імперіалістів.

Що це за суперечності?

Тоді, перед п'ятим конгресом, у нас мало ще говорили про англо-американську суперечність як основну. Тоді прийнято було говорити навіть про англо-американський союз. Але зате тим охочіше говорили про суперечності між Англією і Францією, між Америкою і Японією, між переможцями і переможеними. Різниця між тим періодом і нинішнім періодом полягає в тому, що з ряду суперечностей, які є в таборі капіталістів, основною суперечністю стала суперечність між капіталізмом американським і капіталізмом англійським. Чи візьмете питання про нафту, яка має вирішальне значення як для будівництва капіталістичного господарства, так і для війни; чи візьмете питання про ринки для збуту товарів, які мають найсерйозніше значення для життя і розвитку світового капіталізму, бо не можна виробляти товари, не маючи забезпеченого збуту цих товарів; чи візьмете питання про ринки для вивозу капіталу, який становить найхарактернішу рису імперіалістичного етапу; чи візьмете, нарешті, питання про шляхи, які ведуть до ринків збуту або до ринків сировини,— всі ці основні питання штовхають до однієї основної проблеми, до проблеми боротьби за світову гегемонію між Англією і Америкою. Куди б не сунулась Америка, ця країна гігантськи ростущого капіталізму, чи в Китай, чи в колонії, чи в Південну Америку, чи в Африку,— скрізь вона натрапляє на величезні перешкоди у вигляді заздалегідь укріплених позицій Англії.

Цим, звичайно, не касуються всі інші суперечності в таборі капіталізму: між Америкою і Японією, Англією і Францією, Францією і Італією, Німеччиною і Францією і т. д. Але це значить, що ці суперечності упираються тим чи іншим боком в основну суперечність між капіталістичною Англією, зоря якої заходить, і капіталістичною Америкою, зоря якої в стані сходу.

Чим чревата ця основна суперечність? Вона, мабуть, чревата війною. Коли два гіганти один з одним стикаються, коли їм тісно на земній кулі, вони стараються помірятись силами для того, щоб розв'язати спірне питання про світову гегемонію шляхом війни.

Це перше, що треба мати на увазі.

Друга суперечність — це суперечність між імперіалізмом і колоніями. Ми мали цю суперечність і перед V конгресом. Але вона тільки тепер набрала гострого характеру. Тоді у нас не було такого могутнього розвитку китайського революційного руху, такого могутнього розворушення мільйонних мас китайських робітників і селян, яке було рік тому і яке має місце тепер. Але це не все. У нас не було також у той момент, перед V конгресом Комінтерну, того могутнього пожвавлення робітничого руху і національної визвольної боротьби в Індії, яке маємо тепер. Ці два основні факти ставлять питання про колонії та напівколонії руба.

Чим чревате наростання цієї суперечності? Воно чревате визвольними національними війнами в колоніях і інтервенцією з боку імперіалізму.

Цю обставину також треба мати на увазі.

Нарешті, третя суперечність, суперечність між капіталістичним світом і СРСР, суперечність, яка не слабне, а посилюється. Якщо перед V конгресом Комінтерну можна було говорити, що встановилася деяка, правда, нестійка, але більш-менш тривала рівновага між двома світами, між двома антиподами, між світом Рад і світом капіталізму, то тепер ми маємо всі підстави твердити, що строки цієї рівноваги приходять до кінця.

Нічого й казати, що наростання цієї суперечності не може не бути чревате небезпекою воєнної інтервенції.

Треба думати, що VI конгрес врахує і цю обставину.

Таким чином, всі ці суперечності неминуче ведуть до однієї основної небезпеки,—до небезпеки нових імперіалістичних воєн і інтервенцій.

Тому небезпека нових імперіалістичних воєн і інтервенцій є основним питанням сучасності.

Найбільш поширеною формою заколисування робітничого класу і відвертання його від боротьби з небезпекою війни є нинішній буржуазний пацифізм з його Лігою націй, проповіддю «миру», «забороною» війни, базіканням про «роззброєння» і т. д.

Багато хто думає, що імперіалістичний пацифізм є інструмент миру. Це в корені невірно. Імперіалістичний пацифізм є інструмент підготовки війни і прикриття цієї підготовки фарисейськими фразами про мир. Без такого пацифізму і його інструмента, Ліги націй, підготовка воєн в нинішніх умовах неможлива.

Є наївні люди, які думають, що коли є імперіалістичний пацифізм, то значить не буде війни. Це

зовсім невірно. Навпаки, хто хоче добитися правди, той повинен перевернути це положення і сказати: тому що процвітає імперіалістичний пацифізм з його Лігою націй, то напевно будуть нові імперіалістичні війни й інтервенції.

І найважливіше в усьому цьому полягає в тому, що соціал-демократія є головним провідником імперіалістичного пацифізму в робітничому класі,—отже, вона є основною опорою капіталізму в робітничому класі в справі підготовки нових воєн та інтервенцій.

Але для того, щоб підготувати нові війни, недосить самого лише пацифізму, якщо навіть він, цей пацифізм, підтримується такою серйозною силою, як соціал-демократія. Для цього потрібні ще деякі засоби придушення мас у центрах імперіалізму. Не можна воювати для імперіалізму, не зміцнюючи імперіалістичний тил. Не можна зміцнити імперіалістичний тил, не придушуючи робітників. Для цього й існує фашизм.

Звідси загострення внутрішніх суперечностей в країнах капіталізму, суперечностей між працею і капіталом.

З одного боку, устами соціал-демократії проповідувати пацифізм, щоб тим успішніше готуватися до нових воєн; з другого боку, придушувати в порядку застосування фашистських методів робітничий клас в тилу, комуністичні партії в тилу, щоб тим успішніше вести потім війну, інтервенцію,—такий є шлях підготовки нових воєн.

Звідси завдання комуністичних партій:

По-перше, безустанна боротьба з соціал-демократизмом по всіх лініях, і по лінії економічній, і по

лінії політичній, включаючи сюди викриття буржуазного пацифізму з завданням завоювання більшості робітничого класу на сторону комунізму.

По-друге, утворення єдиного фронту робітників передових країн і трудових мас колоній для того, щоб запобігти небезпеці війни, або, коли війна настане, перетворити імперіалістичну війну у війну громадянську, розгромити фашизм, повалити капіталізм, установити Радянську владу, визволити колонії від рабства, організувати всемірну оборону першої в світі Радянської республіки.

Такі є основні проблеми і завдання, що стоять перед VI конгресом.

Ці проблеми і завдання враховує Виконком Комінтерну, в чому не важко переконатися, якщо переглянете порядок денний VI конгресу Комінтерну.

2. ПРОГРАМА КОМІНТЕРНУ

В тісному зв'язку з питанням про основні проблеми міжнародного робітничого руху стоїть питання про програму Комінтерну.

Найважливіше значення програми Комінтерну полягає в тому, що вона науково формулює корінні завдання комуністичного руху, намічає основні шляхи розв'язання цих завдань і створює, таким чином, для секцій Комінтерну ту ясність цілей і засобів, без якої неможливий упевнений рух вперед.

Кілька слів про особливості проекту програми Комінтерну, поданого програмною комісією Виконкому Комінтерну. Можна було б відзначити, принаймні, сім таких особливостей.

1) Проект дає програму не для тих чи інших окремих національних компартій, а для всіх компартій, разом узятих, схоплюючи спільне і основне для них. Звідси її принципіально-теоретичний характер.

2) Раніше звичайно давали програму для «цивілізованих» націй. На відміну від цього проект програми має на увазі всі нації світу, і білих, і чорних, і метрополії, і колонії. Звідси її всеосяжний, глибоко інтернаціональний характер.

3) Проект бере за відправний пункт не той чи інший капіталізм тієї чи іншої країни або частини світу, а всю світову систему капіталізму, протиставлячи їй світову систему соціалістичного господарства. Звідси її відмінність від усіх дотеперішніх програм.

4) Проект виходить з нерівномірності розвитку країн капіталізму і робить висновок про можливість перемоги соціалізму в окремих країнах, приходячи до перспективи утворення двох паралельних центрів притягання—центра світового капіталізму і центра світового соціалізму.

5) Проект виставляє замість лозунга Сполучених Штатів Європи лозунг федерації відпалих і відпадаючих від імперіалістичної системи радянських республік розвинених країн і колоній, яка протиставитиме себе у своїй боротьбі за світовий соціалізм світовій капіталістичній системі.

6) Проект робить упор проти соціал-демократії, як основної опори капіталізму в робітничому класі і як головного противника комунізму, вважаючи, що всі інші течії в робітничому класі (анархізм,

анархо-синдикалізм, гільдійський соціалізм[55] і т. д.) є, по суті справи, різновидністю того ж соціал-демократизму.

7) Проект висуває на перший план зміцнення комуністичних партій як на Заході, так і на Сході, як попередню умову забезпечення гегемонії пролетаріату, а потім і диктатури пролетаріату.

Пленум ЦК схвалив, в основному, проект програми Комінтерну і зобов'язав товаришів, які мають окремі поправки до проекту, подати їх до програмної комісії VI конгресу.

Так стоїть справа з питаннями Комінтерну.

Перейдемо тепер до питань нашого внутрішнього будівництва.

II

ПИТАННЯ СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА В СРСР

1. ПИТАННЯ ПРО ПОЛІТИКУ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

Дозвольте дати маленьку історичну довідку.

Що мали ми на 1 січня цього року? Ви знаєте з партійних документів, що на 1 січня цього року ми мали дефіцит у 128 мільйонів пудів хліба в порівнянні з тим, що було у нас минулого року. Про причини цього явища я багато не говоритиму: вони викладені у відомих партійних документах, опублікованих у пресі. Для нас важливе тепер те, що ми мали дефіцит у 128 мільйонів пудів. А тимчасом нам лишалося до бездоріжжя всього 2 — 3 місяці. Ми стояли, таким чином, перед вибором: або надолужити

втрачене і встановити нормальний темп хлібозаготівель для майбутнього, або стати перед неминучістю серйозної кризи всього нашого народного господарства.

Що треба було зробити для того, щоб надолужити втрачене? Треба було, насамперед, ударити по куркулях і спекулянтах, які наганяли ціни на хліб і загрожували країні голодом. Треба було, по-друге, завезти максимум товарної маси в хлібні райони. Треба було, нарешті, підняти на ноги всі наші партійні організації і створити перелом в усій нашій роботі по хлібозаготівлях, вигнавши з практики самоплив. Ми були змушені, таким чином, пустити в хід надзвичайні заходи. Вжиті заходи справили свій вплив, ми зуміли на кінець березня зібрати 275 мільйонів пудів хліба. Ми не тільки надолужили втрачене, ми не тільки запобігли загальногосподарській кризі, ми не тільки догнали торішній темп хлібозаготівель, але ми мали всі можливості вийти з заготівельної кризи безболісно, коли б у наступні місяці (квітень, травень, червень) зберегли скільки-небудь нормальний темп заготівель.

Проте в результаті загибелі озимих посівів на півдні України і почасти на Північному Кавказі, Україна повністю, а Північний Кавказ частково випали, як постачаючі райони, позбавивши Республіку 2 — 3 десятків мільйонів пудів хліба. Ця обставина, поєднана з тим, що ми допустили перевитрату хліба, поставила нас перед неминучістю натиснути сильніше на всі інші райони і зачепити, таким чином, страхові фонди селянства, що не могло не погіршити становища.

Якщо ми зуміли зібрати в січні—березні майже 300 мільйонів пудів, маючи діло з **маневреними** запасами селянства, то за квітень —червень нам не вдалося зібрати й сотні мільйонів пудів через те, що нам довелося тут зачепити **страхові** запаси селянства, при умовах, коли види на врожай не були ще вияснені. Ну, а хліб все-таки треба було зібрати. Звідси повторні рецидиви надзвичайних заходів, адміністративна сваволя, порушення революційної законності, обхід дворів, незаконні обшуки і т. д., які погіршили політичний стан країни і створили загрозу змичці.

Чи була це розмичка? Ні, це не було розмичкою. Може, це була пустяковина яка-небудь? Ні, це не була пустяковина. Це була загроза змичці робітничого класу і селянства. Цим, власне, і пояснюється, що у деяких працівників нашої партії невистачило спокою і твердості для того, щоб тверезо і без перебільшень оцінити становище, яке утворилося.

Згодом хороші види на врожай і часткове зняття надзвичайних заходів внесли заспокоєння і поліпшили становище.

В чому суть наших утруднень на хлібному фронті? Де основа цих утруднень? Хіба це не факт, що ми маємо тепер посівні площі зернових хлібів майже такі самі, як у довоєнний час (всього на 5 процентів менше)? Хіба це не факт, що ми виробляємо тепер майже стільки ж хліба, скільки в довоєнний час (близько 5 мільярдів, всього на 200 — 300 мільйонів менше)? Чим пояснити, що, незважаючи на цю обставину, ми виробляємо товарного хліба вдвоє менше, ніж у довоєнний час?

Пояснюється це розпорошеністю нашого сільського господарства. Якщо до війни ми мали близько 16 мільйонів селянських господарств, то тепер ми маємо їх не менше 24 мільйонів, причому дальше дроблення селянських дворів і селянських земельних ділянок має тенденцію не припинятись. А що таке дрібне селянське господарство? Це — найменш товарне, найменш рентабельне і найбільш натуральне, споживче господарство, що дає якихось 12—15 процентів товарності. Тимчасом міста і промисловість у нас ростуть повним ходом, будівництво розвивається і попит на товарний хліб зростає з неймовірною швидкістю. Ось де основа наших утруднень на хлібному фронті.

Ось що говорить з цього приводу Ленін у своїй промові «Про продподаток»:

> «Якщо селянське господарство може розвиватися далі, необхідно міцно забезпечити і дальший перехід, а дальший перехід неминуче полягає в тому, щоб найменш вигідне і найбільш відстале, дрібне, відособлене селянське господарство, поступово об'єднуючись, зорганізувало громадське, велике землеробське господарство. Так уявляли собі все це соціалісти завжди. Саме так дивиться і наша комуністична партія» (т. XXVI, стор. 299).

Ось у чому, виявляється, основа наших утруднень на хлібному фронті.

Де вихід із становища?

Вихід, по-перше, в тому, щоб піднімати дрібне і середнє селянське господарство, подаючи йому всіляку підтримку в справі розвитку його врожайності, його продуктивності. Замінити соху на плуг, дати чистосортне насіння, постачити добриво, постачити машини дрібного типу, охопити індивідуальні

селянські господарства широкою сіткою кооперації, укладаючи договори (контрактації) з цілими селами,—таке є завдання. Є такий спосіб укладання договорів між сільськогосподарською кооперацією і цілими селами, який ставить своєю метою постачати селянам насіння, діставати, таким чином, підвищений результат по лінії врожайності, забезпечити для держави своєчасну поставку хліба з боку селян, видавати їм за це премію у вигляді певної доплати на конвенційну ціну і створювати стійке взаємовідношення між державою і селянством. Досвід говорить, що цей метод дає відчутний ефект.

Є люди, які думають, що індивідуальне селянське господарство вичерпало себе, що його не варто підтримувати. Це невірно, товариші. Ці люди не мають нічого спільного з лінією нашої партії.

Є, з другого боку, люди, які думають, що індивідуальне селянське господарство являє собою початок і кінець сільського господарства взагалі. Це також невірно. Більше того, такі люди явно грішать проти основ ленінізму.

Нам не треба ні огудників, ні співців індивідуального селянського господарства. Нам потрібні тверезі політики, які вміють узяти в індивідуального селянського господарства максимум того, що можна взяти, і вміють разом з тим поступово переводити індивідуальне господарство на рейки колективізму.

Вихід, по-друге, в тому, щоб об'єднати поступово відособлені дрібні й середні селянські господарства у великі колективи і товариства, як цілком добровільні об'єднання, що працюють на базі нової техніки, на базі тракторів та інших сільськогосподарських машин.

В чому полягає перевага колгоспів перед дрібними господарствами? В тому, що вони є великі господарства і мають через це можливість використовувати всі дані науки й техніки, вони більш рентабельні і стійкі, вони більш продуктивні і товарні. Не треба забувати, що колгоспи мають від 30 до 35 процентів товарності, а врожайність на десятину доходить у них іноді до 200 пудів і більше.

Вихід, нарешті, в тому, щоб поліпшити старі радгоспи і поставити нові великі радгоспи. Слід пам'ятати, що радгоспи є найбільш товарними господарськими одиницями. У нас є радгоспи, які дають не менше 60 процентів товарності.

Завдання полягає в тому, щоб правильно поєднати всі ці три завдання і повести посилену роботу по всіх цих трьох каналах.

Особливість теперішнього моменту полягає в тому, що виконання першого завдання по піднесенню індивідуального дрібного і середнього селянського господарства, яке все ще становить головне завдання нашої роботи в галузі сільського господарства, стало вже недостатнім для розв'язання загального завдання в цілому.

Особливість теперішнього моменту полягає в тому, щоб доповнити перше завдання двома новими практичними завданнями: піднесення колгоспів і поліпшення справи радгоспів.

Але крім причин основних, є ще причини специфічні, причини тимчасові, які перетворили наші заготівельні утруднення в заготівельну кризу. Що це за причини? До числа таких причин резолюція пленуму ЦК відносить:

а) порушення ринкової рівноваги і загострення цього порушення внаслідок швидшого зростання платоспроможного попиту з боку селянства в порівнянні з пропонуванням промтоварів, викликане підвищенням прибутковості села внаслідок ряду врожаїв, особливо підвищенням прибутковості його заможних і куркульських верств;

б) несприятливе співвідношення цін на хліб в порівнянні з цінами на інші продукти сільського господарства, що ослабляло стимул до реалізації хлібних надлишків і чого, однак, не могла змінити партія навесні цього року, не порушуючи інтересів маломіцних верств села;

в) помилки планового керівництва, головним чином по лінії своєчасного завозу товарів і оподаткування (низький податок на імущі верстви села), а також по лінії неправильного витрачання хліба;

г) недоліки заготівельних, партійних і радянських організацій (відсутність єдиного фронту, відсутність активності, ставка на самоплив);

д) порушення революційної законності, адміністративна сваволя, обхід дворів, часткове закриття місцевих ринків і т. д.;

е) використання всіх цих мінусів капіталістичними елементами міста і села (куркулі, спекулянти) для підриву хлібозаготівель і погіршення політичного становища в країні.

Якщо причини загального характеру вимагають цілого ряду років для їх ліквідації, то причини специфічного, тимчасового характеру цілком можна знищити тепер же для того, щоб запобігти можливості повторення хлібозаготівельної кризи.

Що потрібне для того, щоб ліквідувати ці специфічні причини?

Для цього необхідні:

а) негайна ліквідація практики обходу дворів, незаконних обшуків і всякого роду порушень революційної законності;

б) негайна ліквідація всіх і всяких рецидивів продрозверстки і будь-яких спроб закриття базарів, з забезпеченням гнучких форм регулювання торгівлі з боку держави;

в) певне підвищення цін на хліб, з варіюванням по районах і зернових культурах;

г) організація правильного завозу товарів до хлібозаготівельних районів;

д) правильна організація справи постачання хліба, яка не допускає перевитрат;

е) обов'язкове утворення державного хлібного резерву.

Чесне і систематичне проведення цих заходів в умовах нинішнього сприятливого врожаю повинно створити обстановку, яка виключає необхідність застосування будь-яких надзвичайних заходів у наступній хлібозаготівельній кампанії.

Чергове завдання партії полягає в тому, щоб стежити за точним проведенням цих заходів.

У зв'язку з хлібними утрудненнями перед нами стало питання про змичку, про дальшу долю союзу робітників і селян, про засоби зміцнення цього союзу. Кажуть, що у нас немає більше змички, що змичку замінила розмичка. Це, звичайно, дурниця, достойна панікерів. Коли немає змички, селянин втрачає віру в завтрашній день, він замикається в собі, він перестає

вірити в міцність Радянської влади, яка є основним заготовлювачем селянського хліба, він починає скорочувати свої посіви і в усякому разі не рискує розширяти їх, боячись, що почнуться знов обходи дворів, обшуки і т. д. і відберуть у нього хліб.

А що ми маємо на ділі? Ми маємо розширення ярового клину по всіх районах. Це факт, що в основних районах хлібного виробництва селянин розширив яровий клин від 2 до 15 і 20 процентів. Хіба не ясно, що селянин не вірить у вічність надзвичайних заходів, і він має всі підстави розраховувати на підвищення хлібних цін. Яка ж це розмичка? Це, звичайно, не значить, що у нас немає або не було загрози змичці. Але робити звідси висновок про розмичку — значить втратити голову і попасти в рабство стихії.

Деякі товариші думають, що для того, щоб зміцнити змичку, треба перенести центр ваги з важкої індустрії на легку індустрію (текстиль), вважаючи, що текстиль є основною і вичерпною «змичковою» промисловістю. Це невірно, товариші. Це зовсім невірно!

Звичайно, текстильна промисловість має величезне значення для того, щоб встановити товарооборот між соціалістичною індустрією і селянським господарством. Але думати на цій підставі, що текстиль є вичерпною базою для змички — значить допускати найгрубішу помилку. Насправді змичка між індустрією і селянським господарством проходить не тільки по лінії ситцю, потрібного для особистого споживання селянина, але й по лінії металу, по лінії насіння,

добрив, сільськогосподарських машин усякого роду, потрібних для селянина, як виробника хліба. Я вже не кажу про те, що сама текстильна промисловість не може розвиватися і існувати без розвитку важкої індустрії, машинобудування.

Змичка потрібна не для того, щоб зберегти й увічнити класи. Змичка потрібна нам для того, щоб наблизити селянство до робітничого класу, перевиховати селянство, переробити його психологію індивідуаліста, переробити його в дусі колективізму і підготувати, таким чином, ліквідацію, знищення класів на базі соціалістичного суспільства. Хто цього не розуміє або не хоче визнати, той не марксист, не ленінець, а «селянський філософ», який дивиться назад, а не вперед.

А як перетворити, переробити селянина? Його можна переробити, насамперед і головним чином, тільки на базі нової техніки, на базі колективної праці.

Ось що говорить з цього приводу Ленін:

«Справа переробки дрібного землероба, переробки всієї його психології і навиків є справа, яка вимагає поколінь. Розв'язати це питання щодо дрібного землероба, оздоровити, так би мовити, всю його психологію може тільки матеріальна база, техніка, застосування тракторів і машин у землеробстві в масовому масштабі, електрифікація в масовому масштабі. Ось що в корені і з величезною швидкістю переробило б дрібного землероба» (т. XXVI, стор. 239).

Справа ясна: хто думає забезпечити змичку тільки по лінії текстилю, забуваючи про метал і машини, які перетворюють селянське господарство на базі колективної праці, той увічнює класи, той

не пролетарський революціонер, а «селянський філософ».

А ось що говорить Ленін в іншому місці:

«Лише в тому разі, коли вдасться на ділі показати селянам переваги громадського, колективного, товариського, артільного обробітку землі, лише, коли вдасться допомогти селянинові, з *допомогою товариського, артільного господарства, тоді тільки* робітничий клас, що тримає в своїх руках державну владу, дійсно доведе селянинові свою правоту, дійсно приверне на свою сторону міцно і по-справжньому багатомільйонну селянську масу» (т. XXIV, стор. 579).

От як забезпечується дійсне і міцне привернення мільйонних мас селянства на сторону робітничого класу, на сторону соціалізму.

Іноді кажуть, що для забезпечення змички у нас є лише один резерв, резерв поступок селянству. Виходячи з цього, створюють іноді теорію безперервних поступок, гадаючи, що безперервними поступками робітничий клас може посилити себе. Це невірно, товариші. Це зовсім невірно! Така теорія може лише погубити всю справу. Це — теорія безнадійності.

Для того, щоб зміцнити змичку, треба мати в своєму розпорядженні, крім резерву поступок, цілий ряд інших резервів у вигляді господарських опорних пунктів на селі (розвинені кооперативи, колгоспи, радгоспи), так само як у вигляді політичних опорних пунктів (посилена робота серед бідноти і забезпечена підтримка з боку бідноти).

Середняк є клас хиткий. Якщо нема у нас підтримки від бідноти, якщо з Радянською владою слабо на селі, середняк може хитнутися в сторону куркуля. І, навпаки, якщо підтримка від бідноти забезпечена,

можна сказати з певністю, що середняк хитнеться в сторону Радянської влади. Тому систематична робота серед бідноти і забезпечення бідноти як насінням, так і дешевим хлібом є черговим завданням партії.

2. ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ КАДРІВ ПРОМИСЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Перейдемо тепер до питання про забезпечення нашої промисловості новими кадрами технічної інтелігенції.

Мова йде про наші утруднення по лінії промисловості, про утруднення, що виявилися в зв'язку з шахтинською справою.

В чому полягає суть шахтинської справи з точки зору поліпшення промисловості? Суть і смисл шахтинської справи полягає в тому, що ми виявилися майже беззбройними і цілком відсталими, до неподобства відсталими в справі забезпечення нашої промисловості певним мінімумом відданих справі робітничого класу спеціалістів. Урок, що випливає з шахтинської справи, полягає в тому, щоб прискорити темп утворення, створення нової технічної інтелігенції з людей робітничого класу, відданих справі соціалізму і здатних керувати технічно нашою соціалістичною промисловістю.

Це не значить, що ми відкидаємо геть тих спеціалістів, які мислять не по-радянському або які не є комуністи, але які згодні співробітничати з Радянською владою. Ні, не значить. Ми всемірно, всіма силами будемо й надалі залучати безпартійних спеціалістів, безпартійних техніків, готових іти рука в руку з Радянською владою в справі будівництва нашої

промисловості. Ми зовсім не вимагаємо, щоб вони відреклися тепер же від своїх соціально-політичних поглядів або щоб вони змінили їх негайно. Ми вимагаємо тільки одного — щоб вони чесно співробітничали з Радянською владою, раз вони погодилися на це добровільно.

Але справа в тому, що таких людей із старих спеціалістів, готових іти рука в руку з Радянською владою, стає відносно все менше. Справа в тому, що абсолютно необхідна для них нова зміна з молодих спеціалістів. І от партія вважає, що нову зміну треба створювати прискореним темпом, коли ми не хочемо опинитися перед новими несподіванками, і створювати її треба з людей робітничого класу, з середовища трудящих. Це і значить створити нову технічну інтелігенцію, здатну задовольнити потреби нашої промисловості.

Факти показали, що Наркомос не справився з цим важливим завданням. У нас немає підстав припустити, що Наркомос, полишений на себе самого і мало зв'язаний до того ж з виробництвом, при його інертності й консерватизмі, справиться з цим завданням в найближчому майбутньому. Тому партія прийшла до такого висновку, що необхідно поділити труд прискореного створення нової технічної інтелігенції між трьома наркоматами — між Наркомосом, ВРНГ і НКШ. Партія вважає, що цей шлях є найдоцільніший шлях, здатний забезпечити необхідний темп роботи в цій важливій справі. Звідси — передача кількох втузів ВРНГ і НКШ.

Це, звичайно, не значить, що передачею втузів вичерпується завдання прискореного формування

нових кадрів технічної інтелігенції. Безперечно, що забезпечення учнів у матеріальному відношенні повинно відіграти тут надзвичайно важливу роль. Тому Радянська влада пішла на те, що затрати на утворення нових кадрів прирівняла за їх питомою вагою до затрат на капітальне будівництво промисловості і вирішила виділяти додатково на цю справу більше 40 мільйонів карбованців щороку.

III

ВИСНОВОК

Треба признатися, товариші, що ми завжди вчилися на наших трудноощах і помилках. Досі, принаймні, справа стояла так, що історія вчила нас і загартовувала нашу партію на утрудненнях, на тих чи інших кризах, на тих чи інших наших помилках.

Так було діло в 1918 році, коли ми, в зв'язку з утрудненнями на Східному фронті, в зв'язку з невдачами в боротьбі з Колчаком, зрозуміли, нарешті, необхідність створення регулярної піхоти і дійсно створили її.

Так було діло і в 1919 році, коли ми, в зв'язку з утрудненнями на денікінському фронті, в зв'язку з рейдом Мамонтова в тил наших армій, зрозуміли, нарешті, необхідність в сильній регулярній кавалерії і дійсно створили її.

Я думаю, що приблизно так само стоїть тепер у нас справа. Хлібні утруднення не пройдуть для нас даром. Вони розворушать більшовиків і змусять їх взятися як слід за розвиток сільського господарства, особливо за розвиток зернового господарства.

Без цих утруднень більшовики навряд чи взялися б серйозно за зернову проблему.

Те саме треба сказати про шахтинську справу і зв'язані з нею утруднення. Уроки шахтинської справи не пройдуть і не можуть пройти даром для нашої партії. Я думаю, що ці уроки змусять нас поставити руба питання про створення нової технічної інтелігенції, здатної обслужити нашу соціалістичну промисловість.

А втім, ви бачите, що ми вже зробили перший серйозний крок у справі розв'язання проблеми створення нової технічної інтелігенції. Будемо сподіватися, що цей крок буде не останнім. (Бурхливі тривалі оплески.)

«Ленинградская Правда» № 162,
14 липня 1928 р.

ЛЕНІНГРАДСЬКОМУ ТСОАВІАХІМОВІ[56]

Справа зміцнення оборони Радянської країни є справа всіх трудящих.

Ленінградські пролетарі були першими в боях громадянської війни.

Ленінградські пролетарі повинні і тепер показати приклад організованості, дисципліни і згуртованості в підготовці оборони Радянського Союзу від ворогів робітничого класу.

Не маю сумніву, що Ленінградський Тсоавіахім, який є масовою організацією ленінградських пролетарів,— виконає свій обов'язок перед країною пролетарської диктатури.

Й. Сталін

«Красная Газета» (Ленінград) № 163, 15 липня 1928 р.

ЛИСТ ТОВ. КУЙБИШЕВУ

Здраствуй, т. Куйбишев!

Купер приїхав сьогодні. Розмова відбудеться завтра. Подивимось, що скаже він про американські плани.

Читав 6-ий звітний лист Купера про Дніпробуд. Треба, звичайно, заслухати і другу сторону. Мені здається все-таки (моє перше враження таке), що **Купер має рацію,** а Вінтер не має рації. Уже той загальновизнаний факт, що куперівський тип перемички (проти якого спорив Вінтер) виявився єдино доцільним,—уже цей факт говорить про те, що до голосу Купера треба прислухáтися обов'язково. Добре б обговорити, де слід, 6-ий лист Купера і прийняти його **в основному.**

Як твої справи? Чув, що Томський збирається скривдити тебе. Лиха він людина і не завжди чистоплотна. Мені здається, що він не має рації. Читав твою доповідь про раціоналізацію. Доповідь підходяща. Чого ще вимагає від тебе Томський?

Як справи з Царицинським тракторним заводом і тракторними майстернями в Пітері? Можна сподіватися на успіх?

Тисну руку.

Сталін

31 серпня 1928 р.

Друкується вперше

ПАМ'ЯТІ ТОВ. І. І. СКВОРЦОВА-СТЕПАНОВА

Смерть вирвала з наших лав стійкого і твердого ленінця, члена ЦК нашої партії, тов. Скворцова-Степанова.

Десятки років боровся тов. Скворцов-Степанов у наших лавах і зазнав усіх злигоднів життя професіонального революціонера. Багато тисяч товаришів знають його як одного з найстаріших і найпопулярніших літераторів-марксистів. Знають його і як найактивнішого учасника Жовтневих днів. Знають його, нарешті, і як найвідданішого борця за ленінську єдність партії і за її залізну згуртованість.

Справі перемоги диктатури пролетаріату віддав тов. Скворцов-Степанов все своє яскраве трудове життя.

Хай живе в серцях робітничого класу пам'ять про тов. Скворцова-Степанова.

Й. Сталін

«Правда» № 235,
9 жовтня 1928 р.

ПРО ПРАВУ НЕБЕЗПЕКУ У ВКП(б)

***Промова на пленумі МК і МКК ВКП(б)
19 жовтня 1928 р.***

Я думаю, товариші, що треба насамперед відійти від дрібниць, від особистих моментів і т. д. для того, щоб розв'язати цікаве для нас питання про правий ухил.

Чи є у нас в партії права, опортуністична небезпека; чи існують об'єктивні умови, сприятливі для такої небезпеки; як боротися з цією небезпекою,— ось які питання стоять тепер перед нами.

Але ми не розв'яжемо цього питання про правий ухил, якщо не очистимо його від усіх тих дрібниць і наносних елементів, які обліпили його і які заважають нам зрозуміти суть питання.

Не має рації Запольський, коли він думає, що питання про правий ухил є випадкове питання. Він твердить, що вся справа тут не в правому ухилі, а в склоці, в особистих інтригах і т. д. Припустимо на хвилинку, що склока і особисті інтриги відіграють тут деяку роль, як і в усякій боротьбі. Але пояснювати все склокою і не бачити за склокою суті питання,—значить зійти з правильного, з марксистського шляху.

Не може бути, щоб таку велику, стару, згуртовану організацію, якою безсумнівно є московська організація, могли сколихнути знизу догори і привести в рух зусилля кількох склочників або інтриганів. Ні, товариші, таких чудес не буває на світі. Я вже не кажу про те, що не можна так легко розцінювати силу і міць московської організації. Очевидно, що тут діяли глибші причини, які не мають нічого спільного ні з склокою, ні з інтригою.

Не має рації також Фрунтов, який хоч і визнає наявність правої небезпеки, але не вважає її вартою того, щоб нею могли серйозно займатися серйозні ділові люди. У нього виходить так, що питання про правий ухил є предмет занять крикунів, а не ділових людей. Я цілком розумію Фрунтова, який до того зайнятий повсякденною практичною роботою, що йому ніколи думати про перспективи нашого розвитку. Але це ще не значить, що ми повинні вузький і діловий практицизм деяких партійних працівників перетворити в догмат нашого будівництва. Здорове ділящтво—річ хороша, але коли воно втрачає перспективи в роботі і не підпорядковує свою роботу основній лінії партії,—воно перетворюється в мінус. А тимчасом неважко зрозуміти, що питання про правий ухил є питання про основну лінію нашої партії, є питання про те, правильна чи неправильна та перспектива розвитку, яка дана нашою партією на XV з'їзді.

Не мають рації і ті товариші, які при обговоренні проблеми про правий ухил загострюють питання на особах, що представляють правий ухил. Вкажіть нам правих або примиренців, говорять вони, назвіть осіб, щоб ми могли розправитися з ними. Це неправильна

постановка питання. Особи, звичайно, відіграють певну роль. Але справа тут не в особах, а в тих умовах, в тій обстановці, які породжують праву небезпеку в партії. Можна відвести осіб, але це ще не значить, що ми тим самим підірвали корені правої небезпеки в нашій партії. Тому питання про особи не вирішує справи, хоч і становить безсумнівний інтерес.

Не можна не згадати, в зв'язку з цим, про один епізод в Одесі, що мав місце в кінці 1919 і на початку 1920 року, коли наші війська, прогнавши денікінців з України, добивали останні рештки денікінських військ у районі Одеси. Одна частина червоноармійців розлючено шукала тоді в Одесі Антанту, будучи упевнена, що коли вони піймають її, Антанту, то війні буде кінець. (Загальний сміх.) Можна уявити, що червоноармійці могли б піймати когонебудь з представників Антанти в Одесі. Але цим, звичайно, не було б вирішене питання про Антанту, бо корені Антанти лежать не в Одесі, хоч вона й була тоді останньою територією денікінців, а в світовому капіталізмі.

Те саме можна сказати про деяких наших товаришів, які в питанні про правий ухил загострюють справу на особах, що представляють правий ухил, забуваючи про умови, які породжують цей ухил.

Тому ми повинні з'ясувати тут насамперед питання про умови виникнення правого, а також «лівого» (троцькістського) ухилу від ленінської лінії.

Правий ухил в комунізмі **в умовах капіталізму** означає тенденцію, схильність однієї частини комуністів, правда, не оформлену і, мабуть, не усвідомлену ще, але все ж схильність до відходу від рево-

люційної лінії марксизму в сторону соціал-демократії. Коли певні кола комуністів заперечують доцільність лозунга «клас проти класу» у виборчій боротьбі (Франція), або виступають проти самостійних кандидатур від компартії (Англія), або не хочуть загострювати питання про боротьбу з «лівою» соціал-демократією (Німеччина) і т. д. і т. п.,—то це значить, що всередині компартій є люди, які намагаються пристосувати комунізм до соціал-демократизму.

Перемога правого ухилу в компартіях капіталістичних країн означала б ідейний розгром компартій і величезне посилення соціал-демократизму. А що таке величезне посилення соціал-демократизму? Це є посилення і зміцнення капіталізму, бо соціал-демократія є головною опорою капіталізму в робітничому класі.

Отже, перемога правого ухилу в компартіях капіталістичних країн веде до наростання умов, необхідних для **збереження** капіталізму.

Правий ухил в комунізмі **в умовах радянського розвитку,** де капіталізм уже повалено, але де ще не вирвано його коренів, означає тенденцію, схильність однієї частини комуністів, правда, не оформлену і, мабуть, ще не усвідомлену, але все ж схильність до відходу від генеральної лінії нашої партії в сторону буржуазної ідеології. Коли деякі кола наших комуністів намагаються тягти партію назад від рішень XV з'їзду, заперечуючи необхідність наступу на капіталістичні елементи села; або вимагають згортання нашої індустрії, вважаючи нинішній темп швидкого її розвитку згубним для країни; або заперечують доцільність асигнувань на колгоспи й радгоспи,

вважаючи їх (асигнування) викинутими на вітер грішми; або заперечують доцільність боротьби з бюрократизмом на базі самокритики, гадаючи, що самокритика розхитує наш апарат; або вимагають пом'якшення монополії зовнішньої торгівлі і т. д. і т. п., — то це значить, що в лавах нашої партії є люди, які намагаються пристосувати, може, самі того не помічаючи, справу нашого соціалістичного будівництва до смаків і потреб «радянської» буржуазії.

Перемога правого ухилу в нашій партії означала б величезне посилення капіталістичних елементів у нашій країні. А що значить посилення капіталістичних елементів у нашій країні? Це значить ослаблення пролетарської диктатури і посилення шансів на відновлення капіталізму.

Отже, перемога правого ухилу в нашій партії означала б наростання умов, необхідних **для відновлення** капіталізму в нашій країні.

Чи існують у нас, в нашій Радянській країні, умови, які роблять **можливим** відновлення (реставрацію) капіталізму? Так, існують. Це, може, здасться дивним, але це факт, товариші. Ми повалили капіталізм, установили диктатуру пролетаріату і розвиваємо посиленим темпом нашу соціалістичну промисловість, змикаючи з нею селянське господарство. Але ми ще не вирвали коренів капіталізму. Де ж вони, ці самі корені, гніздяться? Вони гніздяться в товарному виробництві, в дрібному виробництві міста і особливо села.

Сила капіталізму полягає, як говорить Ленін, «в силі **дрібного виробництва.** Бо дрібного виробництва залишилось ще на світі, на жаль, дуже й дуже

багато, а дрібне виробництво **породжує** капіталізм і буржуазію постійно, щодня, щогодини, стихійно і в масовому масштабі» (див. т. XXV, стор. 173).

Ясно, що оскільки дрібне виробництво має у нас масовий і навіть переважний характер і оскільки воно **породжує** капіталізм і буржуазію, особливо в умовах непу, постійно і в масовому масштабі,—у нас є умови, які роблять **можливим** відновлення капіталізму.

Чи існують у нас, в нашій Радянській країні, засоби і сили, необхідні для того, щоб знищити, ліквідувати **можливість** відновлення капіталізму? Так, існують. Саме на цьому й грунтується правильність тези Леніна про **можливість** побудови в СРСР повного соціалістичного суспільства. Для цього необхідне зміцнення пролетарської диктатури, укріплення союзу робітничого класу і селянства, розвиток наших командних висот під кутом індустріалізації країни, швидкий темп розвитку індустрії, електрифікація країни, переведення всього народного господарства на нову технічну базу, масове кооперування селянства і піднесення врожайності його господарства, поступове об'єднання індивідуальних селянських господарств у громадські, колективні господарства, розвиток радгоспів, обмеження і подолання капіталістичних елементів міста й села і т. д. і т. п.

Ось що говорить з цього приводу Ленін:

«Поки ми живемо в дрібноселянській країні, для капіталізму в Росії є міцніша економічна база, ніж для комунізму. Це треба запам'ятати. Кожен, хто уважно спостерігав життя села, в порівнянні з життям міста, знає, що ми коренів капіталізму не вирвали і фундамент, основу у внутрішнього ворога не підірвали. Останній держиться на дрібному господарстві, і щоб підірвати

його, є *один засіб* — перевести господарство країни, в тому числі й землеробство, на нову технічну базу, на технічну базу сучасного великого виробництва. Такою базою є тільки електрика. Комунізм — це є Радянська влада плюс електрифікація всієї країни. Інакше країна лишається дрібноселянською, і треба, щоб *ми це ясно усвідомили. Ми більш слабі*, ніж капіталізм, не тільки в світовому масштабі, але й всередині країни. Всім це відомо. Ми це усвідомили, і ми доведемо справу до того, щоб господарська база з дрібноселянської перейшла у великопромислову. Тільки тоді, коли країна буде електрифікована, коли під промисловість, сільське господарство і транспорт буде підведена технічна база сучасної великої промисловості, — тільки тоді ми переможемо остаточно» (т. XXVI, стор. 46—47).

Виходить, по-перше, що, поки ми живемо в дрібноселянській країні, поки ми не викорчували ще коренів капіталізму, для капіталізму є міцніша економічна база, ніж для комунізму. Буває, що зрубали дерево, а коренів не викорчували: невистачило сил. З цього й випливає **можливість** відновлення капіталізму в нашій країні.

Виходить, по-друге, що крім можливості відновлення капіталізму існує ще у нас **можливість перемоги соціалізму**, бо ми **можемо** знищити **можливість** відновлення капіталізму, можемо викорчувати корені капіталізму і добитись остаточної перемоги над капіталізмом в нашій країні, **якщо** поведемо посилену роботу по електрифікації країни, **якщо** під промисловість, сільське господарство і транспорт підведемо технічну базу сучасної великої промисловості. З цього й випливає **можливість** перемоги соціалізму в нашій країні.

Виходить, нарешті, що не можна будувати соціалізм тільки в промисловості, полишивши сільське господарство на волю стихійного розвитку, виходячи

з того, що село «само піде» за містом. Наявність соціалістичної промисловості в місті становить основний фактор соціалістичного перетворення села. Але це ще не значить, що цей фактор є цілком достатнім. Щоб соціалістичне місто могло до кінця повести за собою селянське село, для цього треба, як говорить Ленін, «перевести господарство країни, **в тому числі й землеробство***, на нову технічну базу, на технічну базу сучасного великого виробництва».

Чи не суперечить ця цитата Леніна другій його цитаті про те, що «неп цілком забезпечує нам **можливість*** побудови фундаменту соціалістичної економіки»? Ні, не суперечить. Навпаки, вони цілком збігаються одна з одною. Ленін зовсім не говорить, що неп дає нам соціалізм у готовому вигляді. Ленін говорить лише про те, що неп забезпечує нам **можливість** побудови фундаменту соціалістичної економіки. Між **можливістю** побудови соціалізму і **дійсною його побудовою** існує велика різниця. Не можна змішувати можливість з дійсністю. Саме для того, щоб цю можливість перетворити в дійсність, саме для цього Ленін і пропонує електрифікацію країни і підведення технічної бази сучасної великої промисловості під промисловість, сільське господарство і транспорт, як умову для остаточної перемоги соціалізму в нашій країні.

Але здійснити цю умову побудови соціалізму за один—два роки немає можливості. Не можна за один—два роки індустріалізувати країну, побудувати потужну промисловість, кооперувати мільйонні маси

* Курсив мій. **Й. Ст.**

селянства, підвести нову технічну базу під землеробство, об'єднати індивідуальні селянські господарства у великі колективи, розвинути радгоспи, обмежити і подолати капіталістичні елементи міста і села. Для цього потрібні роки й роки посиленої будівничої роботи пролетарської диктатури. І поки цього не зроблено,—а цього не зробиш відразу,—ми лишаємось все ще дрібноселянською країною, де дрібне виробництво породжує капіталізм і буржуазію постійно і в масовому масштабі і де небезпека відновлення капіталізму лишається в силі.

І тому що наш пролетаріат живе не в безповітряному просторі, а в щонайбільш дійсному і реальному житті з усією його різноманітністю, то буржуазні елементи, які народжуються на базі дрібного виробництва, «оточують пролетаріат з усіх боків дрібнобуржуазною стихією, проймають його нею, розбещують його нею, викликають постійно всередині пролетаріату рецидиви дрібнобуржуазної безхарактерності, роздробленості, індивідуалізму, переходів від захоплення до зневір'я» (**Ленін**, т. XXV, стор. 189) і вносять, таким чином, у пролетаріат і його партію певні вагання, певні хитання.

Ось де корінь і основа всякого роду вагань і ухилів від ленінської лінії в лавах нашої партії.

Ось чому питання про правий або «лівий» ухил в нашій партії не можна вважати пустяковим питанням.

В чому полягає небезпека **правого**, одверто опортуністичного ухилу в нашій партії? В тому, що він **недооцінює** силу наших ворогів, силу капіталізму, не бачить небезпеки відновлення капіталізму, не розуміє механіки класової боротьби в умовах диктатури

пролетаріату і тому так легко йде на поступки капіталізмові, вимагаючи зниження темпу розвитку нашої індустрії, вимагаючи полегкості для капіталістичних елементів села і міста, вимагаючи відсунення на задній план питання про колгоспи й радгоспи, вимагаючи пом'якшення монополії зовнішньої торгівлі і т. д. і т. п.

Безсумнівно, що перемога правого ухилу в нашій партії розв'язала б сили капіталізму, підірвала б революційні позиції пролетаріату і підняла б шанси на відновлення капіталізму в нашій країні.

В чому полягає небезпека **«лівого»** (троцькістського) ухилу в нашій партії? В тому, що він **переоцінює** силу наших ворогів, силу капіталізму, бачить тільки можливість відновлення капіталізму, але не бачить можливості побудови соціалізму силами нашої країни, впадає у розпач і змушений тішити себе базіканням про термідоріанство в нашій партії.

Із слів Леніна про те, що, «поки ми живемо в дрібноселянській країні, для капіталізму в Росії є міцніша економічна база, ніж для комунізму»,—з цих слів Леніна «лівий» ухил робить той неправильний висновок, що в СРСР неможливо взагалі побудувати соціалізм, що з селянством нічого не вийде, що ідея союзу робітничого класу і селянства є віджила ідея, що коли не приспіє допомога з боку перемігшої революції на Заході, то диктатура пролетаріату в СРСР повинна упасти або переродитися, що коли не буде прийнятий фантастичний план надіндустріалізації, здійснюваний хоча б ціною розколу з селянством, то треба вважати, що справа соціалізму в СРСР загинула.

Звідси авантюризм в політиці «лівого» ухилу. Звідси «надлюдські» стрибки в політиці.

Безсумнівно, що перемога «лівого» ухилу в нашій партії привела б до відриву робітничого класу від його селянської бази, до відриву авангарду робітничого класу від решти робітничої маси,—отже, до поразки пролетаріату і до полегшення умов для відновлення капіталізму.

Як бачите, обидві ці небезпеки, і «ліва» і права, обидва ці ухили від ленінської лінії, і правий і «лівий», ведуть до одного й того самого результату, хоч і з різних кінців.

Яка з цих небезпек гірша? Я думаю, що обидві гірші.

Різниця між цими ухилами з точки зору успішної боротьби з ними полягає в тому, що небезпека «лівого» ухилу більш ясна в даний момент для партії, ніж небезпека правого ухилу. Та обставина, що з «лівим» ухилом іде у нас посилена боротьба ось уже кілька років, ця обставина, звичайно, не могла пройти даром для партії. Ясно, що партія за роки боротьби з «лівим», троцькістським ухилом навчилася багато чого і її вже нелегко одурити «лівими» фразами.

Щодо правої небезпеки, яка існувала й раніш і яка тепер виступає більш випукло внаслідок посилення дрібнобуржуазної стихії в зв'язку із заготівельною кризою минулого року, то вона, я думаю, не така ясна для певних верств нашої партії. Через це завдання полягає в тому, щоб, не ослабляючи ні на йоту боротьби з «лівою», троцькістською небезпекою, зробити наголос на боротьбі з правим ухилом

і вжити всіх заходів до того, щоб небезпека цього ухилу стала для партії такою ж ясною, як ясна для неї троцькістська небезпека.

Питання про правий ухил стояло б у нас, може, не так гостро, як воно стоїть тепер, якби воно не було зв'язане з питанням **про труднощі** нашого розвитку. Але в тім-то й справа, що наявність правого ухилу ускладнює труднощі нашого розвитку і гальмує справу подолання цих труднощів. І саме через те, що права небезпека утруднює боротьбу за подолання труднощів, саме через це питання про подолання правої небезпеки набирає для нас особливо важливого значення.

Два слова про характер наших труднощів. Слід мати на увазі, що наші труднощі аж ніяк не можна вважати труднощами застою або занепаду. Бувають труднощі при занепаді господарства або при його застої, причому люди стараються зробити менш болісним застій або менш глибоким занепад господарства. Наші труднощі не мають нічого спільного з такими труднощами. Характерна риса наших труднощів полягає в тому, що вони є труднощі **піднесення**, труднощі росту. Коли у нас говорять про труднощі, мова йде звичайно про те, на скільки процентів **піднести** промисловість, на скільки процентів **збільшити** посівні площі, на скільки пудів **піднести** врожайність і т. д. і т. д. І саме через те, що наші труднощі є труднощі піднесення, а не занепаду або застою, саме через це вони не повинні являти для партії чогось особливо небезпечного.

Але труднощі є все ж труднощами. І тому що для подолання труднощів необхідне напруження всіх

сил, необхідні твердість і витримка, а твердості і витримки не у всякого вистачає, може, через те, що є втома і надірваність, або через те, що воліють жити спокійніше, без боротьби і хвилювань,—то саме тут і починаються вагання і хитання, повороти в сторону лінії найменшого опору, розмови про зниження темпу розвитку індустрії, про полегкості для капіталістичних елементів, про заперечення колгоспів і радгоспів і взагалі всього того, що виходить за межі звичайної і спокійної обстановки повсякденної роботи.

Але ми не можемо просуватися вперед, не переборюючи труднощів, які стоять перед нами. А щоб подолати труднощі, треба, насамперед, побороти праву небезпеку, треба, насамперед, подолати правий ухил, який гальмує справу боротьби з труднощами і намагається підірвати волю нашої партії до боротьби за подолання труднощів.

Мова йде, звичайно, про справжню, а не про словесну, паперову боротьбу з правим ухилом. У нас є в партії люди, які не від того, щоб проголошувати, для очистки совісті, боротьбу з правою небезпекою, на зразок того, як попи проголошують іноді «алілуйя, алілуйя», але не вживають ніяких, абсолютно ніяких практичних заходів до того, щоб поставити боротьбу з правим ухилом на тверду ногу і подолати його, цей самий ухил, на ділі. Така течія називається у нас **примиренською** течією щодо правого, відкрито опортуністичного ухилу. Неважко зрозуміти, що боротьба з такого роду примиренством є складовою частиною загальної боротьби з правим ухилом, з правою небезпекою. Бо неможливо

подолати правий, опортуністичний ухил, не ведучи систематичної боротьби з примиренством, яке ховає під своє крильце опортуністів.

Питання про носіїв правого ухилу становить безсумнівний інтерес, хоч воно й не вирішує справи. Ми мали нагоди зіткнутися з носіями правої небезпеки в низових організаціях нашої партії під час хлібозаготівельної кризи в минулому році, коли цілий ряд комуністів у волостях і селах виступав проти політики партії, ведучи справу на змичку з куркульськими елементами. Ви знаєте, що такого роду елементи були у нас вичищені з партії весною цього року, про що спеціально згадується у відомому документі ЦК нашої партії в лютому цього року.

Але було б неправильно сказати, що таких елементів не лишилося у нас в партії. Якщо піднятися вище, до повітових, губернських парторганізацій, і покопатися добре в радянському і кооперативному апараті, то ви без труда могли б знайти тут носіїв правої небезпеки і примиренства з нею. Відомі є «листи», «заяви» та інші документи ряду працівників нашого партійного і радянського апарату, де тяга до правого ухилу виявилась з усією виразністю. Ви знаєте, що про ці листи і документи згадувалося в стенограмі липневого пленуму ЦК.

Якщо піднятися ще вище і поставити питання про членів ЦК, то треба визнати, що і в складі ЦК є деякі, правда, зовсім незначні, елементи примиренського ставлення до правої небезпеки. Стенограма липневого пленуму ЦК є прямим тому доказом.

Ну, а як в Політбюро? Чи є в Політбюро які-небудь ухили? В Політбюро нема у нас ні правих,

ні «лівих», ні примиренців з ними. Це треба сказати тут з усією категоричністю. Пора кинути плітки, поширювані недоброзичливцями партії і всякого роду опозиціонерами, про наявність правого ухилу або примиренського ставлення до нього в Політбюро нашого ЦК.

Чи були вагання і хитання в московській організації або в її верхівці, в Московському комітеті? Так, були. Безглуздям було б тепер твердити, що не було там хитань, вагань. Щиросерда промова Пенькова є прямим тому доказом. Пеньков не остання людина в московській організації і в Московському комітеті. Ви чули, що він прямо і відкрито визнав свої помилки по цілому ряду найважливіших питань нашої партійної політики. Це не значить, звичайно, що Московський комітет в цілому проявляв вагання. Ні, не значить. Такий документ, як звернення Московського комітету до членів московської організації в жовтні цього року, незаперечно говорить про те, що Московському комітетові вдалося подолати вагання деяких своїх членів. Я не сумніваюсь, що керівному ядру Московського комітету вдасться остаточно виправити становище.

Деякі товариші невдоволені тим, що в цю справу втрутилися районні організації, поставивши питання про ліквідацію помилок і вагань тих чи інших керівників московської організації. Я не знаю, чим можна виправдати таке невдоволення. Що може бути поганого в тому, що районні активи московської організації піднесли свій голос, зажадавши ліквідації помилок і вагань? Хіба наша робота не йде під знаком самокритики знизу? Хіба це не факт, що самокритика підносить активність партійних і взагалі

пролетарських низів? Що ж тут поганого або небезпечного, коли районні активи показали себе на висоті становища?

Чи правильно зробив ЦК, втрутившись в цю справу? Я думаю, що ЦК зробив правильно. Берзін думає, що ЦК чинить круто, ставлячи питання про зміну одного з районних керівників, проти якого піднялась районна організація. Це зовсім невірно. Я міг би нагадати Берзіну про деякі епізоди 1919 або 1920 року, коли деякі члени ЦК, що допустили деякі, я думаю, не дуже серйозні, помилки щодо партійної лінії, були, за пропозицією Леніна, належно покарані, причому один з них був відряджений до Туркестану, а другий мало не поплатився виключенням із складу ЦК.

Чи мав рацію Ленін, роблячи так? Я думаю, що він мав цілковиту рацію. В ЦК тоді становище було не таке, як тепер. Половина ЦК йшла тоді за Троцьким, а в самому ЦК не було стійкого становища. Нині ЦК чинить незрівнянно м'якше. Чому? Може, ми хочемо бути добрішими за Леніна? Ні, не в цьому справа. Справа в тому, що становище ЦК тепер більш стійке, ніж тоді, і ЦК має тепер можливість вчинити м'якше.

Не має рації і Сахаров, твердячи, що ЦК спізнився з своїм втручанням. Не має рації, бо він, очевидно, не знає, що втручання ЦК почалося, власне кажучи, з лютого місяця цього року. Сахаров може переконатися в цьому, якщо він має бажання. Правда, втручання ЦК не дало відразу позитивних результатів. Але дивно було б обвинувачувати в цьому ЦК.

Висновки:

1) права небезпека являє собою серйозну небезпеку в нашій партії, бо вона корениться в соціально-економічній обстановці нашої країни;

2) небезпека правого ухилу усугубляється наявністю труднощів, які неможливо перебороти, не переборюючи правого ухилу і примиренства з ним;

3) в московській організації були вагання і хитання, були елементи нестійкості;

4) ядро Московського комітету з допомогою ЦК і районних активів вжило всіх заходів до того, щоб вагання були ліквідовані;

5) не може бути сумнівів, що Московському комітетові вдасться перебороти помилки, які намітилися раніше;

6) завдання полягає в тому, щоб ліквідувати внутрішню боротьбу, згуртувати воєдино московську організацію і успішно провести перевибори осередків на базі розгорнутої самокритики. (Оплески.)

«Правда» № 247,
23 жовтня 1928 р.

ВІДПОВІДЬ ТОВ. Ш—У

Тов. Ш.!

Одержав Вашого листа і мушу сказати, що ніяк не можу погодитися з Вами.

1) З цитати Леніна ясно, що поки ми лишаємось дрібноселянською країною, небезпека реставрації капіталізму у нас існуватиме. Ви говорите, що цю думку Леніна «не можна застосовувати до нинішнього періоду в СРСР». Чому, постає питання? Хіба ми не лишаємося все ще дрібноселянською країною? **Звичайно, оскільки соціалістична промисловість у нас розвивається і колективні форми господарства починають прищеплюватись на селі, шанси на реставрацію капіталізму зменшуються. Це факт.** Але чи значить це, що ми вже перестали бути дрібноселянською країною? Чи значить це, що у нас соціалістичні форми розвинулись настільки, що СРСР не можна вже вважати дрібноселянською країною? Ясно, що не значить.

А що з цього випливає? З цього випливає лише одно—що небезпека реставрації капіталізму у нас існує. Як можна спорити проти цього очевидного факту?

2) Ви пишете мені в своєму листі: «Говорячи про правий і «лівий» ухил, у Вас вийшло так, що ми розходимось і з правими і з «лівими» тільки в питанні про темп індустріалізації. Питання ж про селянство у Вас в оцінці троцькістської позиції поставлене побіжно. Це породжує дуже нехороше тлумачення Вашої промови».

Цілком можливо, що промову мою* тлумачать по-різному. Це справа смаку. Але що думки, викладені у Вашому листі, не відповідають дійсності, — для мене це очевидно. Я прямо кажу в своїй промові, що правий ухил «недооцінює силу капіталізму» у нас, «не бачить небезпеки відновлення капіталізму», «не розуміє механіки класової боротьби» «і тому так легко йде на поступки капіталізмові». Я прямо кажу в своїй промові, що «перемога правого ухилу в нашій партії» «підняла б шанси на відновлення капіталізму в нашій країні». Ви, звичайно, зрозумієте, що мова йде тут не тільки про темп індустріалізації.

Що ж ще треба сказати про правий ухил, щоб задовольнити Вас?

Щодо «лівого», троцькістського ухилу, то я прямо кажу в своїй промові, що він заперечує можливість побудови соціалізму в нашій країні, заперечує ідею союзу робітничого класу і селянства і готовий провести свій фантастичний план індустріалізації ціною розколу з селянством. В моїй промові сказано (якщо Ви її читали), що «перемога «лівого» ухилу в нашій партії привела б до відриву робітничого класу від його селянської бази, до відриву авангарду робітничого класу від решти робітничої

* Див. цей том, стор. 220 — 236. *Ред.*

маси,—отже, до поразки пролетаріату і до полегшення умов для відновлення капіталізму». Ви, звичайно, зрозумієте, що мова йде тут не тільки про темп індустріалізації.

Я думаю, що тут сказано все основне, що взагалі говорилось у нас проти троцькізму.

Звичайно, про «лівий» ухил говориться в моїй промові менше, ніж про правий. Але це тому, що темою моєї промови було питання про правий ухил, що я й застерігаю на початку своєї промови і що цілком відповідає порядкові денному об'єднаного пленуму МК і МКК. Але одного не можна заперечувати, що, незважаючи на це, про троцькізм сказано в моїй промові все те основне, чим взагалі відрізняється троцькізм від ленінізму, з одного боку, і від правого ухилу, з другого.

Що ж ще треба сказати про троцькізм у промові, присвяченій правому ухилові, щоб задовольнити Вас?

3) Вас не задовольняє моя заява про те, що в Політбюро нема у нас ні правого, ні «лівого» ухилу або примиренства з ними. Чи мав я підстави робити таку заяву? Так, мав. Чому? Тому, що **під час прийняття в Політбюро тексту звернення ЦК до членів московської організації серед наявних членів Політбюро не знайшлось жодного голосу проти.** Чи добре це, чи погано? Я думаю, що добре. Чи можна не зважати на такий факт **при характеристиці Політбюро в жовтні 1928 року?** Ясно, що не можна.

З ком. привітом ***Й. Сталін***

27 жовтня 1928 р.

Друкується вперше

ЛЕНІНСЬКОМУ КОМСОМОЛОВІ

Привітання в день десятирічного ювілею ВЛКСМ

Привіт ленінському комсомолові в день його 10-річного ювілею!

Ленінський комсомол був і лищається молодим резервом нашої революції. Десятки й сотні тисяч кращих представників молодого робітничо-селянського покоління виховалися в лавах комсомолу, дістали революційне загартування і влилися в нашу партію, в наші Ради, в наші профспілки, в нашу Червону Армію, в наш Червоний Флот, в нашу кооперацію, в наші культурні організації—на зміну старій гвардії більшовиків.

Комсомолові удавалось це трудне завдання тому, що він вів свою роботу під керівництвом партії, він умів поєднувати в своїй діяльності навчання взагалі, ленінське навчання особливо, з повсякденною практичною роботою, він умів виховувати молоде покоління робітників і робітниць, селян і селянок в дусі інтернаціоналізму, він умів знайти спільну мову між старими і молодими ленінцями, між старою і молодою гвардією, він умів підпорядкувати всю свою роботу інтересам диктатури пролетаріату і перемоги соціалістичного будівництва.

Тільки тому вдалося комсомолові тримати високо прапор Леніна.

Будемо сподіватися, що комсомолові вдасться виконати й надалі свій обов'язок перед нашим і міжнародним пролетаріатом.

Двохмільйонному резервові нашої партії, ленінському комсомолові—привіт!

Хай живе комсомольське плем'я!

Й. Сталін

«Правда» № 252,
28 жовтня 1928 р.

ДО ДЕСЯТИРІЧЧЯ ПЕРШОГО З'ЇЗДУ РОБІТНИЦЬ І СЕЛЯНОК[57]

Братерський привіт робітницям і всім трудящим жінкам міста й села!

Бажаю їм успіху в боротьбі за знищення експлуатації, гніту, нерівності, темноти, некультурності!

Єдиним фронтом з усіма трудящими під керівництвом робітничого класу—вперед за знищення капіталізму, за зміцнення диктатури пролетаріату, за побудову нового, соціалістичного суспільства!

Й. Сталін

«Правда» № 267,
17 листопада 1928 р.

ПРО ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ І ПРО ПРАВИЙ УХИЛ У ВКП(б)

Промова на пленумі ЦК ВКП(б) [58]
19 листопада 1928 р.

Я говоритиму, товариші, в трьох основних питаннях, поставлених в тезах Політбюро.

В питанні про індустріалізацію країни і про те, що командуючим фактором у справі індустріалізації є розвиток виробництва засобів виробництва при забезпеченні якомога швидкого темпу цього розвитку.

Потім в питанні про те, що темп розвитку сільського господарства у нас надмірно відстає від темпу розвитку індустрії і що через це найпекучішим питанням сучасності в нашій внутрішній політиці є питання про сільське господарство і особливо питання про зернову проблему, питання про те, як підняти, реконструювати сільське господарство на базі нової техніки.

І, нарешті, третє питання—це питання про ухили від лінії партії, про боротьбу на два фронти і про те, що головною небезпекою в даний момент є у нас права небезпека, правий ухил.

I

ПИТАННЯ ПРО ТЕМП РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ

Вихідним пунктом наших тез є положення про те, що швидкий темп розвитку індустрії взагалі, виробництва засобів виробництва особливо, становить основне начало і ключ індустріалізації країни, основне начало і ключ перетворення всього нашого народного господарства на базі соціалістичного розвитку.

Але що значить швидкий темп розвитку індустрії? Це значить—більше капітальних вкладень у промисловість. А це веде до напруженості всіх наших планів, і бюджетного і позабюджетного. І дійсно, характерна риса наших контрольних цифр за останні три роки, за період реконструкції, полягає в тому, що вони складаються і здійснюються у нас під знаком напруженості. Чи візьмете наші контрольні цифри, чи переглянете наші бюджетні накреслення, чи порозмовляєте з нашими партійними товаришами—як з тими, що ведуть роботу по лінії партійних організацій, так і з тими, що керують нашим радянським, господарським і кооперативним будівництвом,—всюди і в усьому проступає одна характерна риса—напруженість наших планів.

Виникає питання, чи потрібна нам взагалі ця напруженість планів? Чи не можна обійтися без напруженості? Хіба не можна повести роботу повільнішим темпом, у більш «спокійній» обстановці? Чи не пояснюється взятий нами швидкий темп розвитку індустрії неспокійністю характеру членів Політбюро і Раднаркому?

Звичайно, ні! В Політбюро і Раднаркомі сидять люди тверезі й спокійні. Говорячи абстрактно, абстрагуючись від зовнішньої і внутрішньої обстановки, ми могли б, звичайно, вести діло повільнішим темпом. Але справа в тому, що, по-перше, не можна абстрагуватися від зовнішньої і внутрішньої обстановки і, по-друге, якщо виходити з обстановки, яка нас оточує, то не можна не визнати, що саме вона, ця обстановка, диктує нам швидкий темп розвитку нашої індустрії.

Дозвольте перейти до розгляду цієї обстановки, цих умов зовнішнього і внутрішнього порядку, які диктують нам швидкий темп розвитку індустрії.

Зовнішні умови. Ми прийшли до влади в країні, техніка якої є страшенно відсталою. Поряд з нечисленними великими промисловими одиницями, які більш-менш базуються на новій техніці, ми маємо сотні й тисячі фабрик і заводів, що їх техніка не витримує ніякої критики з точки зору сучасних досягнень. А тимчасом ми маємо навколо себе цілий ряд капіталістичних країн, у яких є значно більш розвинена і сучасна промислова техніка, ніж у нашої країни. Подивіться на капіталістичні країни, і ви побачите, що там техніка не тільки йде, але прямо біжить вперед, переганяючи старі форми промислової техніки. І ось виходить, що, з одного боку, ми маємо в нашій країні найпередовіший Радянський лад і найпередовішу владу в усьому світі, Радянську владу, з другого боку, ми маємо надмірно відсталу техніку промисловості, яка має становити базу соціалізму і Радянської влади. Чи думаєте ви, що можна добитися остаточної

перемоги соціалізму в нашій країні при наявності цієї суперечності?

Що треба зробити, щоб ліквідувати цю суперечність? Для цього необхідно добитися того, щоб догнати і перегнати передову техніку розвинених капіталістичних країн. Ми догнали і перегнали передові капіталістичні країни в розумінні встановлення нового політичного ладу, Радянського ладу. Це добре. Але цього мало. Для того, щоб добитися остаточної перемоги соціалізму в нашій країні, треба ще догнати і перегнати ці країни також в техніко-економічному відношенні. Або ми цього доб'емось, або нас затруть.

Це вірно не тільки з точки зору побудови соціалізму. Це вірно також з точки зору відстоювання незалежності нашої країни в обстановці капіталістичного оточення. Неможливо відстояти незалежність нашої країни, не маючи достатньої промислової бази для оборони. Неможливо створити таку промислову базу, не маючи найвищої техніки в промисловості.

Ось для чого потрібний нам і ось що диктує нам швидкий темп розвитку індустрії.

Техніко-економічна відсталість нашої країни не нами вигадана. Ця відсталість є вікова відсталість, передана нам у спадщину всією історією нашої країни. Вона, ця відсталість, відчувалася як зло і раніше, в період дореволюційний, і після, в період пореволюційний. Коли Петро Великий, маючи справу з більш розвиненими країнами на Заході, гарячково будував заводи й фабрики для постачання армії і посилення оборони країни, то це була своєрідна спроба вискочити з рамок відсталості. Проте цілком зрозуміло,

що ні один із старих класів, ні феодальна аристократія, ні буржуазія, не міг розв'язати завдання ліквідації відсталості нашої країни. Більше того, ці класи не тільки не могли розв'язати це завдання, але вони були нездатні навіть поставити його, це завдання, в скільки-небудь задовільній формі. Вікову відсталість нашої країни можна ліквідувати лише на базі успішного соціалістичного будівництва. А ліквідувати її може тільки пролетаріат, що збудував свою диктатуру і тримає в своїх руках керівництво країною.

Безглуздо було б утішати себе тим, що оскільки відсталість нашої країни не нами вигадана, а передана нам у спадщину всією історією нашої країни, то ми не можемо і не повинні відповідати за неї. Це невірно, товариші. Раз ми прийшли до влади і взяли на себе завдання перетворення країни на основі соціалізму, ми відповідаємо і повинні відповідати за все, і за погане і за добре. І саме тому, що ми відповідаємо за все, ми повинні ліквідувати нашу техніко-економічну відсталість. Ми повинні зробити це обов'язково, якщо справді хочемо догнати і перегнати передові капіталістичні країни. А зробити це можемо тільки ми, більшовики. І саме для того, щоб провести в життя це завдання, ми повинні систематично здійснювати швидкий темп розвитку нашої індустрії. А що ми вже здійснюємо швидкий темп розвитку індустрії, це бачать тепер усі.

Питання про те, щоб догнати і перегнати передові капіталістичні країни в техніко-економічному відношенні,— це питання не становить для нас, більшовиків, чогось нового або несподіваного. Це

питання ставилося у нас ще в 1917 році, в період перед Жовтневою революцією. Його ставив Ленін ще у вересні 1917 року, напередодні Жовтневої революції, в період імперіалістичної війни, у своїй брошурі «Загрожуюча катастрофа і як з нею боротися».

Ось що говорив Ленін з цього приводу:

«Революція зробила те, що за кілька місяців Росія щодо свого **політичного** ладу догнала передові країни. Але цього мало. Війна невблаганна, вона ставить питання з нещадною різкістю: або загинути, або догнати передові країни і перегнати їх також **і економічно...** Загинути, або на всіх парах рушити вперед. Так поставлене питання історією» (т. XXI, стор. 191).

Ось як круто ставив Ленін питання про ліквідацію нашої техніко-економічної відсталості.

Ленін писав усе це напередодні Жовтневої революції, в період до взяття влади пролетаріатом, коли у більшовиків не було ще ні влади, ні соціалізованої промисловості, ні широко розгалуженої сітки кооперації, що охоплює мільйони селянства, ні колгоспів, ні радгоспів. Тепер, коли ми вже маємо дещо істотне для того, щоб ліквідувати в корені нашу техніко-економічну відсталість, ми могли б перефразувати слова Леніна приміpно так:

«Ми догнали і **перегнали** передові капіталістичні країни в **політичному** відношенні, побудувавши диктатуру пролетаріату. Але цього мало. Ми повинні використати диктатуру пролетаріату, нашу соціалізовану промисловість, транспорт, кредитну систему і т. д., кооперацію, колгоспи, радгоспи і т. д. для того, щоб догнати і **перегнати** передові капіталістичні країни також **і економічно**».

Питання про швидкий темп розвитку індустрії не стояло б у нас так гостро, як стоїть воно тепер, коли б ми мали таку ж розвинену промисловість і таку ж розвинену техніку, як, скажемо, в Німеччині, коли б питома вага індустрії в усьому народному господарстві стояла у нас так само високо, як, наприклад, в Німеччині. **При цій умові** ми могли б розвивати індустрію менш швидким темпом, не боячись відстати від капіталістичних країн і знаючи, що ми можемо їх одним ударом перегнати. Але тоді у нас не було б тієї серйозної техніко-економічної відсталості, яка є тепер. В тім-то й справа, що ми стоїмо в цьому відношенні позаду Німеччини і ми далеко ще не догнали її в техніко-економічному відношенні.

Питання про швидкий темп розвитку індустрії не стояло б так гостро в тому разі, якби ми становили не **єдину** країну диктатури пролетаріату, а **одну з країн** пролетарської диктатури, якби ми мали пролетарську диктатуру не тільки в нашій країні, але і в інших, більш передових країнах, скажемо, в Німеччині і Франції.

При цій умові капіталістичне оточення не могло б становити для нас тієї серйозної небезпеки, яку воно становить тепер, питання про економічну самостійність нашої країни, природно, відійшло б на задній план, ми могли б включитися в систему більш розвинених пролетарських держав, ми могли б діставати від них машини для запліднення нашої промисловості і сільського господарства, постачаючи їм сировину і продовольчі продукти, ми могли б, отже, розвивати нашу індустрію менш швидким темпом.

Але ви знаєте добре, що ми не маємо ще цієї умови і ми все ще є **єдина** країна пролетарської диктатури, оточена капіталістичними країнами, що з них багато які стоять далеко попереду нас в техніко-економічному відношенні.

Ось чому питання про те, щоб догнати і перегнати економічно передові країни, Ленін ставив як питання життя і смерті нашого розвитку.

Такі є **зовнішні** умови, що диктують нам швидкий темп розвитку нашої індустрії.

Внутрішні умови. Але крім зовнішніх умов є ще внутрішні умови, які диктують швидкий темп розвитку нашої індустрії, як провідного начала всього нашого народного господарства. Я маю на увазі надмірну відсталість нашого землеробства, його техніки, його культури. Я маю на увазі наявність у нашій країні переважної більшості дрібних товаровиробників з їх роздробленим і зовсім відсталим виробництвом, в порівнянні з яким наша велика соціалістична промисловість виглядає як острів серед моря, острів, база якого розширяється з кожним днем, але який все ще становить острів серед моря.

У нас кажуть звичайно, що індустрія є провідне начало всього народного господарства, в тому числі й сільського господарства, що індустрія є той ключ, з допомогою якого можна перебудувати відстале і роздроблене землеробство на базі колективізму. Це цілком вірно. І від цього ми не повинні відступати ні на одну хвилину. Але треба пам'ятати і те, що коли індустрія є провідне начало, то сільське господарство становить базу розвитку індустрії і як ринок, що поглинає продукцію індустрії, і як постачальник

сировини і продовольства, і як джерело експортних резервів, потрібних для того, щоб ввезти устаткування для потреб народного господарства. Чи можна посувати вперед індустрію, залишаючи сільське господарство в умовах зовсім відсталої техніки, не забезпечуючи для індустрії сільськогосподарської бази, не реконструюючи сільське господарство і не підганяючи його до індустрії? Ні, не можна.

Звідси завдання—максимально забезпечити сільське господарство знаряддями і засобами виробництва, необхідними для того, щоб прискорити і посунути вперед справу його реконструкції на новій технічній базі. Але для того, щоб добитися здійснення цього завдання, необхідний швидкий темп розвитку нашої індустрії. Звичайно, реконструкція роздробленого і розпорошеного сільського господарства—справа незрівнянно трудніша, ніж реконструкція об'єднаної і централізованої соціалістичної промисловості. Але завдання це стоїть перед нами, і ми повинні його розв'язати. А розв'язати його неможливо інакше як на базі швидкого темпу розвитку промисловості.

Не можна без кінця, тобто на протязі надто довгого періоду часу, базувати Радянську владу і соціалістичне будівництво на двох **різних** основах, на основі найбільш великої і об'єднаної соціалістичної промисловості і на основі найбільш роздробленого і відсталого дрібнотоварного селянського господарства. Треба поступово, але систематично й наполегливо переводити сільське господарство на нову технічну базу, на базу великого виробництва, підтягуючи його до соціалістичної промисловості. Або ми це завдання розв'яжемо,—і тоді остаточна перемога

соціалізму в нашій країні забезпечена, або ми від нього відійдемо, завдання цього не розв'яжемо,—і тоді повернення до капіталізму може стати неминучим.

Ось що говорить з цього приводу Ленін:

«Поки ми живемо в дрібноселянській країні, для капіталізму в Росії є міцніша економічна база, ніж для комунізму. Це треба запам'ятати. Кожен, хто уважно спостерігав життя села, в порівнянні з життям міста, знає, що ми коренів капіталізму не вирвали і фундамент, основу у внутрішнього ворога не підірвали. Останній держиться на дрібному господарстві, і щоб підірвати його, є один засіб — перевести господарство країни, в тому числі й землеробство, на нову технічну базу, на технічну базу сучасного великого виробництва. Такою базою є тільки електрика. Комунізм — це є Радянська влада плюс електрифікація всієї країни» (т. XXVI, стор. 46).

Як бачите, під електрифікацією країни Ленін розуміє не ізольоване побудування окремих електростанцій, а поступове «переведення господарства країни, **в тому числі й землеробства***, на нову технічну базу, на технічну базу сучасного великого виробництва», зв'язаного так чи інакше, прямо чи посередньо, з справою електрифікації.

Промову цю говорив Ленін на VIII з'їзді Рад у грудні 1920 року, перед самим запровадженням непу, коли він обгрунтовував так званий план електрифікації, тобто план Гоелро. Деякі товариші кажуть на цій підставі, що положення, висловлені в цій цитаті, не застосовні уже до нинішньої дійсності. Чому, постає питання? Тому, кажуть, що з того часу упливло багато води. Це, звичайно, вірно, що з того часу упливло багато води. Ми маємо тепер розвинену

* Курсив мій. **Й. Ст.**

соціалістичну промисловість, ми маємо колгоспи, як масове явище, ми маємо старі і нові радгоспи, ми маємо багату сітку розвинених кооперативних організацій, ми маємо прокатні пункти для обслуговування селянських господарств, ми застосовуємо тепер метод контрактації, як нову форму змички, і ми можемо пустити в хід усі ці і ряд інших підойм для того, щоб перевести поступово сільське господарство на базу нової техніки. Все це вірно. Але вірно також і те, що, незважаючи на все це, ми все ще лишаємося країною дрібноселянською, з переважанням дрібного виробництва. А це—основне. І поки це основне лишається, зберігає силу і теза Леніна про те, що «поки ми живемо в дрібноселянській країні, для капіталізму в Росії є міцніша економічна база, ніж для комунізму», що, значить, небезпека реставрації капіталізму є не пуста фраза.

Те саме говорить Ленін, але в різкішій формі, у своєму плані брошури «Про продподаток», написаному вже **після** запровадження непу (березень—квітень 1921 р.):

«**Якщо** електрифікація через 10—20 років, нітрохи не страшний індивідуалізм дрібного землероба і вільна торгівля **його** в місцевому обороті. **Якщо** не електрифікація, **все одно** неминуче повернення до капіталізму».

І далі там же:

«10—20 років правильних співвідносин з селянством і забезпечено перемогу у всесвітньому масштабі (навіть при затягуванні пролетарських революцій, які ростуть), інакше 20—40 років мук білогвардійського терору» (т. XXVI, стор. 313).

Ось як круто ставить питання Ленін: або електрифікація, тобто «переведення господарства країни, в

тому числі й землеробства, на нову технічну базу, на технічну базу сучасного великого виробництва», або повернення до капіталізму.

Ось як розуміє Ленін питання про «правильні співвідносини з селянством».

Справа тут не в тому, щоб ласкати селянина і в цьому бачити встановлення правильних співвідносин з ним, бо на ласці далеко не поїдеш, а справа в тому, щоб допомогти селянинові перевести своє господарство «на нову технічну базу, на технічну базу сучасного великого виробництва», бо в цьому основний шлях визволення селянства від злиднів.

А перевести господарство країни на нову технічну базу неможливо без швидкого темпу розвитку нашої індустрії і, насамперед, виробництва засобів виробництва.

Так стоїть справа з внутрішніми умовами, які диктують нам швидкий темп розвитку індустрії.

Ось на яких умовах зовнішнього і внутрішнього порядку грунтується напруженість контрольних цифр нашого народного господарства.

Ось де основа того, що наші господарські плани, і бюджетний і позабюджетний, проходять у нас під знаком напруженості, під знаком серйозних вкладень у справу капітального будівництва, які мають своєю метою зберегти швидкий темп розвитку індустрії.

Можуть запитати,—а де це сказано в тезах, в якому місці тез? (Голос: «Так, де це сказано?».) Про це в тезах говорить сума капітальних вкладень у промисловість на 1928/29 рік. Адже тези називаються у нас тезами про контрольні цифри. Так,

здається, товариші? (Голос: «Так».) Так от в цих тезах говориться, що ми вкладаємо в промисловість на капітальні роботи в 1928/29 році 1 650 млн. карбованців. Інакше кажучи, ми вкладаємо цього року в промисловість на 330 млн. карбованців більше, ніж у минулому році.

Виходить, таким чином, що ми не тільки темп розвитку індустрії зберігаємо, але робимо ще крок вперед, вкладаючи в промисловість більше, ніж у минулому році, тобто підіймаючи капітальні роботи в промисловості і абсолютно і відносно.

В цьому суть тез про контрольні цифри народного господарства. А деякі товариші якраз слона і не примітили. Критикували сяк і так у дрібницях тези про контрольні цифри, а найважливішого не помітили.

II

ЗЕРНОВА ПРОБЛЕМА

Я говорив досі про перше основне питання тез, про темп розвитку індустрії. Перейдемо тепер до другого основного питання, до питання про зернову проблему. Характерна риса тез полягає в тому, що вони роблять упор на проблемі розвитку сільського господарства взагалі, зернового господарства особливо. Чи правильна така настанова тез? Я думаю, що правильна. Ще на липневому пленумі говорилося, що найвужчим місцем у розвитку нашого народного господарства є **надмірна** відсталість сільського господарства взагалі, зернового господарства особливо.

Коли, говорячи про те, що у нас сільське господарство відстає від промисловості, скаржаться на цю обставину, це, звичайно, несерйозно. Сільське господарство завжди відставало і відставатиме від промисловості. Це особливо вірно в наших умовах, де промисловість максимально сконцентрована, а сільське господарство максимально розпорошене. Зрозуміло, що об'єднана промисловість розвиватиметься швидше, ніж розпорошене сільське господарство. Звідси, між іншим, і випливає провідна роль промисловості щодо сільського господарства. Тому звичайне відставання сільського господарства від промисловості не дає ще підстав для постановки проблеми про зерно.

Проблема сільського господарства і, зокрема, зернового господарства з'являється на сцену лише тоді, коли звичайне відставання сільського господарства від індустрії перетворюється в **надмірну** відсталість темпу його розвитку. Характерна риса нинішнього стану народного господарства полягає в тому, що ми маємо перед собою **надмірне** відставання темпу розвитку зернового господарства від темпу розвитку індустрії, як факт, при колосальному зростанні попиту на товарний хліб з боку ростущих міст і промислових пунктів. При цьому завдання полягає не в тому, щоб **знизити** темп розвитку індустрії до рівня розвитку зернового господарства (це переплутало б усе і повернуло б розвиток назад), а в тому, щоб підігнати розвиток зернового господарства до темпу розвитку індустрії і **підняти** темп розвитку зернового господарства до рівня, що забезпечує швидке просування вперед всього народного господарства, і промисловості, і землеробства.

Або ми розв'яжемо це завдання, і тим самим буде розв'язана зернова проблема, або ми його не розв'яжемо, і тоді неминучий розрив між соціалістичним містом і дрібноселянським селом.

Так стоїть у нас питання, товариші. Така є суть зернової проблеми.

Чи не значить це, що ми маємо тепер справу з «застоєм» в розвитку зернового господарства або навіть з його «деградацією»? Фрумкін саме так і ставить питання у своєму другому листі, який роздали ми сьогодні на його вимогу членам ЦК і ЦКК. Він прямо говорить в цьому листі, що ми маємо в сільському господарстві «застій». «Ми не можемо,— говорить він,—і не повинні писати в пресі про деградацію, але всередині партії ми не повинні приховувати, що це відставання рівнозначне деградації».

Чи правильне це твердження Фрумкіна? Звичайно, неправильне! Ми, члени Політбюро, зовсім не згодні з таким твердженням, а тези Політбюро в корені розходяться з подібним висвітленням питання про стан зернового господарства.

Справді, що таке деградація і в чому вона повинна виявитися в сільському господарстві? Вона повинна виявитись, очевидно, в русі сільського господарства назад, вниз, в русі від нових форм господарювання до старих, середньовічних його форм. Вона повинна виявитися в переході селянства, скажемо, від трипілля до переліжного господарства, від плуга і машин до сохи, від очищеного і чистосортного насіння до неочищеного і безпорідного насіння, від сучасної культури землеробства до нижчої культури і т. д. і т. п. Але хіба ми спостерігаємо тепер подібні факти?

Хіба невідомо всім і кожному, що селянство десятками й сотнями тисяч дворів переходить щороку від трипілля до чотири- і багатопілля, від безпорідного насіння до чистосортного насіння, від сохи до плуга і машин, від нижчої культури землеробства до вищої його культури? Яка ж це деградація?

Фрумкін любить взагалі хапати за фалди тих чи інших членів Політбюро для обгрунтування своєї точки зору. Цілком можливо, що він і в даному разі постарається схопити за фалди Бухаріна, щоб довести, що Бухарін говорить «те саме» у своїй статті «Замітки економіста». Але Бухарін говорить далеко не «те саме». Бухарін поставив у своїй статті абстрактне, теоретичне питання про можливість або про небезпеку деградації. Говорячи абстрактно, така постановка питання цілком можлива і закономірна. А що робить Фрумкін? Він перетворює абстрактне питання про можливість деградації у **факт** деградації сільського господарства. І це в нього називається аналізом стану зернового господарства! Чи не смішно це, товариші?

Добра була б Радянська влада, коли б вона привела сільське господарство до деградації на одинадцятому році свого існування! Та таку владу слід було б прогнати, а не підтримувати. І робітники давно прогнали б таку владу, коли б вона привела сільське господарство до деградації. Про деградацію співають нам усякого роду буржуазні специ, які сплять і бачать у сні, що сільське господарство деградує. Про деградацію співав нам один час Троцький. Я не сподівався, що Фрумкін стане на цей сумнівний шлях.

На чому будує Фрумкін своє твердження про деградацію? Насамперед, на тому, що в цьому році посівних площ під зерновими культурами виявилось у нас менше, ніж у минулому році. Чим пояснити цей факт? Може, політикою Радянської влади? Звичайно, ні. Пояснюється це загибеллю озимих у степовій смузі України і почасти на Північному Кавказі та посухою влітку цього року в тій же смузі України. Якби не було цих кліматичних несприятливих умов, від яких цілком і повністю залежить сільське господарство, ми мали б у цьому році посівних площ під зерновими культурами, принаймні, на мільйон десятин більше, ніж у минулому році.

Він будує, далі, своє твердження на тому, що ми маємо в цьому році валової продукції зерна лише трохи більше, ніж у минулому році (на 70 млн. пудів більше), а пшениці й жита мільйонів на 200 пудів менше. А чим пояснюється все це? Тими ж явищами посухи і загибелі озимих від заморозків. Якби не було цих несприятливих кліматичних умов, ми мали б валової продукції хліба в цьому році мільйонів на 300 пудів більше, ніж у минулому році. Як можна абстрагуватися від таких факторів, як посуха, заморозки і т. д., які мають вирішальне значення для врожаю у тих чи інших районах?

Ми ставимо тепер завдання розширити посівні площі на 7 процентів, підвищити врожайність на 3 проценти і збільшити валову продукцію зернових культур, здається, на 10 процентів. Не може бути сумнівів у тому, що ми вживемо усіх заходів до виконання цих завдань. Але не виключено, що, незважаючи на наші заходи, ми знов нарвемося на

частковий неврожай, на заморозки або посуху в тих чи інших районах, причому можливо, що ці обставини поведуть до певного зниження валової продукції зернових культур в порівнянні з нашими планами або навіть в порівнянні з валовою продукцією цього року. Чи означатиме це, що сільське господарство «деградує», що в цій «деградації» винна політика Радянської влади, що ми «позбавили» селянина господарського стимулу, що ми «відняли» у нього господарську перспективу?

Кілька років тому Троцький впадав в ту саму помилку, твердячи, що «дощик» не має значення для сільського господарства. Риков йому заперечував при підтримці величезної більшості членів ЦК. Тепер Фрумкін впадає в ту саму помилку, абстрагуючись від умов клімату, які мають вирішальне значення для сільського господарства, і намагаючись звалити все *на політику нашої партії*.

Які є шляхи й способи, необхідні для того, щоб підняти темп розвитку сільського господарства взагалі, зернового господарства особливо?

Таких шляхів або каналів є три:

а) піднесення врожайності і розширення посівних площ індивідуальних бідняцько-середняцьких господарств;

б) дальший розвиток колгоспів;

в) розширення старих і розвиток нових радгоспів.

Про це говорилося ще в резолюції липневого пленуму. Тези повторюють сказане на липневому пленумі, але ставлять питання конкретніше, дають йому цифровий вираз в розумінні певних вкладень

на цю справу. Фрумкін і тут знайшов привід причепитися. Він думає, що коли на першому місці ставиться індивідуальне господарство, а на другому і третьому—колгоспи й радгоспи, то це означає не що інше, як перемогу його точки зору. Це смішно, товариші. Зрозуміло, що коли підійти до справи з точки зору питомої ваги тих чи інших форм сільського господарства, то на перше місце треба поставити індивідуальне господарство, бо воно дає майже вшестеро більше товарного хліба, ніж колгоспи й радгоспи. Але якщо підійти до справи з точки зору типу господарства, з точки зору того, яка з форм господарства є *найближчою* нам, то на перше місце треба поставити колгоспи й радгоспи, які є вищим типом сільського господарства в порівнянні з індивідуальним селянським господарством. Невже ще треба доводити, що обидві точки зору однаково прийнятні для нас?

Що потрібне для того, щоб пішла у нас робота по всіх цих трьох каналах, щоб добитися практично підвищення темпу розвитку сільського господарства і, насамперед, зернового господарства?

Для цього треба, насамперед, повернути увагу наших партійних кадрів в сторону сільського господарства і загострити її на конкретних питаннях зернової проблеми. Треба кинути загальні фрази і балачки про сільське господарство **взагалі** і перейти, нарешті, до розроблення **практичних** заходів щодо піднесення зернового господарства відповідно до різноманітних умов різних районів. Пора перейти від слів до діла і зайнятися, нарешті, конкретним питанням про те, **як** підняти врожайність і розширити посівні площі

індивідуальних бідняцько-середняцьких господарств, **як** поліпшити і розвинути далі колгоспи й радгоспи, **як** організувати допомогу колгоспів і радгоспів селянам по лінії постачання їм кращого насіння, кращої породи худоби, **як** організувати допомогу селянам машинами та іншими знаряддями через прокатні пункти, **як** розширити й поліпшити справу контрактації і взагалі сільськогосподарської кооперації і т. д. і т. п. (Голос: «Це практицизм».) Такий практицизм нам абсолютно необхідний, бо без нього ми рискуємо втопити надзвичайно серйозну справу розв'язання зернової проблеми в пустій балаканині про сільське господарство взагалі.

ЦК поставив собі завданням організувати конкретні доповіді наших основних працівників по головних хлібних районах в Раднаркомі і в Політбюро в питаннях розвитку сільського господарства. На цьому пленумі ви маєте заслухати доповідь т. Андрєєва про шляхи розв'язання зернової проблеми на Північному Кавказі. Я думаю, що надалі нам доведеться заслухати по черзі такі ж доповіді від України, ЦЧО, Поволжя, Сибіру і т. д. Це абсолютно необхідно для того, щоб повернути увагу партії в сторону зернової проблеми і перевести, нарешті, наші партійні кадри на рейки конкретної постановки питань, зв'язаних із зерновою проблемою.

Треба, по-друге, добитись того, щоб наші партійні працівники на селі строго відрізняли у своїй практичній роботі середняків від куркулів, не валили їх в одну купу і не попадали по середнякові, коли треба бити куркуля. Пора, нарешті, ліквідувати ці, з дозволу сказати, помилки. Взяти, наприклад, питання

про індивідуальне оподаткування. У нас є постанова Політбюро і відповідний закон про індивідуальне оподаткування не більше 2—3 процентів дворів, тобто найбагатшої частини куркульства. А що робиться на ділі? Є цілий ряд районів, де оподатковують 10, 12, а то й більше процентів, зачіпаючи, таким чином, середняцьку частину селянства. Чи не пора покласти край цьому злочинові?

І от замість того, щоб намітити конкретні заходи до ліквідації цих і подібних їм неподобств, наші дорогі «критики» вправляються в словах, пропонуючи замінити слова «найбагатша частина куркулів» словами «наймiцніша частина куркулів» або «найбільш верхівкова частина куркулів». Неначе це не одно й те саме! Доведено, що куркулів у нас є близько 5 процентів. Доведено, що закон оподатковує в порядку індивідуального обкладання лише 2—3 проценти дворів, тобто найбагатшу частину куркулів. Доведено, що на практиці цей закон порушується в цілому ряді районів. А «критики», замість того, щоб намітити конкретні заходи до ліквідації цих явищ, розводять словесну критику, не бажаючи зрозуміти, що цим не міняється справа ні на йоту. Чисті начотчики! (Голос: «Пропонують оподаткувати індивідуально всіх куркулів».) Ну, тоді треба вимагати скасування закону про 2—3 процентне індивідуальне оподаткування. Тимчасом я не чув, щоб хтось вимагав скасування закону про індивідуальне оподаткування. Кажуть, що самовільне розширення індивідуального оподаткування має своєю метою поповнення місцевого бюджету. Але не можна поповнювати місцевий бюджет шляхом порушення закону, шляхом

порушення директиви партії. Партія у нас існує, вона ще не ліквідована. Радянська влада існує, вона ще не ліквідована. І коли невистачає коштів для місцевого бюджету, треба поставити питання про місцевий бюджет, а не порушувати закони, не касувати вказівок партії.

Треба, потім, розвинути далі стимулювання індивідуальних бідняцько-середняцьких господарств. Безсумнівно, що підвищення цін на хліб, яке вже відбулося, практичне проведення в життя революційної законності, практична допомога бідняцько-середняцьким господарствам в порядку контрактації і т. д. значно посилять господарський стимул селянина. Фрумкін думає, що ми убили або майже убили цей стимул, віднявши у селянина господарську перспективу. Це, звичайно, нісенітниця. Якщо це вірно, то тоді незрозуміло, на чому ж, власне, тримається змичка, союз робітничого класу і основних мас селянства? Не можна ж думати, що союз цей є моральний союз. Треба ж, нарешті, зрозуміти, що союз робітничого класу і селянства є союз з розрахунку, союз інтересів двох класів, класовий союз робітників і основних мас селянства, який має своєю метою взаємну вигоду. Зрозуміло, що коли б ми убили або майже убили господарський стимул селянства, позбавивши селян господарської перспективи, то у нас не було б змички, не було б союзу робітничого класу і селянства. Очевидно, що мова може йти тут не про «створення» чи «розв'язування» господарського стимулу бідняцько-середняцьких мас, а про те, щоб посилити цей стимул і розвинути його далі на взаємну вигоду робітничого класу і основних мас селянства.

Саме про це й говорять тези про контрольні цифри народного господарства.

Треба, нарешті, посилити постачання селу товарів. Я маю на увазі як споживчі товари, так і особливо товари виробничого характеру (машини, добрива і т. д.), які можуть піднести виробництво сільськогосподарських продуктів. Не можна сказати, щоб у цій галузі все було у нас гаразд. Ви знаєте, що явища товарного голоду далеко ще не ліквідовані і, можливо, не скоро будуть у нас ліквідовані. В деяких колах нашої партії існує ілюзія про те, що ми можемо тепер же ліквідувати товарний голод. Це, на жаль, невірно. Треба мати на увазі, що явища товарного голоду зв'язані, по-перше, з ростом добробуту робітників та селян і з колосальним ростом платоспроможного попиту на товари, виробництво яких зростає щороку, але які не покривають усього попиту, і, по-друге, з нинішнім періодом реконструкції промисловості.

Реконструкція промисловості означає пересування коштів з галузі виробництва засобів споживання в галузь виробництва засобів виробництва. Без цього не буває і не може бути серйозної реконструкції промисловості, особливо в наших, радянських умовах. Але що це значить? Це значить, що вкладаються гроші в будівництво нових підприємств, зростає кількість міст і нових споживачів, тоді як нові підприємства можуть дати нову масу товарів лише через 3—4 роки. Легко зрозуміти, що ця обставина не може сприяти справі ліквідації товарного голоду.

Чи значить це, що ми повинні скласти руки і визнати своє безсилля перед явищами товарного голоду?

Ні, не значить. Справа в тому, що ми можемо і повинні вжити конкретних заходів до того, щоб ослабити, упомірнити товарний голод. Це можна зробити і це ми повинні зробити тепер же. Для цього треба натиснути на посилення таких галузей промисловості, які зв'язані безпосередньо з піднесенням сільськогосподарського виробництва (Сталінградський тракторний завод, Ростовський сільмаш, Воронезький тріерний завод і т. д. і т. п.). Для цього треба, далі, посилити, в міру можливості, ті галузі промисловості, які зв'язані з збільшенням товарної маси дефіцитного характеру (сукно, скло, цвяхи і т. д.). І т. д. і т. п...

Кубяк говорив, що за контрольними цифрами народного господарства індивідуальному селянському господарству надається в цьому році менше коштів, ніж минулого року. Я думаю, що це невірно. Кубяк, очевидно, не рахує того, що в порядку контрактації ми надаємо селянам в цьому році близько 300 млн. карбованців кредиту (майже на 100 млн. більше, ніж у минулому році). Якщо врахувати цю обставину,— а її не можна не врахувати,—то виходить, що ми даємо в цьому році на розвиток індивідуального селянського господарства більше, ніж у минулому році. Щодо старих і нових радгоспів та колгоспів, то на цю справу вкладається цього року близько 300 млн. карбованців (більше, ніж у минулому році, мільйонів на 150).

Слід звернути особливу увагу на колгоспи, радгоспи і метод контрактації. Не можна розглядати ці речі всього лише як засіб посилення наших ресурсів по лінії товарного хліба. Вони є разом з тим **новою**

формою змички робітничого класу і основних мас селянства.

Про метод контрактації у нас вже говорилося досить, і я не буду багато говорити про це. Всякому зрозуміло, що метод масової контрактації полегшує справу об'єднання зусиль індивідуальних селянських господарств, вносить елемент сталості у взаємовідносини між державою і селянством і зміцнює, таким чином, змичку між містом і селом.

Я хотів би звернути вашу увагу на колгоспи і особливо радгоспи, як на підойми, що полегшують справу перетворення сільського господарства на базі нової техніки, роблять у селян революцію в головах і допомагають їм звільнитися від косності, від рутини. Поява тракторів, великих сільськогосподарських машин і тракторних колон у наших хлібних районах не може пройти даром для господарств околишніх селян. Допомога околишнім селянам насінням, машинами, тракторами безсумнівно буде оцінена селянством і врахована як ознака сили і могутності Радянської держави, яка старається вивести його на широкий шлях серйозного піднесення сільського господарства. Цієї обставини ми не враховували досі і, можливо, не враховуємо ще в достатній мірі. Але я думаю, що це є найголовніше з того, що дають і могли б дати в даний момент колгоспи й радгоспи в справі розв'язання зернової проблеми і зміцнення змички в нових її формах.

Такі загалом є ті шляхи і способи, по лінії яких повинна піти наша робота в справі розв'язання зернової проблеми.

III

ПРО БОРОТЬБУ З УХИЛАМИ І ПРИМИРЕНСТВОМ З НИМИ

Перейдемо тепер до третього основного питання наших тез, до питання про ухили від ленінської лінії.

Соціальна база ухилів—це факт переважання дрібного виробництва в нашій країні, факт виростання з дрібного виробництва капіталістичних елементів, факт оточення нашої партії дрібнобуржуазною стихією, нарешті, факт зараження цією стихією деяких ланок нашої партії.

Ось вам в основному соціальна база ухилів.

Всі вони, ці ухили, мають дрібнобуржуазний характер.

До чого зводиться правий ухил, що про нього головним чином іде тут мова? Куди він тягне? Він тягне по лінії пристосування до буржуазної ідеології, по лінії пристосування нашої політики до смаків і потреб «радянської» буржуазії.

Чим загрожує нам правий ухил, якщо він переможе в нашій партії? Це буде ідейний розгром нашої партії, розв'язування капіталістичних елементів, наростання шансів на реставрацію капіталізму або, як говорив Ленін, на «повернення до капіталізму».

Де головним чином гніздяться тенденції до правого ухилу? В наших радянських і господарських, кооперативних і професійних апаратах, а також в апараті партії, особливо в її низових сільських ланках.

Чи є у нас серед членів партії люди, які виражають правий ухил? Безумовно, є. Риков наводив приклад

з Шатуновським, який висловлювався проти будівництва Дніпробуду. Не може бути сумніву, що Шатуновський допустився правого ухилу, ухилу до відкритого опортунізму. Але я думаю все ж, що Шатуновський не є типовий для характеристики правого ухилу, для характеристики його фізіономії. Я думаю, що тут пальму першості треба віддати Фрумкіну. (Сміх.) Я маю на увазі його перший лист (червень 1928 р.) і потім його другий лист, розданий тут членам ЦК і ЦКК (листопад 1928 р.).

Розберемо обидва ці листи. Візьмемо «основні положення» першого листа.

1) **«Село, за винятком невеликої частини бідноти, настроєне проти нас».** Чи вірно це? Ясно, що невірно. Коли б це було вірно, то у нас не лишилося б навіть згадки від змички. Але ж від червня місяця (лист писано в червні) минуло вже майже півроку, і всякий, хто тільки не сліпий, бачить, що змичка робітничого класу і основних мас селянства залишається і міцнішає. Для чого пише Фрумкін цю недоладність? Для того, щоб полякати партію і зробити її поступливою щодо правого ухилу.

2) **«Настанова, взята останнім часом, привела основні маси середняка до безпросвітності, до безперспективності».** Чи вірно це? Зовсім невірно. Ясно, що коли б ми весною цього року мали господарську безпросвітність і безперспективність основних мас середняка, середняк не розширював би ярового клину в усіх головних районах хлібного виробництва. У нас бувають ярові посіви у квітні—травні. Ну, а лист Фрумкіна писано у червні. Хто є у нас, при Радянській владі, основним заготовлювачем хлібних продуктів?

Держава і зв'язана з нею кооперація. Ясно, що коли б середняцькі маси слабували на господарську безперспективність, коли б вони перебували в стані «розмички» з Радянською владою, вони не стали б розширювати яровий клин на догоду державі, як основному заготовлювачеві хліба. Фрумкін говорить явну недоладність. І тут Фрумкін старається полякати партію «страхіттями» безперспективності, щоб зробити її поступливою щодо його, Фрумкіна, точки зору.

3) **«Треба вернутися до XIV і до XV з'їздів».** Що XV з'їзд приплетений тут ні до ладу ні до прикладу, це не підлягає сумніву. Сіль тут не в XV з'їзді, а в лозунгу: назад до XIV з'їзду. А що це значить? Це значить відмовитись від «посилення наступу на куркуля» (див. резолюцію XV з'їзду). Кажу це не для того, щоб огудити XIV з'їзд. Кажу це до того, що своїм закликом вернутися до XIV з'їзду Фрумкін заперечує той крок вперед, який пройшла партія від XIV до XV з'їзду, і, заперечуючи цей крок вперед, він тягне партію назад. Липневий пленум ЦК обмірковував це питання. Він прямо заявив у своїй резолюції, що люди, які намагаються обминути рішення XV з'їзду—«розвивати далі наступ на куркульство»,—являють собою «вираз буржуазних тенденцій в нашій країні». Скажу прямо Фрумкіну, що коли Політбюро формулювало цей пункт резолюції липневого пленуму, воно мало на увазі Фрумкіна і його перший лист.

4) **«Максимальна допомога бідноті, що йде в колективи».** Максимальну допомогу бідноті, що йде в колективи або навіть тій, що не йде, ми завжди

подавали в міру сил і можливостей. В цьому немає нічого нового. Нове в рішеннях XV з'їзду в порівнянні з XIV з'їздом полягає не в цьому, а в тому, що XV з'їзд поставив всемірний розвиток колгоспного руху як одне з найважливіших завдань дня. Говорячи про максимальну допомогу бідноті, що йде в колективи, Фрумкін по суті справи відговорюється, відписується від завдання партії про всемірний розвиток колгоспного руху, яке поставлене XV з'їздом. По суті справи Фрумкін проти розгортання роботи щодо посилення соціалістичного сектора на селі по лінії колгоспів.

5) **«Не вести розширення радгоспів в ударному і надударному порядку».** Фрумкін не може не знати, що ми тільки *починаємо* вести серйозну роботу по розширенню старих радгоспів і утворенню нових. Фрумкін не може не знати, що ми даємо на цю справу значно менше коштів, ніж слід було б дати, якби у нас були для цього якісь резерви. Слова «в ударному і надударному порядку» наведено тут для того, щоб навести «жах» на людей і прикрити цим своє небажання скільки-небудь серйозного розширення радгоспів. Фрумкін по суті справи висловлюється тут проти посилення соціалістичного сектора на селі по лінії радгоспів.

Зберіть тепер усі ці положення Фрумкіна, і ви матимете букет, що характеризує правий ухил.

Перейдемо до другого листа Фрумкіна. Чим відрізняється другий лист від першого? Тим, що він усугубляє помилки першого листа. В першому говорилося про безперспективність середняцького господарства. А в другому говориться про «деградацію» сільського

господарства. В першому листі говорилося про те, щоб вернутися до XIV з'їзду в розумінні ослаблення наступу на куркуля. В другому ж листі говориться про те, що «ми не повинні перешкоджати виробництву куркульських господарств». В першому листі нічого не сказано про промисловість. А другий лист розвиває «нову» теорію про те, щоб давати менше на промислове будівництво. А втім, є два пункти, в яких обидва листи сходяться: щодо колгоспів і радгоспів—і там і тут Фрумкін висловлюється проти розгортання колгоспів і радгоспів. Ясно, що другий лист є усугублення помилок першого листа.

Про теорію «деградації» я вже говорив. Не може бути сумнівів, що ця теорія є вигадка буржуазних спеців, готових кричати про загибель Радянської влади. Фрумкін дав себе залякати буржуазним спецам, що туляться коло Наркомфіну, а тепер сам пробує полякати партію, бажаючи зробити її поступливою щодо правого ухилу. З приводу колгоспів і радгоспів теж говорили досить. Тому не варто повторювати сказане. Розгляньмо останні два пункти: про куркульське господарство і про капітальні вкладення в промисловість.

Про куркульське господарство. Фрумкін говорить, що **«ми не повинні перешкоджати виробництву куркульських господарств».** Що це значить? Це значить не перешкоджати куркулеві розвивати своє експлуататорське господарство. Але що значить не перешкоджати куркулеві розвивати своє експлуататорське господарство? Це значить розв'язати капіталізм на селі, дати йому волю, дати йому свободу. Виходить старий лозунг французьких лібералів: «лессе

фер, лессе пассе», тобто не перешкоджайте буржуазії робити своє діло, не перешкоджайте буржуазії посуватись вільно.

Цей лозунг виставляли старі французькі ліберали під час французької буржуазної революції, під час боротьби з феодальною владою, яка зв'язувала буржуазію і не давала їй розвиватися. Виходить, що ми повинні тепер перейти від **соціалістичного** лозунга — «дедалі зростаюче обмеження капіталістичних елементів» (див. тези про контрольні цифри) **до буржуазно-ліберального** лозунга — не зв'язувати розвитку капіталізму на селі. Що ж, невже ми думаємо перетворитися з більшовиків у буржуазних лібералів? Що може бути спільного між цим буржуазно-ліберальним лозунгом Фрумкіна і лінією партії?

(Фрумкін: «Тов. Сталін, читайте й інші пункти».) Я читаю весь пункт: «Ми не повинні перешкоджати виробництву і куркульських господарств, **борючись одночасно з їх кабальною експлуатацією»**. Що ж, шановний Фрумкін, невже ви думаєте, що друга половина фрази поліпшує справу, а не погіршує її? Що значить боротьба з кабальною експлуатацією? Адже лозунг боротьби з кабальною експлуатацією є лозунг буржуазної революції проти феодально-кріпосницьких чи напівфеодальних методів експлуатації. Ми цей лозунг дійсно виставляли, коли йшли на буржуазну революцію, роблячи різницю між кабальною формою експлуатації, яку прагнули ми ліквідувати, і некабальною, так званою «прогресивною» формою експлуатації, яку ми не могли тоді обмежувати і знищити, оскільки буржуазні порядки лишалися в силі. Але тоді ми йшли до

буржуазно-демократичної республіки. А тепер у нас, коли не помиляюся, революція соціалістична, яка держить курс і не може не держати курсу на знищення всіх форм експлуатації, в тому числі «прогресивних» форм експлуатації. Як же ви хочете, щоб ми від соціалістичної революції, яку розвиваємо і посуваємо вперед, повернулись назад і вернулися до лозунгів буржуазної революції? Як можна договоритися до такої нісенітниці?

Далі. Що значить не перешкоджати куркульському господарству? Це значить дати куркулеві волю. А що значить дати йому волю? Це значить дати йому владу. Коли буржуазні ліберали Франції вимагали від феодальної влади не перешкоджати буржуазії розвиватися, вони це висловлювали в конкретних вимогах про те, щоб дати буржуазії владу. І вони мали рацію. Щоб розвиватися як слід, буржуазія повинна мати владу. Отже, якщо бути послідовним, треба сказати: допустіть куркуля до влади. Бо треба ж це зрозуміти, що не можна не зв'язувати розвиток куркульського господарства, відбираючи у куркуля владу і зосереджуючи її в руках робітничого класу. Ось які висновки напрошуються при читанні другого листа Фрумкіна.

Про капітальне будівництво промисловості. При обговоренні контрольних цифр ми мали три цифри: ВРНГ вимагала 825 млн. карбованців, Держплан давав 750 млн. карбованців, а Наркомфін погоджувався дати лише 650 млн. карбованців. Яке рішення прийняв в цьому питанні ЦК нашої партії? Він визначив 800 млн. карбованців, тобто рівно на 150 млн. карбованців більше, ніж пропонував Наркомфін.

Те, що Наркомфін давав менше, в цьому немає, звичайно, нічого дивного: скупість Наркомфіну всім відома, він не може не бути скупим. Але справа тепер не в цьому. Справа в тому, що Фрумкін відстоює цифру 650 млн. карбованців не з скупості, а на підставі новоспеченої теорії «про можливості», твердячи в своєму другому листі і в спеціальній статті в друкованому органі Наркомфіну, що **ми напевно погіршимо справу нашого господарства, коли відпустимо ВРНГ на капітальне будівництво більше 650 млн. карбованців.** А що це значить? Це значить, що Фрумкін стоїть проти збереження нинішнього темпу розвитку індустрії, не розуміючи, очевидно, що зниження цього темпу дійсно погіршило б становище всього нашого народного господарства.

З'єднайте тепер ці два пункти в другому листі Фрумкіна, пункт про куркульське господарство і пункт про капітальне будівництво промисловості, додайте до цього теорію «деградації»,—і ви матимете фізіономію правого ухилу.

Ви хочете знати, що таке правий ухил і як він виглядає? Читайте обидва листи Фрумкіна, вивчайте їх і розумійте.

Так стоїть справа з фізіономією правого ухилу.

Але тези говорять не тільки про правий ухил. Вони говорять ще про так званий «лівий» ухил. Що таке «лівий» ухил? Чи є у нас дійсно так званий «лівий» ухил в партії? Чи є у нас в партії антисередняцькі тенденції, як говориться у нас в тезах, тенденції надіндустріалістські і т. д.? Так, є. До чого вони зводяться? Вони зводяться до ухилу до троцькізму. Ще липневий пленум говорив про це.

Я маю на увазі відому резолюцію липневого пленуму про хлібозаготівельну політику, де говориться про боротьбу на два фронти: проти тих, що тягнуть назад від XV з'їзду,—це праві,—і проти тих, що хочуть надзвичайні заходи перетворити в постійний курс партії,—це «ліві», тенденція до троцькізму.

Ясно, що елементи троцькізму і тенденція до троцькістської ідеології є у нас всередині партії. Здається, до чотирьох тисяч чоловік голосувало проти нашої платформи під час дискусії перед XV з'їздом партії. (Голос: «Десять тисяч».) Я думаю, що коли десять тисяч голосувало проти, то двічі по десять тисяч співчуваючих троцькізмові членів партії не голосувало зовсім, бо не прийшли на збори. Це ті самі троцькістські елементи, які не вийшли з партії і які, треба думати, не звільнилися ще від троцькістської ідеології. Крім того, я думаю, що частина троцькістів, яка відірвалася потім від троцькістської організації і вернулася в партію, не встигла ще розпрощатися з троцькістською ідеологією і теж, мабуть, не від того, щоб поширювати свої погляди серед членів партії. Нарешті, ми маємо факт деякого відродження троцькістської ідеології в деяких організаціях нашої партії. З'єднайте все це разом, і ви одержите всі необхідні елементи для того, щоб мати в партії ухил до троцькізму.

Воно й зрозуміло: не може бути, щоб при наявності дрібнобуржуазної стихії і при тисненні цієї стихії на нашу партію у нас не було троцькістських тенденцій в партії. Одно діло—кадри троцькістів арештувати або виключити з партії. Друге діло—з ідеологією троцькізму покінчити. Це буде трудніше.

І ми говоримо: де є правий ухил, там мусить бути і «лівий» ухил. «Лівий» ухил є тінь правого ухилу. Ленін говорив, маючи на увазі одзовістів, що «ліві» — ті самі меншовики, тільки навиворіт. Це цілком правильно. Те саме треба сказати про нинішніх «лівих». Люди, які ухиляються до троцькізму,—це по суті справи ті самі праві, тільки навиворіт, праві, що прикриваються «лівою» фразою.

Звідси боротьба на два фронти, і проти правого ухилу і проти «лівого» ухилу.

Можуть сказати: коли «лівий» ухил є по суті справи той самий правий опортуністичний ухил, то де ж між ними різниця і де тут власне два фронти? Справді, якщо перемога правих означає збільшення шансів на реставрацію капіталізму, а перемога «лівих» веде до тих же результатів, то яка між ними різниця і чому одних називають правими, других—«лівими»? І якщо є між ними різниця, то в чому вона полягає? Хіба це не вірно, що обидва ухили мають один соціальний корінь, обидва вони є дрібнобуржуазними ухилами? Хіба це не вірно, що обидва ці ухили в разі їх перемоги ведуть до тих самих результатів? В чому ж тоді різниця між ними?

Різниця полягає в тому, що платформи у них різні, вимоги різні, підхід і прийоми різні.

Якщо, наприклад, праві говорять: **«Не треба було будувати Дніпробуд»**, а «ліві», навпаки, заперечують: **«Що нам один Дніпробуд, подавайте нам щороку по Дніпробуду»** (сміх),—то треба визнати, що різниця, очевидно, є.

Якщо праві говорять: **«Не займай куркуля, дай йому вільно розвиватися»**, а «ліві», навпаки,

заперечують: **«Бий не тільки куркуля, але й середняка, бо він такий самий приватний власник, як і куркуль»**,—то треба визнати, що різниця, очевидно, є.

Якщо праві говорять: **«Настали труднощі, чи не пора спасувати»**, а «ліві», навпаки, заперечують: **«Щӧ нам труднощі, чхати нам на ваші труднощі,— летімо щодуху вперед»** (с м і х),—то треба визнати, що різниця, очевидно, є.

Ось вам картина специфічної платформи і специфічних прийомів «лівих». Цим, власне, і пояснюється, що «лівим» іноді вдається заманити до себе частину робітників з допомогою «лівих» тріскучих фраз і удавати з себе найрішучіших противників правих, хоч увесь світ знає, що соціальне коріння у них, у «лівих», те саме, що й у правих, і вони нерідко йдуть на угоду, на блок з правими для боротьби проти ленінської лінії.

Ось чому для нас, ленінців, обов'язкова боротьба на два фронти—як проти правого ухилу, так і проти «лівого» ухилу.

Але якщо троцькістська тенденція становить «лівий» ухил, чи не значить це, що «ліві» стоять лівіше ленінізму? Ні, не значить. Ленінізм є **найлівіша** (без лапок) течія у світовому робітничому русі. Ми, ленінці, входили в II Інтернаціонал до періоду початку імперіалістичної війни як крайня ліва фракція соціал-демократів. Ми не залишилися в II Інтернаціоналі і ми проповідували розкол у II Інтернаціоналі тому, що ми саме як крайня ліва фракція не хотіли жити в одній партії з дрібнобуржуазними зрадниками марксизму, з соціал-пацифістами і соціал-шовіністами.

Ця тактика і ця ідеологія лягли згодом в основу більшовицьких партій всього світу. У своїй партії ми, ленінці,—**єдині** ліві без лапок. Тому ми, ленінці, не «ліві» і не праві у своїй власній партії. Ми—партія марксистів-ленінців. І ми боремось у своїй партії не тільки з тими, кого ми називаємо відкрито опортуністичними ухильниками, але й з тими, які хочуть бути «лівішими» за марксизм, «лівішими» за ленінізм, прикриваючи «лівими», тріскучими фразами свою праву, опортуністичну природу.

Кожний зрозуміє, що коли людей, які не звільнилися ще від троцькістських тенденцій, називають «лівими», то це треба розуміти іронічно. Ленін називав «лівих комуністів» лівими, іноді в лапках, іноді без лапок. Але кожний зрозуміє, що лівими називав їх Ленін іронічно, підкреслюючи цим, що ліві вони тільки на словах, з видимості, а на ділі представляють дрібнобуржуазні праві тенденції.

Про яку лівизну (без лапок) троцькістських елементів може бути мова, коли вони вчора ще об'єднувалися в єдиному антиленінському блоці з відкрито опортуністичними елементами, змикаючись прямо й безпосередньо з антирадянськими верствами країни? Хіба це не факт, що ми вчора ще мали відкритий блок «лівих» і правих проти ленінської партії при безсумнівній підтримці цього блоку з боку буржуазних елементів? І хіба це не говорить про те, що вони, «ліві» і праві, не могли б об'єднатися в єдиному блоці, якби у них не було спільних соціальних коренів, якби вони не мали спільну опортуністичну природу? Блок троцькістів розпався рік тому. Частина правих, як-от Шатуновський, відійшла від

блоку. Значить, праві блокісти будуть виступати віднині саме як праві, а «ліві» будуть прикривати свою правизну «лівими» фразами. Але яка є гарантія, що «ліві» і праві не знайдуть знов одні одних? (Сміх.) Ясно, що тут немає і не може бути ніякої гарантії.

Але якщо ми стоїмо за лозунг боротьби на два фронти, чи не значить це, що ми тим самим проголошуємо необхідність **центризму** в нашій партії? Що значить боротьба на два фронти? Чи не є це центризм? Ви знаєте, що троцькісти саме так і зображають справу: є «ліві», це, мовляв, «ми»—троцькісти, «справжні ленінці»; є «праві», це—всі інші; є, нарешті, «центристи», які хитаються між «лівими» і правими. Чи можна вважати правильним такий погляд на нашу партію? Ясно, що не можна. Так можуть говорити лише люди, у яких змішалися всі поняття і які давно вже порвали з марксизмом. Так можуть говорити лише люди, які не бачать і не розуміють **принципіальної різниці** між партією соціал-демократичною довоєнного періоду, яка була партією **блоку** пролетарських і дрібнобуржуазних інтересів, і партією комуністичною, яка є **монолітна** партія революційного пролетаріату.

Центризм не можна розглядати, як просторове поняття: на одному місці сидять, скажемо, праві, на другому—«ліві», а посередині—центристи. Центризм є поняття політичне. Його ідеологія є ідеологія пристосування, ідеологія підпорядкування пролетарських інтересів інтересам дрібної буржуазії **в складі однієї спільної партії.** Ця ідеологія чужа і противна ленінізмові.

Центризм є явище природне для II Інтернаціоналу періоду довоєнного часу. Там були праві (більшість), були ліві (без лапок) і були центристи, вся політика яких полягала в тому, щоб підкрасити лівими фразами опортунізм правих і підкорити лівих правим.

В чому полягала тоді політика лівих, ядро яких становили більшовики? В рішучій боротьбі з центристами, в боротьбі за розкол з правими (особливо після початку імперіалістичної війни) і в організації нового революційного Інтернаціоналу з дійсно лівих, дійсно пролетарських елементів.

Чому могло тоді виникнути таке розміщення сил всередині II Інтернаціоналу і така політика більшовиків у ньому? Тому, що II Інтернаціонал був тоді партією **блоку** пролетарських і дрібнобуржуазних інтересів на догоду дрібнобуржуазним соціал-пацифістам, соціал-шовіністам. Тому, що більшовики не могли тоді не зосереджувати вогню проти центристів, які намагалися підкорити пролетарські елементи інтересам дрібної буржуазії. Тому, що більшовики повинні були тоді проповідувати ідею розколу, бо без цього пролетарі не могли б організувати свою власну монолітну революційно-марксистську партію.

Чи можна говорити, що в нашій комуністичній партії є таке саме розміщення сил і що в ній повинна практикуватися та сама політика, яку практикували більшовики в партіях II Інтернаціоналу періоду довоєнного часу? Ясно, що не можна. Не можна, бо це значило б не розуміти **принципіальної різниці** між соціал-демократією, як партією **блоку** пролетарських і дрібнобуржуазних елементів, і **монолітною**

комуністичною партією революційного пролетаріату. Там (у соціал-демократії) була одна класова підоснова партії. Тут (у комуністів) зовсім інша підоснова партії. Там (у соціал-демократії) центризм був природним явищем, бо партія блоку різнорідних інтересів не може обійтися без центристів, і більшовики повинні були вести лінію розколу. Тут (у комуністів) центризм є безпредметний і несумісний з ленінською партійністю, бо комуністична партія є **монолітна** партія пролетаріату, а не партія блоку різнорідних класових елементів.

І тому що пануючою силою нашої партії є найлівіша течія світового робітничого руху (ленінці), то політика розколу в нашій партії не має і не може мати ніякого виправдання з точки зору ленінізму. (Голос: «Розкол в партії можливий у нас чи ні?».) Справа йде не про можливість розколу, а про те, що політика розколу в нашій монолітній ленінській партії не може бути виправдана з точки зору ленінізму.

Хто не розуміє цієї принципіальної різниці, той іде врозріз з ленінізмом, той рве з ленінізмом.

Ось чому я думаю, що тільки люди, які збожеволіли і розгубили останні рештки марксизму, можуть серйозно твердити, що політика нашої партії, політика боротьби на два фронти, є політика центризму.

Ленін завжди вів боротьбу на два фронти в нашій партії як проти «лівих», так і проти явно меншовицьких ухилів. Продивіться брошуру Леніна «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», продивіться історію нашої партії, і ви зрозумієте, що наша партія росла

і міцніла в боротьбі з обома ухилами—і з правим і з «лівим». Боротьба з одзовістами і з «лівими» комуністами, з одного боку, боротьба з відкрито опортуністичним ухилом до Жовтневої революції, під час Жовтневої революції і після неї, з другого боку,— ось які фази пройшла наша партія у своєму розвитку. Усім відомі слова Леніна про те, що нам належить вести боротьбу *як з відкритим опортунізмом, так і з «лівими» доктринерами.*

Чи значить це, що Ленін був центристом, що він вів політику центризму? Ясно, що не значить.

Що ж собою являють в такому разі наші праві й «ліві» ухильники?

Щодо правого ухилу, то це, звичайно, не те, що опортунізм соціал-демократів довоєнного періоду. Ухил до опортунізму не є ще опортунізм. Ми знаємо, як Ленін роз'яснював у свій час поняття ухил. Ухил вправо—це щось таке, що ще не вилилося в опортунізм і що можна виправити. Тому не можна ототожнювати ухил вправо із закінченим опортунізмом.

Щодо «лівого» ухилу, то він являє щось прямо протилежне тому, що являли собою крайні ліві в II Інтернаціоналі довоєнного періоду, тобто більшовики. «Ліві» ухильники не тільки не ліві без лапок, вони *по суті справи* ті самі праві ухильники, з тією, однак, різницею, що несвідомо прикривають свою дійсну природу «лівими» фразами. Було б злочином проти партії не бачити всієї глибини різниці між «лівими» ухильниками і справжніми ленінцями, **єдиними** лівими (без лапок) в нашій партії. (Голос: «А легалізація ухилів?».) Якщо відкрита боротьба з

ухилами є легалізація, то треба визнати, що Ленін давно їх «легалізував».

Вони, ці ухильники, і праві і «ліві», рекрутуються з найрізноманітніших елементів непролетарських верств, елементів, які відображають тиснення дрібнобуржуазної стихії на партію і розклад окремих ланок партії. Частина вихідців з інших партій; люди з троцькістськими тенденціями в партії; уламки колишніх фракцій в партії; члени партії в державному, господарському, кооперативному, профспілковому апараті, які бюрократизуються (і обюрократилися) і змикаються з явно буржуазними елементами цих апаратів; заможні члени партії в наших сільських організаціях, які зростаються з куркульством, і т. д. і т. п.,—таке є поживне середовище ухилів від ленінської лінії. Ясно, що нічого справді лівого і ленінського не можуть сприйняти ці елементи. Вони можуть виплекати лише відкрито опортуністичний ухил, або так званий «лівий» ухил, що маскує свій опортунізм лівими фразами.

Ось чому боротьба на два фронти є єдино правильною політикою партії.

Далі. Чи правильно сказано в тезах, що **основним методом** боротьби з правим ухилом повинен бути у нас метод розгорнутої ідеологічної боротьби? Я думаю, що правильно. Добре було б згадати тут досвід боротьби з троцькізмом. З чого ми почали боротьбу з ним? Може, з організаційних висновків? Звичайно, ні! Ми почали її з ідеологічної боротьби. Вона велася у нас з 1918 року по 1925 рік. Уже в 1924 році наша партія і V конгрес Комінтерну ухвалили резолюцію про троцькізм, як про дрібнобур-

жуазний ухил. Однак Троцький сидів у нас і в ЦК і в Політбюро. Факт це чи ні? Факт. Значить, ми «терпіли» Троцького і троцькістів у складі ЦК. Чому ми допускали їх перебування у складі керівних органів партії? Тому, що троцькісти в той час, незважаючи на незгоди з партією, корилися рішенням ЦК і лишалися лояльними. Коли ми стали застосовувати в скільки-небудь широкому масштабі організаційні висновки? Тільки після того, коли троцькісти організувались у фракцію, утворили свій фракційний центр, перетворили свою фракцію в нову партію і почали кликати людей на антирадянські демонстрації.

Я думаю, що цим самим шляхом повинні ми піти в боротьбі з правим ухилом. Правий ухил не можна поки що розглядати, як щось таке, що оформилось і викристалізувалось, хоч він і посилюється в партії. Він тільки оформляється і кристалізується. Чи є у правих ухильників фракція? Я думаю, що нема. Чи можна сказати, що вони не коряться рішенням нашої партії? Я думаю, що у нас немає ще підстав обвинувачувати їх у цьому. Чи можна говорити, що праві ухильники обов'язково зорганізуються в свою фракцію? Я в цьому сумніваюся. Звідси висновок: основним методом боротьби з правим ухилом повинен бути у нас **на даній стадії** метод розгорнутої ідеологічної боротьби. Це тим більш правильно, що серед деяких членів нашої партії є зворотна тенденція—почати боротьбу з правим ухилом не з ідеологічної боротьби, а з організаційних висновків. Вони прямо кажуть: ти дай нам правих чоловік так з 10 чи 20, ми їх розклюємо вмить і покінчимо таким чином з правим ухилом. Я думаю, товариші, що такі

настрої неправильні і небезпечні. Саме для того, щоб не пливти по таких настроях, а поставити боротьбу з правим ухилом на правильні рейки, саме тому треба сказати ясно й рішуче, що основним методом нашої боротьби з правим ухилом є **на даній стадії** боротьба ідеологічна.

Чи значить це, що ми виключаємо всякі організаційні висновки? Ні, не значить. Але це, безперечно, значить, що організаційні висновки повинні відігравати тут підрядну роль, і коли немає фактів порушення партійних рішень з боку правих ухильників, то ми не повинні їх викидати з тих чи інших керівних організацій і установ. (Голос: «А московська практика?».)

Я думаю, що серед московських керівних товаришів ми правих не мали. Там було неправильне ставлення до правих настроїв. Найскоріше можна сказати, що там була примиренська тенденція. Але я не можу сказати, що в Московському комітеті існував правий ухил. (Голос: «А організаційна боротьба була?».)

Організаційна боротьба була, хоч вона й займала підрядне місце. Вона була тому, що по Москві йдуть перевибори на базі самокритики і районні активи мають право усувати своїх секретарів. (Сміх.) (Голос: «Хіба перевибори секретарів у нас були оголошені?».) Перевиборів секретарів ніхто не забороняв. Існує червнева відозва ЦК, де прямо говориться про те, що розгортання самокритики може обернутися в пустий звук, якщо за низовими організаціями не буде забезпечене право усувати першого-ліпшого секретаря, перший-ліпший комітет. Що ви можете

заперечити проти такої відозви? (Голос: «До партконференції?».) Так, хоча б до партконференції.

Я бачу усмішку авгура на обличчях деяких товаришів. Це недобре, товариші. Я бачу, що у декого з вас є нестримне бажання скоріше познімати з постів тих чи інших виразників правого ухилу. Але це не розв'язання питання, дорогі товариші. Звичайно, зняти з постів легше, ніж повести широку й осмислену роз'яснювальну кампанію про правий ухил, про праву небезпеку і про боротьбу з нею. Але найлегше не можна розцінювати, як найкраще. Потрудіться-но організувати широку роз'яснювальну кампанію проти правої небезпеки, потрудіться не шкодувати на це часу, і тоді ви побачите, що чим ширша і глибша кампанія, тим гірше для правого ухилу. Ось чому я думаю, що центром нашої боротьби проти правого ухилу повинна бути боротьба ідеологічна.

Щодо Московського комітету, то я не знаю, що можна ще додати до того, що сказав на пленумі МК і МКК ВКП(б) Угланов у своєму заключному слові. Він прямо заявив:

«Якщо згадати трошки історію, згадати, як я в 1921 році в Ленінграді бився з Зінов'євим, то тоді «побоїще» було трохи більше. Тоді ми опинилися переможцями, бо мали рацію. Тепер нас побили, бо ми помилилися. На користь піде».

Виходить, що Угланов вів боротьбу тепер так само, як він вів у свій час боротьбу проти Зінов'єва. Проти кого ж, власне, він вів боротьбу останнім часом? Очевидно, проти політики ЦК. Проти кого ж ще? На якій же базі могла вестися ця боротьба? Очевидно на базі примиренства з правим ухилом.

Тому тези цілком правильно підкреслюють необхідність боротьби проти примиренства з ухилами від ленінської лінії, особливо ж проти примиренства з правим ухилом, як одне з чергових завдань нашої партії.

Нарешті, останнє питання. В тезах говориться про те, що ми повинні особливо підкреслити для даного часу необхідність боротьби з правим ухилом. Що це значить? Це значить, що права небезпека є в даний момент головною небезпекою в нашій партії. Боротьба з троцькістськими тенденціями, і притому боротьба зосереджена, йде у нас ось уже десяток років. Результатом цієї боротьби є розгром основних кадрів троцькізму. Не можна сказати, щоб боротьба з відкрито опортуністичним ухилом велася за останній час так само інтенсивно. А не велася вона особливо інтенсивно тому, що правий ухил перебуває у нас ще в періоді формування й кристалізації, посилюючись і наростаючи внаслідок посилення дрібнобуржуазної стихії, яка виросла в зв'язку з нашими хлібозаготівельними утрудненнями. Через це головний удар мусить бути спрямований проти правого ухилу.

Закінчуючи своє слово, я хотів би, товариші, відзначити ще один факт, про який тут не говорили і який має, по-моєму, немаловажне значення. Ми, члени Політбюро, запропонували вам свої тези про контрольні цифри. Я в своїй промові захищав ці тези, як безумовно правильні. Я не кажу про окремі поправки, які можуть бути внесені до цих тез. Але що в основному вони правильні і забезпечують нам правильне проведення ленінської лінії,—в цьому не може бути

ніякого сумніву. І от я повинен заявити вам, що ці тези прийняті нами в Політбюро одноголосно. Я думаю, що цей факт має деяке значення з огляду на ті чутки, які раз у раз поширюються в наших рядах усякими недоброзичливцями, противниками і ворогами нашої партії. Я маю на увазі чутки про те, що ніби у нас, в Політбюро, є правий ухил, «лівий» ухил, примиренство і чорт зна ще що. Нехай ці тези послужать ще одним, сотим чи сто першим доказом того, що ми всі в Політбюро одностайні.

Я б хотів, щоб цей пленум так само одностайно прийняв ці тези за основу. (Оплески.)

«Правда» № 273,
24 листопада 1928 р.

РОБІТНИКАМ «КАТУШКИ», РОБІТНИКАМ ЯРЦЕВСЬКОЇ ФАБРИКИ СМОЛЕНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ[59]

Вітаю ваше починання в справі організації змагання на краще проведення виборної кампанії до Рад.

Вибори до Рад—органів диктатури робітничого класу—повинні бути кровною справою самих робітників.

Ваша участь у виборній кампанії не вичерпується тим, щоб належно, по-більшовицькому провести вибори у себе в місті, до міських Рад.

Більш трудним, але не менш потрібним завданням є завдання взяти безпосередню участь у проведенні виборної кампанії на селі. Результат виборів до Рад багато в чому залежатиме від того, наскільки робітничий клас міста, наймити, бідняки села візьмуть участь в кампанії, справлять свій вплив на її хід, поведуть за собою середняків, відтіснять на задній план куркулів і забезпечать, таким чином, керівництво робітничого класу на селі. Тому велике значення матиме початий вами мітинг-перекличка, що піднімає робітників до широкої участі у виборній кампанії.

Бажаю вам успіху.

Й. Сталін

«Правда» № 274,
25 листопада 1928 р.

РОБІТНИКАМ ЗАВОДУ «КРАСНЫЙ ПРОФИНТЕРН»

м. Бежиця

Братерський привіт робітникам заводу «Красный Профинтерн». Вітаю вас з прийняттям виклику робітників «Катушки» і Ярцевської фабрики. Бажаю успіху в проведенні кампанії перевиборів Рад. Прошу вибачення, що не маю змоги приїхати до вас на завод.

Й. Сталін

29 листопада 1928 р.

«Правда» № 278,
30 листопада 1928 р.

ДО ДЕСЯТИРІЧЧЯ ВІЙСЬКОВОЇ АКАДЕМІЇ РСЧА ІМЕНІ ФРУНЗЕ

Сердечний привіт Військовій Академії імені Фрунзе в день її десятирічного ювілею.

Бажаю їй успіху і дальшого процвітання.

Сталін

«Правда» № 286,
9 грудня 1928 р.

ПРО ПРАВУ НЕБЕЗПЕКУ В НІМЕЦЬКІЙ КОМПАРТІЇ

Промова на засіданні Президії ВККІ 19 грудня 1928 р.

Товариші! З огляду на те, що тов. Молотов уже виклав тут точку зору делегації ВКП(б), мені доведеться сказати лише кілька слів. Я думаю торкнутися трьох питань, що виявилися в процесі дебатів, та й то злегка.

Ці питання: проблема капіталістичної стабілізації, проблема класових боїв пролетаріату в зв'язку з розхитуваною стабілізацією і проблема німецької компартії.

Я повинен з жалем констатувати, що по всіх цих трьох питаннях Ембер-Дро і Серра,—обидва вони попали в болото полохливого опортунізму. Правда, Ембер-Дро висловився поки що лише в питаннях формальних. Але я маю на увазі його принципіальну промову на засіданні Політсекретаріату ВККІ, де обговорювалося питання про правих і примиренців в німецькій компартії. Я думаю, що саме ця промова і є ідеологічною основою тієї позиції, яку зайняла на цьому засіданні меншість Президії ВККІ. Тому не можна обминути мовчанням принципіальну промову Ембер-Дро на засіданні Політсекретаріату ВККІ.

Я говорив, що Ембер-Дро і Серра попали в болото полохливого опортунізму. Що це значить? Це значить, що, крім опортунізму відкритого, існує ще опортунізм прикритий, який боїться показати своє справжнє лице. Са́ме це і є опортунізм примиренства щодо правого ухилу. Примиренство є полохливий опортунізм. Я повинен, повторюю, з жалем констатувати, що обидва наші товариші попали в болото полохливого опортунізму.

Дозвольте продемонструвати це на кількох фактах.

I

ПРОБЛЕМА КАПІТАЛІСТИЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ

Комінтерн виходить з того, що нинішня капіталістична стабілізація є стабілізація тимчасова, нетривка, хитка, гнила, яка все більше розхитуватиметься в ході дальшого розвитку капіталістичної кризи.

Це нітрохи не суперечить тому загальновідомому фактові, що капіталістична техніка і раціоналізація ростуть. Більше того, саме на базі цього росту розгортається внутрішня гнилість і неспроможність стабілізації.

А що сказав нам Ембер-Дро у своїй промові на Політсекретаріаті ВККІ? Він начисто заперечує там хиткість і нетривкість стабілізації. Він прямо заявляє у своїй промові, що «VI Всесвітній Конгрес фактично засудив загальне розпливчате формулювання—гнилої, хиткої і т. д. стабілізації». Він прямо заявляє, що у відомій тезі VI конгресу про третій період нема ні слова про хиткість стабілізації. Чи можна вважати

правильним це твердження Ембер-Дро? Ні, не можна. Не можна, бо VI конгрес Комінтерну твердить щось прямо протилежне тому, про що говорить у своїй промові Ембер-Дро. VI конгрес Комінтерну в абзаці про третій період прямо говорить, що

«цей період (тобто третій період. **Й. С.**) неминуче веде через дальший розвиток суперечностей капіталістичної стабілізації **до дальшого розхитування** * капіталістичної стабілізації і до різкого загострення загальної кризи капіталізму» [60].

Зверніть увагу—«дальше розхитування стабілізації»... Що це значить? Це значить, що стабілізація вже тепер хитка і нетривка, що вона в умовах третього періоду буде далі розхитуватися. А Ембер-Дро дозволяє собі глузувати з усіх тих, в тому числі і з німецької компартії, хто заявляє про хиткість і гнилість стабілізації, хто заявляє про те, що нинішня боротьба робітничого класу підточує і розкладає капіталістичну стабілізацію. З кого глузує Ембер-Дро? Ясно, що з рішень VI конгресу.

Виходить, що Ембер-Дро, удаючи, ніби захищає рішення VI конгресу Комінтерну, **ревізує** на ділі ці рішення, скочуючись, таким чином, до опортуністичного розуміння стабілізації.

Так стоїть справа з формальною стороною питання.

Перейдемо тепер до розгляду питання по суті. Якщо не можна назвати нинішню стабілізацію ні хиткою, ні гнилою, ні нетривкою, то яка ж вона кінець кінцем? Лишається одно—визнати її тривкою і в усякому разі міцніючою стабілізацією. Та коли ми маємо справу з міцніючою стабілізацією капіталізму, то до чого зводиться тоді так звана дедалі гостріша

* Курсив мій. **Й. Ст.**

і глибша криза світового капіталізму? Чи не ясно, що для поглиблення капіталістичної кризи не залишається тут місця? Чи не ясно, що Ембер-Дро заплутався у своїх же власних суперечностях?

Далі. Ленін говорив, що розвиток капіталізму в умовах імперіалізму являє собою двобічний процес: ріст капіталізму в деяких країнах, з одного боку, **загнивання** капіталізму в інших країнах, з другого боку. Чи правильна ця теза Леніна? І, якщо вона правильна, чи не ясно, що капіталістична стабілізація не може не бути гнилою?

Нарешті, кілька слів про ряд всім відомих фактів.

Ми маємо такі факти, як запеклі сутички імперіалістичних груп за ринки збуту товарів, за ринки вивозу капіталу.

Ми маємо такі факти, як шалений ріст озброєнь в капіталістичних країнах, утворення нових воєнних союзів і явна підготовка до нових імперіалістичних воєн.

Ми маємо такі факти, як загострення суперечностей між двома гігантами імперіалізму, між Америкою і Англією, які намагаються втягти в свою орбіту всі інші держави.

Ми маємо, нарешті, такі факти, як існування Радянського Союзу, ріст і преуспівання Радянського Союзу в усіх галузях будівництва, і в галузі економічній, і в галузі культурно-політичній,—Радянського Союзу, саме існування якого, не кажучи вже про його ріст, розхитує і розкладає самі основи світового капіталізму.

Як можуть марксисти, ленінці, комуністи говорити після всього цього, що капіталістична стабілізація

не є хитка і гнила, що вона не розхитується самим ходом речей з кожним роком, з кожним днем?

Чи догадується Ембер-Дро, а слідом за ним і Серра, в яке болото вони попадають?

З цією помилкою зв'язані всі інші помилки Ембер-Дро і Серра.

II

ПРОБЛЕМА КЛАСОВИХ БОЇВ ПРОЛЕТАРІАТУ

Так само помилкова позиція Ембер-Дро в питанні про класові бої пролетаріату в капіталістичних країнах, про їх характер, про їх значення. З промови Ембер-Дро на засіданні Політсекретаріату виходить, що боротьба робітничого класу, його стихійні сутички з капіталістами мають в основному лише оборонний характер, що керівництво комуністичних партій цією боротьбою повинно здійснюватись лише в рамках існуючих реформістських профспілок.

Чи правильно це? Ні, неправильно. Твердити це — значить плентатися у хвості за подіями. Ембер-Дро забуває, що боротьба робітничого класу відбувається тепер на базі **розхитуваної** стабілізації, що бої робітничого класу мають нерідко характер зустрічних боїв, контрнаступу і прямого наступу на капіталістів. Ембер-Дро не бачить нічого нового в боях робітничого класу за останній період. Він не бачить таких фактів, як загальний лодзінський страйк, економічні страйки за поліпшення умов праці у Франції, Чехословаччині, Німеччині, могутня мобілізація пролетарських сил в Німеччині в боях проти локауту металістів і т. д. і т. п.

Про що говорять ці і подібні до них факти, про що вони сигналізують? Про те, що в надрах капіталістичних країн наростають передумови нового революційного піднесення робітничого руху. Це і є те нове, чого не бачать, не помічають Ембер-Дро і Серра і чого взагалі ніколи не помітять товариші, що звикли дивитися не вперед, а назад.

А що значить дивитися назад, а не вперед? Це значить плентатися у хвості за подіями, не бачити нового в подіях і бути захопленим зненацька. Це значить відмовитися від керівної ролі комуністичних партій в робітничому русі. Саме на цьому і зрізалось керівництво німецької компартії під час революції 1923 року. Отже, хто не хоче повторювати помилок 1923 року, той повинен будити думку комуністів і кликати їх вперед, той повинен готувати маси до боїв, що насуваються, той повинен вжити всіх заходів до того, щоб комуністичні партії не опинились у хвості подій і робітничий клас не був захоплений зненацька.

Дуже дивно, що Ембер-Дро і Серра забувають про це.

В період рурських боїв німецькі комуністи констатували відомий факт, що неорганізовані робітники виявились революційнішими, ніж організовані в профспілки. Ембер-Дро обурений цим і твердить, що цього не могло бути. Дивна річ! Чому не могло бути? В Рурі є близько мільйона робітників. З них організовано в профспілки близько двохсот тисяч. Профспілками керують бюрократи-реформісти, зв'язані всіма нитками з класом капіталістів. Що ж тут дивного, якщо неорганізовані робітники виявились

революційнішими за організованих? Та хіба могло бути інакше?

Я міг би розповісти вам з історії революційного руху в Росії факти більш «дивні». У нас нерідко бувало, що маси виявлялись революційнішими за своїх (деяких) комуністичних вождів. Це добре відомо всім російським більшовикам. Саме з цього і виходив Ленін, коли він говорив, що треба не тільки вчити маси, але і **вчитися у мас**. Треба дивуватися не з цих фактів, а з того, що Ембер-Дро не розуміє цих простих речей з галузі революційної практики.

Те саме треба сказати про Серра. Він не похваляє того, що німецькі комуністи в боротьбі за організацію локаутованих металістів вийшли за рамки існуючих профспілок і розхитали ці рамки. Він бачить в цьому порушення постанов IV конгресу Профінтерну [61]. Він запевняє, що Профінтерн вказав комуністам працювати тільки всередині профспілок. Це дурниця, товариші! Нічого подібного Профінтерн не вказував. Говорити так—це значить приректи компартію на роль пасивного глядача класових боїв пролетаріату. Говорити так—це значить поховати ідею керівної ролі компартії в робітничому русі.

Заслуга німецьких комуністів саме в тому і полягає, що вони не дали себе залякати базіканням про «профспілкові рамки» і переступили через ці рамки, організуючи боротьбу неорганізованих робітників проти волі профбюрократів. Заслуга німецьких комуністів саме в тому і полягає, що вони шукали і нащупали нові форми боротьби і організації неорганізованих робітників. Можливо, що вони наробили при цьому ряд неістотних помилок. Але нове діло

ніколи не обходиться без помилок. З того, що ми повинні вести роботу в реформістських профспілках, якщо тільки ці профспілки є масовими організаціями,—з цього зовсім не випливає, що ми повинні **обмежувати** свою масову роботу роботою в реформістських профспілках, що ми повинні стати рабами норм і вимог цих спілок. Якщо реформістське керівництво зростається з капіталізмом (див. резолюції VI конгресу Комінтерну і IV конгресу Профінтерну), а робітничий клас веде боротьбу проти капіталізму, то чи можна говорити, що боротьба робітничого класу, керованого компартією, може обійтися без певної ломки існуючих реформістських рамок профспілок? Ясно, що не можна говорити цього, не впадаючи в опортунізм. Отже, цілком можливо уявити таку обстановку, за якої може стати необхідним створення паралельних масових об'єднань робітничого класу, всупереч волі профспілкових бонз, які продалися капіталістам. Ми маємо вже таку обстановку в Америці. Цілком можливо, що до цього ж піде діло і в Німеччині.

III

ПРОБЛЕМА НІМЕЦЬКОЇ КОМПАРТІЇ

Бути чи не бути німецькій компартії, організованій і згуртованій, з внутрішньою залізною дисципліною,—так стоїть питання, товариші. Мова йде не тільки про правих або примиренців, а про саме існування німецької компартії. Існує німецька компартія. Але поряд і всередині німецької компартії існують дві сили, які розкладають партію зсередини

і створюють загрозу її існуванню. Це, по-перше, фракція правих, яка організує всередині компартії нову антиленінську партію із своїм центром, із своїми органами преси і ламає день у день її дисципліну. Це, по-друге, група примиренців, яка посилює своїми хитаннями фракцію правих.

Я не буду доводити, що фракція правих рве з марксизмом-ленінізмом і веде запеклу боротьбу проти Комінтерну. Це давно вже доведено. Я не буду також доводити, що група примиренців порушує відому постанову VI конгресу про систематичну боротьбу з правими. Це теж давно доведено. Мова йде тепер про те, що не можна далі терпіти таке становище в німецькій компартії. Мова йде про те, що терпіти далі такі «порядки», коли праві отруюють атмосферу соціал-демократичним ідейним мотлохом і ламають систематично елементарні основи партійної дисципліни, а примиренці ллють воду на млин правих,—це значить іти проти Комінтерну і порушувати елементарні вимоги марксизму-ленінізму.

Створилося таке становище (коли не гірше), яке мало місце у ВКП(б) в останню фазу боротьби з троцькізмом, коли партія і Комінтерн були змушені вигнати геть троцькістів із своїх рядів. Це бачать тепер усі. Цього не бачать, або удають, що не бачать, Ембер-Дро і Серра. Це значить, що вони готові підтримувати і правих і примиренців, хоч би ціною повного розкладу німецької компартії.

Виступаючи проти виключення правих, Ембер-Дро і Серра посилаються на відому постанову VI конгресу про те, що праві ухили повинні перемагатися в порядку ідеологічної боротьби. Це цілком

вірно. Але ці товариші забувають, що постанови VI конгресу зовсім не обмежують боротьбу комуністичних партій проти правої небезпеки заходами ідеологічного порядку. Говорячи про заходи ідеологічної боротьби з ухилами від ленінської лінії, VI конгрес Комінтерну у своїй резолюції на доповідь Бухаріна заявляє разом з тим, що

«це не тільки не виключає, але й передбачає **всебічне зміцнення залізної внутріпартійної дисципліни, безумовне підкорення** меншості більшості, **безумовне підкорення нижчих органів**, а так само і інших партійних **організацій** (**фракції в** парламенті, фракції в профспілках, преса і т. д.) **керівним партійним центрам**» * [62].

Дуже дивно, що Ембер-Дро і Серра забувають про цю тезу резолюції VI конгресу Комінтерну. Дуже дивно, що всі примиренці, і ті, хто вважає себе примиренцями, і ті, хто заперечує таке звання щодо себе, систематично забувають у своїх посиланнях на резолюцію VI конгресу про цю важливу тезу Комуністичного Інтернаціоналу.

Як бути, коли замість всебічного зміцнення залізної внутріпартійної дисципліни ми маємо в німецькій компартії кричущі факти найбезцеремоннішого порушення всякої дисципліни як з боку правих, так і, почасти, з боку деяких примиренців? Чи можна терпіти далі таке становище?

Як бути, коли замість безумовного підкорення нижчих органів, фракцій у профспілках і деяких органів партійної преси керівному партійному центрові ми маємо в німецькій компартії кричущі факти

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

найгрубішого порушення цієї вимоги VI конгресу Комінтерну з боку правих і почасти деяких примиренців?

Чи можна терпіти далі таке становище?

Вам відомі умови прийому в Комінтерн, затверджені на II конгресі[68]. Я говорю про 21 умову. В першому пункті цих умов сказано, що «періодична і неперіодична преса і всі партійні видавництва повинні бути **цілком підпорядковані Центральному Комітетові партії***, незалежно від того, чи є в даний момент партія в цілому легальною чи нелегальною». Ви знаєте, що права фракція має в своєму розпорядженні два друковані органи. Ви знаєте, що ці друковані органи не хочуть і чути про будь-яке підпорядкування Центральному Комітетові німецької компартії. Постає питання, чи можна терпіти далі таке неподобство?

В 12-му пункті 21 умови говориться про те, що партія повинна бути «організована найбільш централістично», що в ній повинна **«панувати залізна дисципліна, яка межує з дисципліною військовою»***. Ви знаєте, що праві в німецькій компартії не хочуть визнавати ні залізної, ні будь-якої іншої дисципліни, крім своєї власної, фракційної дисципліни. Постає питання, чи можна терпіти далі це неподобство?

Чи, може, ви скажете, що умови, затверджені на II конгресі Комінтерну, не обов'язкові для правих?

Ембер-Дро і Серра кричать тут про мнимих порушників рішень Комуністичного Інтернаціоналу. Тепер ми маємо в особі правих справжніх (а не мнимих)

* Курсив мій. **Й. Ст.**

порушників самих основ Комуністичного Інтернаціоналу. Чому ж вони мовчать? Чи не тому, що під виглядом словесного захисту рішень Комінтерну вони хочуть протягти захист правих і ревізію цих рішень?

Особливо цікава заява Серра. Він божиться і клянеться, що він проти правих, проти примиренців і т. д. Але який же він робить з цього висновок? Ви думаєте про боротьбу з правими і примиренцями? Анітрохи! З цього він робить дуже дивний висновок про те, що треба, на його думку, реорганізувати існуюче Політбюро ЦК німецької компартії.

Ви тільки подумайте: Політбюро ЦК КПН веде рішучу боротьбу з правою небезпекою і з хитаннями примиренців; Серра стоїть за боротьбу з правими і примиренцями; **тому** Серра пропонує не займати правих і примиренців, ослабити боротьбу з правими і примиренцями і змінити склад Політбюро ЦК КПН в дусі примиренства. Це називається «висновок»!

Хай дарує мені Серра, коли я скажу тут прямо, що його позиція в даному питанні нагадує позицію провінціальних адвокатів, які намагаються виставити біле чорним, а чорне білим. Це і називається у нас адвокатською обороною опортуністичних елементів.

Серра пропонує реорганізувати Політбюро ЦК КПН, тобто вивести когось звідти і ввести інших, замінити їх іншими. Чому не говорить Серра прямо і відкрито—ким замінити. (С е р р а: «Тими, кого хотів VI конгрес Комінтерну».) Але VI конгрес зовсім не пропонував реабілітацію примиренців. Навпаки, він зобов'язує нас вести систематичну боротьбу з примиренством. І саме через те, що цього зобов'язання не виконали примиренці, саме через це ми

маємо після VI конгресу відоме рішення Президії ВККІ від 6 жовтня 1928 року про правих і примиренців. Серра думає взяти на себе роль єдиного тлумача рішень VI конгресу. Таку претензію Серра ні в якому разі не можна вважати обгрунтованою. Тлумачем рішень VI конгресу є Виконком Комінтерну і його Президія. Я бачу, що Серра не згодний з рішенням Президії ВККІ від 6 жовтня, хоч він не заявляв про це прямо.

А висновок який? Висновок один: позиція Ембер-Дро і Серра в питанні про німецьку компартію є позиція полохливої, адвокатської оборони правих проти КПН і Комінтерну.

IV

ПРАВІ В КПН І В ВКП(б)

Я дізнався сьогодні з промов деяких ораторів, що деякі німецькі примиренці посилаються в своє виправдання на мою промову на листопадовому пленумі ЦК ВКП(б)* в питанні про методи боротьби з правими елементами. Як відомо, я говорив у своїй промові (вона опублікована), що **на даній стадії** розвитку боротьби з правою небезпекою всередині ВКП(б) основним методом боротьби є боротьба ідеологічна, що не виключає застосування організаційних висновків в окремих випадках. Я обгрунтовував цю тезу тим, що праві в ВКП(б) ще не скристалізувались, не являють собою угруповання або фракції і не дали ще ні одного випадку порушення або

* Див. цей том, стор. 243—289. *Ред.*

невиконання рішень ЦК ВКП(б). Я говорив у своїй промові, що коли праві перейдуть на позицію фракційної боротьби і почнуть порушувати рішення ЦК ВКП(б), з ними буде учинено так само, як учинили з троцькістами в 1927 році. Здається, ясно. Чи не безглуздо після цього посилатися на мою промову, як на аргумент на користь правих в **Німеччині**, де праві **вже перейшли** на фракційні методи боротьби і систематично порушують рішення ЦК КПН, або як на аргумент на користь примиренців в **Німеччині**, де вони не порвали ще і, видимо, не хочуть порвати з **фракцією** правих? Я думаю, що нічого безглуздішого за це посилання не можна собі уявити. Тільки люди, які порвали з логікою, не можуть зрозуміти всієї *глибини* тієї *різниці*, яка існує між становищем правих у ВКП(б) і становищем їх в КПН.

Справді. Праві в ВКП(б) не становлять ще фракції, і вони, безперечно, лояльно виконують рішення ЦК ВКП(б). Праві в Німеччині, навпаки, вже мають фракцію з фракційним центром на чолі і систематично топчуть ногами рішення ЦК КПН. Чи не ясно, що методи боротьби з правими **в даний момент** не можуть бути однаковими в цих двох партіях?

Далі. У нас в СРСР немає соціал-демократії, як організованої і серйозної сили, яка може живити і стимулювати праву небезпеку у ВКП(б). В Німеччині, навпаки, біля компартії існує більш сильна і досить міцно організована соціал-демократична партія, яка живить правий ухил в німецькій компартії і перетворює його об'єктивно в свою агентуру. Чи не ясно, що тільки сліпі можуть не помічати всієї різниці ситуації в СРСР і в Німеччині?

Нарешті, ще одна обставина. Наша партія виросла і зміцніла в найзапекліших боях з меншовиками, причому ці бої мали на протязі кількох років форму прямої громадянської війни з ними. Не забудьте, що ми, більшовики, скидали в Жовтні меншовиків і есерів, як ліве крило контрреволюційної імперіалістичної буржуазії. Цим, між іншим, і пояснюється, що ніде, ні в одній компартії в світі традиції боротьби проти відкритого опортунізму не сильні в такій мірі, як у ВКП(б). Досить згадати про московську організацію, особливо про Московський комітет, де мали місце певні примиренські хитання, досить згадати про те, як партійні робітники в Москві за якихнебудь два місяці одним ударом виправили лінію Московського комітету,—досить згадати все це, щоб зрозуміти, до чого сильні в нашій партії традиції боротьби проти відкритого опортунізму.

Чи можна те саме сказати про німецьку компартію? Ви напевно погодитесь зі мною, що, на жаль, не можна цього сказати. Більше того, ми не можемо заперечувати, що компартія в Німеччині далеко ще не звільнилась від соціал-демократичних традицій, які живлять праву небезпеку в КПН.

Ось вам умови в Німеччині і умови в СРСР, які говорять про те, що відмінність умов диктує відмінність методів боротьби з правою небезпекою в ВКП(б) і КПН.

Тільки люди, позбавлені елементарного чуття марксиста, не можуть зрозуміти цієї простої речі.

В комісії листопадового пленуму ЦК ВКП(б) по виробленню резолюції [64] була пропозиція від однієї групи товаришів поширити основні положення резо-

люції і на інші секції Комінтерну, в тому числі і на німецьку секцію. Ми відкинули цю пропозицію, заявивши, що умови боротьби з правою небезпекою в КПН кардинально відрізняються від умов боротьби в ВКП(б).

V

ПРО ПРОЕКТИ ЗАКРИТОГО І ВІДКРИТОГО ЛИСТА

Два слова відносно проектів резолюцій, поданих комісіями ВККІ. Серра вважає, що проекти ці мають характер провінціальних резолюцій. Чому, постає питання? Тому, виявляється, що в проекті відкритого листа немає аналізу політичної обстановки, яка породжує праву небезпеку.

Це смішно, товариші. Такий аналіз є у нас в рішеннях VI конгресу. Чи треба його повторювати? Я думаю, що не слід повторювати. Власне кажучи, ми могли б обмежитися короткою резолюцією про правих, які систематично порушують рішення VI конгресу і тому підлягають виключенню, і про примиренців, які не ведуть боротьби проти правих і тому заслуговують на те, щоб зробили їм найсерйозніше попередження.

Проте, якщо ми не обмежились короткою резолюцією, то це для того, щоб роз'яснити робітникам суть правого ухилу, показати їм справжнє лице Брандлерів і Тальгеймерів, показати їм, що́ вони являли собою в минулому і що́ являють тепер, показати, як довго щадив їх Комінтерн, надіючись виправити їх, показати, як довго терпіли їх у своєму

середовищі комуністи і чому не можна терпіти далі існування таких людей у складі Комінтерну.

Ось чому проект резолюції вийшов більш докладний, ніж цього можна було чекати на перший погляд.

Тов. Молотов уже говорив тут, що делегація ВКП(б) приєднується до цих проектів резолюції. Я можу лише повторити заяву тов. Молотова.

«Большевик» № 23—24,
1928 р.

ВІДПОВІДЬ КУШТИСЄВУ

Тов. Куштисєв!

Вашого листа від 11. XII. 28 р. одержав.

Ваше питання на перший погляд може здатися правильним. Насправді воно не витримує ніякої критики. Не важко зрозуміти, що коли Ленін говорить — «Радянська влада плюс електрифікація є комунізм» — цим він не хоче сказати ні того, що при комунізмі буде яка б то не було політична влада, ні того, що коли ми зайнялися серйозно електрифікацією країни, то цим уже здійснили комунізм.

Що ж хотів сказати Ленін, роблячи таку заяву? Він хотів, по-моєму, сказати лише те, що самої Радянської влади недосить для просування до комунізму, що для просування до комунізму Радянська влада повинна електрифікувати країну, **переводячи все народне господарство на велике виробництво**, що Радянська влада готова йти цим шляхом, для того, щоб прийти до комунізму. Вислів Леніна означає лише **готовність** Радянської влади рухатися по шляху до комунізму через електрифікацію.

Ми часто говоримо, що наша республіка є соціалістичною. Чи значить це, що ми вже здійснили

соціалізм, знищили класи і скасували державу (бо здійснений соціалізм означає відмирання держави)? Або чи значить це, що при соціалізмі ще існуватимуть класи, держава і т. д.? Ясно, що не значить. Чи маємо ми право в такому разі називати нашу республіку соціалістичною? Звичайно, маємо. З якої точки зору? З точки зору нашої **рішимості** і нашої **готовності** здійснити соціалізм, знищити класи і т. д.

Може, згодилися б Ви, т. Куштисєв, вислухати думку Леніна відносно цього? Якщо згодні, то слухайте:

«Не було ще, здається, такої людини, яка, ставлячи собі питання про економіку Росії, заперечувала перехідний характер цієї економіки Ні один комуніст не заперечував, здається, і того, що вираз соціалістична радянська республіка означає рішимість Радянської влади здійснити перехід до соціалізму, а зовсім не визнання нових економічних порядків соціалістичними» (т. XXII, стор. 513).

Здається, ясно.

З комуністичним привітом ***Й. Сталін***

28 грудня 1928 р.

Друкується вперше

ДОКОТИЛИСЯ

Необхідність з усією ясністю поставити питання про троцькістську підпільну організацію диктується всією її діяльністю останнього часу, яка змушує партію і Радянську владу ставитися до троцькістів **принципіально інакше,** ніж ставилась до них партія до XV з'їзду.

7 листопада 1927 року відкритий виступ троцькістів на вулиці був тим переломним моментом, коли троцькістська організація показала, що **вона порива̀є не тільки з партійністю, але й з радянським режимом.**

Цьому виступові передував цілий ряд антипартійних і антирадянських дій: насильне захоплення державного приміщення для зборів (МВТУ), організація підпільних друкарень і т. п. Проте до XV з'їзду партія щодо троцькістської організації все ще вживала заходів, які свідчили про бажання керівництва партії добитися виправлення троцькістів, добитися визнання ними своїх помилок, добитися повернення на шлях партійності. Протягом кількох років, починаючи з дискусії 1923 року, партія терпеливо проводила цю лінію,—лінію, головним чином, **ідеологічної**

боротьби. І навіть на XV з'їзді партії мова йшла саме про такі заходи проти троцькістської організації, незважаючи на те, що троцькісти «від незгод тактичного характеру перейшли до незгод **програмного** характеру, ревізуючи погляди Леніна і скотившись до позиції меншовизму». (Резолюція XV з'їзду.)[65]

Рік, що минув від часу XV з'їзду, показав правильність рішення XV з'їзду, який виключив активних діячів троцькістів з партії. **Протягом 1928 року троцькісти завершили своє перетворення з підпільної антипартійної групи в підпільну антирадянську організацію.** В цьому **те нове,** що змусило протягом 1928 року органи Радянської влади вживати репресивних заходів до діячів цієї підпільної антирадянської організації.

Не можуть органи влади пролетарської диктатури допускати, щоб в країні диктатури пролетаріату існувала підпільна антирадянська організація, яка хоч і мізерна числом своїх членів, але має все ж свої друкарні, свої комітети, намагається організувати антирадянські страйки, скочується до підготовки своїх прихильників до громадянської війни проти органів пролетарської диктатури. Але саме до цього докотилися троцькісти, що були колись фракцією всередині партії і стали тепер підпільною антирадянською організацією.

Зрозуміло, що все, щó є в країні антирадянського, меншовицького, все це виявляє співчуття троцькістам і групується тепер навколо троцькістів.

Боротьба троцькістів проти ВКП(б) мала свою логіку, і ця логіка привела троцькістів в антирадянський табір. Троцький почав з того, що радив своїм

однодумцям у січні місяці 1928 року бити по керівництву ВКП(б), не протиставлячи себе СРСР. Проте внаслідок логіки боротьби Троцький прийшов до того, що свої удари проти керівництва ВКП(б), проти керівної сили пролетарської диктатури, неминуче спрямував проти самої диктатури пролетаріату, проти СРСР, проти всієї нашої радянської громадськості.

Троцькісти намагались дискредитувати всіма способами в очах робітничого класу керівну в країні партію і органи Радянської влади. Троцький у директивному листі від 21. X. 1928 р., посланому за кордон і опублікованому не тільки в органі преси ренегата Маслова, але й у білогвардійських органах («Руль»[66] та ін.), виступив з наклепницькими антирадянськими заявами про те, що існуючий в СРСР лад є «керенщиною навиворіт», закликає організовувати страйки, зривати кампанію колективних договорів і підготовляє по суті справи свої кадри до можливості нової громадянської війни.

Інші троцькісти прямо говорять про те, що не треба «спинятися ні перед чим, ні перед якими писаними й неписаними статутами» в справі підготовки до громадянської війни.

Наклеп на Червону Армію і на її керівників, який поширюють троцькісти в підпільній та іноземній ренегатській пресі, а через неї в зарубіжній білогвардійській пресі, свідчить про те, що троцькісти не спиняються перед прямим нацьковуванням міжнародної буржуазії на Радянську державу. Червона Армія і її керівники в цих документах зображаються як армія майбутнього бонапартистського перевороту. При цьому троцькістська організація намагається,

з одного боку, розколоти секції Комінтерну, внести розклад в ряди Комінтерну, створюючи всюди свої фракції, з другого боку—нацьковує на СРСР і без того ворожі Радянській державі елементи.

Революційна фраза троцькістських творів уже не спроможна прикрити контрреволюційну суть троцькістських закликів. Ленін на X з'їзді партії застерігав партію, в зв'язку з кронштадтським заколотом, що навіть «білогвардійці прагнуть і вміють перекраситися в комуністів і навіть «лівіше» їх, аби тільки ослабити й повалити оплот пролетарської революції в Росії». Ленін наводив тоді ж таки приклад, як меншовики використовують незгоди всередині РКП(б), щоб фактично підштовхувати і підтримувати кронштадтських заколотників, есерів та білогвардійців, виставляючи себе, в разі провалу заколоту, як прихильників Радянської влади лише з невеликими нібито поправками [67]. Підпільна організація троцькістів довела повністю, що вона є такого роду замаскована організація, яка концентрує тепер навколо себе всі елементи, ворожі пролетарській диктатурі. Троцькістська організація на ділі виконує тепер ту саму роль, яку свого часу виконувала в СРСР партія меншовиків в її боротьбі проти радянського режиму.

Підривна робота троцькістської організації вимагає з боку органів Радянської влади нещадної боротьби проти цієї антирадянської організації. Цим пояснюються ті заходи ОДПУ, яких воно вжило останнім часом для ліквідації цієї антирадянської організації (арешти і вислання).

Як видно, далеко не всі члени партії ясно усвідомлюють те, що між колишньою троцькістською

опозицією всередині ВКП(б) і нинішньою антирадянською троцькістською підпільною організацією поза ВКП(б) **уже лягла непрохідна прірва.** А тимчасом пора б зрозуміти і засвоїти цю очевидну істину. Тому цілком недопустимим є те «ліберальне» ставлення до діячів підпільної троцькістської організації, яке проявляють іноді окремі члени партії. Це необхідно засвоїти всім членам партії. Більше того, необхідно з'ясувати всій країні, широким верствам робітників і селян, що троцькістська нелегальна організація є організація антирадянська, організація ворожа пролетарській диктатурі.

Нехай ті троцькісти, які стоять на півдорозі, теж продумають це нове становище, створене їх лідерами і діяльністю троцькістської підпільної антирадянської організації.

Одно з двох: або з троцькістською підпільною антирадянською організацією проти ВКП(б) і проти пролетарської диктатури в СРСР, або цілковитий розрив з антирадянською підпільною організацією троцькістів і цілковита відмова від будь-якої підтримки цієї організації.

Друкується вперше

ГРУПА БУХАРІНА І ПРАВИЙ УХИЛ В НАШІЙ ПАРТІЇ

З виступів на об'єднаному засіданні Політбюро ЦК і Президії ЦКК ВКП(б) в кінці січня і на початку лютого 1929 р.

(Короткий запис)

Товариші! Хоч як це сумно, доводиться констатувати факт утворення в нашій партії окремої групи Бухаріна в складі Бухаріна, Томського, Рикова. Про існування цієї групи раніше нічого не було відомо партії,—бухарінці старанно приховували від партії факт існування такої групи. Але тепер це стало відомим і очевидним.

Ця група, як видно з її заяви, має свою окрему платформу, яку протиставить політиці партії. Вона вимагає, по-перше,—всупереч існуючій політиці партії—зниження темпу розвитку нашої індустрії, запевняючи, що нинішній темп розвитку індустрії є «згубним». Вона вимагає, по-друге,— теж всупереч політиці партії—згортання будівництва радгоспів і колгоспів, твердячи, що колгоспи і радгоспи не відіграють і не можуть відігравати серйозної ролі в розвитку нашого сільського господарства. Вона вимагає, по-третє,—теж всупереч політиці партії—встановлення повної свободи приватної торгівлі і відмови від регулюючої ролі держави в галузі торгівлі, твердячи, що

регулююча роль держави робить неможливим розвиток торгівлі.

Інакше кажучи, група Бухаріна є правоухильницька, капітулянтська група, яка обстоює не ліквідацію капіталістичних елементів міста і села, а їх вільний розвиток.

Одночасно група Бухаріна виступає проти надзвичайних заходів щодо куркульства і «надмірного» обкладання куркулів податками, безцеремонно обвинувачуючи партію в тому, що вона, застосовуючи ці заходи, нібито веде по суті справи політику «військово-феодальної експлуатації селянства». Це сміховинне обвинувачення потрібне було Бухаріну для того, щоб взяти під свій захист куркулів, змішавши при цьому і зваливши в одну купу трудове селянство і куркульство.

Група Бухаріна вимагає, щоб партія докорінно змінила свою політику в дусі платформи цієї групи. Вона заявляє далі, що коли політика партії не буде змінена, то Бухарін, Риков, Томський підуть у відставку.

Такі є факти, встановлені в ході дебатів на цьому об'єднаному засіданні Політбюро ЦК і Президії ЦКК.

Встановлено, крім того, що Бухарін з доручення групи вів закулісні переговори з Каменевим для організації блоку бухарінців з троцькістами проти партії та її ЦК. Очевидно, що, не розраховуючи на перемогу своєї платформи в ЦК нашої партії, бухарінці взажали за потрібне організувати такий блок за спиною ЦК партії.

Чи були у нас раніше незгоди? Так, були. Перший спалах незгод виявився у нас перед липневим

пленумом ЦК (1928 р.). Незгоди стосувалися тих же питань: про темп розвитку індустрії, про радгоспи і колгоспи, про повну свободу приватної торгівлі, про надзвичайні заходи проти куркульства. Проте справа на пленумі скінчилась тоді прийняттям єдиної і спільної резолюції в усіх цих питаннях. Ми всі вважали тоді, що Бухарін та його прихильники відмовились від своїх помилок, і незгоди покриті прийняттям спільної резолюції. На цьому грунті й виникла відома заява, підписана всіма членами Політбюро (в липні 1928 р.), про єдність Політбюро і відсутність в ньому незгод.

Другий спалах незгод виявився у нас перед листопадовим пленумом ЦК. Стаття Бухаріна «Замітки економіста» явно говорила про те, що в Політбюро не все гаразд, що, в усякому разі, один з членів Політбюро намагається переглянути або «поправити» лінію ЦК. Для нас, для більшості членів Політбюро, в усякому разі не підлягало сумніву, що «Замітки економіста» є антипартійна еклектична стаття, розрахована на уповільнення темпу розвитку індустрії і зміну нашої політики на селі в дусі відомого листа Фрумкіна. До цього треба додати питання про відставку Рикова, Бухаріна і Томського. Річ у тому, що Риков, Бухарін і Томський прийшли тоді в комісію по складанню резолюції про контрольні цифри і заявили, що вони подають у відставку. Проте в ході робіт комісії по контрольних цифрах усі незгоди були вичерпані так чи інакше: нинішній темп розвитку індустрії був збережений, дальше розгортання радгоспно-колгоспного будівництва було схвалене, максимальне оподаткування куркулів було збережене,

регулююча роль держави в галузі торгівлі була також збережена, сміховинні обвинувачення партії в політиці «військово-феодальної експлуатації селянства» були відкинуті під загальний регіт членів комісії, відставка трьох була взята назад. В результаті—спільна резолюція про контрольні цифри, прийнята всіма членами Політбюро. В результаті—відоме рішення Політбюро про те, щоб усі члени Політбюро декларували як на листопадовому пленумі ЦК, так і поза ним, єдність і відсутність незгод всередині Політбюро.

Чи могли ми знати тоді, що Бухарін, Риков і Томський голосують за єдину резолюцію лише про око людське, що вони залишають при собі свої окремі пункти незгод з партією, що Бухарін і Томський будуть проводити на ділі фактичну відмову від роботи у ВЦРПС, в Комінтерні, в «Правде», що в архіві Каменева є певний «запис», з якого ясно, що ми маємо всередині ЦК окрему групу із своєю платформою, яка намагається зблокуватися з троцькістами проти партії?

Ясно, що не могли знати.

Тепер ясно для всіх, що незгоди існують і незгоди серйозні. Видно, що лаври Фрумкіна не дають спати Бухаріну. Ленін був тисячу раз прав, коли він писав Шляпнікову ще в 1916 році, що Бухарін «диявольськи нестійкий в політиці» [68]. Тепер ця нестійкість передалась від Бухаріна членам його групи.

Основна біда бухарінців полягає в тому, що у них є переконання, віра в справу полегшення і розв'язування куркуля, як засіб вирішення наших хлібних та всяких інших утруднень. Вони думають, що коли дамо полегкість куркулеві, не будемо обмежувати його

експлуататорських тенденцій, дамо йому волю і т. д., то утруднення будуть знищені і політичний стан країни буде поліпшений. Нічого й казати, що ця наївна віра бухарінців у рятівну роль куркуля являє собою таке сміховинне безглуздя, яке не варто навіть критикувати. Біда бухарінців полягає в тому, що вони не розуміють механіки класової боротьби, не розуміють, що куркуль є заклятий ворог трудящих, заклятий ворог всього нашого ладу. Вони не розуміють, що політика полегшення і розв'язування куркуля означає погіршення всього політичного стану нашої країни, підвищення шансів капіталістичних елементів у країні, втрату нами сільської бідноти, деморалізацію середняка, розрив з робітничим класом нашої країни. Вони не розуміють, що ніяке розв'язування куркуля не може полегшити наші хлібні утруднення, бо куркуль все одно добровільно не дасть хліба при наявності політики заготівельних цін і регулювання хлібного ринку органами держави, а відмовитися від політики державного регулювання торгівлі ми не можемо, якщо не хочемо підірвати Радянський лад, диктатуру пролетаріату. Біда бухарінців полягає в тому, що вони не розуміють цих простих і елементарних речей. Я вже не кажу про те, що політика розв'язування капіталістичних елементів абсолютно несумісна ні теоретично, ні політично з основами ленінської політики і ленінізму.

Все це добре, можуть сказати товариші, ну а вихід який, що́ треба зробити в зв'язку з появою на сцені групи Бухаріна? Відносно виходу з становища, яке створилося, більшість товаришів уже висловилась. Більшість товаришів вимагає, щоб збори проявили

твердість і рішуче відхилили відставку Бухаріна і Томського (Риков уже взяв назад свою відставку). Більшість товаришів вимагає, щоб об'єднане засідання Політбюро ЦК і Президії ЦКК засудило правоопортуністичну, капітулянтську платформу Бухаріна, Томського і Рикова, щоб воно засудило спробу Бухаріна та його групи зліпити антипартійний блок з троцькістами. Я цілком приєднуюсь до цих пропозицій.

Бухарінці не згодні з таким рішенням. Вони хотіли б, щоб їм була забезпечена свобода фракційних угруповань—всупереч статутові партії. Вони хотіли б, щоб їм була забезпечена свобода порушувати рішення партії і ЦК—всупереч кровним інтересам партії. Постає питання—на якій підставі?

У них виходить так: коли рішення ЦК не виконуються рядовими членами партії, їх треба покарати з усією суворістю партійної законності; коли ж рішення ЦК порушуються так званими лідерами, скажімо, членами Політбюро, то їх не можна не тільки карати, але й звичайній критиці піддавати, бо критику в цьому разі вони розцінюють як «проробку».

Зрозуміло, що партія не може стати на цю фальшиву точку зору. Якщо ми проголосимо одні закони для лідерів, а інші для «простого народу» в партії, то у нас не залишиться нічого ні від партії, ні від партійної дисципліни.

Скаржаться на «проробку». Але ці скарги білими нитками шиті. Якщо Бухарін має право писати недоладну антипартійну статтю на зразок «Заміток економіста», то члени партії тим більше мають право критикувати таку статтю. Якщо Бухарін і Томський

дають собі право порушувати постанову ЦК, уперто відмовляючись працювати на доручених їм постах, то члени партії тим більше мають право критикувати подібну їх поведінку. Якщо це називається «проробкою», то нехай з'ясують нам, як вони розуміють тоді лозунг самокритики, внутріпартійної демократії і т. д.

Кажуть, що Ленін напевно зробив би м'якше, ніж робить тепер ЦК щодо Томського і Бухаріна. Це зовсім невірно. Зараз справа стоїть так, що два члени Політбюро систематично порушують рішення ЦК, уперто відмовляючись залишитися на тих постах, які їм доручені партією, а ЦК партії, замість того, щоб покарати їх, от уже два місяці умовляє їх залишитися на своїх постах. А як робив Ленін у таких випадках, — пригадайте-но. Хіба не пам'ятаєте, що товариш Ленін за одну маленьку помилку з боку Томського загнав його в Туркестан.

Томський. При ласкавій допомозі Зінов'єва і почасти твоїй.

Сталін. Коли ти хочеш сказати, що Леніна можна було переконати в чому-небудь, в чому він сам не був переконаний, то це може викликати тільки сміх... Пригадайте-но другий факт, наприклад, відносно Шляпнікова, якого Ленін пропонував виключити з складу ЦК за те, що він в осередку ВРНГ критикував якийсь проект постанови ВРНГ.

Хто може заперечувати, що нинішні злочини Бухаріна і Томського, які грубо порушують постанови ЦК і явно формують нову опортуністичну платформу проти партії, в багато раз гірші, ніж проступки Томського і Шляпнікова в згаданому вище випадку? А тимчасом ЦК не тільки не вимагає виведення

кого-небудь з них з ЦК або відкомандирування кудинебудь в Туркестан, а обмежується спробами умовити їх залишитися на своїх постах, викриваючи, звичайно, разом з тим їх непартійні, а часом прямо антипартійні настанови. Яка ще потрібна вам м'якість?

Чи не вірніше буде сказати, що ми, більшість ЦК, поводимось щодо бухарінців надто ліберально і терпимо, що ми тим самим, може, потураємо мимоволі їх фракційній антипартійній «роботі»?

Чи не настав час покласти край цьому лібералізмові?

Я пропоную схвалити пропозицію більшості членів цих зборів і перейти до чергових справ.

Друкується вперше

ВІДПОВІДЬ БІЛЛЬ-БІЛОЦЕРКІВСЬКОМУ

т. Білль-Білоцерківський!

Пишу з великим запізненням. Але краще пізно, ніж ніколи.

1) Я вважаю неправильною саму постановку питання про «правих» і «лівих» в художній літературі (а значить і в театрі). Поняття «праве» або «ліве» тепер в нашій країні є поняття партійне, власне— внутріпартійне. «Праві» або «ліві»—це люди, що відхиляються в той чи інший бік від чисто партійної лінії. Тому дивно було б застосовувати ці поняття до такої непартійної і незрівнянно ширшої галузі, як художня література, театр та ін. Ці поняття можна ще застосувати до того чи іншого партійного (комуністичного) гуртка в художній літературі. Всередині такого гуртка можуть бути «праві» і «ліві». Але застосовувати їх в художній літературі на нинішньому етапі її розвитку, де є всі і всякі течії, аж до антирадянських і прямо контрреволюційних,—значить поставити догори дном усі поняття. Найвірніше було б оперувати в художній літературі поняттями

класового порядку, або навіть поняттями «радянське», «антирадянське», «революційне», «антиреволюційне» і т. д.

2) Із сказаного виходить, що я не можу вважати «головановщину»[69] ні «правою», ні «лівою» небезпекою,—вона лежить за межами партійних течій. «Головановщина» є явище антирадянського порядку. З цього, звичайно, не виходить, що сам Голованов не може виправитися, що він не може звільнитися від своїх помилок, що його треба переслідувати і цькувати навіть тоді, коли він готовий розпрощатися з своїми помилками, що його треба змусити таким чином виїхати за кордон.

Або, наприклад, «Біг» Булгакова, який теж не можна вважати проявом ні «лівої», ні «правої» небезпеки. «Біг» є прояв спроби викликати жаль, коли не симпатію, до деяких верств антирадянської емігрантщини,—отже, спроба виправдати або напіввиправдати білогвардійську справу. «Біг», в тому вигляді, в якому він є, становить антирадянське явище.

А втім, я б не мав нічого проти постановки «Біга», якби Булгаков додав до своїх восьми снів ще один або два сни, де б він змалював внутрішні соціальні пружини громадянської війни в СРСР, щоб глядач міг зрозуміти, що всі ці, по-своєму «чесні» Серафими та всякі приват-доценти, були викинуті з Росії не з примхи більшовиків, а тому, що вони сиділи на шиї у народу (незважаючи на свою «чесність»), що більшовики, виганяючи геть цих «чесних» прихильників експлуатації, здійснювали волю робітників і селян і робили через це цілком правильно.

3) Чому так часто ставлять на сцені п'єси Булгакова? Тому, мабуть, що **своїх** п'єс, придатних для постановки, невистачає. На безриб'ї навіть «Дні Турбіних»—риба. Звичайно, дуже легко «критикувати» і вимагати заборони щодо непролетарської літератури. Але найлегше не можна вважати за найкраще. Справа не в забороні, а в тому, щоб крок за кроком виживати зі сцени стару і нову непролетарську макулатуру в порядку змагання, шляхом створення справжніх, цікавих, художніх п'єс радянського характеру, які могли б її замінити. А змагання—справа велика й серйозна, бо тільки в обстановці змагання можна буде добитися сформування і кристалізації нашої пролетарської художньої літератури.

Щодо власне п'єси «Дні Турбіних», то вона не така вже погана, бо вона дає більше користі, ніж шкоди. Не забудьте, що основне враження, яке лишається у глядача від цієї п'єси, є враження, сприятливе для більшовиків: «якщо навіть такі люди, як Турбіни, змушені скласти зброю і скоритися волі народу, визнавши свою справу остаточно програною,—значить, більшовики непереможні, з ними, більшовиками, нічого не вдієш». «Дні Турбіних» є демонстрація всеперемагаючої сили більшовизму.

Звичайно, автор ні в якій мірі «не винен» в цій демонстрації. Але яке нам до цього діло?

4) Вірно, що т. Свідерський часто-густо допускає найнеймовірніші помилки і викривлення. Але вірно також і те, що Репертком у своїй роботі допускає не менше помилок, хоч і в другий бік. Згадайте «Багровий острів», «Змову рівних» і тому подібну

макулатуру, яку чомусь охоче пропускають для дійсно буржуазного Камерного театру.

5) Щодо «чуток» про «лібералізм», то давайте краще не говорити про це,—полиште займатися «чутками» московським купчихам.

Й. Сталін

2 лютого 1929 р.

Друкується вперше

РОБІТНИКАМ І РОБІТНИЦЯМ «КРАСНОГО ТРЕУГОЛЬНИКА»

Шановні товариші, робітники і робітниці «Красного Треугольника»! Прийміть мій дружній привіт з нагоди переходу «Красного Треугольника» на 7-годинний робочий день.

В капіталістичних країнах ваші брати й сестри працюють по 10—12—14 годин. Ми, робітники і робітниці нашої робітничо-селянської держави, працюватимемо віднині 7 годин на день.

Нехай знають усі, що робітники СРСР стоять в перших рядах робітничого класу всього світу!

Нехай наш прапор—прапор будівництва соціалізму—стане прапором робітників усіх країн!

Прошу вибачення, що не маю змоги приїхати до вас для участі у вашому святі.

Й. Сталін

2 лютого 1929 р.

«Ленинградская Правда» № 28, 3 лютого 1929 р.

ТЕЛЕГРАМА В ПРОСКУРІВ ЧЕРВОНОАРМІЙЦЯМ, НАЧСКЛАДОВІ І ПОЛІТСКЛАДОВІ ПЕРШОГО ЧЕРВОНО-КОЗАЧОГО ПОЛКУ [70]

Братерський привіт червоноармійцям, начскладові і політскладові Першого червоно-козачого полку кавалерійської червоної дивізії. Бажаю успіху в роботі і перемоги над ворогами робітників і селян.

Сталін

22 лютого 1929 р.

Друкується вперше

ПРИВІТАННЯ «СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ГАЗЕТЕ»

Привіт і найкращі побажання «Сельскохозяйственной Газете»[71]! Бажаю їй успіху в справі розробки і висвітлення питань розвитку сільського господарства на основі марксистсько-ленінської теорії.

Будемо сподіватися, що вона зуміє перетворитися в організуючий центр активних працівників-будівників, які ведуть вперед трудну справу соціалістичної реконструкції нашого сільського господарства.

Й. Сталін

«Сельскохозяйственная Газета» № 1, 1 березня 1929 р.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ І ЛЕНІНІЗМ

Відповідь товаришам Мешкову, Ковальчукові та іншим

Ваші листи одержав. Вони аналогічні цілому рядові листів на ту саму тему, одержаних мною за останні місяці від інших товаришів. Я вирішив, однак, відповісти саме вам тому, що ви ставите питання грубіше і цим допомагаєте добитися ясності. Правда, ви даєте в своїх листах неправильне розв'язання поставлених питань, але це інша річ,—про це поговоримо нижче.

Перейдемо до справи.

1. ПОНЯТТЯ «НАЦІЯ»

Російські марксисти давно вже мають свою теорію нації. За цією теорією нація є стійка спільність людей, що історично склалася, виникла на базі спільності чотирьох основних ознак, а саме: на базі спільності мови, спільності території, спільності економічного життя і спільності психічного складу, який проявляється в спільності специфічних особливостей національної культури. Як відомо, ця теорія дістала в нашій партії загальне визнання.

Як видно з ваших листів, ви вважаєте цю теорію недостатньою. Тому ви пропонуєте додати до чотирьох ознак нації п'яту ознаку, а саме: наявність своєї власної відособленої національної держави. Ви вважаєте, що без наявності цієї п'ятої ознаки нема і не може бути нації.

Я думаю, що пропонована вами схема з її новою, п'ятою ознакою поняття «нація»—глибоко помилкова і не може бути виправдана ні теоретично, ні практично—політично.

При вашій схемі довелося б визнати націями тільки такі нації, які мають свою власну, окрему від інших, державу, а всі пригноблені нації, позбавлені самостійної державності, довелося б викреслити з розряду націй, причому боротьбу пригноблених націй проти національного гніту, боротьбу колоніальних народів проти імперіалізму довелося б вилучити з поняття «національний рух», «національно-визвольний рух».

Більше того. При вашій схемі довелося б твердити, що:

а) ірландці стали нацією лише після утворення «Ірландської вільної держави», а до цього часу вони не являли собою нації;

б) норвежці не були нацією до відокремлення Норвегії від Швеції, а стали нацією лише після такого відокремлення;

в) українці не були нацією, коли Україна входила до складу царської Росії, вони стали нацією лише після відокремлення від Радянської Росії при Центральній раді і гетьмані Скоропадському, але вони знову перестали бути нацією після того, як об'єднали свою Українську Радянську республіку з іншими

Радянськими республіками в Союз Радянських Соціалістичних Республік.

Таких прикладів можна було б навести силу-силенну.

Очевидно, що схема, яка приводить до таких абсурдних висновків, не може вважатися науковою схемою.

Практично—політично ваша схема неминуче приводить до виправдання національного, імперіалістичного гніту, носії якого аж ніяк не визнають за дійсні нації пригноблені і неповноправні нації, що не мають своїх окремих національних держав, і вважають, що ця обставина дає їм право гнобити ці нації.

Я вже не кажу про те, що ваша схема приводить до виправдання буржуазних націоналістів в наших Радянських республіках, які доводять, що радянські нації перестали бути націями після того, як вони пішли на об'єднання своїх національних Радянських республік в Союз Радянських Соціалістичних Республік.

Так стоїть справа з питанням про «доповнення» і «виправлення» російської марксистської теорії нації.

Лишається одно: визнати, що російська марксистська теорія нації є єдино правильна теорія.

2. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК НАЦІЙ

Одна з серйозних ваших помилок полягає в тому, що ви валите в одну купу всі існуючі нині нації і не бачите принципіальної різниці між ними.

Різні бувають нації на світі. Є нації, які розвинулись в епоху ростущого капіталізму, коли буржуа-

зія, руйнуючи феодалізм і феодальну роздробленість, збирала націю воєдино і цементувала її. Це—так звані «сучасні» нації.

Ви твердите, що нації виникли й існували ще до капіталізму. Але як могли виникнути нації і існувати до капіталізму, в період феодалізму, коли країни були роздроблені на окремі самостійні князівства, які не тільки не були зв'язані одне з одним національними узами, але рішуче заперечували необхідність таких уз? Всупереч вашим помилковим твердженням не було і не могло бути націй в період докапіталістичний, бо не було ще національних ринків, не було ні економічних, ні культурних національних центрів, отже, не було тих факторів, які ліквідують господарську роздробленість даного народу і стягують роз'єднані досі частини цього народу в одно національне ціле.

Звичайно, елементи нації—мова, територія, культурна спільність і т. д.—не з неба упали, а створювались поступово, ще в період докапіталістичний. Але ці елементи перебували в зародковому стані і в кращому разі становили лише потенцію в розумінні можливості утворення нації в майбутньому при певних сприятливих умовах. Потенція перетворилася в дійсність лише в період ростущого капіталізму з його національним ринком, з його економічними і культурними центрами.

В цьому зв'язку слід відзначити знаменні слова Леніна в питанні про виникнення націй, сказані ним у брошурі «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?». Полемізуючи з народником Михайловським, який виникнення

національних зв'язків і національної єдності виводить з розвитку родових зв'язків, Ленін говорить:

«Отже, національні зв'язки, це — продовження й узагальнення зв'язків родових! Пан Михайловський запозичає, очевидно, свої уявлення про історію суспільства з тієї дитячої баєчки, якої вчать гімназистів. Історія суспільності — говорить ця доктрина прописів — полягає в тому, що спочатку була сім'я, ця клітинка всякого суспільства..., далі — мовляв—сім'я розрослась у плем'я, а плем'я розрослось у державу. Якщо п. Михайловський з поважним виглядом повторює ці дитячі нісенітниці, то це показує тільки — крім усього іншого, — що він не має найменшого уявлення про хід хоч би навіть російської історії. Якщо можна було говорити про родовий побут у стародавній Русі, то безперечно, що вже в середні віки, в епоху московського царства, цих родових зв'язків уже не було, тобто держава грунтувалась на союзах зовсім не родових, а місцевих: поміщики й монастирі приймали до себе селян із різних місць, і громади, що складались таким чином, були чисто територіальними союзами. Однак про національні зв'язки у власному розумінні слова навряд чи можна було говорити в той час: держава розпадалась на окремі землі, частково навіть князівства, які зберігали живі сліди колишньої автономії, особливості в управлінні, іноді своє окреме військо (місцеві бояри ходили на війну з своїми полками), окремі митні кордони і т. д. Тільки новий період російської історії (приблизно з XVII століття) характеризується дійсно фактичним злиттям усіх таких областей, земель і князівств в одно ціле. Злиття це викликане було не родовими зв'язками, вельмишановний п. Михайловський, і навіть не їх продовженням і узагальненням: його викликав обмін між областями, що посилювався, поступоворостущий товарний обіг, концентрування невеликих місцевих ринків в один всеросійський ринок. Через те що керівниками й господарями цього процесу були капіталісти-купці, то створення цих національних зв'язків було не чим іншим, як створенням зв'язків буржуазних» (див. т. І, стор. 72—73 [72]).

Так стоїть справа з виникненням так званих «сучасних» націй.

Буржуазія та її націоналістичні партії були і лишаються в цей період головною керівною силою таких націй. Класовий мир всередині нації заради «єдності нації»; розширення території своєї нації шляхом загарбання чужих національних територій; недовір'я і ненависть до чужих націй; придушення національних меншостей; єдиний фронт з імперіалізмом,—такий є ідейний і соціально-політичний багаж цих націй.

Такі нації слід кваліфікувати, як буржуазні нації. Такі є, наприклад, французька, англійська, італійська, північно-американська та інші, подібні їм, нації. Такими ж буржуазними націями були російська, українська, татарська, вірменська, грузинська та інші нації в Росії до утвердження диктатури пролетаріату і Радянського ладу в нашій країні.

Зрозуміло, що доля таких націй зв'язана з долею капіталізму, що з падінням капіталізму повинні зійти зі сцени такі нації.

Саме такі буржуазні нації має на увазі брошура Сталіна «Марксизм і національне питання», коли вона говорить, що «нація є не просто історична категорія, а історична категорія певної епохи, епохи ростущого капіталізму», що «доля національного руху, в суті своїй буржуазного, природно зв'язана з долею буржуазії», що «остаточне падіння національного руху можливе лише з падінням буржуазії», що «тільки в царстві соціалізму може бути встановлений цілковитий мир» [73].

Так стоїть справа з буржуазними націями.

Але є на світі й інші нації. Це—нові, радянські нації, які розвинулись і оформились на базі старих,

буржуазних націй після повалення капіталізму в Росії, після ліквідації буржуазії та її націоналістичних партій, після утвердження Радянського ладу.

Робітничий клас і його інтернаціоналістична партія є та сила, яка скріпляє ці нові нації і керує ними. Союз робітничого класу і трудового селянства всередині нації для ліквідації залишків капіталізму в ім'я переможного будівництва соціалізму; знищення залишків національного гніту в ім'я рівноправності і вільного розвитку націй та національних меншостей; знищення залишків націоналізму в ім'я встановлення дружби між народами і утвердження інтернаціоналізму; єдиний фронт з усіма пригнобленими й неповноправними націями в боротьбі проти політики загарбань і загарбницьких воєн, в боротьбі проти імперіалізму,—таке є духовне і соціально-політичне обличчя цих націй.

Такі нації слід кваліфікувати, як соціалістичні нації.

Ці нові нації виникли і розвинулись на базі старих, буржуазних націй в результаті ліквідації капіталізму,—шляхом корінного їх перетворення в дусі соціалізму. Ніхто не може заперечувати, що нинішні соціалістичні нації в Радянському Союзі—російська, українська, білоруська, татарська, башкирська, узбецька, казахська, азербайджанська, грузинська, вірменська та інші нації—докорінно відрізняються від відповідних старих, буржуазних націй у старій Росії як своїм класовим складом і духовним обличчям, так і своїми соціально-політичними інтересами й прагненнями.

Такі є два типи націй, відомі історії.

Ви не згодні з тим, щоб зв'язати долю націй, в даному разі долю старих, буржуазних націй,—з долею капіталізму. Ви не згодні з тезою про те, що з ліквідацією капіталізму будуть ліквідовані старі, буржуазні нації. А з чим же, власне, можна було б зв'язати долю цих націй, коли не з долею капіталізму? Хіба важко зрозуміти, що із зникненням капіталізму мають зникнути породжені ним буржуазні нації? Чи не думаєте ви, що старі, буржуазні нації можуть існувати і розвиватися при радянському ладі, при диктатурі пролетаріату? Цього ще бракувало...

Ви побоюєтесь того, що ліквідація існуючих при капіталізмі націй рівнозначна ліквідації націй взагалі, ліквідації всякої нації. Чому, на якій підставі? Невже не відомо вам, що крім буржуазних націй існують ще інші нації, соціалістичні нації, далеко більш згуртовані і життєздатні, ніж будь-яка буржуазна нація?

В тім-то й полягає ваша помилка, що ви не бачите інших націй, крім націй буржуазних,—отже, ви прогляділи цілу епоху утворення соціалістичних націй в Радянському Союзі, що виникли на руїнах старих, буржуазних націй.

В тім-то й річ, що ліквідація буржуазних націй означає не ліквідацію націй взагалі, а ліквідацію всього лише буржуазних націй. На руїнах старих, буржуазних націй виникають і розвиваються нові, соціалістичні нації, що є далеко більш згуртованими, ніж будь-яка буржуазна нація, бо вони вільні від непримиренних класових суперечностей, які роз'їдають буржуазні нації, і є далеко більш загальнонародними, ніж будь-яка буржуазна нація.

3. МАЙБУТНЄ НАЦІЙ І НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ

Ви допускаєте серйозну помилку, проводячи знак рівності між періодом перемоги соціалізму в одній країні і періодом перемоги соціалізму в світовому масштабі, твердячи, що не тільки при перемозі соціалізму в світовому масштабі, але й при перемозі соціалізму в одній країні можливе і необхідне зникнення національних відмінностей і національних мов, злиття націй і утворення єдиної спільної мови. При цьому ви змішуєте зовсім різні речі: «знищення національного гніту» з «ліквідацією національних відмінностей», «знищення національних державних перегородок» з «відмиранням націй», із «злиттям націй».

Не можна не відзначити, що змішування цих різнорідних понять зовсім недопустиме для марксистів. У нас, в нашій країні, давно вже знищено національний гніт, але з цього зовсім не випливає, що національні відмінності зникли і нації нашої країни ліквідовані. У нас, в нашій країні, давно вже ліквідовано національні державні перегородки з прикордонною вартою, з митницями, але з цього зовсім не випливає, що нації вже злились і національні мови зникли, що ці мови замінені якоюсь однією спільною для всіх наших націй мовою.

Ви не задоволені моєю промовою в Комуністичному університеті народів Сходу (1925 р.)[74], де я заперечую правильність тези про те, що при перемозі соціалізму **в одній країні**, наприклад — в нашій країні, національні мови нібито відімруть, нації зіллються і замість національних мов утвориться одна спільна мова.

Ви вважаєте, що така моя заява суперечить відомій тезі Леніна про те, що метою соціалізму є не тільки знищення роздробленості людства на дрібні держави і всякої відособленості націй, не тільки зближення націй, але й злиття їх.

Ви вважаєте, далі, що вона суперечить також другій ленінській тезі про те, що при перемозі соціалізму в **світовому масштабі** почнуть відмирати національні відмінності і національні мови, що після такої перемоги національні мови почнуть замінятися однією спільною мовою.

Це зовсім невірно, товариші. Це — глибока помилка.

Я вже говорив вище, що недозволенно для марксиста змішувати і валити в одну купу такі різнорідні явища, як «перемога соціалізму в одній країні» і «перемога соціалізму у всесвітньому масштабі». Не слід забувати, що ці різнорідні явища відбивають дві зовсім різні епохи, які відрізняються одна від одної не тільки в часі (що дуже важливо), але й самою своєю суттю.

Національне недовір'я, національна відособленість, національна ворожнеча, національні сутички стимулюються і підтримуються, звичайно, не яким-небудь «природженим» почуттям національної зловорожості, а прагненням імперіалізму підкорити чужі нації і страхом цих націй перед загрозою національного поневолення. Безперечно, що поки існує світовий імперіалізм, існуватимуть і це прагнення і цей страх,— отже, існуватимуть у величезній більшості країн і національне недовір'я, і національна відособленість, і національна ворожнеча, і національні сутички. Чи

можна твердити, що перемога соціалізму і ліквідація імперіалізму в одній країні означають ліквідацію імперіалізму і національного гніту в більшості країн? Ясно, що не можна. Але з цього випливає, що перемога соціалізму в одній країні, незважаючи на те, що вона серйозно ослабляє світовий імперіалізм, все-таки не створює і не може створити умов, необхідних для злиття націй і національних мов світу в одно загальне ціле.

Період перемоги соціалізму у всесвітньому масштабі тим насамперед і відрізняється від періоду перемоги соціалізму в одній країні, що він ліквідує імперіалізм **в усіх країнах,** знищує як прагнення до підкорення чужих націй, так і страх перед загрозою національного поневолення, підриває в корені національне недовір'я і національну ворожнечу, об'єднує нації в єдиній системі світового соціалістичного господарства і створює, таким чином, реальні умови, необхідні для поступового злиття всіх націй в одно ціле.

Така є корінна різниця між цими двома періодами.

Але з цього випливає, що змішувати ці два різні періоди і валити їх в одну купу,—значить допустити непростиму помилку. Візьмімо мій виступ в КУТС. Там сказано:

«Говорять (наприклад, Каутський) про створення єдиної загальнолюдської мови з відмиранням усіх інших мов у період соціалізму. Я мало вірю в цю теорію єдиної всеосяжної мови. Досвід, у кожному разі, говорить не за, а проти такої теорії. Досі справа стояла так, що соціалістична революція не зменшувала, а збільшувала кількість мов, бо вона, розворушуючи найглибші низи людства і виштовхуючи їх на політичну сцену, пробуджує до нового життя цілий ряд нових національностей, раніше неві-

домих або мало відомих. Хто міг подумати, що стара царська Росія представляє не менше 50 націй і національних груп? Однак, Жовтнева революція, порвавши старі кайдани і висунувши на сцену цілий ряд забутих народів і народностей, дала їм нове життя і новий розвиток»[75].

З цієї цитати видно, що я виступав проти людей типу Каутського, який (тобто Каутський) завжди був і лишався дилетантом в національному питанні, який не розуміє механіки розвитку націй і не має уявлення про колосальну силу стійкості націй, який вважає можливим злиття націй задовго до перемоги соціалізму, ще при буржуазно-демократичних порядках, який, підлесливо вихваляючи асиміляторську «роботу» німців у Чехії, легковажно твердить, що чехи майже онімечені, що чехи, як нація, не мають майбутнього.

З цієї цитати видно, далі, що в своєму виступі я мав на увазі не період перемоги соціалізму в **світовому масштабі,** а виключно період перемоги соціалізму в **одній країні.** При цьому я твердив (і продовжую твердити), що період перемоги соціалізму в одній країні не дає умов, необхідних для злиття націй і національних мов, що — навпаки, цей період створює сприятливу обстановку для відродження і розквіту націй, раніше гноблених царським імперіалізмом, а нині визволених радянською революцією від національного гніту.

З цієї цитати видно, нарешті, що ви проглядiли колосальну різницю між двома різними історичними періодами, не зрозуміли через це смислу виступу Сталіна і заплуталися в результаті всього цього в нетрях своїх власних помилок.

Перейдемо до тез Леніна про відмирання і злиття націй після перемоги соціалізму в світовому масштабі.

Ось одна з тез Леніна, взята із статті Леніна «Соціалістична революція і право націй на самовизначення», виданої в 1916 році, чомусь не повністю цитована у ваших листах:

«Метою соціалізму є не тільки знищення роздробленості людства на малі держави і всякої відособленості націй, не тільки зближення націй, але й злиття їх. ...Подібно до того, як людство може прийти до знищення класів тільки через перехідний період диктатури пригнобленого класу, подібно до цього і до неминучого злиття націй людство може прийти тільки через перехідний період повного визволення всіх пригноблених націй, тобто їх свободи відокремлення» (див. т. XIX, стор. 40[76]).

А ось друга теза Леніна, яка теж не повністю цитується у вас.

«Поки існують національні і державні відмінності між народами і країнами, — а ці відмінності будуть держатися ще дуже й дуже довго навіть після здійснення диктатури пролетаріату у всесвітньому масштабі, — єдність інтернаціональної тактики комуністичного робітничого руху всіх країн вимагає не усунення різноманітності, не знищення національних відмінностей (це — безглузда мрія для сучасного моменту), а такого застосування основних принципів комунізму (Радянська влада і диктатура пролетаріату), яке правильно видозмінювало б ці принципи в частковостях, правильно пристосовувало, застосовувало їх до національних і національно-державних відмінностей» (див. т. XXV, стор. 227).

Слід відзначити, що цю цитату взято з брошури Леніна «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», виданої в 1920 році, тобто—**після** перемоги соціалістичної революції в одній країні, **після** перемоги соціалізму в нашій країні.

З цих цитат видно, що процес відмирання національних відмінностей і злиття націй Ленін відносить не до періоду перемоги соціалізму в одній країні, а виключно до періоду **після** здійснення диктатури пролетаріату у всесвітньому масштабі, тобто, до періоду перемоги соціалізму в усіх країнах, коли будуть уже закладені основи світового соціалістичного господарства.

З цих цитат видно, далі, що спробу віднести процес відмирання національних відмінностей до періоду перемоги соціалізму в одній країні, в нашій країні, Ленін кваліфікує, як «безглузду мрію».

З цих цитат видно, крім того, що Сталін безумовно мав рацію, заперечуючи в своїй промові в КУТС можливість відмирання національних відмінностей і національних мов в період перемоги соціалізму в одній країні, в нашій країні, а ви безумовно не мали рації, відстоюючи щось прямо протилежне тезі Сталіна.

З цих цитат видно, нарешті, що, змішуючи два різні періоди перемоги соціалізму, ви не зрозуміли Леніна, перекрутили лінію Леніна в національному питанні і стали внаслідок цього, помимо вашої волі, на шлях розриву з ленінізмом.

Було б неправильно думати, що знищення національних відмінностей і відмирання національних мов станеться відразу ж після поразки світового імперіалізму, одним ударом, в порядку, так би мовити, декретування згори. Немає нічого помилковішого, ніж такий погляд. Намагатися провести злиття націй шляхом декретування згори, шляхом примусу, — означало б зіграти на руку імперіалістам, загубити справу

визволення націй, поховати справу організації співробітництва і братерства націй. Така політика була б рівнозначна політиці асиміляції.

Вам, звичайно, відомо, що політика асиміляції безумовно виключається з арсеналу марксизму-ленінізму, як політика антинародна, контрреволюційна, як політика згубна.

Крім того, відомо, що нації і національні мови відзначаються надзвичайною стійкістю і колосальною силою опору політиці асиміляції. Турецькі асимілятори,—найжорстокіші з усіх асиміляторів,—сотні років терзали й калічили балканські нації, але вони не тільки не добились їх знищення, а змушені були капітулювати. Царсько-руські русифікатори і німецько-прусські германізатори, які мало чим поступалися щодо жорстокості перед турецькими асиміляторами, понад сто років кромсали і терзали польську націю, так само як перськi і турецькі асимілятори сотні років кромсали, терзали й винищували вірменську і грузинську нації, але вони не тільки не добилися знищення цих націй, а—навпаки—змушені були також капітулювати.

Необхідно врахувати всі ці обставини, щоб правильно передбачити імовірний хід подій з точки зору розвитку нації безпосередньо після поразки світового імперіалізму.

Було б помилкою думати, що перший етап періоду всесвітньої диктатури пролетаріату буде початком відмирання націй і національних мов, початком складання єдиної спільної мови. Навпаки, перший етап, протягом якого буде остаточно ліквідовано національний гніт,—буде етапом росту і розквіту раніше

пригноблених націй і національних мов, етапом утвердження рівноправності націй, етапом ліквідації взаємного національного недовір'я, етапом налагодження і зміцнення інтернаціональних зв'язків між націями.

Тільки на другому етапі періоду всесвітньої диктатури пролетаріату, в міру того як складатиметься єдине світове соціалістичне господарство, — замість світового капіталістичного господарства, — тільки на цьому етапі почне складатися щось на зразок спільної мови, бо тільки на цьому етапі відчують нації необхідність мати поряд із своїми національними мовами одну спільну міжнаціональну мову, — для зручності зносин і зручності економічного, культурного і політичного співробітництва. Отже, на цьому етапі національні мови і спільна міжнаціональна мова існуватимуть паралельно. Можливо, що спочатку буде створено не один спільний для всіх націй світовий економічний центр з однією спільною мовою, а кілька зональних економічних центрів для окремих груп націй з окремою спільною мовою для кожної групи націй, і тільки згодом ці центри об'єднаються в один спільний світовий центр соціалістичного господарства з однією спільною для всіх націй мовою.

На дальшому етапі періоду всесвітньої диктатури пролетаріату, коли світова соціалістична система господарства зміцніє в достатній мірі і соціалізм увійде в побут народів, коли нації переконаються на практиці в перевагах спільної мови перед національними мовами, — національні відмінності й мови почнуть відмирати, поступаючись місцем спільній для всіх світовій мові.

Така, по-моєму, приблизна картина майбутнього націй, картина розвитку націй на шляхах їх злиття в майбутньому.

4. ПОЛІТИКА ПАРТІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПИТАННІ

Одна з ваших помилок полягає в тому, що ви розглядаєте національне питання не як частину загального питання про соціально-політичний розвиток суспільства, підпорядковану цьому самому загальному питанню, а як щось самодовліюче і постійне, що не міняє в основному свого напряму й характеру на протязі історії. Тому ви не бачите того, що бачить кожний марксист, а саме того, що національне питання має не завжди однаковий характер, що характер і завдання національного руху міняються залежно від різних періодів розвитку революції.

Логічно цим, власне, і пояснюється той сумний факт, що ви так легко змішуєте і валите в одну купу різнорідні періоди розвитку революції, не розуміючи того, що зміна характеру і завдань революції на різних етапах розвитку викликає відповідні зміни в характері і завданнях національного питання, що відповідно до цього міняється і політика партії в національному питанні, що, значить, не можна політику партії в національному питанні, зв'язану з одним періодом розвитку революції, насильно відривати від цього періоду і довільно переносити на інший період.

Російські марксисти завжди виходили з того положення, що національне питання є частина загаль-

ного питання про розвиток революції, що на різних етапах революції національне питання має різні завдання, які відповідають характерові революції в кожний даний історичний момент, що відповідно до цього міняється і політика партії в національному питанні.

В період перед першою світовою війною, коли історія висунула **буржуазно-демократичну** революцію в Росії, як завдання моменту, російські марксисти зв'язували вирішення національного питання з долею демократичного перевороту в Росії. Наша партія вважала, що повалення царизму, ліквідація залишків феодалізму і повна демократизація країни—є найкращим розв'язанням національного питання, можливим в рамках капіталізму.

Така політика партії в цей період.

До цього періоду відносяться відомі статті Леніна в національному питанні, в тому числі стаття «Критичні замітки з національного питання», де Ленін говорить:

«...я заявляю, що є тільки одне розв'язання національного питання, оскільки воно взагалі можливе в світі капіталізму, і це розв'язання — послідовний демократизм. Для доказу я посилаюсь, між іншим, на Швейцарію» (див. т. XVII, стор. 150 [77]).

До цього ж періоду відноситься брошура Сталіна «Марксизм і національне питання», де, між іншим, сказано:

«Остаточне падіння національного руху можливе лише з падінням буржуазії. Тільки в царстві соціалізму може бути встановлений цілковитий мир. Але довести національну боротьбу до мінімуму, підірвати її в корені, зробити її максимально нешкідливою для пролетаріату — можливо і в рамках капіталізму.

Про це свідчать хоча б приклади Швейцарії і Америки. Для цього треба демократизувати країну і дати націям можливість вільного розвитку» [78].

В дальший період, в період першої світової війни, коли довгочасна війна між двома імперіалістичними коаліціями підірвала могутність світового імперіалізму, коли криза світової системи капіталізму дійшла до краю, коли поряд з робітничим класом «метрополій» вступили у визвольний рух також колоніальні й залежні країни, коли національне питання переросло в національно-колоніальне питання, коли єдиний фронт робітничого класу передових капіталістичних країн і пригноблених народів колоній та залежних країн почав перетворюватися в реальну силу, отже, коли **соціалістична** революція стала питанням моменту,— російські марксисти уже не могли задовольнятися політикою попереднього періоду і вони визнали за необхідне зв'язати вирішення національно-колоніального питання з долею соціалістичного перевороту.

Партія вважала, що повалення влади капіталу і організація диктатури пролетаріату, вигнання імперіалістичних військ за межі колоніальних та залежних країн і забезпечення для цих країн права на відокремлення і організацію своїх національних держав, ліквідація національної ворожнечі й націоналізму і зміцнення інтернаціональних зв'язків між народами, організація єдиного соціалістичного народного господарства і налагодження на цьому грунті братерського співробітництва народів,—є найкращим розв'язанням національно-колоніального питання в даних умовах.

Така політика партії в цей період.

Період цей далеко ще не увійшов у свою повну силу, бо він тільки почався, але безперечно, що він ще скаже своє вирішальне слово...

Окремо стоїть питання про нинішній період розвитку революції в нашій країні і нинішню політику партії.

Слід відзначити, що наша країна виявилась поки що **єдиною** країною, готовою повалити капіталізм. І вона дійсно повалила капіталізм, організувала диктатуру пролетаріату.

Отже, до здійснення диктатури пролетаріату **в світовому масштабі** і—тим більше—до перемоги соціалізму **в усіх країнах,**—поки ще далеко.

Слід, далі, відзначити, що, покінчивши з владою буржуазії, яка давно вже відмовилась від своїх старих демократичних традицій, ми мимохідь розв'язали завдання «повної демократизації країни», ліквідували систему національного гніту і провели рівноправність націй в нашій країні.

Як відомо, ці заходи були найкращим засобом для ліквідації націоналізму і національної ворожнечі, для встановлення довір'я між народами.

Слід, нарешті, відзначити, що знищення національного гніту привело до національного відродження раніше пригноблених націй нашої країни, до зростання їх національної культури, до зміцнення дружніх інтернаціональних зв'язків між народами нашої країни і налагодження співробітництва між ними в справі соціалістичного будівництва.

Треба пам'ятати, що ці відроджені нації є вже не старими, буржуазними націями, керованими

буржуазією, а новими, соціалістичними націями, які виникли на руїнах старих націй і якими керує інтернаціоналістична партія трудящих мас.

В зв'язку з цим партія визнала за необхідне допомогти відродженим націям нашої країни — стати на ноги на весь зріст, оживити й розвинути свою національну культуру, розгорнути школи, театри та інші культурні заклади на рідній мові, націоналізувати, тобто зробити національними щодо складу, партійний, профспілковий, кооперативний, державний, господарський апарати, вирощувати свої, національні партійні і радянські кадри і приборкати всі ті елементи, — правда, нечисленні, — які намагаються гальмувати подібну політику партії.

Це означає, що партія підтримує і буде підтримувати розвиток і розквіт національних культур народів нашої країни, що вона буде заохочувати справу зміцнення наших нових, соціалістичних націй, що вона бере цю справу під свій захист і покровительство проти всіх і всяких антиленінських елементів.

З ваших листів видно, що ви не схвалюєте таку політику нашої партії. Це тому, по-перше, що ви змішуєте нові, соціалістичні нації з старими, буржуазними націями і не розумієте того, що національні культури наших нових радянських націй є за своїм **змістом** соціалістичні культури. Це тому, по-друге, що ви—пробачте за грубість,—серйозно кульгаєте в питаннях ленінізму і дуже погано розбираєтесь в національному питанні.

Зверніть увагу хоча б на таку елементарну справу. Всі ми говоримо про необхідність культурної рево-

люції в нашій країні. Якщо ставитись до цієї справи серйозно, а не ляпати попустому язиком, треба зробити в цьому напрямі хоча б перший крок: зробити насамперед початкову освіту обов'язковою для всіх громадян країни, без різниці національності, а потім і — середню освіту. Ясно, що без цього неможливий ніякий культурний розвиток нашої країни, не кажучи вже про так звану культурну революцію. Більше того: без цього у нас не буде ні справжнього піднесення промисловості і сільського господарства, ні надійної оборони нашої країни.

А як це зробити, коли мати на увазі, що процент неписьменності по нашій країні все ще дуже великий, що в цілому ряді націй нашої країни неписьменні становлять 80—90 процентів?

Для цього необхідно вкрити країну багатою сіткою шкіл на рідній мові, забезпечивши їх кадрами викладачів, що володіють рідною мовою.

Для цього треба націоналізувати, тобто зробити національними щодо складу, всі апарати управління, від партійних і профспілкових до державних і господарських.

Для цього треба розгорнути пресу, театри, кіно та інші культурні заклади на рідній мові.

Чому — питають — на рідній мові? Та тому, що мільйонні маси народу можуть преуспівати в справі культурного, політичного і господарського розвитку тільки на рідній, на національній мові.

Після всього сказаного, мені здається, не так уже важко зрозуміти, що ніякої іншої політики в національному питанні, крім тієї, яка ведеться тепер в нашій країні, не можуть вести ленінці,

якщо, звичайно, вони хочуть лишитися ленінцями.

Чи не так?

Ну, давайте скінчимо на цьому.

Думаю, що я відповів на всі ваші питання і сумніви.

З ком. привітом ***Й. Сталін***

18 березня 1929 р.

Друкується вперше

ПРИМІТКИ

[1] Під час своєї поїздки в Сибір, що тривала з 15 січня по 6 лютого 1928 року, Й. В. Сталін відвідав основні хлібні райони краю. Й. В. Сталін взяв участь у засіданні бюро Сибірського крайкому ВКП(б) в Новосибірську, в засіданнях бюро окружних комітетів ВКП(б) і нарадах активу барнаульської, бійської, рубцовської та омської окружних партійних організацій разом з представниками Рад і заготівельних органів. Завдяки політичним і організаційним заходам, проведеним Й. В. Сталіним, партійні організації Сибіру забезпечили виконання плану хлібозаготівель. — *1*.

[2] Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 4-е, т. 24, стор. 51. — *8*.

[3] Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 4-е, т. 24, стор. 465. —*8*.

[4] XV з'їзд ВКП(б) відбувався в Москві 2—19 грудня 1927 року. З'їзд обговорив політичний і організаційний звіти Центрального Комітету, звіти Центральної ревізійної комісії, ЦКК — РСІ, делегації ВКП(б) у Виконкомі Комінтерну, директиви до складання п'ятирічного плану розвитку народного господарства, доповідь про роботу на селі, заслухав доповідь комісії з'їзду в питанні про опозицію і обрав центральні установи партії. Й. В. Сталін виступив 3 грудня з політичним звітом ЦК ВКП(б) і 7 грудня з заключним словом. 12 грудня з'їзд обрав Й. В. Сталіна в комісію по виробленню резолюції на доповідь про роботу делегації ВКП(б)

у Виконкомі Комінтерну. З'їзд схвалив політичну і організаційну лінію Центрального Комітету партії і доручив йому й надалі проводити політику миру та зміцнення обороноздатності СРСР, продовжувати неослабним темпом соціалістичну індустріалізацію країни, розширяти і зміцнювати соціалістичний сектор в місті і на селі і держати курс на ліквідацію капіталістичних елементів у народному господарстві. З'їзд дав директиву про складання першого п'ятирічного плану народного господарства СРСР. З'їзд ухвалив рішення про всемірне розгортання колективізації сільського господарства, намітив план розширення колгоспів і радгоспів і дав вказівки про способи боротьби за колективізацію сільського господарства. XV з'їзд ВКП(б) увійшов в історію партії як з'їзд колективізації. У своїх рішеннях про опозицію, спрямованих на ліквідацію троцькістсько-зінов'євського блоку, з'їзд констатував, що незгоди між партією і опозицією переросли в програмні, що троцькістська опозиція стала на шлях антирадянської боротьби, і оголосив належність до троцькістської опозиції та пропаганду її поглядів несумісними з перебуванням в лавах більшовицької партії. З'їзд схвалив постанову об'єднаних зборів ЦК і ЦКК ВКП(б) (листопад 1927 р.) про виключення з партії Троцького й Зінов'єва і постановив виключити з партії всіх активних діячів троцькістсько-зінов'євського блоку. (Про XV з'їзд ВКП(б) див. «Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 275—276. Резолюції і постанови з'їзду див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 222—262.). — ***9.***

5 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 251. — ***9.***

6 Мова йде про дискусію, яка була нав'язана партії троцькістсько-зінов'євським опозиційним блоком. Загальнопартійна дискусія була оголошена Центральним Комітетом партії в жовтні 1927 року, за два місяці до XV з'їзду ВКП(б). Про дискусію див. «Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 272. — ***12.***

7 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 255. — ***15.***

8 Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) з участю членів Центральної ревізійної комісії відбувався 6 — 11 квітня 1928 року. Пленум обговорив питання про хлібозаготівлі поточного року і організацію хлібозаготівельної кампанії на 1928/29 рік, доповідь комісії Політбюро про практичні заходи по ліквідації недоліків, виявлених в зв'язку з шахтинською справою, план роботи Політбюро і пленуму ЦК ВКП(б) на 1928 рік. Й. В. Сталін виступив на засіданні пленуму 10 квітня з промовою на доповідь комісії Політбюро і був обраний в комісію для остаточного редагування резолюції про шахтинську справу і практичні завдання в боротьбі з недоліками господарського будівництва. Пленум ухвалив окрему постанову про щорічні командировки на місця членів ЦК, Президії ЦКК та інших керівних працівників з метою посилення боротьби з недоліками місцевої роботи і поліпшення практики керівництва центральних органів. (Резолюції пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 263—276.). — ***27.***

9 Мається на увазі шкідницька діяльність контрреволюційної організації буржуазних спеціалістів у Шахтинському та інших районах Донбасу. Ця організація була викрита на початку 1928 року. Про шахтинську справу див. цей том, стор. 35, 52 — 63. Див. також «Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 279. — ***27.***

10 **«Листок Рабоче-Крестьянской Инспекции»** періодично друкувався в газеті «Правда» з 15 березня 1928 року по 28 листопада 1933 року. «Листок РКИ» ставив своєю метою залучення широких мас трудящих до боротьби з бюрократизмом. — ***32.***

11 **«Комсомольская Правда»** — щоденна газета, орган Центрального і Московського комітетів ВЛКСМ; видається з 24 травня 1925 року. — ***32.***

12 В. І. Ленін. Лист В. М. Молотову про план політдоповіді на XI з'їзді партії (див. Твори, вид. 3-є, т. XXVII, стор. 207). — ***36.***

13 VIII з'їзд РКП(б), що відбувався в Москві 18—23 березня 1919 року, визначив нову політику партії щодо середнього селянства — політику міцного союзу з середняком. Основи цієї політики були дані В. І. Леніним в доповіді про роботу на селі (див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXIV, стор. 158—175. Про VIII з'їзд РКП(б) див. «Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 222—225). — ***47.***

14 Мається на увазі циркуляр ВРНГ СРСР № 33 від 29 березня 1926 року «Про організацію управління промисловими закладами» і додане до нього «Загальне положення про права і обов'язки технічного директора заводу в металічній і електротехнічній промисловості». — ***57.***

15 VIII Всесоюзний з'їзд ВЛКСМ відбувався в Москві з 5 по 16 травня 1928 року. На з'їзді обговорювались питання: підсумки і перспективи соціалістичного будівництва і завдання комуністичного виховання молоді; звіти ЦК і Центральної ревізійної комісії ВЛКСМ; звіт делегації ВЛКСМ в Комуністичному Інтернаціоналі Молоді; про працю і освіту молоді в зв'язку з п'ятирічним планом розвитку народного господарства; про роботу ВЛКСМ серед дітей та інші питання. Й. В. Сталін виступив з промовою 16 травня на заключному засіданні з'їзду. — ***65.***

16 Мається на увазі звернення ЦК ВКП(б) «За соціалістичну перебудову села. (Основні завдання відділів по роботі на селі)», адресоване всім ЦК нацкомпартій, бюро ЦК ВКП(б), крайкомам, обкомам, губкомам, окружкомам та повіткомам ВКП(б). Звернення було опубліковане за підписом секретаря ЦК ВКП(б) В. М. Молотова в газеті «Правда» № 112, 16 травня 1928 року. — ***73.***

17 В 1918 році, з ініціативи Я. М. Свердлова, при ВЦВК були організовані короткострокові агітаційно-пропагандистські курси, перейменовані в січні 1919 року в Школу радянської роботи. На основі цієї школи, за постановою VIII з'їзду РКП(б), була створена Центральна школа радянської і партійної роботи. В другій половині 1919 року Центральна

школа радянської і партійної роботи була перетворена в Комуністичний університет ім. Я. М. Свердлова. Десятиріччя Свердловського університету відзначалося 28 травня 1928 року. — ***79.***

18 XIV з'їзд ВКП(б) відбувався в Москві з 18 по 31 грудня 1925 року. Й. В. Сталін виступив на з'їзді з політичним звітом ЦК. З'їзд поставив центральним завданням партії боротьбу за соціалістичну індустріалізацію країни як основу побудови соціалізму в СРСР. У своїх рішеннях з'їзд підкреслив важливість дальшого зміцнення союзу робітничого класу з середняком при опорі на бідноту для боротьби з куркульством. З'їзд вказав на необхідність підтримувати й рухати вперед розвиток сільського господарства по лінії піднесення землеробської культури і втягнення з допомогою кооперації все більшої маси селянських господарств в русло соціалістичного будівництва. (Резолюції і постанови з'їзду див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 47—90. Про XIV з'їзд ВКП(б) див. «Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 263—266.). — ***90.***

19 Мова йде про доповідь В. І. Леніна «П'ять років Російської революції і перспективи світової революції» на IV конгресі Комінтерну, що відбувся 5 листопада — 5 грудня 1922 року (див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-е, т. XXVII, стор. 342—355). — ***92.***

20 Мається на увазі доповідь В. І. Леніна «Про тактику РКП» на III конгресі Комінтерну, що відбувався з 22 червня по 12 липня 1921 року (див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-е, т. XXVI, стор. 450 — 465). — ***94.***

21 Йдеться про звернення ЦК ВКП(б) «До всіх членів партії, до всіх робітників», опубліковане в газеті «Правда» № 128, 3 червня 1928 року (див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 807—809).—***97.***

22 В. І. Ленін. «Цінні признання Пітіріма Сорокіна» (див. Твори, вид. 3-е, т. XXIII, стор. 294). — ***99.***

23 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. I, 1941, стор. 292. — ***102.***

24 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXIV, стор. 164. — ***104.***

25 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXIV, стор. 127.— ***109.***

26 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. I, 1941, стор. 307, 309. — ***109.***

27 XVI Московська губернська конференція ВКП(б) відбулась 20 — 28 листопада 1927 року. Й. В. Сталін виступив на ранковому засіданні конференції 23 листопада з промовою «Партія і опозиція» (див. Твори, т. 10, стор. 252—268). — ***111.***

28 Цитуються наведені Марксом як девіз у передмові до першого німецького видання «Капіталу» слова з «Божественної комедії» Данте (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Вибрані твори в двох томах, т. I, 1948, стор. 412). — ***112.***

29 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 223.— ***113.***

30 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 263 — 269. — ***116.***

31 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 248. — ***117.***

32 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 251. — ***117.***

33 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 242. — ***118.***

34 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. I, 1941, стор. 307. — ***123.***

35 К. Маркс. «Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта» (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Вибрані твори в двох томах, т. I, 1948, стор. 215). — ***124.***

36 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 4-е, т. 7, стор. 190. — ***125.***

37 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 275. — ***127.***

38 **«Биржёвка»** — «Биржевые Ведомости» — буржуазна газета бульварного типу, що виходила в Петербурзі з 1880 року. Безпринципність і продажність газети зробили її назву прозивною. В кінці жовтня 1917 року газета була закрита Військово-революційним комітетом Петроградської Ради. — ***132.***

39 Пленум Центрального Комітету ВКП(б), що відбувся 4—12 липня 1928 року, заслухав і прийняв до відома інформаційну доповідь про питання наступного VI конгресу Комінтерну і схвалив в основному проект програми Комінтерну. Пленум ухвалив рішення в питаннях: про політику хлібозаготівель в зв'язку з загальним господарським становищем, про організацію нових (зернових) радгоспів, про поліпшення підготовки нових спеціалістів. Й. В. Сталін виступив на засіданнях пленуму 5, 9 і 11 липня з промовами, які публікуються в цьому томі. (Резолюції пленуму ЦК ВКП(б) див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 277—286.). — ***137.***

40 Проект програми Комуністичного Інтернаціоналу, що обговорювався пленумом ЦК ВКП(б) в липні 1928 року, був розроблений програмною комісією, утвореною на V конгресі Комінтерну (червень—липень 1924 р.). До складу комісії входив Й. В. Сталін, що керував розробленням проекту програми. Проект, прийнятий програмною комісією ВККІ 25 травня 1928 року і схвалений липневим пленумом ЦК ВКП(б), був покладений в основу програми Комінтерну, затвердженої на VI конгресі Комуністичного Інтернаціоналу (липень—вересень 1928 р.). Про проект програми див. цей том, стор. 200 — 202. — ***139.***

41 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXII, стор. 435— — 468. — ***144.***

42 21 березня 1919 року в Угорщині була проголошена Радянська республіка. Вже з перших днів свого існування Угорська радянська республіка опинилася в тяжкому становищі.

Країна переживала глибоку фінансову і продовольчу кризу, вела боротьбу з внутрішньою контрреволюцією і Антантою, яка організувала економічну блокаду і воєнну інтервенцію проти Радянської Угорщини. Угорські соціал-демократи, що входили до складу уряду Угорської республіки, проводили зрадницьку підривну роботу в тилу і на фронті, змовлялися з агентами Антанти про повалення Радянської влади. В серпні 1919 року угорська революція була придушена об'єднаними силами внутрішньої контрреволюції та інтервентів. — ***146.***

43 Мається на увазі глибока революційна криза в Німеччині восени 1923 року. В результаті могутнього революційного руху в Саксонії і Тюрінгії утворились робітничі уряди, в Гамбурзі відбулося збройне повстання робітників. Революція 1923 року в Німеччині зазнала поразки. — ***146.***

44 В. І. Ленін. «Первісний начерк тез з аграрного питання» (див. Твори, вид. 3-є, т. XXV, стор. 266 — 278). — ***148.***

45 Див. «Проект програми Комуністичного Інтернаціоналу». М. — Л., 1928, стор. 52. Див. також В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXV, стор. 5, 190. — ***151.***

46 VI конгрес Комінтерну відбувся в Москві 17 липня — 1 вересня 1928 року. Конгрес обговорив звіт про діяльність Виконкому Комінтерну, звіти Виконкому Комуністичного Інтернаціоналу Молоді і Інтернаціональної Контрольної Комісії, заходи боротьби з небезпекою імперіалістичних воєн, програму Комуністичного Інтернаціоналу, питання про революційний рух в колоніальних і напівколоніальних країнах, економічне становище в СРСР і становище у ВКП(б), затвердив статут Комінтерну. Конгрес вказав на ріст внутрішніх суперечностей капіталізму, які неминуче ведуть до розхитування капіталістичної стабілізації і різкого загострення загальної кризи капіталізму. Конгрес визначив завдання Комуністичного Інтернаціоналу, які випливають з нових умов боротьби робітничого класу. В резолюції про становище в Союзі Радянських Соціалістичних Республік і ВКП(б) конгрес відзначив успіхи соціалістичного будівництва в СРСР, значення їх для зміцнення революційних позицій

міжнародного пролетаріату і закликав трудящих усього світу до захисту Радянського Союзу. Й. В. Сталін був обраний до президії конгресу, до програмної комісії і до політичної комісії для розроблення тез про міжнародне становище і завдання Комуністичного Інтернаціоналу. — ***154.***

47 Див. «З'їзди Рад РРФСР в постановах і резолюціях», М., 1939, стор. 225. — ***163.***

48 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-е, т. XXVII, стор. 274. — ***165.***

49 **«Беднота»** — щоденна газета, орган ЦК ВКП(б); видавалась у Москві з березня 1918 року по січень 1931 року. — ***165.***

50 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-е, т. XXVII, стор. 192. — ***173.***

51 **«Красная Газета»** — щоденна газета; видавалась Ленінградською Радою робітничих, селянських і червоноармійських депутатів з січня 1918 року по лютий 1939 року. — ***179.***

52 Мова йде про місцеві економічні наради; існували в 1921 — 1923 роках при виконкомах Рад. — ***183.***

53 **«Нижнее Поволжье»** — щомісячний журнал; видавався з 1924 року в Саратові Нижнє-Волзькою обласною і Саратовською губернською плановими комісіями, а з 1926 року — Саратовською губернською і крайовою плановою комісією. З серпня 1932 по 1933 рік журнал видавався крайовою плановою комісією в Сталінграді. — ***189.***

54 Хлібоцентр — Всеросійський центральний союз сільськогосподарської кооперації по виробництву, переробці і збуту зернових та олійних культур; існував з 1926 року по 1931 рік. — ***192.***

55 Гільдійський соціалізм — напрям всередині соціал-демократичного реформізму, глибоко ворожий марксизмові; виник в 900-роках в Англії. Гільдійський соціалізм заперечує класовий характер держави, класову боротьбу і диктатуру пролетаріату, проповідує об'єднання робітників, інтелігентів

і техніків у федерацію національних промислових гільдій і перетворення їх в органи управління промисловістю в рамках буржуазної держави. Заперечуючи революційні методи боротьби, гільдійський соціалізм прирікає робітничий клас на бездіяльність і повне підкорення буржуазії. — ***202.***

56 Це звернення Й. В. Сталін написав у зв'язку з «тижнем оборони», який проводився по Радянському Союзу з 15 по 22 липня 1928 року. — ***217.***

57 Перший Всеросійський з'їзд робітниць і селянок відбувався в Москві 16—21 листопада 1918 року. З'їзд був скликаний Центральним Комітетом РКП(б) з метою організації справи політичної освіти робітниць і селянок, залучення їх до активної участі в соціалістичному будівництві. На з'їзді були присутні 1 147 делегаток. 19 листопада на з'їзді виступив з промовою В. І. Ленін. (Про з'їзд і його значення див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXIII, стор. 285—286 і Й. В. Сталін. Твори, т. 5, стор. 349—351.). —***242.***

58 Пленум Центрального Комітету ВКП(б) з участю членів Центральної контрольної комісії і Центральної ревізійної комісії відбувався з 16 по 24 листопада 1928 року. Пленум розглянув контрольні цифри народного господарства на 1928/29 рік, а також питання: про перші підсумки і дальше проведення 7-годинного робочого дня, про вербування робітників і регулювання росту партії, доповідь Північнокавказького крайкому ВКП(б) про роботу на селі і заходи піднесення землеробства. З промовою «Про індустріалізацію країни і про правий ухил у ВКП(б)» Й. В. Сталін виступив на засіданні пленуму 19 листопада у першому питанні порядку денного. 20 листопада Й. В. Сталін був обраний пленумом в комісію для редагування резолюції про контрольні цифри народного господарства на 1928/29 рік. (Резолюції пленуму ЦК ВКП(б) див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 287—310.). — ***243.***

59 21 листопада 1928 року на смоленській швейній фабриці «Катушка» відбувся мітинг, присвячений організації губернського змагання на краще проведення виборів до Рад.

На цьому мітингу робітники ухвалили рішення забезпечити поголовну участь робітників та членів їх родин у виборах Рад, організувати передвиборний мітинг-перекличку і послали виклик робітникам Ярцевської текстильної фабрики та інших фабрик і заводів Смоленської, Брянської і Калузької губерній. Робітники звернулись з листом до Й. В. Сталіна і М. І. Калініна, в якому повідомляли про обрання Й. В. Сталіна і М. І. Калініна почесними головами передвиборного мітингу-переклички і просили дати вказівки в питанні про організацію змагання на краще проведення виборів до Рад. — ***290.***

60 Див. «Стенографічний звіт VI конгресу Комінтерну. Випуск 6. Тези, резолюції, постанови, відозви». М. — Л., 1929, стор. 57. — ***295.***

61 IV конгрес Червоного Інтернаціоналу професійних спілок відбувався в Москві з 17 березня по 3 квітня 1928 року. Конгрес обговорив питання: підсумки і чергові завдання міжнародного професійного руху; про робітничу молодь у професійному русі; організаційне питання; про заходи боротьби з фашизмом і жовтими спілками; професійний рух в колоніальних і напівколоніальних країнах та ін. У своїх рішеннях конгрес підкреслив, що в обстановці все більше розхитуваної стабілізації капіталізму наростає і загострюється класова боротьба, і що вся діяльність Профінтерну повинна бути спрямована на завоювання мас і керівництво їх боротьбою проти капіталу. Конгрес вказав, що центральним завданням Профінтерну є завоювання реформістських профспілок і керівництво страйками всупереч опорові реформістських лідерів. В резолюції з організаційних питань конгрес підкреслив, що революційні профспілки повинні вести повсякденну роботу в справі залучення широких верств пролетаріату до професійних організацій. — ***299.***

62 Див. «Стенографічний звіт VI конгресу Комінтерну. Випуск 6. Тези, резолюції, постанови, відозви». М. — Л., 1929, стор. 80. — ***302.***

63 Мова йде про резолюцію II конгресу Комінтерну «Умови прийому до Комуністичного Інтернаціоналу», затверджену 6 серпня 1920 року. Тези цієї резолюції, обговорені в спеціальній комісії і подані на розгляд конгресу, написав В. І. Ленін (див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXV, стор. 279 — 284). — ***303.***

64 Мається на увазі резолюція «Про контрольні цифри народного господарства на 1928/29 рік», вироблена в комісії листопадового пленуму ЦК ВКП(б) під керівництвом Й. В. Сталіна і прийнята на засіданні пленуму 24 листопада 1928 року. В заключній частині резолюції пленум вказав на необхідність боротьби на два фронти і визначив методи боротьби з правою небезпекою як головною небезпекою у ВКП(б) (див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 296—297). — ***307.***

65 Резолюцію XV з'їзду партії «Про опозицію» див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 259 — 261. — ***313.***

66 **«Руль»** — газета кадетів-білоемігрантів; видавалась у Берліні з листопада 1920 року по жовтень 1931 року. — ***314.***

67 В. І. Ленін. «Первісний проект резолюції X з'їзду РКП про єдність партії» (див. Твори, вид. 3-є, т. XXVI, стор. 259 — 260). — ***315.***

68 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXIX, стор. 229. — ***320.***

69 «Головановщина» проявилась у спробах деякої частини театральних працівників перенести в радянський театр старі, буржуазні нрави і методи роботи. В 1926— 1928 роках група артистів Великого театру на чолі з диригентом Головановим виступала проти оновлення і створення нового репертуару, який відповідав би зрослим вимогам широких верств трудящих і завданням соціалістичного будівництва. Ця група протипоставила себе колективові театру і відмовлялась від висування молодих артистичних сил. Вжиті партією заходи до перебудови роботи радянського театру забезпечили подолання «головановщини». — ***326.***

70 Привітальна телеграма Й. В. Сталіна у Проскурів червоноармійцям, командному і політичному складові Першого червоно-козачого полку кавалерійської червоної дивізії була надіслана до дня святкування одинадцятих роковин Червоної Армії. — ***330.***

71 **«Сельскохозяйственная Газета»** — щоденна газета, орган Ради Народних Комісарів СРСР. Виходила з 1 березня 1929 року по 29 січня 1930 року, потім була перетворена в газету «Социалистическое Земледелие». — ***331.***

72 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 4-е, т. 1, стор. 137 — 138. — ***336.***

73 Див. Й. В. Сталін. Твори, т. 2, стор. 303, 311 — 312. — ***337.***

74 Й. В. Сталін. «Про політичні завдання Університету народів Сходу» (див. Твори, т. 7, стор. 133 — 152). — ***340.***

75 Див. Й. В. Сталін. Твори, т. 7, стор. 138 — 139. — ***343.***

76 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 4-е, т. 22, стор. 135 — 136. — ***344.***

77 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 4-е, т. 20, стор. 23. — ***349.***

78 Див. Й. В. Сталін. Твори, т. 2, стор. 312. — ***350.***

БІОГРАФІЧНА ХРОНІКА

(1928—березень 1929)

1928

7 січня. Й. В. Сталін розмовляє з секретарем Ленінградського обкому ВКП(б) С. М. Кіровим.

10 січня. Й. В. Сталін розмовляє з головою правління Тверського бавовняного тресту в питаннях раціоналізації виробництва.

11 січня. Й. В. Сталін розмовляє з представниками партійних і радянських органів Брянської губернії про роботу промисловості і про колективні договори.

13 січня. Й. В. Сталін розмовляє з представниками Союзу сільськогосподарської кооперації, Хлібоцентру, Хлібопродукту і Народного комісаріату торгівлі СРСР.

15 січня. Й. В. Сталін виїжджає в Сибір в зв'язку з незадовільним ходом хлібозаготівель у краї.

18 січня. Й. В. Сталін бере участь в засіданні бюро Сибірського крайкому ВКП(б) спільно з представниками заготівельних організацій в м. Новосибірську.

22 січня. Й. В. Сталін проводить в м. Барнаулі нараду активу барнаульської організації ВКП(б) з участю представників бійської та рубцовської окружних партійних організацій в питанні про виконання плану хлібозаготівель.

23 січня. Й. В. Сталін на засіданні бюро Рубцовського окружного комітету ВКП(б) виступає в питанні про хід хлібозаготівель по округу.

27, 28 січня. Й. В. Сталін на засіданнях бюро Омського окружного комітету ВКП(б) бере участь в обговоренні питання про хлібозаготівлі.

6 лютого. Й. В. Сталін повернувся в Москву з поїздки в Сибір.

9—25 лютого. Й. В. Сталін бере участь в роботах IX пленуму Виконкому Комінтерну.

10 лютого. Й. В. Сталін розмовляє з секретарем Нижегородського губкому ВКП(б) А. О. Ждановим.

13 лютого. Й. В. Сталін написав листа до всіх організацій ВКП(б) — «Перші підсумки заготівельної кампанії і дальші завдання партії».

23 лютого. Привітання Й. В. Сталіна до десятиріччя Червоної Армії опубліковано в № 46 газети «Красная Звезда».

25 лютого. Й. В. Сталін виступає з промовою «Про три особливості Червоної Армії» на урочистому засіданні пленуму Московської Ради, присвяченому десятим роковинам Червоної Армії.

26 лютого. Й. В. Сталін присутній на параді військ московського гарнізону і демонстрації трудящих на Красній площі в Москві на честь десятих роковин Червоної Армії.

Й. В. Сталін відвідав виставку Асоціації художників революційної Росії (АХРР), присвячену десятиріччю Червоної Армії.

21 березня. Й. В. Сталін розмовляє з працівниками редакцій газети «Правда» і журналу «Большевик»

Й. В. Сталін розмовляє з секретарем Омського окружного комітету ВКП(б) в питанні про хлібозаготівлі.

28 березня. Й. В. Сталін розмовляє з представниками Сталінградського губкому ВКП(б) і губвиконкому в питаннях районування.

6—11 квітня. Й. В. Сталін керує роботою об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б).

10 квітня. Й. В. Сталін на засіданні об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) виступає з промовою на доповідь комісії Політбюро ЦК про практичні заходи по ліквідації недоліків, виявлених в зв'язку з шахтинською справою. Пленум обирає Й. В. Сталіна в комісію для остаточного редагування резолюції в цьому питанні.

13 квітня. Й. В. Сталін виступає на зборах активу московської організації ВКП(б) з доповіддю «Про роботи квітневого об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК».

30 квітня. Й. В. Сталін пише привітання робітникам м. Костроми в зв'язку з відкриттям 1 травня 1928 року в Костромі пам'ятника В. І. Леніну.

1 травня. Й. В. Сталін присутній на першотравневому параді військ московського гарнізону і демонстрації трудящих на Красній площі в Москві.

9 травня. Й. В. Сталін прийняв делегацію студентів Комуністичного університету ім. Я. М. Свердлова.

Й. В. Сталін розмовляє з начальником Головметалу Вищої ради народного господарства СРСР в питаннях реконструкції металопромисловості.

16 травня. Й. В. Сталін виступає з промовою на VIII з'їзді ВЛКСМ.

26 травня. Й. В. Сталін написав привітання «Комсомольской Правде» в зв'язку з трирічним ювілеєм газети. Привітання опубліковано в «Комсомольской Правде» № 122, 27 травня 1928 року.

27 травня. Привітання Й. В. Сталіна Комуністичному університетові ім. Я. М. Свердлова, в зв'язку з його десятирічним ювілеєм, опубліковано в № 122 газети «Правда».

28 травня. Й. В. Сталін присутній у Великому театрі в Москві на урочистому засіданні, присвяченому десятирічному ювілею Комуністичного університету ім. Я. М. Свердлова.

Й. В. Сталін розмовляє з студентами Інституту червоної професури, Комуністичної академії і Комуністичного університету ім. Я. М. Свердлова про становище на хлібному фронті.

30 травня. Й. В. Сталін прийняв секретарів Тульського, Смоленського, Ярославського і Владимирського губкомів ВКП(б).

8 червня. Й. В. Сталін пише листа членам гуртка по партбудівництву при Комакадемії з приводу тез Слепкова про самокритику.

12 червня. Й. В. Сталін написав статтю «Ленін і питання про союз із середняком. Відповідь тов. С.». Статтю опубліковано в газеті «Правда» № 152, 3 липня 1928 року.

20 червня. Й. В. Сталін пише листа «Членам Політбюро ЦК. Відповідь Фрумкіну. (З приводу листа Фрумкіна від 15 червня 1928 р.)».

26 червня. Статтю Й. В. Сталіна «Проти опошлення лозунга самокритики» опубліковано в № 146 газети «Правда».

4—12 липня. Й. В. Сталін керує роботою пленуму ЦК ВКП(б).

5 липня. Й. В. Сталін на засіданні пленуму ЦК ВКП(б) виступає з промовою «Про програму Комінтерну».

9 липня. Й. В. Сталін на засіданні пленуму ЦК ВКП(б) виступає з промовою «Про індустріалізацію і хлібну проблему».

11 липня. Й. В. Сталін на засіданні пленуму ЦК ВКП(б) виступає з промовою «Про змичку робітників і селян і про радгоспи».

13 липня. Й. В. Сталін виступає на зборах активу ленінградської організації ВКП(б) з доповіддю «Про підсумки липневого пленуму ЦК ВКП(б)».

15 липня. Звернення Й. В. Сталіна «Ленінградському Тсоавіахімові», в зв'язку з «тижнем оборони», опубліковано в № 163 «Красной Газеты» (Ленінград).

17 липня. Й. В. Сталіна на засіданні VI конгресу Комінтерну обирають членом президії конгресу.

Й. В. Сталін бере участь в засіданні делегації ВКП(б) на VI конгресі Комінтерну і обирається в бюро делегації.

19 липня. Й. В. Сталіна на засіданні VI конгресу Комінтерну обирають в комісію по виробленню програми Комінтерну.

30 липня. Й. В. Сталіна на засіданні VI конгресу Комінтерну обирають в політичну комісію для розроблення тез про міжнародне становище і завдання Комуністичного Інтернаціоналу.

31 серпня. Й. В. Сталін пише листа В. В. Куйбишеву.

1 вересня. Й. В. Сталіна на засіданні VI конгресу Комінтерну обирають членом Виконкому Комінтерну.

3 вересня. Й. В. Сталіна на засіданні пленуму Виконкому Комінтерну обирають до складу Президії ВККІ.

9 жовтня. В газеті «Правда» № 235 опубліковано написаний Й. В. Сталіним некролог «Пам'яті тов. І. І. Скворцова-Степанова».

12 жовтня. Й. В. Сталін бере участь у похороні І. І. Скворцова-Степанова.

19 жовтня. Й. В. Сталін виступає на пленумі МК і МКК ВКП(б) з промовою «Про праву небезпеку у ВКП(б)».

27 жовтня. Й. В. Сталін написав «Відповідь тов. Ш — у».

Й. В. Сталін прийняв голову ЦК спілки залізничників.

28 жовтня. Привітання Й. В. Сталіна «Ленінському комсомолові», в зв'язку з десятирічним ювілеєм ВЛКСМ, опубліковано в № 252 газети «Правда».

30 жовтня. Й. В. Сталін прийняв представників Центрального бюро студентства при ВЦРПС.

6 листопада. Й. В. Сталін присутній на урочистому засіданні Московської Ради, присвяченому одинадцятим роковинам Великої Жовтневої соціалістичної революції.

7 листопада. Й. В. Сталін присутній на параді військ московського гарнізону і демонстрації трудящих на Красній площі в Москві.

16—24 листопада. Й. В. Сталін керує роботою пленуму ЦК ВКП(б).

17 листопада. Привітання Й. В. Сталіна «До десятиріччя першого з'їзду робітниць і селянок» опубліковано в № 267 газети «Правда».

19 листопада. Й. В. Сталін на засіданні пленуму ЦК ВКП(б) виступає з промовою «Про індустріалізацію країни і про правий ухил у ВКП(б)».

20 листопада.	Й. В. Сталіна на засіданні пленуму ЦК ВКП(б) обирають в комісію для редагування резолюції про контрольні цифри народного господарства СРСР на 1928/29 рік.
25 листопада.	Лист Й. В. Сталіна робітникам фабрики «Катушка» і Ярцевської фабрики Смоленської губернії, в зв'язку з організацією змагання на краще проведення кампанії виборів до Рад, опубліковано в № 274 газети «Правда».
26 листопада.	Й. В. Сталін приймає секретарів райкомів московської міської організації ВКП(б).
27 листопада.	Й. В. Сталін приймає керівних комсомольських працівників.
29 листопада.	Й. В. Сталін написав привітання робітникам заводу «Красный Профинтерн» (м. Бежиця) в зв'язку з проведенням кампанії виборів до Рад. Привітання опубліковано в газеті «Правда» № 278, 30 листопада 1928 року.
4 грудня.	Й. В. Сталін розмовляє з делегацією робітничо-селянських кореспондентів.
9 грудня.	Привітання Й. В. Сталіна Військовій Академії імені Фрунзе, в зв'язку з її десятиріччям, опубліковано в № 286 газети «Правда».
12 грудня.	Й. В. Сталін розмовляє з працівниками газети «Известия».
19 грудня.	Й. В. Сталін виступає на засіданні Президії Виконкому Комінтерну з промовою «Про праву небезпеку в німецькій компартії».
	Й. В. Сталін розмовляє з керівними працівниками області Комі в питаннях районування.
28 грудня.	Й. В. Сталін написав «Відповідь Куштисеву».

1929

Кінець січня і початок лютого. Й. В. Сталін виступає на об'єднаному засіданні Політбюро ЦК і Президії ЦКК ВКП(б) з промовами — «Група Бухаріна і правий ухил в нашій партії».

2 лютого. Й. В. Сталін написав «Відповідь Білль-Білоцерківському».

Й. В. Сталін написав привітання робітникам і робітницям заводу «Красный Треугольник» в зв'язку з переходом на семигодинний робочий день. Привітання опубліковано в газеті «Ленинградская Правда» № 28, 3 лютого 1929 року.

12 лютого. Й. В. Сталін розмовляє з делегацією українських письменників.

22 лютого. Й. В. Сталін посилає привітальну телеграму в Проскурів червоноармійцям, начскладові і політскладові Першого червоно-козачого полку до одинадцятих роковин Червоної Армії.

1 березня. Привітання Й. В. Сталіна в зв'язку з виходом у світ «Сельскохозяйственной Газеты» опубліковано в першому номері газети.

14 березня. Й. В. Сталіна на II Ленінградській обласній партійній конференції обирають членом Ленінградського обкому ВКП(б).

18 березня. Й. В. Сталін написав працю «Національне питання і ленінізм. Відповідь товаришам Мешкову, Ковальчукові та іншим».

30 березня. Й. В. Сталін бере участь в об'єднаному засіданні Президій ЦВК СРСР і ВЦВК, Раднаркомів СРСР і РСФРР, присвяченому вшануванню М. І. Калініна в зв'язку з десятиріччям перебування його на посту голови ВЦВК і ЦВК СРСР.

ЗМІСТ

И. В. Сталин. *Сочинения. Том 11.*
(На украинском языке)

Тираж 100 тисяч *екз.*
Здано ***до складання*** *3/IX 1949 р.*
Підписано до друку
30/IX—21/X 1949 р.
Обсяг 24 1/2 друк. арк.
Зам. 1178.
Ціна 6 карб.

*

4-та Республіканська
поліграфічна ф-ка,
м. Київ, пл. Калініна, 2.